

ISSN 0354-6039 UDK 80+82(05)

R I J E Ć

Časopis za nauku o jeziku i književnosti

Nova serija, br. 21

Nikšić, 2023.

R I J E Ć

Journal of studies in language and literature

New series, No 21

Nikšić, 2023.

FILOLOŠKI FAKULTET UNIVERZITETA CRNE GORE

INSTITUT ZA JEZIK I KNJIŽEVNOST

RIJEČ
ČASOPIS ZA NAUKU O JEZIKU I KNJIŽEVNOSTI

Redakcija

Lada BADURINA (Rijeka), **Tatjana BALAŽIC-BULC** (Ljubljana),
Rajka GLUŠICA (Nikšić), **Slobodan GRUBAČIĆ** (Beograd), **Marina**
KATNIĆ-BAKARŠIĆ (Sarajevo), **Marija KRIVOKAPIĆ** (Nikšić), **Rade**
KONSTANTINOVIĆ (Beograd), **Igor LAKIĆ** (Nikšić), **Vesna**
MOJSOVA-ČEPIŠEVSKA (Skoplje), **Zorica RADULOVIĆ** (Nikšić),
Svein MONNESLAND (Oslo), **Svenka SAVIĆ** (Novi Sad), **Paul-Louis**
THOMAS (Pariz), **Jean Jacques TATIN-GOURIER** (Tours), **Boguslaw**
ZIELINSKI (Poznanj)

Glavna urednica
Rajka GLUŠICA

Sekretarski poslovi
Milena MRDAK MIĆOVIĆ
Nataša JOVOVIĆ

Nikšić, 2023.

SADRŽAJ

Predgovor	7
------------------------	----------

RASPRAVE I ČLANCI

Nenad VUKOVIĆ Velika radost stvaranja akademika Radomira Ivanovića	11
Siniša JELUŠIĆ Hermeneutički podsticaji Radomira Ivanovića: Umberto Eko	21
Rajka GLUŠICA Doprinos Radomira Ivanovića afirmaciji djela Marka Miljanova i Stevana Dučića	33
Milorad JEVRIĆ Djelo Stevana Dučića u modernoj kritičkoj interpretaciji Radomira Ivanovića	47
Miloš ĐORĐEVIĆ Doprinos Radomira Ivanovića njegologiji.....	61
Vesna VUKIĆEVIĆ-JANKOVIĆ Magnum opus Radomira V. Ivanovića.....	77
Bojana OBRADOVIĆ Doprinos Radomira Ivanovića lalićologiji	97
Mirjana M. BEČEJSKI Miteme i poeteme Tomasa Mana u poetičkom ključu Radomira Ivanovića	111
Zorica JESTROVIĆ Radimir V. Ivanović – sinonim naučnosti nauke o književnosti.....	125

Ana ZEČEVIĆ Doprinos Radomira V. Ivanovića ljubišologiji (prilog bio- bibliografiji)	137
--	-----

BIO-BIBLIOGRAFIJA RADOMIRA V. IVANOVIĆA

Branka DRAGOSAVAC Biografija.....	158
Bibliografija Radomira V. Ivanovića (2006–2022).....	164
Literatura o Radomiru V. Ivanoviću.....	186

PRIKAZI

Živko ĐURKOVIĆ Plodovi umjetničkog nadahnuća Prikaz knjige <i>Dar i nadahuće</i> Radomira V. Ivanovića	207
---	-----

Zorica RADULOVIĆ Naučnik sa tri E Prikaz zbornika radova <i>Liber amicorum</i> u čast Radomira V. Ivanovića...	211
---	-----

Olga VOJIČIĆ KOMATINA Prolazeći pokraj <i>Pisaca i posrednika</i> Radomira V. Ivanovića Prikaz knjige <i>Pisci i posrednici</i> Radomira V. Ivanovića	215
--	-----

Ana ZEČEVIĆ Estetička i poetološka monografija Prikaz knjige <i>Snovi i sudbine u narativnoj prozi</i> <i>Mihaila A. Šolohova</i> , Radomira V. Ivanovića.....	227
--	-----

Rajka GLUŠICA Prva monografija o Stevanu Dučiću Prikaz knjige <i>Umjetnička baština Stevana Dučića</i> Radomira V. Ivanovića.....	231
---	-----

Bojana OBRADOVIĆ Stvaralačke tajne i analitička otkrića Radomira V. Ivanovića Prikaz knjige <i>Stvaralačke tajne i analitička otkrića</i> Radomira V. Ivanovića	237
---	-----

HRONIKA

Bojana OBRADOVIĆ Predavanje akademika Radomira Ivanovića <i>Stefanu Mitrovu Ljubiši u počast</i>	247
---	-----

Bojana OBRADOVIĆ Promocija tri knjige Radomira V. Ivanovića u Nikšiću	251
---	-----

IN MEMORIAM

Miloš ĐORĐEVIĆ Istoričar ideja – akademik Radomir V. Ivanović (1936–2022)	257
--	-----

Miljan ŽIVKOVIĆ O Radomiru Ivanoviću, posthumno...	265
--	-----

Vesna MOJSOVA-ČEPIŠEVSKA Telegram povodom smrti akademika Radomira Ivanovića	269
--	-----

Predgovor

Broj 21 nove serije *Riječi* posvećen je nedavno preminulom akademiku Radomiru V. Ivanoviću (1936–2022), književnom kritičaru, teoretičaru i historičaru, autoru 32 monografije i 30 knjiga studijskog karaktera, priređivaču preko 70 knjiga i organizatoru brojnih naučnih skupova i manifestacija. Akademik Ivanović je zaslužio da mu se ovaj broj *Riječi* posveti i zbog toga što je bio stalni saradnik našeg časopisa u kojem je od svih autora objavio najveći broj studija i naučnih radova, ukupno 21 (u staroj seriji 6 i 15 u novoj), čime je ugled i značaj našeg časopisa znatno podigao. U znak zahvalnosti na dugogodišnjoj saradnji, dragom Radomiru ovim brojem vraćamo dio duga i za podršku i pomoć koju je ne-sebično pružao kolegama i saradnicima iz naše akademske zajednice.

I njegova posljednja radna aktivnost i djelovanje vezani su za Filološki fakultet u Nikšiću i Studijski program za crnogorski jezik i južno-slovenske književnosti i organizovanje Naučne konferencije posvećene obilježavanju dvjesto godina od rođenja Stefana Mitrova Ljubiše i dvadeset godina od smrti akademika Nova Vukovića, 16. i 17. novembra 2022. godine. Bio je predsjednik Organizacionog odbora Naučne konferencije i njen idejni tvorac.

Boravak u Nikšiću smo iskoristili za promociju tri Radomirove knjige: *Stvaralačke tajne i analitička otkrića*, *Umjetnička baština Stevana Dučića* i *Metode i dometi savremene nauke o književnosti* o kojima su u Narodnoj biblioteci “Njegoš” govorili mr Bojana Obradović, prof. dr Rajka Glušica, prof. dr Tatjana Đurišić i autor. Gostovao je u jutarnjem programu RTV Nikšić i nadahnuto govorio o Ljubiši, Novu, književnosti... Sa nama dugo razgovarao, davao savjete mladim doktorandima, planirao nove knjige, skupove i projekte, dogovarao buduće susrete, ne sluteći da je ovaj posljednji. Samo dva dana nakon boravka u Nikšiću akademik Radomir Ivanović umro je u Beogradu u 86. godini života. Ostavio je neizbrisiv trag u nauci o književnosti, akademskoj zajednici, časopisu *Riječ* i srcima prijatelja.

Urednica *Riječi* Rajka Glušica

RASPRAVE I ČLANCI

Nenad VUKOVIĆ

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti
Podgorica

VELIKA RADOST STVARANJA AKADEMIKA RADOMIRA IVANOVIĆA

Odlazak akademika Radomira Ivanovića veliki je gubitak za nauku o književnosti. Odlazak njegov budi sjećanja, vraća slike naslova knjiga, oživljava glas. Iz prediva sjećanja iskrsavaju nezaobilazne monografije i studije o Njegošu, Marku Miljanovu, Stefanu Mitrovu Ljubiši, Mihailu Laliću, Dušanu Kostiću, Ivu Andriću, Kostu Racinu, Blažu Koneskom, Slavku Janevskom, Acu Šopovu, Mihailu A. Šolohovu, Tomasu Manu, Umberto Eku, Gabrijelu Garsiji Markesu itd. S aspekta književnih teorija, decenijama se Ivanović bavio književnim imenima, imenima samog vrha, njihovim djelima i procesima stvaranja tih djela.

Dug je lanac naučnih disciplina kojima se bavio akademik Ivanović: literaturologija, kulturologija, komparatistika, estetika, psihologija, sociologija... U radovima o akademiku Ivanoviću (uzimajući kao primjer) naglašava se da je u ovom vremenu bio vodeći njegošolog, njegošolog koji upućuje na to šta je u Njegoševoj stvaralačkoj „radionici“ prisutno, čim se koristi u tumačenju egzistencijalnih, kosmogonijskih, mitoloških, filozofskih i religijskih pitanja. I kako nastaje njegovo slojevito umjetničko djelo.

Imajući na umu autore i njihova djela kojima se bavio akademik Ivanović nameće se i misao o autorovoj zagledanosti iz surovog XX vijeka u minule vijekove, u humani XIX vijek i iz te zagledanosti kao da slijedi prijatelja Blaža Koneskog i njegovo promišljanje o nauci i umjetnosti: „Umjetnost predstavlja naš način artikulisanja, osmišljavanja haosa koji napada sva naša čula i preko njih cijelo naše biće, umjetnost štiti našu ličnost od bezobličnosti. S druge strane, nauka realizuje našu potrebu da se orijentišemo...“ Akademik Radomir V. Ivanović uvijek je pred sobom imao veliki zadatak i veliku radost stvaranja.

Ključne riječi: Radomir Ivanović, odlazak, sjećanja, nauka, književnost, pisci, monografije, teme, neprolaznost, estetika, poetika, poligrafija.

Odlazak akademika Radomira Vladova Ivanovića (Crnogorka bi zatužila: *Nije umro Rašo Vladov, ne ni dao Bog, no otišo...*) budi sjećanja, vraća slike, oživljava glas; mek sjetni glas i pjesma *Нема, нема, неке се роду...*; oživljava predivo sjećanja, čitanja niza njegovih monografija.

U Ivanovićevim promišljanjima nezaobilazne su teme Njegoš, Marko Miljanov, Lalić. Ta promišljanja i ja sam nezaobilazno čitao i slagao u fasciklu mozga. Marku Miljanovu rado se vraćao, sve do najnovijih istraživanja i ostvarenja velikog projekta *Cjelokupna djela Marka Miljanova Popovića (1833–1901)* u izdanju Fonda za razvoj Kuća „Marko Miljanov“. Predgovor za Drugu knjigu u Drugom kolu *Marko Miljanov u ogledalu kritike*, akademik Radomir V. Ivanović je naslovio *Velika radost stvaranja*. Odmah na početku ove studije Ivanović upozorava da svaka vrsta rasprave vezane za djelo Marka Miljanova zahtijeva terminološko cizeliranje, a potom i sasvim preciznu upotrebu književnoinaunčne terminologije. „Ispravnost takvog stanovišta lako je provjeriti slijedenjem književnog i književnonaunčnog razvoja u posljednjih četrnaest decenija (1875–2015)“ – kaže Ivanović. Veliki dio svog naučnog rada posvetio je Ivanović međunskom mudracu i etičaru, počevši od monografije (1993. godine.) *Retorika čovječnosti*. Interesantno je da je Ivanović, i sam Kuć, mogao da najmanje pažnje posveti vojvodi Marku Miljanovu kao legendarnoj ličnosti, nešto više kao istorijskoj ličnosti, a najviše kao darovitom književnom stvaraocu. Ivanović odlično prepoznaje i ističe šta je ko od kritičara vidio, „prepoznao“, u slojevitom djelu Marka Miljanova, počevši, na primjer, od Skerlića koji je „... u Popovićevu djelu prepoznao antičke premise jednostavnosti, epske sugestivnosti i verbalne energije koja spaja savremenost sa prošlošću i budućnošću“. „Marko Miljanov je (Skerličeve riječi prema Ivanovićevim navodima) jedna od najsvetlijih pojava naše rase. To je čovek o kome bi se mogle napisati čitave psihološke i filozofske studije.“ Sumirajući riječi Ivanovićeve, lako se zaključuje da djelo Marka Miljanova predstavlja dubok zasjek u čovjekov život, čovjekovo biće, prevashodno na primjeru života i običaja plemena Kuća i susjednih plemena. Zasjek je u život crnogorskog plemena koje susjeduje sa neslovenskim življem (Albancima), a sa kojim je tradicionalno u dobrim odnosima i u zajedničkom otporu turskim osvajačima. Njegovo djelo je i trajni izazov istoričarima književnosti, književnim kritičarima, istoričarima, etnologima, lingvistima, folkloristima, filozofima koji se bave etikom itd. Djelo je primjer antizaborava: trebalo je sačuvati od zaborava vrline i viteške podvige ljudi jednog

vremena. Akademik Ivanović na njemu svojstven način u ovoj studiji afirmiše neprolaznu snagu djela Marka Miljanova polazeći od kritike kao preduslova književnog razvoja, preko početne afirmacije pisca i djela do doba pune afirmacije, i sve do specijalističkih tumačenja i razumijevanja.

S posebnom radošću se sjećam čitanja Ivanovićeve knjige u rukopisu *Kazalice Stefana Mitrova Ljubiše*. Autor je studiju organizovao u tri dijela: Prvi dio: *Estetika*, Drugi dio: *Poetika* i Treći dio: *Kritika*, na kraju su *Prilozi*. S estetskog aspekta u Prvom dijelu autor se bavi odnosom folklorne i umjetničke imaginacije u fantastičnoj prozi, zatim stvaralačkim postupcima u fantastičnoj prozi, teorijom „živog govora“ ili Ljubišinim kazalicama u *Pripovijestima crnogorskim i primorskim*, i na kraju dolazi pododjeljak koji je autor nazvao *Dugo trajanje kao oznaka mediteranskog areala*. Drugi dio posvećen je poetici, u njemu autor komparativno izučava Njegoševo i Ljubišino djelo, zatim folklorne i narativne oblike u *Pričanjima Vuka Dojčevića*, dalje piše o Šćepanu Malom kao književnom mitu u djelima Stjepana Zanovića, Petra Drugog Petrovića Njegoša i Stefana Mitrova Ljubiše; na kraju ovog dijela u studiji se kao zaključak ističe doprinos književnom razvoju. Treći dio posvećen je kritici: književno naučnim monografijama o djelu Stefana Mitrova Ljubiše, „Prvoimenovanju stvari i rađanju jezika“, „Ključaru od jezika“ (Doprinos komparativnom proučavanju predajnih oblika) i najnovijoj fazi afirmacije ljubišologije kao interdisciplinarnе djelatnosti (1976–2017). Isticanjem ovih naslovljenosti lako se da zaključiti šta je akademik Ivanović iz svog višegodišnjeg bavljenja Ljubišinim djelom izvukao kao sintezu i do koje vrste zaključka je došao.

Kad je riječ o odnosu folklorne i umjetničke imaginacije u fantastičnoj prozi, akademik Ivanović naglašava da razmatranje odnosa folklorne i umjetničke imaginacije zahtijeva raspravu o odnosu različitih vrsta filologija onog vremena kad je Ljubiša stvarao i za njegovu raspravu najbitniji je odnos „auditivne filologije“ prema „vizuelnoj filologiji“: „Ljubišino djelo pripada ‘auditivnoj filologiji’, a samim tim i poetici realizma, /.../ jer je Ljubiša čitavim svojim proznim djelom ispisao apoloģiju pripovijedanja /.../ Narativni model kulture je bio najbliži njegovoj stvaralačkoj prirodi ...“ Autor preciznom analizom potvrđuje odavno prisutno mišljenje da je Ljubišino djelo riznica našeg jezika i književnosti. Ivanović zaključuje da Ljubiša narodnu fantastiku kao literarni predložak nadgrađuje sopstvenom „jezičkom fantazijom“, a sam je Ljubiša „isticao tri središne kategorije sopstvenog sistema pjevanja i mišljenja: *istinitost, aktuelnost i zanimljivost*“ (o čemu autor detaljnije piše i dalje

ukazuje na to da su književni analitičari koji su se ozbiljno bavili Ljubišinim pripovijedačkim djelom utvrdili da je pisac podjednaku pažnju pridavao i usmenoj tradiciji i pisanim, arhivskim, istorijskim i drugim izvorima). Autor se temeljito bavi teoretskim pitanjima temporalnosti i narativnosti vezano i za Ljubišino djelo, kao i onim što je vezano za Mediteran kao kolijevku evropske kulture. Kad je riječ o generatorima tradicije, neminovno je naglasiti da akademik Ivanović zaključuje da je Ljubiša duboko bio svjestan istine da predanja služe kao generatori tradicije, a da narativni oblici koje sâm stvara doprinose ne samo očuvanju nego i novoj egzistenciji tradicije. Ljubiša je odlično osjećao literarnost u predanjima i vitalnost folklornog oblika kao generatora tradicije. Akademik Ivanović naglašava da istorijski književni mit o neponovljivom balkanskom avanturisti Šćepanu Malom predstavlja konstantni izazov raspravi o odnosu istorizacije i narativizacije, faksije i fikcije, kao i o odnosu mistifikacije i demistifikacije koja teče bez kraja („punih dva i po stoljeća“).

Akademik Ivanović posebnu je cjelinu posvetio *Književnonaučnoj misli o Ljubišinu djelu*, ukazujući na to da je Ljubišino književno djelo „tokom dvanaestak decenija (1875–1999) analizirano multidisciplinarno“ i ističe (ili svodi na) tri tematska i problemska kruga: Prvi, najširi krug posvećen je proučavanju herderovsko-vukovske ideje – „duh Epohe“; drugi, užji krug posvećen je istoriji globalnih ideja i periodizaciji stilskih formacija i kompleksa u to vrijeme; treći, najuži krug posvećen je strukturi djela, primjeni stvaralačkih prosidea i nekim od bitnih fenomena koje ona sadrži. Na sve to ukazuju monografije, zbornici i studije o Ljubišinu književnom djelu. I u ovoj knjizi autor je pokazao šta treba znati i koliko široko i komparativno treba ići da bi se s današnjeg aspekta izučavalo djelo velikog pisca, da bi se uopšte čitalo. Na određen način pokazao je i kako svaka generacija treba da čita Ljubišino djelo, da bi se vidjelo koliko je Ljubiša i naš savremenik.

Mihailo Lalić *Prutom po vodi*: „Tanak je sloj kulture: „Ispod njega djeluju“ – kaže Meletinski ‘vječne rušilačke snage koje proističu neposredno iz čovjekove prirode, iz opšteljudskih i metafizičkih izvora’. Težnja da se napuste društveno-istorijski i prostorno-vremenski okviri da bi se ispoljila ta opšteljudska osobina bila je jedan od činilaca prelaska realizma XIX vijeka ka modernizmu, a mitologija je, zbog svoje iskonske simboličnosti (naročito povezana sa ‘dubinskom psihologijom’) podesan jezik za povezivanje vječnih obrazaca ličnog i društvenog ponašanja, nekih suštinskih zakona društvenog i prirodnog kosmosa“ – zapisao je La-

lić 22. februara 1991. godine. Prvo izdanje Lalićeve meditativno-fragmentarne proze *Prutom po vodi* izdato je u Novom Sadu (1992). To je amanetna (kako bi rekao akademik Radomir Ivanović) Lalićeva knjiga fragmentarne proze iz koje je autor (i recenzent) izostavio sedamdesetak stranica. Izdanje u CANU znači obogaćenje crnogorske kulturne, naučne i umjetničke baštine. U predgovoru akademik Ivanović ističe da je Lalić angažovan pisac, pisac koji ne krije ni jednu od stvaralačkih angažovanosti, nastojeći da istovremeno čitaoca poštedi nepotrebnih dilema i politima: „Lalić pripada tipu stvaralaca koji se dosljedno i kontinuirano zalažu za integralnu viziju svijeta, za djelatnu filozofiju.“ Ivanović, kao veliki poznavalac Lalićeva djela i života, naglašava da Lalić kao pisac prvenstveno njeguje skeptičnu viziju svijeta, svjestan prednosti i ograničenosti optimističke i pesimističke vizije. „Ovaj svijet nije građen za pjesnike i osjetljivce, no za krokodile i kurjake, za međe, hijene i gavranove, za psihoze, delirijume i tuberkuloze. Čini nam se da smo im se silom nametnuli, a u stvari – mi smo njihove eksperimentalne životinje“ – zapisao je Lalić 31. maja – petak 1991. godine. Na kraju, tražeći neku vrstu slike autora i priređivača, kao da je nalazimo u Lalićevoj posveti: „Radomiru V. Ivanoviću, piscu knjiga o knjigama, evo knjige koja ne mora da se čita, od početka prema kraju: može i drukčije, može i obratno – Njen se pisac odmarao od linearnog pripovijedanja, a čitalac i kritičar nek se snalaze kako im je volja. Beograd, 6. V. 1989. Mihailo Lalić“

U sjećanju se nameće Ivanovićeva knjiga *Metode i dometi savremene nauke o književnosti*. Priređivač je svojevrstan izbor studija akademika Ivanovića organizovao u pet cjelina (poglavlja) s uvodnim tekstom naslovljenim: *Studije i ogledi*: Prvi dio: *Književnoteorijski pristup djelu* (Laza Kostića i njegovo „Ponovno začaravanje sveta“, njegova „Filozofska, estetička i poetska opredeljenja“, zatim „Mudrost, stvaranje i lepota kao egzistencijalna, duhovna i estetička potreba u fragmentarnoj prozi ‘Znakovi pored puta’“ Iva Andrića i „Stvaralačke metamorfoze“ Mihaila Lalića); Drugi dio: *Književnoteorijski pristup djelu* (posvećen je Njegošu, Bošku Petroviću, Vladanu Desnici i Umberto Eku); Treći dio: *Književnoteorijski pristup djelu* (posvećen je „Istoriji kritike kao istoriji ideja“, Marku Miljanovu i Branku Miljkoviću i „Umetnosti življenja i umeću iskazivanja“) Četvrti dio: *Komparatistički pristup djelu* (posvećen je Globalnim idejama romantizma u djelima Franca Prešerna, Petra II Petrovića Njegoša, Ivana Mažuranića i Grigora S. Prličeva; Duhovnom srodstvu kad se radi o procesima stvaralačke inicijacije u djelima Hermana Hesea i Tomasa Mana; Evokativnoj povijesti *Čovekova*

sudbina u kontekstu komparatističkog proučavanja /*Stajnbek – Hemigvej – Garsija Marques – Šolohov*) i o Odnosu istorije, stvarnosti i umjetnosti u tetralogijama romana o Velikom ratu (*Tihi Don – Ratna sreća – Vreme smrti*) i Peti dio: *Multidisciplinarni pristup književnom djelu* (posvećen je Metodama i modelima monografskog proučavanja književnog opusa F. M. Dostojevskog /*Prilog teoriji recepcije*/). Na početku se nalazi *Pre-dgovor* prof. dr Vesne Vukićević-Janković: „*Magnum opus*” akademika Radomira V. Ivanovića.

Isticanjem ovih naslovljenosti lako se da zaključiti šta je priređivač – iz Ivanovićeve višegodišnjeg bavljenja književnim imenima, imenima samog vrha, njihovim djelima i procesima stvaranja tih djela s aspekta književnih teorija – izvukao kao sintezu i do koje vrste zaključka je došao. U *Uvodu* se upućuje na temeljna pitanja (i odgovore) i koji su postupci i koja su (i kakva) vrednovanja u umjetnosti. Dalje se naglašava da je nevelik broj eminentnih naučnika (među kojima posebno mjesto zauzima akademik Ivanović) koji se bave naukom o nauci, kao i filozofijom nauke. U Napomenama čitamo da se priređivač „opredijelio za sasvim jednostavnu, a veoma obuhvaćenu podjelu [...]: književnoteorijski, književnoistorijski, književnokritički i komparatistički pristup književnom djelu... Dug je, vrlo, lanac naučnih disciplina kojima se bavio akademik Ivanović, u ovom rukopisu se daju registrovati: literaturologija, kulturologija, komparatistika, estetika, psihologija, sociologija...“ Naglašeno se ističe da je akademik Ivanović danas vodeći njegošolog, njegošolog koji upućuje na to šta je u Njegoševoj stvaralačkoj „radionici“ prisutno, čim se koristi u tumačenju egzistencijalnih, kosmogonijskih, mitoloških, filozofskih i religijskih pitanja. I kako nastaje njegovo slojevito umjetničko djelo.

S velikim zadovoljstvom čitao sam i recenzirao mnoge rukopise akademika Radomira V. Ivanovića, čitao sam i ovaj rukopis i brzo osjetio njegov značaj kad je riječ o nauci o književnosti, o bavljenju teoretskim pitanjima; kad je riječ o temporalnosti i narativnosti; o izučavanju velikih književnih imena – velikih duhovnih mostova.

Ovu rukovet sjećanja na akademika Ivanovića moguće je bilo početi od velikog projekta *Četiri strane svetske književnosti 2002–2012*, kako ga je metaforično nazvao sam akademik Ivanović i kako ga je zakružio. Autor je u potpunosti ostao vjeran koncipiranom projektu i sam kaže: „Sve vreme rada smo nastojali da ostanemo u određenom krugu problema i aporija posvećenih psihologiji i filozofiji stvaranja, s jedne,

estetici i etici, s druge, poetici i kritici, s treće, kao i komparatisteci i folkloristeci, s četvrte strane“.

U sjećanjima su mi nekako u prvom planu Ivanovićeve promišljanja o Mihailu A. Šolohovu, možda i zato što mi je Šolohov vrlo blizak pisac. Autor je u monografiji analizirao one segmente „Šolohovljeve narativne proze koji mogu da izdrže veoma rigorozne kriterijume vrednovanja, u kontekstu nacionalne i nadnacionalne književnosti“. Počeo je od *Donskih pripovijedaka* i *Azurne stepe*, a dalje je uzimao primjere i svrstavao u „odgovarajuće genološke odrednice: kratku priču, kratku priču i novelu“ (Prvi krug). U drugom krugu oslonac su „duži pripovedni oblici“ i autor ukazuje na promjenu tipova naracije i tipova naratora („osobito ukoliko imamo u vidu čestu smenu događajnih i asocijativnih nizova“ – kako sam kaže!) I na kraju, ističe akademik Ivanović: „Sledeći zahteve savremene nauke o književnosti i njene metodologije, sadržaj monografije o M. A. Šolohovu obogaćen je nizom neophodnih priloga“. U nizu Ivanovićevih, po mnogo čemu posebnih i značajnih monografija, ne znamo koja je po redu *Snovi i sudbine u narativnoj prozi Mihaila A. Šolohova*. Kako sam autor kaže, u proteklih pet decenija najviše je nedoum, Oica imao u raspravi o naučnosti nauke o književnosti, odnosno o stepenu njene naučne efikasnosti. Veliki projekat *Četiri strane svetske književnosti 2002–2012*, ovom studijom je zaokružen. Kao što čini uvijek, akademik Ivanović postavlja sebi velike i teške zadatke, zadatke za naučno promišljanje i naučnu igru, tako je radio i u ovoj studiji – veliki je zadatak imao pred sobom, ali se dobro pripremao, pogotovo po sticanju značajnog iskustva, kako bi i sam rekao, pišući mnoge monografije, i iz te velike igre dobili smo veliko djelo, djelo od posebnog značaja za našu teoriju i za stranu književnost kod nas.

Lako se osjeti velika radost pisanja akademika Ivanovića kad se čita monografija *Anagrami i kriptogrami u romanima Umberta Eka*. Osnovni dio knjige sadrži sedam poglavlja složenih u tri cjeline: Estetika (I poglavlje: *Traganje za nepromenljivim suštinama*); Poetika (pet poglavlja: II *Čitanje knjige kao čitanje sveta*; III *Eruditni roman kao obilje smisla*; IV *Umetnička transpozicija istorije i stvarnosti*; V *Pisanje, pričanje i pamćenje kao spasenje*; VI *Čitanje sveta kao čitanje knjige*); Poligrafija (VII poglavlje: *Poligrafija kao stvaralački nagon*). „Svako od beletrističkih dela (*Ime ruže*, *Fukoovo klatno*, *Ostrvo dana pređašnjeg*, *Baudolino* i *Tajanstveni plamen kraljice Loane*) stvarano je po apriorno utvrđenoj konstrukcionoj i kompozicionoj shemi.“ – upućuje nas autor.

Eko veliki italijanski mislilac! Ivanović nas upućuje ne samo na karakteristične za Eka inovacije u oblasti tehnike naracije, „koje nam servira njegova raskošna ruka“, nego i na ljudske sudbine, takođe i na ogromno znanje vezano za razne naučne oblasti, misteriozne mreže aluzija i na citate iz strane literature. A u ovoj složenoj knjizi vidimo kako naš autor, širokog obrazovanja i znanja, veliki erudita, promatra (analizira) književno djelo koje predstavlja koncept postmodernističke literarne teorije hipertekstualnosti. Zašto ovaj (ovakav) naslov? Sam autor nam objašnjava: „Proces i procesualnost podjednako snagom se odnose na *anagrame* (kao rešive probleme) i na *kriptograme* (kao apodiktički nerešive aporije).“ Kao što čini uvijek, akademik Ivanović postavlja sebi velike i teške zadatke, zadatke za naučno promišljanje i naučnu igru, tako je i ovdje uradio – veliki je zadatak imao pred sobom, ali se i dobro pripremao, pogotovo po sticanju značajnog iskustva, kako sam kaže, pišući knjigu o Tomasu Manu (*Miteme i poeteme Tomasa Mana*). Eko nije samo veliki romansijer, kao što znamo afirmisao se i kao veliki naučnik. A naš autor upućuje i na: „Pisac je, takođe, u velikoj meri saglasan i sa mišljenjem Tomasa Mana – da povest nije samo ono što se zbilo nego i ono što se neprekidno zbiva u vremenu. Na ponovljivost mitova ukazuje Man...“).

Posebnu sjetu budi sjećanje na susret s rukopisom: *Mihailo Lalić: Razgovori o knjigama, književnicima i književnostima* (rukopis za štampu priredili su akademik Radomir V. Ivanović i Bojana Obradović. Predgovor je napisao akademik Radomir V. Ivanović). CANU je pripremala za štampu i štampala knjigu kad više nije bilo akademika Ivanovića; nije ga bilo među kolegama na sjednicama Odjeljenja humanističkih nauka, nije bilo njegove energije, radosti, dobronamjernosti i ozarenosti lica. U promišljanju o ovom izuzetnom rukopisu moglo bi se poći od Lalićevih riječi: „Kad me uhvati malodušje, ili kad mi se požali pisac potcijenjen od cinika-kritičara iz nekog klana, tad kažem: ipak, svejedno, treba pisati, bez obzira na mangupe, jer negdje, nekom, to može valjati...“ Treba pisati... Lalić je pisao... Lalić je govorio... Ovaj rukopis je svjedočanstvo tog pisanja i tog govorenja. Marljivi, iznad svega veliki poznavalac djela, i samog pisca, Mihaila Lalića, akademik Radomir Ivanović, na određeni način podario nam je ovo djelo.

Razgovori su, sam Lalić kaže, svjedočanstvo: “Pišem samo o onome što sam na neki način doživio, samo ono što se duboko urezalo negdje u meni, u srce, u dušu valjda, u krv... Nije mi dosta samo to što znam za neki događaj. Morao sam ja sâm da budem tamo, morao je da bude angažovan bar neki moj nerv, da nešto ja sam osjetim, direktno da osjetim, da

to bude snažno, puno emocija, da od svega toga poslije tolikih godina ostane nešto u meni. Drukčije ne ide... Kad radim, kao da otkidam od samog sebe. Kad sam završio „Zlo proljeće“, osjetio sam kako sam se malo ispraznio. Odahnuo sam. [...] Pišem dosta teško. S naporom. Ne umijem da izmišljam. Sve što prenesem na hartiju živjelo je prije toga na neki način u meni. I ne umijem da pričam o tome...“

Ovi razgovori su i određena analiza Lalićeva života, njegova biografija, sam je izgovorio: „Rano sam ostao bez roditelja, nisam ih skoro ni zapamtio, i brzo sam osjetio siromaštvo. Gimnaziju sam učio u Beranama, a onda sam došao u Beograd i počeo studije na Pravnom fakultetu. Radio sam svašta... Trebalo je živjeti. Pisao sam pisma za razne firme, pravio reklame, ekspedovao „Politiku“, radio kao kelner u Trgovačkoj menzi, poslije sam kelnerisao u našoj studentskoj menzi, raznosio sam mlijeko po beogradskim kućama... Negdje pred rat dobio sam svoje najbolje namještenje, primili su me u „Pravdu“, radio sam kao saradnik na kriminalnoj i u sudskoj rubrici, a pravio sam i zemunsku hroniku. Tu me je zatekao rat... Rat, to je bila „Svadba“. Poslije ustanka logor u Kolašinu, a zatim logor u Solunu. Sredinom 1944. godine, poslije jednog velikog bombardovanja Soluna, jedna grupa logoraša uspjela je da pobjegne. Našli smo se na Halkidiku, grčkom poluostrvu, brdovitom i šumovitom, i priključili se ELAS-u. Bilo nas je oko sedamdesetak. Čitav bataljon. Borili smo se... To je bila jedna kratka, ali zanimljiva epizoda u mom životu. Mislim da ću se jednom vratiti na taj moj grčki period... Odatle sam krajem 1944. otišao za Crnu Goru, gdje sam nastavno novinarski rad u cetinjskoj ‘Pobjedi’.“

Akademik Ivanović ističe da je Lalić osjećao impuls vremena, njegove istorijske prekretnice, te da je u estetskom smislu to posljednji izdanak romantičarski shvaćene čistote ubjeđenja i etičkog idealizma. (Što se pregledno da pratiti u ovim intervjuima.) „On je istinski izdanak one linije duhovnosti koja započinje Njegošem, nastavlja Markom Miljanovim Popovićem, a završava djelom i činom Mihaila Lalića.“ Prati nas kao eho Lalićeva uporna borba protiv animalizacije čovjeka!

Imajući na umu autore i njihova djela kojima se bavio akademik Ivanović, nameće se i misao o autorovoj zagledanosti iz surovog XX vijeka u minule vijekove, u humani XIX vijek i iz te zagledanosti kao da slijedi prijatelja Blaža Koneskog i njegovo promišljanje o nauci i umjetnosti: „Umjetnost predstavlja naš način artikulisanja, osmišljavanja haosa koji napada sva naša čula i preko njih cijelo naše biće, umjetnost

štiti našu ličnost od bezobličnosti. S druge strane, nauka realizuje našu potrebu da se orijentišemo...”

Prati nas kao eho radost stvaranja akademika Radomira V. Ivanovića!

Nenad VUKOVIĆ

THE GREAT JOY OF CREATING –
ACADEMIC RADOMIR V. IVANOVIC

Summary

The death of academician Radomir V. Ivanovic is a great loss for the science of literature. His departure awakens memories, pictures of his books, revives his voice. The indispensable monographs and studies on Njegoš, Marko Miljanov, Stefan Mitrov Ljubiša, Mihailo Lalić, Dušan Kostić, Ivo Andrić, Kosta Racin, Blaže Koneski, Slavko Janevski, Aco Šopov, Mihail A. Šolohov, Tomas Mann, Umberto Eko, Gabriel García Márquez appear in memory.

From the perspective of literary theories, Ivanovic has been dealing with great literary names and their works for decades, as well as the processes of writing literary works.

There is a long chain of scientific disciplines that academician Ivanovic dealt with: literature, comparative studies, aesthetics, psychology, sociology ...

Academician Radomir V. Ivanovic always had before him a great task and the great joy of writing.

Keywords: Radomir V. Ivanovic, departure, memories, science, literature, monographs, authors, aesthetic, poetics, polygraphy

Siniša JELUŠIĆ

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti
Podgorica

HERMENEUTIČKI PODSTICAJI RADOMIRA IVANOVIĆA: UMBERTO EKO

Disciplinarni opseg Umberta Eka, dugogodišnjeg profesora na Katedri za semiotiku Univerziteta u Bolonji, akademik Ivanović je sistematizovao podjelom na tri „obuhvatna i veoma značajna kruga“: 1. Istorija, teologija, antropologija, filozofija, psihologija, sociologija, i kulturologija. Ovima se kao odvojene discipline mogu pripojiti teorija informacije i kibernetika. 2. Estetika, nauka o književnosti, lingvistika, poetika, stilistika, komparativistika i semiologija – enciklopedistika, publicistika, prevodilaštvo, sastavljanje antologijskih izbora. 3. Treći krug Ivanović postavlja u središte svog analitičkog interesovanja. Odnosi se na: beletristiku i slikarstvo, teoriju filma i arhitekturu, uopšte modernu umjetnost i nove medije – prevashodno televiziju. U okviru ove interpretacije akademika Ivanovića, najvažnije je svakako usmjerenje na hermeneutička načela Ekove teorije interpretacije, koja su u njegovom sopstvenom opusu književnih interpretacija zauzimala posebno privilegovano mjesto.

Ključne riječi: Radomir Ivanović, Umberto Eko, hermeneutika, antropologija, estetika, roman, vizuelne umjetnosti.

1. U svom izuzetno opsežnom stvaralačkom opusu, u okviru više od trideset publikovanih monografija,¹ akademik Radomir Ivanović je četiri posvetio stvaralaštvu svjetski poznatih književnih uglednika: Tomasu

¹ Valja napomenuti da se ovdje imaju u vidu samo publikovane *monografije*, a da je akademik Ivanović autor još i 41 knjige studija i ogleada, pri čemu bi, prema još uvijek nedovoljno preciznoj procjeni, ukupna bibliografija iznosila više od 3000 jedinica.

Manu², Umbertu Eku³, Gabrijelu Garsiji Markesu⁴ i Mihailu Šolohovu⁵. Ali, prije negoli ukažem na teorijski podsticaj koji je proizišao iz Ivanovićeveg bavljenja opsežnim stvaralaštvom i posebno teorijom tumačenja Umberta Eka, nalazim da se u naklonosti prema nekadašnjem redovnom profesoru na Katedri za semiotiku Univerziteta u Bolonji, može razabrati zajednička kulturna posvećenost fenomenu knjige i/ili književne vasiljene, sabranoj u imaginarnoj vizuri aleksandrijske biblioteke, kao najvažnijem dijelu njihovog književnog, ali ne manje i ličnog identiteta. S obzirom na takvo poimanje knjige, Ivanović je jamačno dijelio Ekovo uvjerenje da je i sam problem nasilja, ili uopšte, *destrukcije ljudskog*, kojim dobrano obiluje naše vrijeme, najneposrednije povezan sa odnosom prema knjizi i/ili kulturi knjige. Stoga bi valjalo neprekidno imati na umu Ekovu poruku da:

»... nesrećnici koji besciljno tumaraju okupljeni u bande, ubijaju gađajući kamenicama s nadvožnjaka, ili spaljujući devojčicu, ko god oni bili, ne postaju takvi zato što ih je iskvario *Newspeak/novogovor* komputera, već zato što su bili isključeni iz književne vasiljene, i s onih mesta gde bi se obrazovali, gde bi raspravljali, sve dok im se ne ukažu odsjaji jednog sveta vrednosti koji stiže iz knjige i na njih upućuje«⁶

2. U sasvim uopštenom smislu određenja Ekovog duhovnog horizonta, imajući prevashodno u vidu njegovu ranu studiju *Umetnost i lepo u estetici srednjeg veka*,⁷ Ivanović je ukazao na Ekovu „nesvakidašnju radoznalost i zanos“ u restauriranju određenih oblasti istorije i teorije. Ovo

² *Miteme i poeteme Tomasa Mana*, Novi Sad: Zmaj, 2007, 329 str.

³ *Anagrami i kriptogrami u romanima Umberta Eka*, Podgorica, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2009, 248 str.

⁴ *Lavirinti čarobnog realizma Gabrijela Garsije Markesa*, Podgorica, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2011, 358 str.

⁵ *Снови и судбине у нарaтивнoј прози Михаила А. Шолохова*, Подгoрица, Црногорска академija наука и умjetности, 2012, 292 стр.

⁶ Umberto Eko, *O književnosti*, Beograd: Narodna knjiga, 2002, str. 10.

⁷ U. Eko, *Umetnost i lepo u estetici srednjeg veka*, Novi Sad: Svetovi, 1992. (: *Arte e bellezza nell'estetica medievale*, Milano: Grupo editoriale Fabbri, Bompiani, Sonzogno, Etas S. p. A. 1987). Uz opštepoznato o Eku kao uglednom teoretičaru književnosti, umjetnosti i kulture, piscu romana, pomenimo još i podatak da je jedan od najznačajnijih predstavnika neoavangarde u italijanskoj kulturi, kao pripadnik književnog pokreta "Gruppo 63", izrazito angažovani intelektualac koji u svojim istraživanjima oduvijek kritički analizira politička i sva aktuelna događanja u Italiji i svijetu. Up. na primjer negativan odnos spram protivnika eutanazije – slučaj *Eluane*

posebno, prema tačnom Ivanovićevom zapažanju, kada su u pitanju srednji vijek i crkvena historija⁸. Imajući u vidu cjelinu djela, Ivanović s pravom uopštava zaključak iz koga proizilazi da

*Radi se o analitičaru koji u tajne življenja, stvaranja i mišljenja ulazi zahvaljujući strogosti, meri i odбору primenjenih kriterijuma i kriteristika, tako da se svako pojedinačno i zajedničko delo pokazuje kao ambigvitet, u svemu primeren hermeneutičkim interpretacijama.*⁹

Tezu o kojoj je riječ Ivanović argumentuje stavom da Eko bez posrednika ukazuju desetine vrsta estetika koje decidno spominje u svom estetičkom prvcu objektivistička, dogmatska, estetika muzike, estetika proporcije, estetika broja, estetika svetlosti, estetika kvaliteta, estetika kvantiteta i slične, u čijim se osnovama kriju često pominjane trijade (kao što su: *modus – species – ordo*; ili: *numerus – pondus – menzura* i druge). U ovom izdvajanju, valja ukazati na važno Ivanovićevo razlikovanje koje će imati posebno važno mjesto u njegovom teorijskom mišljenju, a riječ je o odnosu *umjetničkih konvencija* u odnosu na *stvaralačke invencije*. Otuda su u Ekovom promišljanju sve te vrste estetika, uopšteno posmatrano, najvećma posvećene produkcionim modelima, čiji je osnovni cilj prevladavanje umetničkih konvencija (teorija a priori) u korist stvaralačkih invencija.¹⁰

3. Disciplinarni opseg Ekovog stvaralaštva, Radomir Ivanović je neobično precizno tematizovao podjelom na tri „obuhvatna i veoma značajna kruga“. Tematizacija, kako će se pokazati, sadrži zapravo neku vrstu paradigmatškog metodološkog pristupa karakterističnog za Ivanovićev postupak jer svagda ima u vidu holistički pristup, u kome se potom izdvajaju njegovi strukturni konstituenti. U tom smislu bazični strukturni

Englaro. Sa tim je kompatibilan Ekov kritički stav prema katoličkoj crkvi / hrišćanstvu uopšte, što je posebno jasno izloženo u dijalogu sa kardinalom Karlom Marijom Martinijem u: *In cosa crede chi non crede*, Roma: Liberal, 1997. Zanimljivo je da je autor i knjige fundamentalne za teorijsko razmatranje prevoda/prevođenja: *Dire quasi stessa cosa*, Bompiani, 2003.

⁸ *Anagrami...* Op. cit., str. 15. Nota bene: Ovaj podatak je neobično zanimljiv s obzirom na Ekov neskriveni ateistički stav, eksplicitno prisutan u njegovoj raspravi sa kardinalom Martinijem (op. cit).

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

konstituenti (Ivanović: „krugovi“), kada je riječ o cjelini Ekovog stvaralaštva, predstavljeni su ovako: Prvi krug obuhvata humanističke, preciznije rečeno kulturno-istorijske discipline. S jedne strane su istorija, teologija i antropologija, a s druge filozofija, psihologija, sociologija i kulturologija (njima se kao odvojene discipline mogu pripojiti teorija informacije i kibernetika). Drugi krug čine estetika, literaturologija, lingvistika, poetika, stilistika, komparativistika i semiologija, uz napomenu da se autor s nejednakim uspehom¹¹ ogledao još i u enciklopedistici, publicistici, prevodilaštvu i sastavljanju antologijskih izbora. Treći krug se nalazi u središtu Ivanovićevih analitičkih interesovanja, s obzirom na cilj ili sistem ciljeva koji ovom monografijom želi da postigne.

3.1. Eko se afirmisao u beletristici i slikarstvu, kao i u proučavanju filma i arhitekture, pokazujući izuzetno interesovanje za nove i moderne umetnosti, koje su se krajem XX veka nalazile u fazi afirmacije (prevashodno mislimo na televiziju). Poligrafiju kao stvaralački nagon Eko pokazuje i u beletristici. On je renomirani i priznati romansijer, u nacionalnim i nadnacionalnim okvirima, a potom još i pripovjedač, pjesnik, dramski pisac, satiričar, esejist, kritičar, dnevničar, epistolograf i polemičar.¹²

4. Akribičnom istraživaču široke lepeze Ivanovićevih tumačenja, ne bi moglo promaći njegovo relativno učestalo pozivanje na krucijalno Ekovo hermeneutičko načelo, načelo o intencionalnoj trijadi, poput primjere „da Eko sistematično i dosledno nastoji da proširi krug sopstvenih i tuđih informacija i znanja, o čemu najrečitije svedoči odnos lingvističkog i intencionalnog luka njegovih dela, odnosno trijada lukova koje je sâm predložio i definisao: *intentio operis*, *intentio auctoris* i *intentio lectoris*“.¹³ Prema Ivanovićevom neupitnom uvjerenju, ova „trijada lukova“, neophodna je u svakoj vrsti proučavanja i tumačenja "svijeta kao knjige" ili "knjige kao svijeta", ili, drugačije kazano, u svakom heremeneutičkom

¹¹ Zanimljivo je da zapažanje o »nejednakom uspjehu« ostaje na nivou puke tvrdnje. Posebno poglavlje Ivanovićeve studije moglo bi jamačno predstavljati dokazivanje opravdanosti ovog kritičkog stava.

¹² *Anagrami...* Op. cit., str. 118–119.

¹³ *Ibid.* str. 12.

pristupu koji smjera na interpretaciju epohe, autora i njegovog cjelovitog i/ili posebnog djela.¹⁴

4.1. Uopšte uzev, riječ je o nekolikim krucijalnim pitanjima teorijske prirode koja se najprije tiču Ivanovićevih načela tumačenja teksta, a koja jamačno polaze od heremenutike Umberta Eka. Kako je već gore naznačeno, hermeneutički zahtjev Eko imenuje kao obavezujuće traganje za tri tipa intencije: (a) *intentio auctoris* (b) *intentio operis* i (c) *intentio lectoris*.¹⁵ Uz to, autor *Granice tumačenja* napominje da se *de facto* klasična rasprava u okviru ovih distinkcija, vodila prvenstveno oko dvaju oprečnih programa, da se (a1): u tekstu se mora tražiti ono što je autor (: *intentio auctoris*) htio da kaže, i da se (b1): u tekstu se mora tražiti ono što on kazuje (: *intentio operis*), nezavisno od intencija samog autora. Ukoliko se prihvati ovo posljednje, prema Ekovom isticanju – onda se može uobličiti bazično suprotstavljenje između: (b1): u tekstu treba tražiti ono što on kazuje u odnosu na vlastitu kontekstualnu koherenciju... i (c1): u tekstu treba tražiti ono što primalac (: *intentio lectoris*) u njemu nalazi u odnosu na vlastite sisteme označavanja na koje se oslanja.¹⁶

4.2. Neće biti pogrešno zaključiti da Ivanović pokazuje najviše interesovanja za dvije Ekove teorijske rasprave: *Otvoreno djelo* i *Granice tumačenja*, s obzirom da su, po njegovom sudu, svi zaključci o vidovima saznavanja svijeta, preko generativnih i interpretativnih modela, izvedeni upravo na osnovu knjiga Umberta Eka – "Otvoreno djelo" (1962) i "Granice tumačenja" (1995), i da se ove mogu tumačiti kao „analitički diptihon“. Ivanović otuda smatra da je naučni opus bolonjskog semiotičara i polihistora upravo ovim dvama knjigama „zasvođen“, jer se u prvoj knjizi Eko zalaže za neograničenu otvorenost dela, kada je u pitanju ejdetski način mišljenja („Svaka reč se otvori drugom smislu, jer obuhvata brojne, često kontradiktorne konotacije“), dok u drugoj knjizi on insistira na ograničenosti generativnog, interpretativnog i analitičkog modela, kada

¹⁴ Imajući u vidu djelo Mihaila Lalića, Ivanović ovo načelo formuliše ovako: „Најкраће речено, стваралац у читаоцу добија саствараоца, при чему цјеловита слика настаје само уколико се уједине два позната интенционална лука дјела – *intentio auctoris* и *intentio lectoris*, како би рекао семиотичар Умберто Еко“. Радомир В. Ивановић *Стваралачки узор и изазови* (Његош. Андрић. Лалић) Подгорица, 2015. стр. 179.

¹⁵ Umberto Eko, *Granice tumačenja*, Beograd: Paideja, 2001, str. 22.

¹⁶ Ibid.

je u pitanju logičko-diskurzivni način mišljenja („Granice tumačenja podudaraju se s pravima teksta“).¹⁷ S tim se s paravom ima povezivati Ivanovićevo uvjerenje o primatu neke vrste “srednje pozicije”. Jer, piše Ivanović, “Kao što smo i ranije tvrdili, Eko konstantno i dosledno nastoji da izbegne krajnosti (kakve nude procesi apsolutizacije i relativizacije određenih zakona i zakonitosti, koji nesumnjivo ometaju razvoj dijalektike stvaranja i mišljenja)“.¹⁸ Pažljivom čitaocu ne može promaći da se u ovoj, po svemu tačnoj tvrdnji, nalazi i sopstveno Ivanovićevo uporište, polazni aksiom, nezaobilazan u njegovim mnoštvenim tumačenjima.

4.2.1. Krucijalni problem Ekove hermeneutike koji Ivanović postojano ima u vidu, formulisan je u *Granicama tumačenja* najprije pitanjem:

*Zbilja, može li se govoriti o neograničenoj semiozi povodom hermetičnog veštog pomeranja s termina na termin, ili sa stvari na stvar? I može li se govoriti o neograničenoj semiozi kad istu tehniku prepoznamo kod savremenih čitalaca što lutaju po tekstu ne bi li u njemu pronašli skrivene igre reči, neznane etimologije... ma i ne bilo bilo nikakvog intersubjektivnog konzenzusa kojim bi se takva promašena čitanja ozakonila.*¹⁹

Nema sumnje da je da pojam otvorenog djela mogao biti poveznica sa nekim od ključnih ideja uglednog liberalnog filozofa Karla Popera, najprije „budući da se Eko zalaže za otvorenost dela (u knjizi *Otvoreno djelo*) u istoj onoj meri u kojoj se K. R. Popper zalaže za otvorenost društva (u knjizi *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*)“²⁰. Uz to još i „budući da postoji evidentna srodnost globalnih opredeljenja U. Eka i K. R. Popera kada su u pitanju odnosi istorije i kulture, kao i nauke i umetnosti“²¹. Ali bi se moglo reći da je ova polazna komparativna, po svemu plauzibilna hipoteza, nažalost ostala jedino na nivou naznake, s obzirom na to da ne nalazimo njeno dalje promišljanje. Mada, istini za volju, umjetnost nije bila posebnim predmetom Poperovog analitičkog interesovanja, po-

¹⁷ Up. R. Ivanović, *Metode i dometi savremene nauke o književnosti*, Podgorica: CANU, 2021, str. 129.

¹⁸ *Anagrami*... Op. cit., str. 12.

¹⁹ *Granice*... Op. cit. str. 322.

²⁰ *Anagrami*... Op. cit., str. 33.

²¹ *Ibid.*, str. 49.

jam „otkrivanja bez kraja“, mogao bi predstavljati osnovu za jednu uporednu interepretaciju značenja djela dvojice velikih predstavnika evropskog duha. Do ovakve interpretacije Ivanoviću je bilo neobično stalo s obzirom na to da „Kao što smo i ranije tvrdili, Eko je u velikoj meri koristio ideje koje je Poper saopštio u dvama diptihonima: *Logici naučnih otkrića* i *Objektivnom saznanju*, u užem, kao i *Pretpostavkama opovrgavanja* i *Otvorenom društvu* i njegovim neprijateljima, u širem kontekstu posmatrano“.²² U prvoj od njih Poper, piše Ivanović, kome je bliži logos nauke, tvrdi da se naučne teorije mogu tumačiti samo kao hipoteze, sve dok one ne budu dopunjene, preinačene i osporene, a odmah potom zaključuje: „U skladu sa tim – rast sveg saznanja se sastoji u modifikaciji prethodnog saznanja – bilo njegove izmene ili njegovog odbacivanja na širokoj osnovi“.²³ U jednoj potonjoj raspravi, grubo uzev, Ivanović još jednom istakao epistemološku razdjelnicu dvojice autora, prema kojoj je Eko „sučelio ejdetski način mišljenja (u slikama) sa logičkoduskurzivnim načinom mišljenja (u pojmovima)“ Karla Popera „pri čemu je poznato, veli Ivanović, da su slike neiscrpne, a da su pojmovi lako iscrpivi“.²⁴ Nesumnjiva je zasluga Radomira Ivanovića što je u okviru teorijskih promišljanja književnosti i umjetnosti, uglavnom konzistentno ukazivao na Ekovu teorijsku poziciju, koja je kod njega imala, sudeći po svemu, posebnu privlačnost s obzirom na teorijsku kategoriju *otvorenog djela / opera aperta*. Na koji način je ova kategorija bila prisutna u hermeneutičkim pregnućima Radomira Ivanovića, pitanje je koje zahtijeva posebno istraživanje, koga će se, za očekivati je, poduhvatiti neki budući mladi istraživač, tematizujući ga u svom master ili doktorskom radu.²⁵

4.3. Preciznosti radi, valja navesti jedno od svakako krucijalnih mjesta Ekove teorije interpretacije u kojoj pisac *Imena ruže* sa posebnom strogošću veli da:

²² Ibid., str. 50.

²³ Ibid.

²⁴ *Metode i dometi...* Op. cit., str. 129–130.

²⁵ Nota bene: Bilo bi svakako podsticajno i ne manje teorijski dragocjeno *komparativno* tumačenje književnih tumača sa prostora Crne Gore, kojim tumačenjem bi bilo moguće preciznije diferenciranje njihovih posebnih metodoloških načela. U tom zahtjevu interpretacije Radomira Ivanovića zauzele bi jamačno posebno mjesto.

Prema jednoj pogibeljnoj kritičarskoj jeresi, tipičnoj za naše vreme, od književnog dela možemo načiniti što god hoćemo, pronalazeći u njemu sve ono što nam najneukrotiviji nagoni sugerišu. Nije tako. Književna dela nas pozivaju da ih slobodno interpretiramo, zato što nam nude diskurs koji se može čitati na više nivoa, i suočavaju nas sa dvosmislenostima, u jeziku i životu... Što se sveta knjiga tiče, propozicije (iskazi) kao Šerlok Holms je bio neženja, Crvenkapu je progutao vuk, ali ju je lovac posle oslobodio, Ana Karenjina se ubila, ostaće istinite za sva vremena i nikada ih niko neće moći da opovrgne...²⁶

Slijedi da:

Ne samo da nam književni tekstovi izričito kažu što nikad ne treba da podozrevamo (ili sumnjamo), nego nam uz to, za razliku od sveta, kraljevski ukazuju na ono što u njima valja uzeti kao najvažnije i na ono što ne može biti polazište za slobodna tumačenja...²⁷

Otuda Eko dospijeva do obavezujućeg zaključka da:

Ta književna istinitost ima svog odraza i na hermeneutičke istine: (...) uvek možemo odgovoriti kako u odgovarajućim tekstovima nije moguće pronaći nikakvu tvrdnju, nikakvu sugestiju, nikakvu insinuciju koja bi nam dopustila da u tumačenju zaplovimo tek tako, nasumice.²⁸

5. Sada možemo uglavnom pouzdano doći do zaključka da su „tri vrste Ekovih intencionalnih lukova”: *intentio operis*, *intentio auctoris* i *intentio lectoris*, implicitno prisutni u najvećoj mjeri u Ivanovićevom pristupu tumačenju književnom djelu, jer je očigledno da se u primijenjenom postupku svagda daju razabrati: prisutnost autora (uključujući biografski aspekt, aspekt eksplicitne poetike itd), tekst kao diferencirani fenomen i problem njegove specifične recepcije.

²⁶ *O književnosti*, op. cit., str. 10.

²⁷ *Ibid.*, str. 13.

²⁸ *Ibid.* Naravno, ostaje pitanje u kojoj su mjeri Ekove neupitne propozicije/iskazi teksta, zapravo tautologije i stoga koliko su u bitnom smislu hermeneutički relevantne?

5.1. Nije slučajno da se iz Ivanovićevog teorijskog pristupa može razabrati stanovište Karla Popera, koga je Ivanović, kako smo se uvjerali, nerijetko povezivao sa Umberto Ekom. Ima se u vidu Poperovo »gledište o nauci koja smatra da je njen *kritički prilaz* njena najvažnija karakteristika«²⁹. U sasvim određenom smislu u svim svojim monografijama akademik Ivanović prezentuje metodološku poziciju koja najvećma odgovara Poperovom imperativu da:

*naučnik treba da gleda na teoriju s tačke gledišta da li se o njoj može kritički raspravljati: da li se ona izlaže svim vrstama kritika; a ako to čini da li je u stanju da ih izdrži... I zaista sve stvarne provere su pokušaji pobijanja. Samo ako teorija sa uspehom izdrži pritisak ovih pokušaja pobijanja, možemo da tvrdimo da je ona potvrđena ili potkrepljenja iskustvom.*³⁰

Sa ovim je svakako povezan i atribut *egzaktnosti* pristupa, jer je Ivanović je po svemu, kako nas uvjerava i njegov pristup djelu Umberta Eka, bio neobično akribičan, precizan empirički/pozitivistički istraživač u najboljem značenju tog pojma: empirijsko je kod njega svagda dopunjeno teorijskim pojmovima koji čine jednu koherentno zasnovanu metodološku cjelinu.

Naredna metodološka osobenost Ivanovićevog pristupa, tiče se *holističkog* načela, koje podrazumijeva da se u postupku svake pojedinačne interpretacije ima u vidu cjelina djela autora koji se istražuje. Pojedinačno se stoga promišlja/tumači tako što se u njemu (poput mikrokosmosa) ogleda totalitet djela/autora (makrokosmos). Ovaj metodološki princip uslovio je njegovu prevashosnu usmjerenost ka monografskim interpretacijama značajnih djela odn. pisaca. Iz ovoga neposredno proishodi metodološko načelo: *intertekstualnost*, koje podrazumijeva da se ispituju odnosi različitih tekstova koji se razumijevaju djelovima makrostrukturne cjeline teksta koji se tumači. S obzirom da *intertekstualni pristup* polazi od postavke da je svaki tekst inherentno povezan sa drugim tekstovima (Hačion, Kristeva, Bahtin, Eko),³¹ važno je posebno izdvojiti

²⁹ Up. Karl R. Popper, *Pretpostavke i pobijanja*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2002, str. 373.

³⁰ Ibid.

³¹ Up. Zoran Konstantinović, *Intertekstualna komparatistika*, Beograd: Narodna knjiga, 2002, str. 7.

njegov fundamentalni značaj u Ivanovićevom pristupu tumačenju književne tvorevine. Ovo je obavezivalo autora na naophodnost da se u postupak književne analize nužno ima uključiti, po pravilu, mnoštvo različitih disciplina, poput poetike, književne teorije, filozofije, teologije, psihologije, estetike, istorije... Ovaj pristup je ubjedljivo pokazan na primjerima, između ostalog interpretacije Njegoševog ili Lalićevog djela, ali predstavlja i opšte mjesto u Ivanovićevom pristupu tumačenja književnosti/umjetnosti uopšte. Kao jedan od važnih atributa Ivanovićeve hermeneutike izdvajamo *imanentni pristup* saglasno kome se tumačenju teksta svagda pristupa kao specifičnoj književnoj umjetničkoj tvorevini. Drugim riječima, radi se o pokušaju da se u pristupu tekstu/autoru, odgovori na unutrašnju logiku njegovog sistema, a da se semantička struktura se interpretira polazeći od književnom tekstu imanentnih predikata. Književni tekst se stoga interpretira saglasno njemu imanentnoj sintaktičkoj/semantičkoj ravni, koja je *sensu sticto* prevashodno primjerena autonomnom biću teksta. U ovome bi mogao biti sadržan i poseban metodološki značaj Ivanovićeve književne hermeneutike, koji svakako nije bez podsticaja koji je mogao pronaći u Ekovoj teoriji tumačenja. Uz to, Ivanovićev hermeneutički postupak uvijek ima u vidu različite nivoe ili forme strukturne organizacije teksta i posebno, njegovo osnovno značenjsko jezgro. Pri tome se otvaraju i novi horizonti čitanja teksta, čime se još jednom pokazuje da je akademik Ivanović bio dosljedni pobornik onog glasovitog Ekovog postulata o *otvorenom djelu/opera aperta*, ne zapostavljajući nikada, kako smo se do sada više puta uvjerali, upozorenje o njegovim strogim granicama koje semioza *ad infinitum* ne može prekoračiti.

Literatura:

- Eco, U. Carlo Maria Martini. *In cosa crede chi non crede*, Roma: Liberal, 1997.
 Eco, U. *Dire quasi stessa cosa*, Editore: Bompiani, 2003.
 Eko, Umberto. *Granice tumačenja*, Beograd: Paideja, 2001.
 Eko, Umberto. *O književnosti*, Beograd: Narodna knjiga, 2002.
 Eko, Umberto. *Umetnost i lepo u esteticima srednjeg veka*, Novi Sad: Svetovi, 1992. (: Eco, U. *Arte e bellezza nell'estetica medievale*, Milano: Gruppo editoriale Fabbri, Bompiani, Sonzogno, Etas S. p. A. 1987).
 Ivanović, Radomir. *Anagrami i kriptogrami u romanima Umberta Eka*, Podgorica, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2009.

- Ivanović, Radomir. *Lavirinti čarobnog realizma Gabrijela Garsije Markesa*, Podgorica, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2011.
- Ivanović, Radomir. *Metode i dometi savremene nauke o književnosti*, Podgorica: CANU, 2021.
- Ivanović, Radomir. *Miteme i poeteme Tomasa Mana*, Novi Sad: Zmaj, 2007.
- Konstantinović, Zoran. *Intertekstualna komparatistika*, Beograd: Narodna knjiga, 2002.
- Popper, Karl R. *Pretpostavke i pobijanja*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2002.
- Ивановић Радомир В. *Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова*, Подгорица, Црногорска академија наука и умјетности, 2012.
- Ивановић, Радомир В. *Стваралачки узори и изазови* (Његош. Андрић. Лапић) Подгорица, 2015.

Siniša JELUŠIĆ

RADOMIR IVANOVIĆ'S HERMENEUTIC INCORPORATIONS:
UMBERTO ECO

Summary

Academician Ivanović systematized the disciplinary scope of Umberto Eco, a longtime professor at the Department of Semiotics at the University of Bologna, by classifying it into three "comprehensive and very significant circles": 1. History, theology, anthropology, philosophy, psychology, sociology, and culture. Information theory and cybernetics can be added to these as separate disciplines. 2. Aesthetics, science of literature, linguistics, poetics, stylistics, comparative studies and semiology - encyclopedic studies, journalism, translation, compilation of anthological selections. 3. Ivanović places the third circle in the center of his analytical interest. It refers to: fiction and painting, film theory and architecture, modern art in general and new media - primarily television. In the framework of this interpretation by Academician Ivanović, the most important is certainly the focus on the hermeneutic principles of Eco's theory of interpretation, which occupied a particularly privileged place in his own body of literary interpretations.

Keywords: Radomir Ivanović, Umberto Eco, hermeneutics, anthropology, aesthetics, novel, visual arts.

Rajka GLUŠICA

Filološki fakultet Nikšić

Univerzitet Crne Gore

DOPRINOS RADOMIRA IVANOVIĆA AFIRMACIJI DJELA MARKA MILJANOVA I STEVANA DUČIĆA

Ovaj rad predstavlja kratak pregled onoga što je akademik Radomir V. Ivanović u svom veoma plodnom i uspješnom poslu književnog kritičara, književnog historičara i teoretičara uradio za afirmaciju i naučnu interpretaciju djela Marka Miljanova i Stevana Dučića. Oba stvaraoca su Ivanovićevi saplemenici – Kući i iz toga razloga on sa posebnom pažnjom i zadovoljstvom pristupa njihovom veoma vrijednom i raznorodnom djelu. Plod tog bavljenja su veoma značajne monografije, radovi, organizovani naučni skupovi, simpozijumi, jedan književni sud, priređene knjige i drugo. Zbog tog veoma bogatog i plodnog angažmana možemo slobodno reći da je akademik Ivanović uradio mnogo da bi djelo ovih znamenitih Kuća zauzelo mjesto koje im nesumnjivo po vrijednosti pripada u crnogorskoj nacionalnoj kulturi.

Ključne riječi: Radomir V. Ivanović, Marko Miljanov Popović, Stevan Dučić, afirmacija, kritička interpretacija, kulturna baština

Uvod

U prebogatoj bibliografiji akademika Radomira Vladovog Ivanovića (od skoro 3100 bibliografskih jedinica)¹, veliki broj jedinica posvećen je

¹ Postoji nekoliko bibliografija akademika Radomira Ivanovića (v. rad Branke Dragosavac u ovom broju *Riječi*) od kojih dvije obuhvataju njegov kompletan stvaralački rad od prvih radova do posljednjih. Prva je *Biobibliografija akademika Radomira V. Ivanovića*, autori Branko Jokić i Jelica Jovanović, Zmaj, Novi Sad 2006. na 273 strane i sa 2599 jedinica od prvih objavljenih do 2006. godine. Druga je *Bio-bibliografija akademika Radomira V. Ivanovića (2006–2022)*, autorke Branke Dragosavac koja se prvi put objavljuje u ovom 21. broju *Riječi*, kompletno posvećenom akademiku R. Ivanoviću. Ova bibliografija broji 483 bibliografske jedinice.

djelu Marka Miljanova Popovića, a u skorije vrijeme pisao je sa entuzijazmom i zadovoljstvom o još jednom znamenitom Kuću – Stevanu Dučiću, čije je djelo nakon više od sto godina od nastanka ugledalo svjetlost dana štampanjem njegovih Sabranih djela². Akademik Ivanović je autor 32 monografija, objavio 40 knjiga studija i ogleda, a priredio 76 knjiga. Prvu monografiju o Milutinu Uskokoviću objavio je 1968. godine, a posljednju o svom saplemeniku Stevanu Dučiću 2022. Radomirove monografije bismo mogli podijeliti na one posvećene djelima crnogorskih pisaca (Petra II Petrovića Njegoša 4, Mihaila Lalića 3, Marka Miljanova 2, S. M. Ljubiše 2, Nikole I Petrovića, Rista Ratkovića, Dušana Kostića, Dušana Đurovića, Stevana Dučića), zatim, makedonskim piscima među kojima su: Blaže Koneski 3, Slavko Janevski 2, Kosta Racin, Grigor Prličev, Aco Šopov, drugim jugoslovenskim piscima (Milutin Uskoković, Vladan Desnica, Ivo Andrić) i piscima koji pripadaju svjetskoj književnosti: Tomas Man, Mihail Šolohov, Umberto Eko i Gabriel Garsija Markes.

Kad su crnogorski pisci u pitanju, najviše pažnje su mu okupirali klasici – Njegoš, Lalić, Marko Miljanov i S. M. Ljubiša, kojima je posvetio po dvije i više monografija. Kvalitet tih monografija njihovog autora je uvrstio u red najboljih poznavalaca života i djela pomenutih pisaca. Kada je Marko Miljanov Popović u pitanju, akademik Ivanović je jedan od najzaslužnijih u afirmaciji i promociji djela kučkog mudraca i klasika crnogorske književnosti o čijem djelu, po podacima iz bibliografije objavljene prije pet godina, postoje 1364 bibliografske jedinice (Dragosavac 2017: 47–269). Bibliografija Stevana Dučića je mnogo skromnija, sadrži 81 jedinicu (Dragosavac 2022: 201–222) iz razloga što je Dučićevo vrijedno djelo ostalo skoro nepoznato čitav vijek od nastanka. Nakon prekucavanja neobjavljenih rukopisa, ostavljenih početom XX vijeka u Srpskoj kraljevskoj akademiji i štampanja Dučićevih Sabranih djela, to djelo se pojavilo u svoj svojoj raznovrsnosti i ljepoti, a akademik Ivanović je svojim angažmanom učinio mnogo za njegovu naučnu interpretaciju i afirmaciju.

² Stevan Dučić, *Sabrana djela (1–6)*, Uređivački odbor prof. dr Rajka Glušica, akad. Radomir Ivanović i dr Radomir Prelević, Fond za razvoj Kuća „Marko Miljanov“, Podgorica 2018–2020.

O Marku Miljanovu Popoviću

Prvi rad o Marku Miljanovu akademik Ivanović je napisao na makedonskom jeziku u jednom skopskom časopisu 1981. godine. Njegova posvećenost djelu kučkog vojvode ogleda se i u broju bibliografskih jedinica – 249, koje je sakupio do 2017. godine (Dragosavac 2017: 277–278), što znači da je njihov ukupan broj veći od 250. Dvije monografije su posvećene djelu Marka Miljanova: prva pod naslovom: *Retorika čovječnosti: morfologija i semantika djela Marka Miljanova Popovića*, objavljena je 1993, izdavači su Cvetnik iz Novog Sada i Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice. Ova monografija je ponovo štampana 2003. pod naslovom *Marko Miljanov Popović* u izdanju Pegaza iz Bijelog Polja. Monografija *Poetika i etika Marka Miljanova* štampana je u izdanju Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva iz Podgorice, ima skoro 500 strana i predstavlja zaokruženu cjelinu Ivanovićevog bavljenja djelom svog slavnog saplemenika i sadrži studije već objavljene u prvoj monografiji, ali i neke potpuno nove.

Monografija *Poetika i etika Marka Miljanova* sadrži jedanaest studija razvrstanih u tri cjeline, pet ih je u poglavlju naslovljenom *Poetika*, tri su u poglavlju *Etika* i tri u *Kritika*. Postoji i četvrti dio knjige: Prilozi u kojima su napomene autora, bilješke o piscu i registar imena, dakle, veoma važni podaci koji upotpunjuju informacije koje bi mogle da zanimaju čitaoce. U ovoj monografiji od najvažijih studija napisanih o djelu Marka Miljanova autor formira tri tematske cjeline u kojima iznosi svoje stavove i analize o poetici i etici vojvodinog djela, ali i cjelinu o kritičkom sagledavanju i vrednovanju tog djela.

Najobimniji dio knjige predstavlja poglavlje naslovljeno *Poetika*, koje čini pet studija i to: 1. *Poetika djela Marka Miljanova* – uvodni članak i etimon čitave monografije, nastao 1981. povodom 80 godina od smrti pisca, u kojem se autor, pored ostalih tema, bavi i klasifikacijom vojvodinog genološki raznorodnog književnog djela. On to djelo dijeli na autonomnu i heteronomnu književnu cjelinu. Autonomnu književnu cjelinu čine sljedeće vrste i žanrovi: anegdota, kratka kratka priča, kratka priča, novela, pripovijetka i povijest. 2. Obimna studija *Znaci života i znaci književnosti* sadrži autorovu analizu istorijsko-etnografsko-književne hronike *Pleme Kuči u narodnoj priči i pjesmi* preko termina *Velika naracija*, *Velika priča* i *Mala priča* za koje smatra da su veoma prikladni za analizu ovog djela. 3. Studija *Povratak "živom govoru"* potvrđuje da je čitav stvaralački opus Marka Miljanova zasnovan na "živom govoru" kojem je pisac pridavao izuzetan značaj. Kako autor ističe, riječ za

Marka Miljanova ima i egzistencijalnu i verbalnu energiju jer je u stanju da promijeni postojeće stanje, pokrene akciju ili predvidi buduće događaje. 4. Akademik Ivanović se u radu *Vrste i funkcije autorskih komentara* bavi analizom djela *Pleme Kuči u narodnoj priči i pjesmi* u kojem je Marko Miljanov za dio priča nepouzdan, a za dio pouzdan svjedok i učesnik događaja. Autorski komentari u djelu se posmatraju kao indikatori stvaralačke samosvijesti, ali i kao vezivno tkivo u tekstu. 5. U studiji *Doprinos epistolografiji* autor monografije analizira Popovićevu epistolarnu prozu i poeziju, podijelivši je na pisma i poslanice, koje je prema uspostavljenim kriterijumima i analitičkoj praksi lako razgraničiti. Ova studija je značajna i iz razloga što se u dosadašnjoj književno-estetskoj valorizaciji vojvodinog djela epistolarnoj poeziji i prozi posvećivalo malo pažnje, pa ona predstavlja značajan doprinos rasvjetljavanju ove problematike.

Poglavlje sa naslovom *Etika* sadrži tri studije. 1. Prva je *Dobročinstvo kao aktivni princip Popovićevog etosa* u kojoj je istraživanje bazirano na vojvodinom najčuvenijem i najizdavanijem djelu *Primjeri čojstva i junaštva*. Autor analizirajući Predgovor i Epilog djela, kao i osnovu globalnih ideja saopštenih u *Primjerima* zaključuje da za kučkog vojvodu dobročinstvo predstavlja središnju vrlinu, zbir svih vrлина u akciji, budući da je on pripadnik djelatne filozofije – on zbori i tvori, te da je čitavo djelo Marka Miljanova Popovića posvećeno odbrani dobra i dobročinstva kao aktivnog principa piščevog etosa. 2. U najkraćoj studiji ove monografije *Vođenje duše riječima (Moralna zavještanja Marka Miljanova)* autor ukazuje na Popovićevu etičku i ideografsku povezanost sa antičkim uzorima (od Platona je, na primjer, preuzeo podjelu na četiri stožerne vrline: mudrost, hrabrost, umjerenost i pravednost, kao i Aristotelove etičke prinipe: svrhovitost, pravičnost, umješnost, razboritost, pronicljivost, uzdržanost, samosavlađivanje, dovitljivost). Za etičke primjere bira češće obične vojnike nego glavare, jednako iz svih nacionalnih i vjerskih zajednica, jer on ljude ne dijeli po etničkim kriterijumima već isključivo po etičkim, po kodeksima dobra i kodeksima zla. Svaki etički čin predstavlja istovremeno svojevršno moralističko pismo upućeno potomcima koji se na njima vaspitavaju. 3. Treća studija ovog poglavlja je *Dijatriba kao žanrovska inovacija (Prilog književnoj genologiji)* u kojoj se autor bavi *Poslanicom čestitkoviću i odobrikoviću* kako je lično oimienio tekst koji se prvi put objavio bez naslova u Popovićevim Sabranim djelima 1989/90. godine. Nakon iscrpne semantičke i morfološke analize teksta, autor ga genološki precizno definiše kao dijatribu uopšte, a potom kao

književnu dijatribu. Pisana u obliku amanetne ili testamentarne proze, podrazumijeva veliki broj adresata, tj. političkih i ideoloških protivnika. Kao slobodouman čovjek, Marko Miljanov se zalagao za demokratiju i pravdu, a dijatriba se pokazala kao žanr prikladan za djelovanje i "borbu neprestanu" ovaj put perom, a ne oružjem.

U poglavlju označenom pod *Kritika* nalaze se tri opsežne studije:

1. *Ponovno razumijevanje djela* koja predstavlja pogovor u Ivanovićevoj monografiji o Marku Miljanovu iz 2003. godine. U ovoj studiji autor detaljno opisuje svu kompleksnost genološkog određivanja pojedinih djela našeg pisca u kojem se nijesu izdvajali samo reprezentativni žanrovi, nego se morala izvršiti segmentacija cjelokupnog književnog teksta. Budući da ovaj prilog predstavlja pogovor monografije u njemu je ukratko predstavljeno sve šta se može naći u toj monografiji, a šta joj nedostaje.

2. Studija *Velika radost stvaranja* predstavlja predgovor knjige *Slovo i vijek: Marko Miljanov u ogledalu kritike* štampane u izdanju Fonda za razvoj Kuća "Marko Miljanov" 2016. godine. U njoj akademik Ivanović detaljno prati recepciju i komentare djela kućkog vojvode od samih početaka (1883) do današnjih dana. Početna faza afirmacije pisca i djela pokazana je kroz komentare Sima Matavulja, Mihaila Vukčevića, Ljubomira Kovačevića kao prvih priređivača vojvodinih djela, ali i onih kasnijih takođe značajnih za njegovu afirmaciju. Prva, prava, autentična kritika došla je iz pera čuvenog kritičara Jovana Skerlića koji je proročki nagovijestio buduće interesovanje književnih kritičara, teoretičara i drugih naučnika za vojvodino djelo. Skerlić je u vojvodinom djelu prepoznao antičke premise jednostavnosti, epske sugestivnosti i verbalne energije koja spaja savremenost sa prošlošću i budućnošću. On kaže: "Marko Miljanov je jedna od najsvetlijih pojava naše rase. To je čovek o kome bi se mogle pisati čitave psihološke i filozofske studije". Slično će o njemu pisati i najpoznatiji kritičari tog perioda Isidora Sekulić, Veljko Petrović, Vasa Stajić i drugi. Doba pune afirmacije pisca i djela predstavlja period kada su se pojavile rasprave, studije i ogledi iz pera Đuze Radovića, Milorada Stojovića, Jovana Čađenovića, Branka Popovića, Ljubomira Zukovića, Radoja Radojevića, Živka Đurkovića i drugih. Najnoviji period kritičkog bavljenja i ispitivanja djela medunskog mudraca karakterišu specijalistička tumačenja i razumijevanja u kojima se iz različitih

naučnih disciplina, sa različitih aspekata i naučnih metoda prilazi i analizira djelo Marka Miljanova o čemu nas akademik Ivanović u ovoj studiji detaljno informiše.

3. U studiji *Umjetničke i naučne vrijednosti djela Marka Miljanova Popovića* autor predstavlja najznačajnije monografije posvećene tom djelu (Jovan Čađenović, Dara Vučinić-Varga, Rajka Bigović-Glušica, Bane Ivanović, Josip Holeček, Trifun Đukić i Mihailo Vukčević), kao i veoma poznate rasprave: Slobodana Tomovića, Živka Đurkovića, Radoja Radojevića, Ljubomira Zukovića, Dušana Ičevića i drugih. Pored ovih priloga autor predstavlja najznačajnije naučne skupove, zbornike radova i posebna izdanja djela Marka Miljanova Popovića, sabrana djela, kritička izdanja do Cjelokupnih djela u sedam knjiga iz 2017. godine. Ukratko, u ovom poglavlju monografije iznesen je vema veliki broj podataka i informacija o kritičkom vrednovanju djela Marka Miljanova u 135 godina koliko se o njegovom djelu piše i promišlja, ali i vrijednosnih sudova o tim stavovima i zapažanjima, kao i o značaju književne kritike u razvoju književnosti.

Samo iz ovog pregleda tema koje je elaborirao i analizirao akademik Ivanović u svojoj monografiji, možemo naslutiti opseg i značaj njegovog izučavanja vojvodinog djela. Na kraju ćemo u kratkim crtama skicirati u čemu su najznačajniji doprinosi akademika Radomira Ivanovića u naučnoj interpretaciji tog djela. Najprije, on je Popovićevo djelo precizno smjestio u period kritičkog realizma i u kontekst crnogorske književnosti. Zatim, on je precizno genološki definisao pojedina djela: *Primjere čojstva i junaštva* kao fragmentarnu prozu, *Poslanicu Jolu Piletiću* kao epistolarnu poeziju (poslanicu u stihovima), *Pleme Kuči u narodnoj priči i pjesmi* kao istorijsko-književnu prozu, a *Život i običaje Albanaca* kao etnološko-realističku prozu. Odvojio je pismo od poslanica, dao naslov i genološki definisao *Poslanicu čestitkoviću i odobrikoviću* kao dijatribu ili polemiku sa nepoznatim sagovornikom, a autobiografske zapise definisao kao "ličnu literaturu". Odvojio je grupu programskih tekstova i autorskih komentara, rasutih po čitavom opusu, zatim u poslanice uvrstio još tri Popovićeve priloga: *Poslanicu Leki Ivanaju* (1876), izgublenu *Poslanicu Jozefu Holečeku* (1883) i *Poslanicu knjazu Nikoli* (1901). Sa već pomenutom dijatribom i poslanicama Jolu Piletiću (1882), Peku Pavloviću (1882–1885) one čine jedinstven epistolarni korpus koji je objavljen u Prvoj knjizi Cjelokupnih djela Marka Miljanova.

Ova Ivanovićeva rješenja veoma su važna, budući da su neki dobri poznavaoци djela vojvode Marka iznosili kao veliki nedostatak činjenicu da njegovo djelo nije smješteno u određeni period naše književnosti, niti je precizno žanrovski određeno. Akademik Ivanović je doprinio i klasifikaciji i određivanju anegdota u najčuvenijem djelu Marka Miljanova *Primjerima čojstva i junaštva* koje je tipološki podijelio na: 1. nearzvi-jenu anegdotu (ima ih 14), 2. razvijenu anegdotu (ima ih 35) i 3. razvije-nu anegdotu sa ukrasom (ima ih 9).

Pored kritičkog i naučno-istraživačkog pristupa samom djelu Mar-ka Mijanova, akademik Ivanović je uradio mnogo u afirmaciji vojvodinog djela organizujući brojne naučne skupove i manifestacije, kao i kroz uređivačke i priređivačke poduhvate. Uredio je zbornik radova sa među-narodnog naučnog skupa *Život i djelo Marka Miljanova Popovića* 1991. godine i priredio knjigu *Besjede o Marku Miljanovu* 1993. godine, a u koautorstvu sa Rajkom Glušicom priredio je knjige: *Poslanice Marka Miljanova Popovića* 2001. i 2003. Godine i *Tri književna amaneta* 2015. Sa Brankom Dragosavac priredio je knjigu *Slovo i vijek: Marko Miljanov u ogledalu kritike* 2016. godine koja sadrži 25 priloga o vojvodinom dje-lu i koja će se štampati kao VI knjiga Sabranih djela Marka Miljanova. Jedan je od inicijatora i učesnika Prvog književnog suda u Crnoj Gori 1996. godine na kojem se utvrđivalo ko je autor *Poslanice serdaru Jolu Piletiću*, Marko Miljanov ili Tomo Orahovac. Od tog književnog suda ova *Poslanica* se uvršćuje u djela Marka Miljanova.

Radomir Ivanović je bio inicijator i manifestacije *Dani Marka Mi-ljanova* koja se održavala od 1988. do 1999. na Medunu i čiji je rezultat pet značajnih Zbornika radova uređenih vještom rukom akademika Iva-novića i knjiga *Ilustrovana monografija "Dani Marka Miljanova"* 1998. godine. Ovim zbornicima treba dodati još i Zbornik radova sa naučnog skupa održanog u Podgorici 2017. godine u organizaciji Fonda za razvoj Kuća "Marko Miljanov" pod naslovom *Umjetničke i naučne vrijednosti djela Marka Miljanova Popovića*. I na kraju najvažnije: izdavački podvig – štampanje *Cjelokupnih djela Marka Miljanova* u 7 knjiga na 115-go-dišnjicu vojvodine smrti, osmislio je i organizovao neumorni Radomir Ivanović, a njegovu ideju Fond za razvoj Kuća "Marko Miljanov" po-držao i realizovao 2017. godine.

U ovom kratkom pregledu onoga što je akademik Ivanović uradio doprinoseći naučnoj interpretaciji, vrednovanju i afirmaciji djela Marka Miljanova Popovića, nijesu se mogle popisati sve njegove zasluge. Za njih je potrebna mnogo opširnija i detaljnija studija kojoj ovaj dio rada

može poslužiti kao predložak. Sam broj bibliografskih jedinica posvećen djelu kučkog vojvode pokazuje koliko je pažnje i truda akademik Radomir Ivanović posvetio djelu svoga saplemenika, koliko je to djelo cijenio, neumorno promovisući i afirmišući njegove vrijednosti, najviše književno-umjetničke i etičke.

O Stevanu Dučiću

Stevan Miletin Raković iz kučkog sela Dučića, čije je ime uzeo za svoje prezime (1874–1918) svojim je djelom: književnim, naučnim i sakupljačkim zaslužio istaknuto mjesto u nacionalnoj kulturnoj istoriji i nepravedno je zapostavljen s obzirom na ono što je za kratkog života i bez formalnog obrazovanja postigao i ostavio potomcima u nasljeđe. Bavio se najprije zapisivanjem i sakupljanjem usmenih književnih tvorevina, djelatnošću koja je pod uticajem Vuka Karadžića bila veoma prisutna u kulturi Crne Gore i okolnih zemalja XIX vijeka. Kao rezultat tog rada sakupio je dvije obimne zbirke narodnih epskih pjesama: *Junačke narodne pjesme iz brdskog plemena Kuča u Kraljevini Crnoj Gori* i *Junačke narodne pjesme iz Crne Gore, Brda i Hercegovine*, koje ukupno imaju 101 pjesmu sa preko 30 hiljada stihova u desetercu. Dučić je sakupio i jednu zbirku narodnih pripovjedaka *Razne narodne pripovijetke* sa 107 priča.

Dučić je snagom svog talenta i pregnuća snažno iskoračio iz svoje sredine i vremena, pišući: 1. prvi crnogorski roman *Ili Kuč*, koji predstavlja duži epski roman o velikom kučkom junaku Iliji Turovom Zonjiću; zatim, 2. iscrpnu i obimnu etnografsku monografiju svog plemena *Život i običaji plemena Kuča*, 3. prvu dijalektološku studiju o govoru Kuča *Jezične osobine i provincijalizmi u Kuča*, koja po Dučićevim riječima čini V knjigu „*Opšte građe za ispitivanje brdskoga plemena Kuča u Kraljevini Crnoj Gori*” i 4. prvi rječnik govora nekog crnogorskog plemena: *Pleme Kuči – građa za rječnik*. Rukopisi ova dva posljednja djela su na veliku žalost lingvista i dijalektologa, zagubljena. Njihovo postojanje potvrđuje popis rukopisa i zapis u prijemnom djelovodniku u Srpskoj kraljevskoj akademiji u Beogradu iz 1912. godine kada ih je S. Dučić predao, ali i autorova svjedočenja o njima u drugim tekstovima, npr. u predgovoru prve zbirke epskih pjesama iz Kuča.

Zahvaljujući predanosti, odanosti i pregalaštvu članova Fonda za razvoj Kuča „Marko Miljanov“ na čelu sa agilnim i mudrim Radomirom Rajom Prelevićem, sudbina djela Stevana Dučića se mijenja, pa od ru-

kopisa ostavljenih u Srpskoj kraljevskoj akademiji u Beogradu 1912. godine dobijamo nove štampane knjige – do Sabranih djela u šest knjiga. U tročlanom Uređivačkom odboru Dučićevih Sabranih djela je i akademik Ivanović, čije dragocjeno i veliko iskustvo u sličnim poslovima pomaže da se ovaj izdavački podvig uspješno realizuje. Sam Ivanović je iznenađen kvalitetom i opsegom zapsanog narodnog blaga, metodologijom sakupljačkog rada Stevana Dučića, raznovršnošću njegovog djela i talenta, pa se sa zadovoljstvom i elanom bavi Dučićevim djelom i životom, pišući studije i naučne radove različitim povodima. Sve ih je objedinio u monografiju *Umjetnička baština Stevana Dučića* koja je ujedno prva monografija o Dučiću, a posljednja iz pera akademika Ivanovića.

Monografija *Umjetnička baština Stevana Dučića* sadrži pet studija akademika Ivanovića koje predstavljaju rezultate naučnoistraživačkog rada i analize raznorodnog i vrijednog djela Stevana Dučića. Iz prve studije *Istraživački, sakupljački i umjetnički doprinos Stevana Dučića (Prilog aksiologiji)* saznajemo ko su istraživači-sakupljači koji su najviše uticali na Dučića (prije svih Marko Miljanov i Vuk Karadžić), koja su njegova najvažnija stvaralačka opredjeljenja (zalaganje za čistotu narodnog jezika), kojih se principa drži kad je u pitanju sakupljanje junačkih narodnih pjesama: 1. istinitost istorijskog događaja, 2. ubiciranje (određivanje vremena i lociranje postora događaja), 3. “osadašnjenje” događaja tačnim opisom toponima, oronima, hidronima i epskih junaka, 4. formalno usavršavanje pjesme od kojeg zavisi izbor varijanata. O beletrističkim sposobnostima Dučićevim autor govori kroz analizu romana Ili-Kuč, određujući ga kao prvi crnogorski roman u kojem su Dučićeve stvaralačke ideje obrađivane na različite načine: inkorporiranjem esejističkih pasaža, čime se obogaćuje stil i tipovi govora; unošenjem autorskih komentara; inkorporiranjem lirskih pjesama i uspelih lirizovanih pasaža i poetske proze, uz npomenu da se u romanu odvijaju procesi u Bahtinovoju terminologiji nazvani: *hibridizacija kulture, hibridizacija žanrova i hibridizacija jezika*.

U radu *Ciklusi i zbirke narativnih poza o Nasredin-hodži u narativnoj i umjetničkoj književnosti (Prilog naratologiji)* akademik Ivanović analizira zbirku pripovijedaka koju je Dučić sakupio i koja je prvi put ugledala svjetlost dana kao Treća knjiga njegovih Sabranih djela 2018. godine, a čiji je priređivač akademik Nenad Vuković. Prije same analize Dučićevih pripovijdaka, autor daje iscrpan pregled istorije sakupljanja i kritičkog vrednovanja objavljenih pripovjedaka, da bi zatim prešao na naratološku i genološku podjelu usmenih narodnih pripovjedaka, kao i

onih koje su se našle u Dučićevoj zbirci. Posebna pažnja posvećena je pripovjetcima koje čine ciklus o Nasredin-hodži (u zbirci ih ima 11), koje autor jasno književno-estetski vrednuje i izdvaja njih pet najrepresentativnijih (*Nasredin i lopov Nesredin i putnik, Nesredinov jorgan, Nesredin i pastir, Nesredin i đavo*). Pored ovih 11 pripovjedaka iz zbirke *Razne narodne pripovjetke* Dučić je u svojoj etnološkoj monografiji o Kučima objavio još dvije pripovjetke o Nasredin-hodži: *Nesredin-hoža i car se nadlaguju* i *Nesredin-hodža i Solomun*, uz napomenu da je prva uspješnija od druge i da obje pripadaju najstarijem periodu bilježenja pripovjetki o Nasredinu.

U studiji o etnološkoj monografiji *Život i običaji plemena Kuča* naslovljenoj *O procesu literarizacije etnološke monografije Stevana Dučića (Prilog folkloristici)* autor ističe da je Dučić insistirao na literarnosti svake forme u monografiji, bilo da se radi o neknjiževnoj, hibridnoj ili književnoj. U skladu sa naslovom, akademik Ivanović posebnu pažnju posvećuje dvjema glavama monografije u kojima je sakupljeno obilje raznovrsne građe koju nudi usmeno narodno stvaralaštvo. Ta građa se dominantno nalazi u glavi IX naslovljenoj *Zabave* sa podnaslovima: igre (41 pjesma koja prati pojedine igre), druge pjesme (objavljeno 51 lirskih i lirsko-epskih pjesama i 1 epsku), poslovice (njih 229) zagonetke (26), narodne izreke, priče (10) i basne (7), dakle, skoro svi oblici narodnog književnog stvaralaštva. I u drugim glavama nalazimo zapisano narodno književno blago, npr. svatovske, obredne pjesme i tužbalice su zapisane u glavi VII naslovljenoj *Običaji*, dok su fantastične priče, vilinske priče, onirička proza, bajalice i slično zapisane u glavi VIII pod nazivom *Praznovjerice, vraćanja, gatanja i bakanja*. I drugi djelovi i glave etnološke monografije o Kučima literarizovani su inkorporiranjem u tekst raznih anegdota, primjera, predanja, legendi i drugih vrsta narodne književnosti.

Obimna studija *Najnovija naučna istraživanja posvećena Dučićevom sakupljačkom i stvaralačkom doprinosu (Sabrana djela 1-6)* sadrži prezentovanu sudbinu Dučićevih rukopisa od predaje Arhivu Srpske kraljevske akademije do skorašnjeg izdanja njegovih Sabranih djela. Posebna pažnja se posvećuje svakoj od šest knjiga iz tog kapitalnog izdanja Fonda za razvoj Kuča "Marko Miljanov" koje je akademik Ivanović analizirao u pogavljinama: 1. *Doprinos sakupljanju narodnih epskih pjesama* – analiziraju se prve dvije knjige Sabranih djela u kojima se nalazi 101 narodna junačka pjesma sa preko 30 hiljada stihova; 2. *Doprinos sakupljanju i objavljivanju narodne i originalne proze* – odnosi se na 3. i 5.

knjigu Sabranih djela: knjigu u kojoj su objavljene 101 narodna pripovijetka i knjigu u kojoj je objavljen prvi crnogoski roman Ili-Kuč; 3. *Doprinos proučavanju etnološke i literaturološke tematike i problematike* – analiziraju se 4. i 6. knjiga Sabranih djela: u jednoj je etnološka monografija o Kučima, Dučićovo najizdavanije djelo, a u drugoj su razni spisi, 12 kritičkih radova o Dučićevom djelu, biobibliografija i ilustracije.

Peta i posljednja studija u ovoj monografiji, naslovljena *Lalićevo tumačenje Dučićeve etnološko-književne monografije (Prilog arhivistici)*, posvećena je Lalićevom rukopisu o Dučićevoj monografiji o Kučima. Autor navodi da je Mihailo Lalić ostavio iza sebe 97 rukom pisanih svezaka, rokovnika, bilježnica, kalendara, te da u rokovniku br. 33 postoje njegove čitalačke impresije o Dučićevoj knjizi *Život i običaji plemena Kuča*, a u svesci br. 35 o lirskim i lirsko-epskim pjesmama iz te knjige. Akademik Ivanović analizira Lalićev rukopis i konstatuje da “Lalić uživa u Dučićevoj monografiji”, te da je najviše analitičke pažnje posvetio proučavanju narodnih običaja, “koristeći uz pomoć fantazije i intuicije, i nemušti jezik kao sponu konkretne i virtualne stvarnosti ili, preciznije rečeno, kao sponu realizovanog i intencionalnog kruga tumačenja i razumijevanja djela” (Ivanović 2022: 135)

Prva monografija o Dučićevom djelu iz pera Radomira V. Ivanovića predstavlja značajan doprinos afirmaciji i vrednovanju djela ovog znamenitog Kuča koje autor monografije ocjenjuje: “Dragocjenim, a nedovoljno poznatim i priznatim sakupljačkim, naučnim i umjetničkim opusom Stevan Miletin Raković Dučić je, i u kvalitativnom i u kvantitativnom posmatranom smislu, nesumnjivo obogatilo nacionalnu kulturnu, naučnu i umjetničku baštinu nizom ostvarenja izuzetne vrijednosti” (Ivanović 2022: 116).

Izdavanjem Sabranih djela Stevana Dučića počinje predstavljanje njegovog kompletnog djela, a puna afirmacija se nastavlja naučnoutemeljenim pristupom kojim se procjenjuju naučni, književni i kulturni dometi njegovi u naučnim radovima koji se množe i oni jesu potvrda da je njegovo djelo zaintrigiralo naučnike različitih profila. Broj bibliografskih jedinica o Stevanu Dučiću, nakon izdavanja Sabranih djela se uvećava što je neophodno za njegovo objektivno pozicioniranje u nacionalnoj kulturi. Doprinos akademika Radomira Ivanovića u vrednovanju Dučićevog djela je nezaobilazan u budućim istraživanjima, a njegova monografija će svakako uticati na recepciju i sudbinu djela ovog znamenitog Kuča.

Literatura:

- Glušica, Rajka (2019): “Marko Miljanov Popović – etički uzor”, prikaz knjige *Poetika i etika Marka Miljanova* Radomira V. Ivanovića, *Riječ* nova serija br. 16, Institut za jezik i književnost Filološkog fakulteta, Nikšić.
- Dragosavac, Branka (2017): *Bio-bibliografija Marka Miljanova Popovića*, Knjiga VII, Cjelokupna djela Marka Miljanova Popovića, Fond za razvoj Kuća „Marko Miljanov“, Podgorica.
- Dragosavac, Branka (2022): „Bibliografija“, u knjizi Radomira Ivanovića *Umjetnička baština Stevana Dučića*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Medeon, Podgorica, str. 201–222.
- Dragosavac, Branka (2023): “Bio-bibliografija akademika Radomira V. Ivanovića (2006–2022)“, *Riječ*, nova serija br. 21, Institut za jezik i književnost Filološkog fakulteta, Nikšić.
- Dučić, Stevan (2018–2020): *Sabrana djela (1–6)*, uređivački odbor Radomir Prelević, Radomir Ivanović, Rajka Glušica, Fond za razvoj Kuća „Marko Miljanov“, Podgorica.
- Ivanović, Radomir (1993): *Retorika čovječnosti: morfologija i semantika djela Marka Miljanova Popovića*, Cvetnik, Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice, Novi Sad, Podgorica.
- Ivanović, Radomir (2003): *Marko Miljanov Popović*, Pegaz, Bijelo Polje.
- Ivanović, Radomir (2019): *Poetika i etika Marka Miljanova*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Medeon, Podgorica.
- Ivanović, Radomir (2022): *Umjetnička baština Stevana Dučića*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Medeon, Podgorica.
- Jokić, Branko, Jelica Jovanović (2006): *Biobibliografija akademika Radomira V. Ivanovića*, Zmaj, Novi Sad.
- Slovo i vijek (Marko Miljanov u ogledalu kritike)*, izbor/priredili Radomir V. Ivanović, Branka Dragosavac, Fond za razvoj Kuća “Marko Miljanov”, Podgorica 2016.

Rajka GLUŠICA

RADOMIR IVANOVIĆ'S CONTRIBUTION TO THE AFFIRMATION OF
THE WORK OF MARKO MILJANOV AND STEVAN DUČIĆ

Summary

This paper presents a summary of the fruitful work of Radomir V. Ivanović, who was one of the most prominent literary critics and theorists dedicated to the affirmation and scientific interpretation of the works of Marko Miljanov and Stevan Dučić. Both creators are Ivanović's tribesmen – Kuči, and for that reason he approaches their very valuable and diverse work with special attention and satisfaction. The fruits of this activity are very significant monographs, papers, organized scientific meetings, symposia, a literary court, prepared books and other things, so we can freely say that Academician Ivanović did a lot so that the work of these famous members of the tribe Kuči would take the place that it undoubtedly belongs to in terms of value. in Montenegrin national culture.

Keywords: Radomir V. Ivanović, Marko Miljanov Popović, Stevan Dučić, affirmation, critical interpretation, cultural heritage

Милорад ЈЕВРИЋ
Филозофски факултет
Косовска Митровица

ДЈЕЛО СТЕВАНА ДУЧИЋА У МОДЕРНОЈ КРИТИЧКОЈ ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ РАДОМИРА ИВАНОВИЋА

У овом раду аутор се бави текстовима и активностима академика Радомира В. Ивановића који су афирмисали дјело до скоро непознатог Куча Стевана Дучића. Аутор рада најприје представља живот и дјело Стеван Дучића а затим прати његову рецепцију и афирмацију од настанка до данас. Посебна пажња је посвећена доприносу академика Ивановића у изучавању и афирмацији Дучићевог дјела, од учешћа у изради Дучићевих сабраних дјела до прве монографије о том дјелу под насловом *Умјетничка баштина Стевана Дучића*. Академик Ивановић с правом констатује да се без темељног проучавања разнородног и вриједног дјела Стевана Дучића не може заокружити цјелокупна црногорска културна баштина, а том проучавању и расвјетљавању академик Ивановић даје немјерљив допринос.

Кључне ријечи: Радомир В. Ивановић, Стеван Дучић, критика, афирмација монографија *Умјетничка баштина Стевана Дучића*

У књижевној историји и теорији књижевности, када је у питању афирмација и рецепција неког дјела или писца у цјелини, познато је да постоје неколико модела (или судбина) њиховог развика. Неки писци, чим се појаве, освоје симпатије књижевне критике и књижевне публике и ту новостворену репутацију одржавају касније до самог краја свога стваралачког пута, а њихова слава се наставља и после биолошке смрти неког писца. Ту се, несумњиво, ради о значајним или великим писцима који видно обележавају једно вријеме и један народ, па њихово дјело често прелази националне

оквиру. Друга групација писаца или појединаца, после почетног сјаја и успона на књижевном пољу, доживљава неумитан пад и они брзо одлазе у књижевни заборав. Постоје и писци који на почетку своје књижевне каријере не буду толико запажени и афирмисани, али како вријеме пролази, њихово дјело све више привлачи пажњу књижевне јавности, било оне у националним или оне у интернационалним оквирима. Постоје и писци који буду афирмисани тек када прође поприлично времена од њиховог коначног стваралачког и животног краја, тако да испада да су они писали, како би рекао Ње-гош, „за далеко неко покољење“.

Несумњиво је да књижевно дјело Стевана Дучића (1874–1918) својим особеним стваралачким и животним путем припада овој за-дњој категорији, јер су читаоци на ширим просторима Црне Горе и Србије, али и изван тих оквира, тек сада (после сто година) у при-лици да се упознају са *Сабраним дјелима* његовим. Наиме, Дучић је за свога живота дочекао да му се објаве само неки прилози у часо-писима и листовима, а сва његова главна дјела, извучена из архива и приватних комекција, штампана су постхумно. Тако, његова „етнографско-књижевна монографија“ *Живот и обичаји племена Куча* (1931) објављена је 13 година после пишчеве смрти, док ће остала дјела по први пут бити штампана тек при крају XX или по-четком XXI вијека: Роман *Или Куч*, 1997, *Јуначке народне пјесме из брдског племена Куча у краљевини Црној Гори*, 2008, *Јуначке наро-дне пјесме из Црне горе, Брда и Херцеговине*, 2017, а *Разне народне приче*, такође 2017. године. Књижевна критика са жаљењем конста-тује да још нијесу пронађена два значајна Дучићева дјела, лингви-стичка/дијалектолошка монографија *О Говору Куча и Рјечник Куча*, за које се поуздано зна да су својевремено, као рукописи, предати САНУ на чување. Када би се то десило, имали бисмо пред собом цјелокупна дјела Стевана Дучића, веома разноврсна по свом садр-жају, тако да се о њему с правом може говорити као о књижевном „полиграфу“ – писцу који се успјешно огледао у више научних ди-циплина и књижевних родова, врста и жанрова.

Ипак, након сто година од Дучићеве смрти (2019) појављују се његова *Сабрана дјела* (Фонд за развој Куча) у шест књига, што за читалачку и научну јавност представља прави књижевни догађај. И не само то. У Дучићева *Сабрана дјела* улази и посебна књига о Ду-чићевом стваралаштву у књижевној критици, у којој су уврштени прилози наших истакнутих проучавалаца књижевности, као што су

Јован Ердељановић, Јован Чађеновић, Слободан Калезић, Рајка Глушица, Ненад Вуковић, Радомир Ивановић и други.

Као посебан допринос савременој афирмацији и даљем проучавању дјела Стевана Дучића ми сада пред собом имамо и прву књигу о животу и књижевном раду овога писца, насталу из пера Радомира В. Ивановића, под насловом *Умјетничка баштина Стевана Дучића*. У њој су сакупљене све Ивановићеве студије и огледи које је у посљедње вријеме писао, бавећи се интензивно како радом на објављивању Дучићевих *Сабраних дјела*, тако и студиозним разматрањем свих особености овог доста обимног књижевног опуса. Назначена Ивановићева књига, условно речено, иде уз остале прилоге у шестој књизи, као посебна, седма књига, Дучићевих *Сабраних дјела*, чиме се на заиста импресиван начин (у великој мјери) заокружује књижевна продукција овога кучког ствараоца и посебних критичких одзива на њега.

Књига Радомира Ивановића, под насловом *Умјетничка баштина Стевана Дучића* најприје је од стране аутора уопштено именована као „књижевнонаучна расправа“, а потом је прецизније одређена као „студије и огледи“ јер је и сачињена од више посебних радова, насталих у посљедње вријеме, када се Ивановић интензивно бавио (уз остале учеснике овога пројекта), најприје сакупљањем грађе и послом око издавања Дучићевих *Сабраних дјела*, а потом, или у току саме ове активности, и темељним проучавањем особености овога обимом и умјетничким вриједностима доста значајног дјела. Ова збирка радова најприје почиње уводом начелнога карактера под насловом: *Значај историјске, културне и умјетничке баштине (Прилог тумачењу односа наративне и скриптивне културе)*, а потом следе посебне студије и огледи: 1. *Истраживачки, сакупљачки и умјетнички допринос Стевана Дучића (Прилог аксиологији)*, 2. *Циклуси и збирке наративних проза о Насредину хоџи у народној и умјетничкој књижевности (Прилог компаратистици)*, 3. *О процесу литераризације етнолошке монографије Стевана Дучића (Прилог фолклористици)*, 4. *Најновија научна истраживања посвећена Дучићевом сакупљачком и стваралачком доприносу (Сабрана дјела 1–6)*, 5. *Био-билблиографија С. Дучића: Биографија Р. Прелевић, Библиографија (Б. Драгосавац)*, а потом следе *Прилози који садрже Напомене аутора, Биљешку о писцу (Ј. Јововић) Илустрације и Регистар имена (А. М. Зечевић)*. Већ на основу реторике ових наслова и поднаслова да се видјети да је монограф у обради и вредновању

Дучићевог дјела примијенио више методолошких поступака и да је сагледао цјелину сакупљачког, научног и умјетничког дјела овога писца.

У уводноме дијелу Ивановић с правом констатује да се без темељног проучавања разнородног дјела С. Дучића Раковића не може заокружити цјелокупна црногорска културна баштина, а ми бисмо додали – ни српска у цјелини – јер је Дучић аутор првог правога романа у Црној Гори (*Или Куч*), насталог увелико на трагу посебне приче Марка Миљанова Поповића (*Српски хајдуци (Живот и обичаји Арбанаса, 1907)*), а посебно што је он сакупио и двије обимне збирке епских народних пјесама које нимало не заостају за нашим најпознатијим књигама ове поезије. Такође, и његова монографија о племену Куча стаје у ред наших најпознатијих описа обичаја и нарави овог нашег племена. Будући да је Дучић једно вријеме био секретар војводе Марка Миљанова, а био је врло писмен и образован, онда није ни чудо што се огледао у више књижевних и научних дисциплина, па то Ивановић с разлогом истиче, доказујући да је он постигао завидне резултате у свим пословима којима се бавио. Ивановић непобитно утврђује да су у скупљању и редиговању епских народних пјесама, којих код Дучића има 103, нашем писцу узор за тај замашан посао били Вук Ст. Карацић, Петар Други Петровић Његош и Марко Миљанов Поповић. Иако је његов војвода и најближи духовни узор, М. М. Поповић, сакупио око 300 јуначких пјесама, али су оне изгорјеле у породичном дому пјесника Јована Сундечића, тако да је Поповић од свега тога објавио само 37 ових пјесма у свом познатом дјелу *Племя Кучи у народној причи и пјесми (1904)*, што ће рећи да је Дучић објавио скоро трипут више пјесама од прослављеног кучког војводе и свога учитеља. Иако Дучић констатује да је у његовим пјесмама „више историје него поезије“, Ивановић доказује да је у некима од њих (у не малом броју) више умјетности, „више поезије него историје“, што значи да је стваралац оваквог профила, какав је био Дучић, више полагао на историјску и истиниту потврду неког дјела него на његову естетску и чисто формалну страну, али је понекад било и обрнуто.

Главни дио Ивановићеве књиге (*Студије и огледи*) о Дучићу почиње обимнијом студијом о *Истраживачком, сакупљачком и умјетничком доприносу Стевана Дучића*. Овдје се констатује да је пуна афирмација његова практично почела са објављивањем *Сабраних дјела* која се на једноме мјесту појављују тек после 100 година

од смрти овог аутора, а то је дало замах и интересовању одабране читалачке публике (критика) да обрату пуну пажњу разноврсном дјелу Стевана Дучића. Ауторе који су се опширније и интезивније бавили или се баве сада баве овим обимним дјелом подијељени су на три групе: 1. оне *старије*, Јован Ердељановић, Андрија Лаиноввић и Петар Влаховић; 2. *средњој* групи, по хронолошком редосљеду настајања дјела, припадају Јован Чађеновић, Ненад Вуковић, Р. В. Ивановић, Радомир Прелевић и Зорица Мрваљевић; 3. а *новијим* ауторима припадају Рајка Глушица, Милорад Јеврић, Јелена Башановић Чечовић и Данијела Радојевић. Сваки од ових етнолога, историчара, литературолога и лингвиста, доприносио је проучавању Дучићевих дјела, а понеки од њих су се огледали и у двије дисциплине, док се комплекснији приступ, као и његови резултати остварују тек овом књигом Радомира В. Ивановића.

Логично је што су ови аутори, сходно својим одређењима и интелектуалним афинитетима, доводили у везу поједина Дучићева дјела у стваралачку везу са сродним дјелима дугих аутора, па је тако остварена посебна компаративистичка линија проучавања у којој се највише мјеста нашло за исцрпна поређења, па је Дучићево етнографско дјело *Живот и обичаји племена Куча* најчешће упоређивано са сродним истраживањима ранијих или савременијих аутора, и то не само оних који су писали о Кучима, него и о другим нашим племенима и крајинама. О Кучима је само у новије вријеме написано више посебних етнографских студија (П. Влаховић, М. Рашовић, Р. В. Ивановић, Р. В. Петровић, Б. М. Криводољанин, М. Јокановић, М. Маровић, П. Р. Петровић и други), па је уз она ранија, из пера Ј. Ердељановића или Марка Миљанова и дугих, из чега произилази наш закључак да су Кучи најпроучаваније наше племе.

Ивановић луцидно запажа да је Ердељановић био нека врста искусног ментора Дучићу, те да је Дучићев *Живот и обичаји племена Куча* скоро коауторски рад двојице научника, уз сву сачуваност Дучићеве оригиналности и резултата његовог широког теренског рада. Између Ердељановићеве књиге *Кучи– племе у Црној Гори* и поменуте Дучићеве етнологске монографије постоји доста подударња и преклапања, али и видних разлика. Утврђена је посебно и доста велика разлика између Ердељановића и Дучића у методолошком погледу, јер је први био строжији у одабиру чињеница, прецизнији у закључивању, док је други више нагињао екстензивности и умјеничком виђењу ствари и појава.

Посебна пажња овог Ивановићевог рада усмерена је на сакупљање и начин рада при дефинитивном уобличавању епских народних пјесама, у којем удио Дучићевог умјетничког доприноса није био мали. Дучић је имао шире теоријско образовање и истанчан естетски укус, па је све то резултирало концизнијем садржају и савршенијој форми епских пјесама, које је редиговао и потом објавио. Посебну пажњу у свом раду на пјесмама Дучић је усмјерио на њихов језик, те је у том смислу посебно истакао: „Особито сам имао на уму да пјесме ове буду чисто народнијем језиком исписане, јер ми је пало у око да у пјесмама војводине збирке има пуно књижевних ријечи, које у Кучима само пођекад изговарају (и то од скоро) људи на које има књижевни језик утицаја.“ Дучић се строго држао подражавања изворног народног говора, док се код Марка Миљанова могу „отети“ и ријечи из других крајева или из књижевног језика. Све ове финесе и језичке особености у пјесмама потврдио је и Радомир В. Ивановић у својим анализама. Такође је уочено да постоји разлике између прве и друге збирке епских пјесама, јер се Дучић протоком времена усавршавао, тако да је друга збирка вриједносно квалитетнија, па међу њима има њих неколико пјесама које су антологијске. Са нагомиланим искуством Дучић као сакупљач и записивач извлачио је све више и савршеније олице и просто мотивисао и саме казиваче да дају свој максимум у обликовању и ефективности епског казивања. Такође је евидентно да је неке пјесме узимао и од казивача муслиманске вјере, чиме је садржајно употпунио своју збирку и довео је до извјесног савршенства. То се нарочито види у пјесмама „Ударац бану Маријану у Рудине никшићке“, „Погибија и освета браће Пециреп Лазарева“, „Погибија Смаил-аге Ченгића у Дробњацима“ и другима. Пјесме које је узимао од муслиманских казивача допринијеле су да његове збирке буду уравнотеженијим, јер у пјесмама које казују, рецимо Јевто Жугић или Мило Новаков Бошковић, углавном побјеђују у бојевима српски јунаци, а у онима које саопштава, рецимо, Наход Рамов Мекић, побједници су углавном мухамеданци, како Дучић назива наше муслимане, па је резултат некако на крају бар дјелимично изједначен.

Ивановић саопштава да је Дучић у својим дјелима, посебно у *Животу и обичајима племена Куча*, настојао да представи што потпунију слику живота овога племена и да у њу унесе што разноврсније облике усмених творевина, казујући истовремено да су се те пјесме не само казивале/рецитовале и појале уз гусле, него се уз њих

и играло у колу, шалило и забављало на бројним сијелима и посијелима када је историјско вријеме то дозвољавало. Звук гусала је ипак био најпривлачнији слушаоцима, па су отуда овдје и истакнути стихови из једне пјесме гдје се каже: „Није љепча цитра ни музика / Од гусала и српског пјевача / *Најљепшега српског разговора*“ (подвукао Р. В. И.). Ивановић прецизно указује и на друге бројне врсте и подврсте/жанрове који се сријећу у овом капиталном дјелу Стевана Дучића. Потребно би, ипак, било много простора да се све то наброји, па ћемо се овдје оприједелити само за упоштену констатацију да је Дучић обухватио сав народни живот и његову умјетност, стално се двоумећи између потребе за истином и начина да се што љепше прикаже њена суштина.

Компаративно истражујући и поредећи онај дио књиге *Живота и обичаја* који се односи на приче о Насредин-хоџи, наш критичар и историчар успјешно доводи у везу разне нивое значења и звучења између Дучића, Бранка Ћопића (*Борци и бјегунци*) и неких других аутора. Занимљиво је Ивановићево запажање да оно што, због наглог прекида живота није остварио Стефан М. Љубиша – да напише 100 кратких прича, успјело је то С. Дучићу, који је написао 103 краће приповијетке.

Овдје ваља поменути и Ивановићева запажања о првом роману у Црној Гори. Раније је понегдје напомињано да је први роман на овим просторима написао Милош Велимировић (*Паћеник*), али је озбиљнија теоријска и историјска анализа показала да то дјело не испуњава обресе и узусе за један роман, већ је установљено да први црногорски роман представља Дучићево дјело *Или Куч*. У томе мишљењу потпуно смо сагласни са аутором ове књиге.

Развијајући надаље компарацију наративне прозе о Насредину хоџи са осталим писцима исте провинијениције, Ивановић у студији *Циклуси и збирке наративних проза о Насредин-хоџи у народној и умјетничкој књижевности*, обрађује и нове теме које стоје у блиској или даљој сродности са овом активношћу Стевана Дучића. У поменутој студији најпре се установљава теоријска и историјска основа на којој су поникле многе наше збирке народних умотворина, између осталих и оне Дучићеве о Насредин-хоџи. Најприје је ту била активност Вука Ст. Караџића, од које су сви сакупљачи полазили и који им је био искусан путовођа не само у биљежењу и редиговању народних умотворина, него и у погледу употребе народног језика до којег су посебно држали и сви његови остали духовни

наследници. Дучић је нарочито држао до чистоте и изворности народног језика, и то у свим својим дјелима. У томе је био досљеднији чак и од свога (и нашега) војводе Марка Миљанова. Као стваралац и језикословац, Дучић је емотивно и теоријски осјетио и закључио да је то једино исправан правац којег се треба држати, јер је у науци познато да се на нашим просторима током дугог историјског развита смјењивало неколико језика: старословенски рускословенски, српкословенски, црквенословенски и народни језик, како поздано тврде П. Ивић и А. Младеновић. И не само они. Из тога веома замршеног конгломерата требало је некако изаћи и наћи право рјешење, па је Караџић понудио најбољу солуцију – досљедну употребу народног језика у књижевном стварању. Тога наука дословно се придржавао и Стеван Дучић и може се рећи да он припада најбољим сљедбеницима језичке школе Вука Караџића. У томе духу писане су и његове бројне приповијетке о Насредин-хоџи.

Из историје књижевности остало је познато да се, поред Б. Топића у примијењеној равни, у теоријској и историјској равни овом темом бавио и Војислав Ђурић (*Антологија народних приповедака*, 1969), гдје је унио шест прича о овом народном јунаку и домишљану, али и остали наши истраживачи (В. Богишић, П. Поповић, В. М. Јовановић, В. Чајкановић, В. Латковић, Ј. Продановић и други, без обзира на то да ли у њиховим збиркама има или нема прича о овоме митском јунаку. Битан је био исти или сличан тематски оквир, као и исти језик и јединствени дух који је прожимао и повезивао све ове творевине. Прије него што ће пријећи на анализу практичне равни, Ивановић опширно расправља о теоријским основама са којих се може вршити практична нализа Дучићевог записивања и приповиједања. У томе наш аутор полази врло широко, користећи се резултатима више модерних литературолошких дисциплина, наратологије, генологије, семиологије, версификације и компаратистике. Нарочито је упечатљиво и употребљиво било истицање сазнања и уопштавања Владимира Пропа (*Морфологија бајке*, 1928) која могу послужити као успјешна парадигма при пручавању не само народне и умјетничке бајке, него и осталих књижевних врста у многим литературама.

При записивању и редиговању ових прича, Дучић се, као и В. Караџић, дословно, колико је то могао, држао принципа истинитости, па је не само практично него и експлицитно истицао: „Жудећи истину, а знајући да свака редка носи знаке свога занимања и рада,

увијек сам имао на уму, да се његођ слијепо о истину не огријешим, а у незнању и Бог и људи опраштају.“

Свестрано обавијештени Ивановић, посебно истиче да се код нас познати турколог и фолклориста Иван Шоп нашироко бавио тематиком и мотивиком везаним за лик Насредин-хоџе, истичући да су приче о њему дошле под утицајем турске књижевности, а да су се сличним или истим темама код нас специјалистички бавили Фе-хим Барјактаревић, књижевник Меша Селимовић и неки други. Већина ових стваралаца, међутим, није била упозната са Дучићевим записима о Насредин-хоџи, али је такође познато да је поред овога шљаивџије и мудријаша на ширим балканским просторима било у народу присутно још оваквих јунака, као што су Ера, Ћоса, Итар Пејо и Петрица Керемпук. Наднационална умјетничка и хуманистичка вриједност прича о Насредину хоџи потиче из његовог „непоколебљивог витализма“, како каже Ивановић, и то што је он увијек залагао за малог човјека, без обзира на то којој је нацији и којем државном устројству припадао. Профил таквих залагања налази се и у Дучићевим причама. Посебно су интересантна Ивановићева запажања да се Насредин-хоџа као универзални јунак може поредити и са изворним црногорским паметарима као што су Стеван Перков Вукотић, Коста Радов Радуловић, Иван Војинов Мартиновић и многи други. Њима се са наше стране могу придодати и Нушићеви духовито-сатирични фељтони (у три књиге) под насловом *Бен Акиба*. А када вриједносно истиче најбољу Дучићеву причу дотичнога типа, онда је то несумњиво кратка прича *Насредин хоџа и Француз* о којој би се дала написати посебна књижевна студија. Можда би се баш за ову приповијетку могла најближе примијенити духовита и тачна, цитирана у књизи, слједећа опаска Ненада Вуковића: „Стеван Дучић је у једну руку држао *перо*, а у другој *длијето*“, што значи да је он поред литерарних дарова, имао и скулпторске способности када се радило о монументалном оцртавању појединих ликова. Нарочито оних којима се чешће враћао.

Тачна су запажања Ивановићева да је Дучић поједине циклусе прича, као овај о Насредин-хоџи – којих укупно има једанаест, посљедњом причом *Насрадин хоџа и ђаво* већ најављивао нови циклус, са више прича о ђаволу, те да овакве завршне приче заправо представљају копчу између појединих циклуса које се нижу по принципу уланчавања прича. Таквих сродних и повезаних циклуса има више у његовом дјелу.

Сљедећи прилог Ивановићев посвећен је *О процесу литераризације етнолошке монографије Стевана Дучића*, будући да је књижевна садржина његове монографије била подједнако важна као и она етнолошка, те да је писац потенцијално био и књижевник и научник, у мјери у којој је то објективно могао бити. Свакако да је Дучић при стварању монографије о Кучима радио по прецизним упутствима искусног Јована Ердељановића, али да му је за књижевне прилоге важнији био његов природни таленат и изворно надахнуће. Ивановић прецизно истиче да је прву фазу Дучићевог стваралаштва обиљежила сарадња са Марком Миљановим Поповићем (задња деценија XIX вијека), а друга са Јованом Ердељановићем. Смрћу Поповића (1901) почиње друга фаза његовог развоја и она траје све до краја живота овог прерано умрлог ствараоца (1918). Сам Ердељановић понесено свједочи да је Дучић више био наклоњен науци него књижевности, да је необично „волео књигу и књижевни, а особито баш научни, односно истраживачки рад у народу.“ Ми закључујемо да је књижевности био више наклоњен под утицајем Марка Миљанова, а да се науци приклонио под снажним утицајем Ердељановића. Неизоставно се такође може закључити да је ова предност науке над књижевном активношћу више плод Ердељановићеве окупираности њоме, а да је сам Дучић готово подједнако био посвећен и књижевности, како оној народној (приповијетке и пјесме), тако и умјетничкој (роман *Или Куч*). А оно што је прожимало и повезивало ове двије његове активности, то је била његова тежња ка „истинитости, тачности, актуелности и потребности“, како закључује и Ивановић. Стога је, по нашем мишљењу, исправан Ивановићев закључак да се монографија *Живот и обичаји племена Куча* уместо *етнолошком*, назове *етнолошко-књижевном*. Ништа се не бисмо огријешили о истину, додајемо ми, ни када бисмо је назвали *књижевно-етнолошком*, с обзиром на претежни број приповиједака, пјесама и осталих врста заступљених у њој.

Интересантно је, такође, запажање аутора ове књиге да је Вукова прва збирка (*Српске народне пјесме*, 1841) више утицала на записивање и обликовање Дучићевих епских и епско-лирских народних пјесама, а да су остале Вукове збирке, као и његова збирка *Српске народне приповијетке* (1853), пресудно утицале на Дучићево сакупљање, редиговање и финализовање народних приповиједака. Ивановић у току даљег рада на анализи врста и бројних подврста заступљених у Дучићевој збирци утврђује заиста врло велики број

разноврсних народних творевина које је Дучић сакупио и унио у ову своју књигу, те је у том смислу карактеристично и поређење у вези са пословицама, којих је код Дучића има око 229, са ситуацијом код Љубише, за којег је неко раније рекао да их има око 500, а да је Лариса Иванова Раздобудко Човић прецизније утврдила да их има око 400. Све нас то оставља у уверењу да се Дучићево дјело равноправно придружује Љубиши, и М. М. Поповићу и са њима чини једну чврсту уметничку тријаду, углавном, реалистичког и фолклорног смјера на црногорском тлу. Посебно занимљиво питање је – колики је удио умјетничког ангажмана самог писца у грађењу ових народних умотворина; у неким је он већи, у неким је мањи, а Ивановић истиче посебно причу *Шогољица* која готово личи на умјетничку. Писац и сакупљач таквога калибра, какав је био Дучић, био је, нпр. у македонској књижевности Марко Цепенков, за којег је Блаже Конески тврдио да је више прави умјетник него обичан сакупљач и записивач.

Како се књижевно дјело Стевана Дучића споро пробијало до наше јавности и разних видова читалачке публике, тако ни књижевна критика није била у прилици да се на њега темељније осврће, па су ријетки истраживачи који су током протеклих стотинак година могли понешто написати о њему. Са објављивањем Дучићевих *Сабраних дјела* (Подгорица, 2018–2019) стекли су се услови да се књижевна критика о овом писцу размахне, да се његова појава цјеловитије вреднује и да се изложи компаративним и другим истраживањима од стране разних аутора. Значајан посао те врсте већ је обављен у току самог објављивања његових сабраних дјела, јер је свака књига из тог опуса пропраћена одговарајућим предговорима, поговорима и коментарима који увелико тумаче и пропитују умјетничке и естетске садржаје његове. Темелан осврт на те радове, и оне који им претходе, чини Радомир Ивановић у студији под насловом *Најновија научна истраживања посвећена сакупљачком и стваралачком доприносу Стевана Дучића*, па на тај начин заокружује цјелокупно досадашње интересовање књижевне критике и књижевне науке о овоме писцу. Поменутом студијом заокружује се и ова његова књига коју овдје разматрамо и најављујемо.

Готово сав Дучићев сакупљачки и оригинални књижевни рад остао за живота је у рукописима и као такав предат је Српској краљевској академији у два маха, 1912. и 1919. године, осим рукописа романа *Или Куч* који је предат Библиотеци „Ђурђе Црнојевић“ на

Цетињу. Разматрајући токове и резултате интересовања књижевне критике за Дучићево дјело, Ивановић најприје наводи крупни допринос Јована Ердѣљановића не само у популаризацији његових дјела, него и у подстицању на научни и књижевни рад којим се Дучић већ почео бавити, најприје под утицајем онога што је чинио Марко Миљанов, а онда, јаче подстакнут прецизним упутима Ердѣљановића, кренуо сâм да заоре велику бразду на пољу народне књижевности и умјетничког стваралаштва. Објављивање етнолошке монографије *Живот и обичаји племена Куча* (Београд, 1931) у издању СКА био је велики почетак за постхумно штампано дјело Дучићево, јер су потом, крајем XX и почетком XXI вијека, услиједила и нова издања, не само овога, него и другијех дјела Стевана Дучића. Важну улогу у томе значајном послу, поред првоначалне улоге Јована Ердѣљановића, имали су потом Петар Влаховић, Јован Чађеновић, Драгољуб Вулевић и Рајка Глушица. Рајка Глушица је приредила двије збирке епских пјесма и пропратила их зналачким коментарима, истичући притом да Дучић не наводи само најбоље пјесме, него и поједине варијате њихове, што сматра особитом вриједношћу дотичних збирки.

Ненад Вуковић је у *Сабраним дјелима* Дучићевим приредио књигу *Разне народне приповијетке* (Подгорица, 2018) и утврдио да је главни утицај на Дучића ипак извршио Вук Караџић својим збиркама народних пјесама и својим неуморним радом као путоказом за остале истраживаче наше народне књижевности и културе. У тој збирци нашле су се 102 приповијетке, а њима Радомир Ивановић придружује још једну (*Дајко Ново*), тако да Дучић има укупно записаних 103 народне приче што је импозантан збир који у себи садржи велики број особених циклуса којима се Вуковић зналачки бавио. Од свих ових прича, Ивановић у својој студији издваја чак 19 проза Дучићевих које се могу без резерве уврстити у строже антологијске изборе.

За Дучићев роман *Или Куч*, чији се изворни рукопис налази на Цетињу, коштајује се да он у штампаној верзији има две варијанте и да је комплетније оно штампано у *Сабраним дјелима*, а приредиле Јелена Башановић Чечовић и Данијела Радојевић, које, уз инструктиван предговор и пропратне остале текстове, представља право критичко издање овога дјела. У прилог подробних тумачења особености овога дјела Ивановић наводи једно мишљење (Јеврић Милорад) да се овдје ради о роману који садржи одлике реалистичког,

романтичарског, па и витешког романа; и друго, (Јелена Башановић Чечовић), да дјело има „одлике и историјског списа“, што не противурјечи једно другом, већ се тиме само установљавају сложенија значења овога умјетничког текста.

„Најавише труда уложио је Радомир Прелевић у приређивање *Књиге 6 – Разни списи. Критика о писцу, Био-библиографија, Илустрације* (Подгорица, 2019)“, каже Ивановић, нарочито стога што је све до најновијег времена о Дучићу врло мало писано, па је било и тешко саставити ову књигу. С обзиром на то да су овдје уврштени и неки списи самога Дучића, у којима има и неких аутопоетичких коментара, што уз приложену критику о писцу, то се овдје може поуздано говорити и о установљавању извјесне поетике и специфичног начина рада (методологије) Стевана Дучића. У том смислу Ивановић посебно истиче допринос који је учинио Радомир Прелевић у утврђивању свих облика текстовне анализе разних списа, које је сам учинио, па их подастро другима на увид за даља тумачења. Ивановић слједећим ријечима завршава конкретни приказ Прелевићевог рада о Дучићу, а напосе самог Дучића у цјелини: „Драгоцјеним, а недовољно познатим и признатим сакупљивачким, научним и умјетничким опусом Стеван Милетин Раковић Дучић је, и у квантитативном и у квалитативно посматраном смислу, несумњиво обогатио националну, културну, научну и умјетничку баштину низом остварења изузетне вриједности“. Овом књигом Радомира В. Ивановића Дучић је најзад добио свога врсног тумача и великог критичара.

Milorad JEVRIĆ

THE WORK OF STEVAN DUČIĆ IN MODERN CRITICAL
INTERPRETATION OF RADOMIR IVANOVIĆ

Summary

The author deals with the texts, activities and contribution of academician Radomir V. Ivanović who affirmed the work of the almost unknown inhabitant of the village Kuči - Stevan Dučić. Having presented the life and work of Stevan Dučić, the author follows his reception and affirmation from the beginning to the present day. Special attention is paid to the contribution of Academician Ivanović in the study and affirmation of Dučić's work, from his participation in the creation of Dučić's collected works to the first monograph on that work entitled *The Artistic Heritage of Stevan Dučić*. Academician Ivanović rightly states that without a fundamental study of the diverse and valuable work of Stevan Dučić, the entire Montenegrin cultural heritage cannot be rounded up, and, as the author highlights, academician Ivanović makes an immeasurable contribution to this study and elucidation of his work.

Keywords: Radomir V. Ivanović, Stevan Dučić, criticism, affirmation of the monograph *Artistic heritage of Stevan Dučić*

Милош ЂОРЂЕВИЋ
Филозофски факултет
Косовска Митровица

ДОПРИНОС РАДОМИРА В. ИВАНОВИЋА ЊЕГОШОЛОГИЈИ

Аутор овога рада анализира допринос академика Радомира Ивановића његошологији, најприје на основу Ивановићеве четири монографије о Његошу: *Његошев поетски говор* (1991), *Његошева психологија и филозофија стварања* (1997), *Његошева поетика и естетика* (2002) и *Његош. Његошологија. Његошолози* (2017), а затим и на основу његовог приређивачког избора и зборника о Његошу, те књиге *Његошове поеме* (2013). На крају сумира Ивановићев допринос његошологији, тврдећи да у њеном развоју он заузима посебно мјесто, будући да је Његошево пјесничко дјело анализирао са поетичког и естетичког становишта и на тај начин проширио лепезу приступа и метода овом пјеснику. Аутор наводи да се академик Ивановић бавио и филозофијом стварања и психологијом стваралачког процеса, те да је упражњавао различите методе, аналитичку, компаративну, генеричку, расправљао о родовима и врстама, прецизно изводио своје закључке на бази плурализма метода примијењених на Његошево умјетничко дјело.

Кључне речи: Радомир Ивановић, Његошево дјело, његошологија, методе, поетика, естетика

Позивајући се на основне идеје изнесене у четири монографије академика Радомира Ивановића о Његошу: *Његошев поетски говор* (1991), *Његошева психологија и филозофија стварања* (1997), *Његошева поетика и естетика* (2002) и *Његош. Његошологија. Његошолози* (2017), а приредио је више избора и зборника о Његошу и књигу *Његошове поеме* (2014), сумирамо Ивановићев допринос науци о књижевности и његошологији.

„Културне комплексе негујемо верујући да објективно негујемо себе. Реалиста тада бира своју стварност у стварности. Историчар бира своју историју у историји. Песник сређује своје утиске везујући их за одређену традицију. У свом рђавом облику, културни комплекс је школска навика немаштовитог писца“.¹ Из Башларове интерпретације следи да је комплекс психичка енергија и да културна сублимација продужава природну сублимацију. „У таквим условима, књижевна критика, која не жели да се сведе на статични попис слика, мора се удружити са психолошком критиком (која) следи везу између првобитних комплекса и културних комплекса“.²

Из ове перспективе, следећи Ивановићев поступак непрестане примене и синтезе нових знања и метода, с циљем да продубимо домете критике и свесни да првенствено као књижевни критичар пишемо о историчару књижевности, разматрамо допринос његошологији овог плодног и значајног аутора који се његошологијом и науком о књижевности бави већ пуних шест деценија. Монографија *Његош. Његошологија. Његошолози* настала је као синтеза критеријумима хронологије, типологије и аксиологије и показује како је он као реалиста критичар неговао себе и обликовао историју књижевности.

Током дугог научног рада он је Његошу посветио десетине посебних прилога и они су се претакали у књиге: *Његошев поетски говор, Његошева психологија и филозофија стварања, Његошева поетика и естетика, Петар Други Петровић Његош (2003–2004) и Стваралачки узор и изазови (Његош, Андрић, Лалић) (2015)*. Последња монографија *Његош. Његошологија. Његошолози (2017)* представља синтезу историчара књижевности као историчара идеја и заузима средишно место наше интерпретације и вредновања. У ауторовом опусу, разумевању и тумачењу чињеница она се кристалисала управо, по Башларовим захтевима, као природни и културни комплекс историје као стварности и свеколиких уметничких вредности. Јер, мало је сродних књига у нашој науци о књижевности које на једном месту пружају толико информација и аспекатски различитих тумачења чињеница, историја идеја и доносе толико проверених судова.

¹ Гастон Башлар, *Вода и снови (Огледи о имажинацији материје)*, превела са француског Мира Вуковић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1998, стр. 27.

² Исто.

Уосталом, све своје монографије Ивановић је писао са априорним циљем да исцрпе сву доступну литературу.

Као синтеза вишегодишњег проучавања Његошевог сложеног и драгоценог опуса, монографија *Његошева поетика и естетика*, допуњена трима новим монографијама и студијама, обједињује, проширује и богати новим информацијама, примерено новој реторици наслова и ауторовом потпуном окретању историји књижевности као главној грани науке о књижевности, проблемске огледе и студије штампане у *Његошевом поетском говору* и *Његошевој психологији и филозофији стварања*. Карактер истраживања и теме које осветљавају поетику као психологију и филозофију стварања илустрју наслови из првог дела огледа и студија под кључем: „Да је био у великим народима, живот би му био љепши, али му геније не би био већи, јер није ни могао бити већи“

Из прегледа свих тема и проблема које монограф разматра закључује се да су сва истраживања тежила и водила ка књизи *Његош. Његошологија. Његошолози*. На то упућује приступ Његошевој поетици који, паралелно, у три реченице, региструје суштинске теме, лоцира песника у историјском и стваралачком времену, показује дар критичке синтезе и богат и узоран језик, метод и дух историчара књижевности и књижевног критичара:

„Поникао у наративној култури, у којој се његује култ ријечи, образован на класицистичкој реторици, а књижевно формиран у окриљу народног стваралаштва и раног неразвијеног романтизма или проторомантизма, Петар II Петровић Његош (1813–1851) од првих, почетничких покушаја па до краја дводеценијског бављења књижевним стваралаштвом континуирано показује брижљив однос према свакој врсти говора, а особито према поетском говору, који сматра суштинским обликом егзистенције. Припадник дјелатне филозофије, филозофије која у моделу патријархалне културе изједначава *ријеч* и *чин*, Његош сва своја естетичка, поетичка и креативна опредјељења концизно формулише у складу са глобалним идејама времена

којем припада и у складу са сопственим филозофским и егзистенцијалним опредјељењима“ (9).³

Кругу тематских и проблемских разматрања Његоша и Његошевог дела припада и Ивановићева књига *Његошеве поеме*, објављена поводом два века од рођења, у којој истражује ову књижевну врсту, врши нека превредновања врхунских поетичких остварења великог романтичара и дубоко задире у поетику, естетику и генологију дела славног писца.⁴ Приређивач полази од чињенице да Милан Решетар, најбољи тумач Његошевог дела, тврди да писац има осамдесет и шест „малих пјесама“. Међутим Ивановић је први одвојио „мале пјесме“ од „великих пјесама“ које је назвао *поемама*. По њему поема је лирско-епска врста обима преко сто стихова, а еп обима преко хиљаду стихова. Поеме је поделио у неколико група: рефлексивне, пригодне, митопоеме, панихиде, филозофске и евокативне и друге. Таква је, по њему, поема *Мисао* (1844, 141 стих), најлепша и боља од *Горског вијенца* и свега што је Његош написао. Ова поема је, по приређивачу, прологомена *Луче микроkozма* (2200 стихова), а епилог представља „Посвета“ Сими Милутиновићу (200 стихова) и заједно чине целину.

Све ове књиге биле су теоријска и истраживачка припрема за Ивановићеву централну књигу насталу поводом сто седамдесет година *Горског вијенца*. Ивановић је стваралац од духа и зато многе његове књиге, осим научне снаге, носе обележје неког датума из историје књижевности или везаног за име писца или културног догађаја. О Његошу, почев од пророчке најаве Вука Караџића у писму Л. Мушицком из 1833. године, у којем тврди да „прави и стихове лепе“, коју Ивановић узима као искон његошологије, јер Вук у младом владици види и ствараоца Орфеја и прегаоца Ахилеја, постоји 420 самосталних књига и библиографија од око 22 000 библиографских јединица. У XIX веку објављено је око 1600 радова. Најзначајније су монографије П. А. Лаврова (1887), П. А. Ровинског (1889), Лазара Томановића (1896) и Павла Поповића (1900), којом његошологија доживљава свој врхунац у том веку. У репрезентативне прилоге

³ Радомир Ивановић, *Његошева поетика и естетика*, Змај, Нови Сад, 2002, стр. 9. У оквиру Ивановићевих Сабраних дјела у седам књига, примерену духу историчара књижевности, ова монографија је објављена под насловом *Петар Други Петровић Његош*.

⁴ Радомир Ивановић, *Његошеве поеме*, Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас, 2013.

Ивановић убраја и оглед Светислава Вуловића (1872) и коментаре М. Решетара (1890), укупно прештампане тридесетак пута до данас.

Пошто у односу на теоретичара или естетичара, за историчара књижевности чињенице а не слике постају примарне, констатујемо их, јер оне, као такве, постају услов сваког нашег суда. „Велика дела“, писао је Башлар, „увек имају свој двоструки знак; психологија проналази њихово тајно жариште, а књижевна критика оригиналан језик“. Доследан тог начела и педантан у покушају да увек документује историјско време у историји књижевности, Ивановић у књизи *Његош. Његошологија. Његошолози*, која је сабирно место свих његових знања и вредновања Његошеве личности и дела, налази три фазе у развоју његошологије, и то:

Прву фазу (1833–1851), која је у знаку „спорадичности јављања“;

Другу фазу (1851–1870), која је у знаку осеке „интересовања за његово дјело“ и

Трећу фазу (1871–1900), која је, примерена приливу знања у науци о књижевности, у знаку „пораста интересовања“ за Његоша, песника српског, како га именује Радмило Димитријевић.

До таквог закључка, а он афирмише врхунског историчара књижевности и примарни смисао историје књижевности, монограф је дошао на основу увида у суму кардиналних чињеница. Такав је и суд да у критичкој рецепцији Његош као писац у свом времену готово да и не постоји. Прво интересовање креће од 1860. године, када Стефан Митров Љубиша пише коментаре о *Горском вијенцу* у предговору латиничном издању у Задру. Десет година касније Нићифор Дучић критички пише поводом Љубишиног издања и тврди да не коментарише и не тумачи исправно одређене стихове. Дучићеве грешке, много касније, исправља Јевто Миловић. Из те перспективе и у том контексту, у уводном тексту прилога из његошологије Ивановић осветљава најзначајније монографије и коментаре као подстицаје њеног развоја у првој половини XIX века, већ означене историјске, књижевне и биографске монографије у којима доминирају позитивизам и метод филолошке критике као ознаке спољашњег приступа критике: магистарски рад П. А. Лаврова, историјско-књижевну монографију *Петар II Петровић Његош и његова*

књижевна дјелатност (1877) монографију П. А. Ровинског *Петар II (Раде) Петровић Његош, владика црногорски (1813–1851)* (1889) које анализира као научни триптихон настао на темељу „истовјетног аналитичког метода“ (25), и монографију Лазара Томановића *Петар Други Петровић Његош као владалац* (1896), за коју каже да је вишеструко занимљива.

У њој нема ни једне мисли „са устима пуним фраза“, како би рекао Лалић. Ауторово бављење монтенегристиком обухвата 1339 библиографских јединица и приказује га Милорад Т. Миловић у *Био-библиографији академика Радомира В. Ивановића – Монтенегрина* (2010). Целину научног опуса доносе публикације: Бранко Јокић, Јелица Јововић – *Библиографија академика Радомира В. Ивановића – Македонистика* (2003), Бранко Јокић, Јелица Јововић – *Библиографија академика Радомира В. Ивановића*, (2006) и Бранка Драгосавац – *Библиографија академика Радомира В. Ивановића*, објављена у књизи *Дарови и уздарја (Критичари о дјелу Радомира В. Ивановића)* (2016).

Проширујући на извештан начин поље његошологије и свог критичког духа обликованог новим сазнањима, Ивановић се бави и Андрићем као његошологом, сврставајући га заједно са Вуком Караџићем, који је пророковао његову песничку будућност, у Његошевог „учитеља енергије“. О два велика српска писца, Вуку и Његошу, Андрић је писао прилоге четврт века под мотом: „Памћење је човеку друга домовина“. Он мисли да десет Андрићевих прилога о Његошу имају изузетан значај. Матичну ћелију Андрићеве мисли о Његошу представља текст „Његош као трагични јунак косовске мисли“.

Изузетно познавање дела Стефана Митрова Љубише⁵, који је, као и Андрић, своје учитеље енергије пронашао у усменом стваралаштву, Вуку, Његошу и Марку Миљанову Поповићу⁶ послужило је Ивановићу као основа за осветљавање књижевног мита о Шћепану Малом

⁵ Видети монографију Радомира Ивановића, *Стефан Митров Љубиша (Прилог поезици)*, Пегаз, Орфеус, Бијело Поље, Нови Сад, 2003.

⁶ Радомир Ивановић, *Реторика човјечности (Морфологија и семантика дјела Марка Миљанова Поповића)*, Нови Сад – Подгорица, 1993, и *Слово и вијек (Марко Миљанов у огледалу критике)*, избор, Фонд „Марко Миљанов“, Подгорица, 2016.

у делима Стјепана Зановића *Шћепан Мали лажни Петар III цар Русије* (1784), Његошевог егзистенијално-драмског спева *Лажног цара Шћепана Малог* (1851) и приповедака *Шћепан Мали* (1868) и *Продаја патријаре Бркића* (1870) С. М. Љубише. Један од примарних Ивановићевих налаза је да се Љубиша “напајао користећи у првом реду све облике народне предаје, потом постојеће историјске изворе, неправасиђено Његошево дјело, као и дјело свог учитеља Антуна Којовића“.

Други закључак се тиче чињенице да нису „пронађени веродостојни подаци о истрази потурица нити о поријеклу Шћепана Малог“. Категоришући рад као *Прилог нартологији*, Ивановић показује своја широка теоријска знања и компаратистички метод отвара расправом о древној причи: левантинској и карипској, односно источном моделу културе као аморфне цивилизације и западном моделу културе као кристалне цивилизације. И овде се ослања на своје налазе у монографијама *Митеме и поетеме Томаса Мана* (2007) и *Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса* (2010), односно најновије Рикерово теоријско учење из нартологије по којем „један историјски догађај није само оно што се догађа већ и оно што може бити испричано, или што је већ испричано у летописима и легендама од којих су и сачињена дела о којима је реч“. А све се то заснива на Андрићевој идеји да у свакој легенди постоји зрнце истине, истине која налаже да се пише и верује у древне приче.

Осим што темељно изучава опус писаца којима се бави, Ивановић се учестало паралелно позива на европске научнике и своје налазе и тако их уграђује, са приливом нових сазнања, у нове радове и књиге.⁷ Монографији Павла Поповића (1868–1939) *О Горском вијенцу*

⁷ Први Ивановићев прилог његошологији представља приказ монографије Вида Латковића “Његош као литерарна симпатија“, „Стремљења“, год. V бр. 4, Приштина, 1963, 519–521. Током шест деценија његов прилог његошологији нарастао је на више монографија. Све значајније прилоге из претходне три књиге објављене су у монографији *Петар Други Петровић Његош* (Бијело Поље, Нови Сад, 2002) као први том изабраних дјела у седам књига међу којима су и монографије о Стефану Митрову Љубиши, Марку Миљанову Поповићу и Николи Првом Петровићу Његошу. Реч је о писцима који ће послужити као костур неких радова о монографији *Његош. Његошологија. Његошолози*. Тако, на пример, рад „Компаративно проучавање Његошевог и Љубишиног дјела“ (Годишњак Факултета за културу и медије: Комуникације, Медији. Култура, Универзитет Цон Незбит, Београд, год. VIII, бр. 8, 2016, стр. 279–299) био је део монографија *Његош, Његошологија. Његошолози* његов последњи компаратистички рад о Његошу.

(1900) приступа полазећи од своје књиге *Обнова поетског говора* (1995) у којој прихвата налазе Гистава Лансона и Клаудија Гиљена који пишу о научности науке о књижевности у контексту хуманистичких наука и преокрету у књижевнонаучној методологији на размеђу XIX и XX века. На размеђи тих векова стоји и као прекретничка књижевноисторијска монографија новог типа – Поповићева монографија *О Горском вијенцу*. Исходиште му је, по кључу који стоји на почетку рада, суд Предрага Палавестре, писца најзначајније историје српске књижевне критике, по којем ново доба тражи нове људе, нове идеје и нова мерила и налаз историчара критике да у српској критици егзистира седам типова критике: природна критика, филолошка критика, које припадају историји књижевности, и вредносна критика, естетичка критика, импресионистичка критика и стваралачка критика, које припадају књижевној историји. Историјска критика Павла Поповића, по њему, интегрише све претходне типове, јер се залаже за „интегративни принцип“ књижевне историје, теорије и критике.

Последња у низу монографија *Његош. Његошологија. Његошолози* (2017), за сада, доиста представља синтезу историчаревог дуготрајног рада. Вредности Његошевог дела приступа се критички одмерено, у лепези судова и оцена налазе се они који су преживели време и све оно што се, по Андрићевој филозофији стварања, у времену неумитно троши и осипа. Индикативно је Ивановићево навођење примера Риста Стијовића који је, повлачећи се са војском преко Албаније, понео пресвлаку, колут хлеба и Његошев *Горски вијенац* и да би се на том путу радије одрекао хлеба него ли *Горског вијенца*. Дакле, у поступку вредновања Ивановић једначи естетске и егзистенцијалне потребе човековог стваралачког духа, оног Андрићевог стваралачког духа којем је памћење отаџбина.

Поповићева и Исидорина монографија биле су повод за Ивановићев глобални суд о рецепцији Његошевог дела који сматрамо међу најзначајнијим који доноси његова монографија:

„У првих неколико деценија након Његошеве смрти (1851) његошологија је прошла кроз три фазе књижевнонаучне метаморфозе: фазу ишчекивања аутентичних његошолога, фазу провјере естетичких критеријума и афирмативну фазу, која ће већ почетком наредног вијека прерасти у апологију Његошевог

стваралачког генија. Прву фазу одликује извесна равнодушност према писцу и дјелу, другу бројне дилеме и оспоравања (Ђ. Малетић, на примјер), као и доминација спољашњег приступа проучавања над унутрашњим, док у трећој фази, од Поповићеве монографије, може се говорити о фази примјене махом афирмативне критике“ (131).

Афирмативну и апологетску критику илуструју три суда: Слободана Јовановића: „У нашој књижевности постоји смо један горостас – и то је Његош“, Исидоре Секулић, која га диже до ранга највећих светских песника, јер се „дигао до неба и дотакао звезде“ и Павла Поповића који га вреднују „као високи песнички дух“, као „образац бескрајне форме“, високе „технике“ и „узвишене рефлексије“ и „изазива истинско дивљење и саосјећање“ (131). То је повод да се Ивановић позове на сатиричну песму Милорада Митровића у којој песник, у име Његоша, моли Поповића да га остави на миру епским катреном:

*О поноћи владика се буди,
Па у звучну он удара лиру:
Богом брата Поповићу Павле,
Остави ме једанпут на миру.*

Свестан чињенице да се у овој фази његошологија развила до „неслућених граница“, сублимиријаући дух и домете његошологије током деветнаест деценија (1828–2017) после објављивања *Горског вијенца* у периоду од 1975–2017. године, почев од предговора Стефана Митрова Љубише „Читаоцем“ (1868) и Нићифора Дучића „Коментаром *Горског вијенца*“ (1870), укључујући и појаву антињегошолога, појаву која прати и Ива Андрића, Ивановић специјалистичку монографију као својеврсну хрестоматију заокружује „својном студијом“ (написаном специјално поводом – 170 година од првог издања *Горског вијенца* коју одликују три тематска и проблемска круга) – прегледом одабраних коментара и критичких издања овог дела у интерпретацији Вида Латковића, Николе Банашевића, Слободана Томовића, Александра Младеновића и Радмила Маројевића. Он коментаре сматра значајним делом његошологије јер су их најчешће „писали зналци анализиране тематике, проблематике и апоретике (а), да су прилози мултидисциплинарни по својој природи (б), да представљају покушај овладавања цјелокупном

сумом знања коју теоретичари идеја називају биографија времена, биографијом писца и биографијом дјела (в), да су аутори веома заслужни за развој његошологије (г), и да су својим достигнућима знатно допринијели уравнотежењу центрифугалних и центрипеталних сила у науци, уопште узето (д). Природно међу коментарима из четрдесетак научних дисциплина доминирају они који се тичу науке о језику и књижевности, фолклористике и компаратистике, док је мањи број оних који осветљавају филозофска, антрополошка, религијска психолошка, социолошка, педагошка, етичка, естетичка, културолошка, астрофизичка и друга питања.⁸

Сажет приказ Ивановићевог доприноса његошологији показује да у њеном развоју он заузима посебно место. „Он је Његошево песничко дело“, налази М. Јеврић, „анализовао првенствено са поетичког и естетичког становишта и на тај начин проширио лепезу приступа и метода овом песнику. Бавио се и филозофијом стварања и психологијом стваралачког процеса. Упражњавао је различите методе, аналитичку, компаративну, генеричку, расправљао о родовима и врстама, прецизно изводио своје закључке на бази плурализма метода примењених на вишезначно умјентничко дело. Овде се потврдило старо правило да, што је неко књижевно дело сложеније, на њему је могуће применити и већи спектар књижевних метода и посебних поступака. Његошев песнички опус је најпроучаванији комплекс књижевности у нашој литературологији, који све више шири и открива нове углове посматрања, превредновања и систематизација

⁸ Као прави историчар књижевности он пружа преглед монографија насталих после Поповићеве прекретничке књиге *О Горском вијенцу*. Најпре набраја битна дела везана за религију, филозофију, етику и поетику, а потом монографије из друге половине прошлог века, међу којима се истичу: М. Флашара *Античко наслеђе у песмама Његошевим* (1959), Ј. Деретића *Композиција Горског вијенца* (1969), Д. Калезића *Етика Горског вијенца* (1969), С. Томовића, *Његошева Луча и Вјечна зубља Његошева* (1972), монографије М. Стевановића посвећене лингвистичкој проблематици (1976), Ј. Стрковића *Путевима Његошеве психанализе* (1980), Ј. Миловића *Стазе ка Његошу* (1983), М. Поповића *Цетињски боник* (1984) и М. Ђиласа *Његош. Пјесник, владар, владика* (1988).

У наставку је дат преглед и монографија насталих током последњих тридесет година, међу којима су *Његошево почело* Д. Ичевића, (2006), критичко издање *Горског вијенца, Луче микрокозма и Лажног цара Шћепана Малог* (ЦАНУ 2004–2007), *Енциклопедија Његош I* (1999) С. Томовића и друге, као и преглед најновијих зборника.

укупних знања о њему. Ивановић даје крупан допринос овим темељним истраживањима“.⁹

Јеврићева оцена сагласна је и са његовом оценом о доприносу Радомира Ивановића савременој науци о књижевности у целини, јер је, осим старе књижевности, обухватио све периоде свих југословенских књижевности, а у последњој деценији обрадио и највеће светске писце: Т. Мана, М. Шолохова, У. Ека и Г. Маркеса. О Ивановићу критичару, на свој начин, говори реторика наслова бројних књига, од којих наводимо илустративне: *Могућности речи* (1970), *Искушење књижевне анализе* (1972), *Критички методи* (1975), *Тумачење савременог романа* (1976), *Књижевне паралеле* (1985), *Поетика и критика* (1988), *Стварање и сазнање* (2006), *Књижевна критика као десета муза* (2007), *Обнављање лепоте* (2016) и други. Позитивизам је он преточио у критички поступак који упућује, како налази Предраг Палавистра, најбољи историчар српске књижевне критике, „у нове поетичке теорије“ ослоњене на „живу критику и смирену књижевну историју“.¹⁰

Књижевнокритичко, теоријско и историографско дело Радомира Ивановића је „веома обимно и значајно, по неким својим особеностима и донетима надилази наше уобичајене и очекиване представе када се има у виду вредновање, квантификовање и сумирање неког научног опуса“.¹¹

Ивановићев допринос науци о књижевности и сами смо већ оценили у више радова, разматрајући спољашњи и унутрашњи приступ његове критике и процес анализе и синтезе у бројним монографијама. У његовом делу су, наш је сводни суд, „обједињене две енергије личности чије су претпоставке *ученост* и *обученост* – и то сведочи

⁹ Милорад Јеврић, „Општи приступ Његошевем делу“, у: *Дарови и ударја (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)*, приредио и предговор написао Милорад Јеврић, Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, Подгорица, 2016, 102–132.

¹⁰ Предраг Палавистра, *Историја српске књижевне критике, Београд 1768–2007*, Матица српска, Нови Сад, 2008, 664.

¹¹ Милорад Јеврић, „Доприноси Радомира Ивановића савременој науци о књижевности“, у: *Дарови и ударја (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)* приредио и предговор написао Милорад Јеврић, Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, Подгорица, 2016, стр. 44.

о лакоћи стварања у процесу сазревања једног историчара књижевности који *увек* тежи синтези и свеобухватном тумачењу књижевних феномена, ноумена, писаца и дела; *увек* полази од историјског сазнања да је уметничко дело неисцрпно у значењу; и *увек* читаоцу нуди највећи могући број чињеница као услов и могућност тумачења или нових тачака гледишта“.¹²

Све те квалитете критичког метода, аналитичког чина и духа и научног стила, заснованог и кристалисаног на темељу домета најзначајних уметника и научника о којима је писао, налазимо, показује наш пресек, и у монографији *Његош. Његошологија. Његошолози*. Они нису остали изван одјека у јавности, јер је Ивановић подједнако бринуо о свом научном развоју и успеху, о педагошким обавезама и задацима одгајања младих научника и афирмацији и доступности дела које ствара. О Радомиру Ивановићу су објављена три зборника радова седамдесет три научника различитих методолошких и критичких опредељења на девет стотина четрдесет страна: *Liber amicorum* (приредио Миодраг Радовић, 2001), *Критика критике (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)*, (приредио Милош Ђорђевић, 2010) и *Дарови и уздарја (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)* (приредио Милорад Јеврић, 2016). О његова 1584 оригинална рада објављена до 2006. године писано у 221 публикацији. Његови научни прилози објављени су на двадесетак језика: на српском, словеначком, македонском, бугарском, русинском, словачком, румунском, албанском, турском, италијанском, шпанском, француском, енглеском, немачком, руском, јерменском и јапанском језику.

¹² Милош Ђорђевић, *Дух синтезе историчара идеја (поетолошка монографија о приповедачком умећу Душана Буровића)*, у: *Дарови и уздарја (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)*, приредио и предговор написао Милорад Јеврић, Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, Подгорица, 2016, стр. 11.

Видети и наше огледе у истом зборнику: *Спољашњи и унутрашњи приступ критике (Аналитички чинови Радомира Ивановића)* и *Анализа и синтеза дела Стефана Митрова Љубише (Критички дух и метод Радомира Ивановића)*.

Следећи логику поговора којим смо закључили избор *Критика критике*, где смо утврдили да се у средишту критичког опуса Ивановићевог налази „природни човек и његов хоризонт културе“, ¹³ и Башларову идеју да природна сублимација подржава културну сублимацију, којом смо отворили преглед књига о Његошу и његошолозима, иако стоји чињеница да се више бавио књижевном историјом и књижевном критиком, мишљења смо, а то показује и као његошолог, да је, да се латио задатака, био способан да конституише теорију књижевне критике и теорију књижевне историје, које би на националном и међународном плану биле незаобилазне.

Дело у целини, као и допринос његошологији, анализа и синтеза и освојена и примењена методологија дају основ за овакав закључак, јер показују да је културне комплексе неговао објективно верујући у себе и да је као реалиста изабрао *своју* стварност у стварности а као историчар књижевности „своју историју у историји“ везујући их за одређену традицију, историју идеја и културу. Упутно је зато видети Ивановићев недавно објављен избор *Методe и дoмeти саврeмeнe науке o књижевности (студије и огледи)* (2021) студија објављен поводом 85. годишњице живота и 60. годишњице научног и педагошког рада.

Литература:

- Башлар, Гастон, *Вода и снови (Огледи о имагинацији материје)*, превела са франц. Мира Вуковић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1998.
- Ђорђевић, Милош, „Дух синтезе историчара идеја (поетолошка монографија о приповедачком умећу Душана Ђуровића)“, у: *Дарови и уздарја (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)*, прир. М. Јеврић, Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, Подгорица, 2016.
- Ђорђевић, Милош, „Књижевна критика као композитни појам (Валоризовање критике о делу Радомира Ивановића)“, у: *Критика критике (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)*, (прир. М. Ђорђевић), Филозофски факултет, Змај, Нови Сад, 2010.

¹³ Милош Ђорђевић, „Књижевна критика као композитни појам (Валоризовање критике о делу Радомира Ивановића) у: *Критика критике (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)*, (приредио Милош Ђорђевић, 2010), Филозофски факултет, Змај, Нови Сад, 2010, 241.

ДОПРИНОС РАДОМИРА В. ИВАНОВИЋА ЊЕГОШОЛОГИЈИ

- Ивановић, Радомир, *Његошев поетски говор*, Дневник, Нови Сад, 1991.
- Ивановић, Радомир, *Његошева психологија и филозофија стварања*, Градска библиотека, Нови Сад, 1997.
- Ивановић, Радомир, *Његошева поетика и естетика*, Змај, Нови Сад, 2002.
- Ивановић, Радомир, *Његош. Његошологија. Његошолози*, ЦАНУ, Подгорица, 2017.
- Ивановић, Радомир, *Његошewe поеме*, Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас, 2013.
- Ивановић, Радомир, *Стефан Митров Љубиша (Прилог поетици)*, Пегаз, Orfeus, Бијело Поље, Нови Сад, 2003.
- Ивановић, Радомир, *Реторика човјечности (Морфологија и семантика дјела Марка Миљанова Поповића)*, Нови Сад – Подгорица, 1993.
- Јеврић, Милорад, „Општи приступ Његошевом делу“, у: *Дарови и ударја (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)*, приредио и предговор написао Милорад Јеврић, Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, Подгорица, 2016, стр. 102–132.
- Јеврић, Милорад, „Доприноси Радомира Ивановића савременој науци о књижевности“, у: *Дарови и ударја (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)* приредио и предговор написао Милорад Јеврић, Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, Подгорица, 2016.
- Палавестра, Предраг, *Историја српске књижевне критике, Београд 1768–2007*, Матица српска, Нови Сад, 2008.

Miloš DJORDJEVIC

CONTRIBUTION OF RADOMIR V. IVANOVIĆ'S
NEGOSOLOGY

Summary

The author of this paper analyzes the contribution of the distinguished academician Radomir Ivanović to *Njegošologija*. The paper has been, primarily, based on Ivanović's four monographs about Njegoš: *Njegošev poetski govor* (1991), *Njegoševa psihologija i filozofija stvaranja* (1997), *Njegoševa poetika i estetika* (2002) and *Njegoš. Njegošologija*, and *Njegošolozi* (2017), and then, on the basis of his editorial selection and anthology about Njegoš, and the book of Njegoš's poems (2013).

The author, eventually, summarizes Ivanović's contribution to *Njegošologija*, claiming that it occupies a special place in its development, since he analyzed Njegoš's poetic work from a poetic and aesthetic point of view and thus expanded the range of approaches and methods to this poet. The author, also, highlights the philosophy of creation and the psychology of the creative process of this famous Montenegrin poet and ruler. Using different methods, analytical, comparative, generic, discussed genera and species, the author precisely drew his conclusions based on the pluralism of methods applied to Njegoš's artwork.

Keywords: Radomir Ivanović, Njegoš's work, njegosology, methods, poetics, aesthetics

Vesna VUKIĆEVIĆ JANKOVIĆ

Filološki fakultet Nikšić

Univerzitet Crne Gore

MAGNUM OPUS RADOMIRA V. IVANOVIĆA

Radomir V. Ivanović ponudio nam je izbor iz bogate književnonaučne produkcije, razvrstan u četiri cjeline. Prva obuhvata priloge književnoteorijskom pristupu djelu i posvećena je teorijskoj problematici i aporetici; u drugoj je zastupljen književnoistorijski pristup djelu koji osvjetljava dijahronijski razvoj istorije književnosti i probleme književne historiografije; slijedi književno-kritički pristup djelu koji obuhvata istoriju i teoriju književne kritike i na kraju, komparatistički pristup djelima južnoslovenskih, evropskih i autora koji pripadaju korpusu svjetske književnosti. Već na početku postaje jasno da na nivou apstrahizacije Ivanovićev magnum opus iščitavamo kao svojevrsni četvorodimenzionalni koordinatni sistem koji obuhvata četiri razvojna pravca nauke o književnosti, a u kojima se na nivou konkretizacije ukrštaju paradigmatske ose crnogorskih, južnoslovenskih i autora koji pripadaju korpusu svjetske književnosti (obuhvatajući time književnost četiri strane svijeta), a čime se otvara mogućnost za njihovo ulančavanje na nivou makrostrukture.

Ključne riječi: Radomir V. Ivanović, književna teorija, književna kritika, književna istorija, komparatistika

Tokom šest decenija neumornog naučnog i pedagoškog rada, akademik Radomir V. Ivanović je svojim nepresušnim entuzijazmom i posvećenošću zadužio našu nauku o književnosti, zasluživši visoko mjesto među najeminentnijim imenima u ovoj oblasti. Višedecenijskim proučavanjem i multipoetičkom analizom izgrađivao je sistem vrednovanja južnoslovenskih, ali i najpriznatijih pisaca svjetske književnosti. Objavio je preko 1600 naučnih i stručnih radova u 165 publikacija, kao i više od 70 knjiga na srpskom i 12 knjiga na makedonskom jeziku. Radovi su mu prevedeni su na francuski, engleski, ruski, njemački, makedonski,

albanski, turski, rumunski, jermenski, slovački, rusinski, bugarski, italijanski, grčki, španski i japanski jezik. Po pozivu je držao predavanja na stranim univerzitetima i učestvovao u radu brojnih naučnih skupova iz oblasti filologije. Kao istaknuti pedagoški, naučni i kulturni radnik, u više navrata je nagrađivan značajnim društvenim nagradama i priznanjima, među kojima i Trinaestojulskom nagradom Republike Crne Gore (1975), Balkanskom nagradom Kosta Racin (1997), Nagradom Oslobođenja Podgorice (1995) i Nagradom za životno delo u Sremskim Karlovcima (2000).

Naučno interesovanje akademika Ivanovića obuhvata niz disciplina iz humanističkih i društvenih nauka (estetiku, psihologiju, sociologiju, literaturologiju, lingvistiku, kulturologiju i komparatistiku). Ono je izrastalo na temelju savremenih metodoloških pristupa, uz angažovanje velikog opsega elaborirane građe, tematike i problematike. Kroz isticanje osobenosti pojedinačnih autora i njihovog stvaralaštva, otkrivanje fenomena i pojedinosti koje su ranije bile nedovoljno isticane, nerijetko prateći postepene stvaralačke metamorfoze i nepokolebljivo određujući autoru i djelu poziciju na jasno postavljenoj skali vrijednosti, akademik Ivanović je nam je ostavio impresivno naučno nasljeđe, kako po sadržaju, znanstvu i erudiciji, tako i po širini zastupljenih oblasti i interesovanja. Iz takvog jezgra upravo je i nastao *magnum opus* njegovog naučnog i interpretativnog znanja, umješnosti i pregnuća – monografija *Metode i dometi savremene nauke o književnosti* (CANU, 2021).

Predani posvećenik teoriji saznanja i teoriji tumačenja ponudio nam je izbor iz bogate književnonaučne produkcije, razvrstan u četiri cjeline. Prva obuhvata priloge književnoteorijskom pristupu djelu i posvećena je teorijskoj problematici i aporetici; u drugoj je zastupljen književnoistorijski pristup djelu koji osvjetljava dijahronijski razvoj istorije književnosti i probleme književne historiografije; slijedi književnokritički pristup djelu koji obuhvata istoriju i teoriju književne kritike i na kraju, komparatistički pristup djelima južnoslovenskih, evropskih i autora koji pripadaju korpusu svjetske književnosti. Dakle, širok opseg tumačenja predočen nam je u vidu koncentričnih kružnica koje izvire iz Ivanovićevog amanetnog poetološkog jezgra i radijalno se šire ka navišim domećima svjetske književnosti.

Već na početku postaje jasno da na nivou apstrahizacije Ivanovićev *magnum opus* iščitavamo kao svojevrsni četvorodimenzionalni koordinatni sistem koji obuhvata četiri razvojnopravca nauke o književnosti, a

u kojima se na nivou konkretizacije ukrštaju paradigmatičke ose crnogorskih, južnoslovenskih i autora koji pripadaju korpusu svjetske književnosti (obuhvatajući time književnost četiri strane svijeta). Drugim riječima, ponuđena su nam najmanje dva modela čitanja. Prvi model zasnovan je na linearnom čitanju, pri čemu se u dijahronijskoj ravni predočavaju promjene u sistemu razvojnih linija nauke o književnosti od XIX do kraja XX vijeka, nerijetko otvarajući semantičke ravni koje počivaju na višestruko kodiranim tačkama gledišta. Drugi način je kroz iščitavanje tumačenih djela zastupljenih pisaca kao mikrojedinica, čime se otvara mogućnost za njihovo ulančavanje na nivou makrostrukture.

U obliku ideografskog termina-indikatora u knjigu nas uvodi retorika naslova, kao i retorika podnaslova koja nas upućuje na čvrsto terminološko uporište i to je princip koji je do kraja dosljedno sproveden, svjedočeći o orijentirima koji su stabilno postavljeni i osmišljeni tako da nas *in extenso* upute u samu esenciju rasprave. Inicijalni signal za ulazak u tekst je *Nauka i umjetnost kao oblici modelovanja stvarnosti (Prilog filozofiji nauke)*, pri čemu nam je sugestivno ponuđena stožerna osa oko koje se, pojedinačno i integralno, obavijaju saznanja i dometi široko postavljenih područja književnog izučavanja, usklađena sa neprekidnim prilivima saznanja, kako u području odnosa književnog teksta i interpretativne prakse, tako i u okviru širokog istorijskodruštvenokulturnog konteksta u kojem se taj čin dešava. Akademik Ivanović nas suočava sa minucioznim pregledom brojnih i nerijetko suprotstavljenih stavova i mišljenja u okvirima filozofije nauke, odnosno sa pojavama međusobno konkurentnih teorijskih strujanja koja su čitav XX vijek obilježila kao *vijek teorije*, a koje su u najšire postavljenom opozitnom paru označila podjelu na interpretativno-hermeneutičku i analitičko-naučnu struju. Suvvereno se krećući kroz lavirinte književnonaučne misli od XIX do XX vijeka, ne oklijevajući da kritički sagleda sva kretanja i iskaže saglasnost ili polemičku notu, Radomir V. Ivanović zaključuje da se „u sferi filozofije nauke sve može svesti na dva krucijalna pitanja razumijevanja i tumačenja analizirane tematike i problematike i to kroz binarnoopozitne parove koji obuhvataju: a) odnos *egzistencije* (koja podrazumijeva opis) i *esencije* (koja podrazumijeva suštine) i b) odnos *sistemskog* (koje podrazumijeva shematizaciju pravila) i *problemskog* (koje podrazumijeva aktuelizaciju i problematizaciju, a ne shematizaciju).“

Pošavši od simboličkog jezgra manihejske slike svijeta, Ivanović ukazuje na neophodnost usaglašavanja disparatnosti između dosega *filozofije vlastitih dubina* (Innerlichkeit philosophie) i provjerljivosti

održivosti i primjenjivosti naučnih metoda, hipoteza i zaključaka. Zapravo, krećući se područjem graničnih pitanja on uokviruje područje nauke o književnosti kao mjesto dijaloga i sporazumijevanja filozofije nauke i filozofije (u) književnosti provodeći nas kroz sažeto formulisane premise koje nam nude istoričari ideja i mislioci koji se bave naukom o nauci ili filozofijom nauke (Karl R. Poper, D. S. Lihačov, P. Fajerabend, R. Karnap, F. Frank, K. Manhajm, I. Lakatoš, R. Ingarden, U. Eko, M. Sollar, M. Marković, N. Milošević i drugi).

Književnoteorijski pristup djelu utemeljen je na Ivanovićevom suverenom *pogledu unatrag* na XIX vijek (kao na vijek *istorizacije svijesti*) i na XX vijek (kao na vijek *teoretizacije svijesti*), ka razvojnom toku *poetike kulture* koju donosi XXI vijek. On nastupa sa jasnim stavom saglašavanja sa poperovski definisanim zahtjevom o potrebi re-aktuelizacije i re-problematizacije prethodnih saznanja, kao i o potrebi za preimenovanjem pojedinih kategorija. Teorijski obuhvaćena problematika i aporetika, simbolički označena fasolijevskim određenjem fantastike kao *težnjom za ponovnim začaravanjem svijeta*, sugerije složenost strukturalnih i evolutivnih karakteristika književnosti kao posebne oblasti humanističke aktivnosti, mehanizmima stvaralačkog procesa i problemima recepcije književnog djela. Kroz izraženu intelektualnu, naučnu i analitičku skepsu, autor dosljedno dokazuje *da pojedinačna analiza bilo kojeg književnog teksta dozvoljava mnogo veću analitičku slobodu nego bilo kakva vrsta teorijskog uopštavanja*, pri čemu se težište proučavanja sa teorijske ravni usmjerava na postupke same interpretacije. Dopiranje do tipičnih i ponovljivih modela književnih struktura autor pokreće krucijalnim pitanjem književno-naučne ekspertize koje se odnosi na pripadnost vrstama realizma i na tipove fantastike u savremenom književnom diskursu. Akademik Ivanović ukazuje na činjenicu da paradigmatika kategorija „fantastični realizam“ ostaje nedovoljno objašnjena *uprkos viševjekovnoj tradiciji razumijevanja, primjeni sintetičkih sudova, ili primjeni kategorija trodijelnog aparata koji objedinjuje entelehiju (svrhovitost), epifaniju i sinergiju*. Dopiranjem do tipičnih i ponovljivih modela tumačenja književnih struktura autor argumentuje održivost, sveobuhvatnost i preciznost upotrebe termina „integralni realizam“ kao sinteze vrsta i podvrsta realizama. Smjelo se krećući postavljenim i poperovski uobličanim zahtjevom o potrebi i obavezi modifikovanja prethodnih saznanja, akademik Ivanović argumentovano pokazuje da uprkos zastarijevanju tematike i primijenjenih stvaralačkih postupaka, ne zastarijeva kompleksnost koja leži u osnovi prikazivanja stvarnosti, posebno ukoliko je riječ o

univerzalnoj istini ili čak *nepromjenjivoj suštini* koja je u toj stvarnosti sadržana.

Ukazujući na dijalektiku odnosa stvaranja i promišljanja o ostvarenom, akademik Ivanović teorijsku elaboraciju započinje inicirajući raspravu o fantastičnoj književnosti kroz čitav niz problema i aporija na koje ukazuje relativno veliki broj naučnika (Cvetan Todorov, S. S. Avernicev, K. Giljen i dr.), ukazujući na eksponencijalne metamorfoze fantastične književnosti kroz transformacije i transfiguracije u istoriji diskursa, od njemačkih (Ludvig Tik, Ludvig Akim fon Arnim i Ernst Teodor Amadeus Hofman), preko francuskih (Šarl Nodje, Teofil Gotje i Prosper Merime); zatim ruskih (N.V. Gogolj, i M. Bulgakov) do hispanoameričkih stvaralaca (Horhe Luis Borhes, Gabrijel Garsija Markes i Hulio Kortasar). Autor ne zaobilazi ni činjenicu da je diskurzivna transformacija vidljiva i u južnoslovenskoj književnosti i to kroz tri generacije (Stefan Mitrov Ljubiša, Jovan Grčić Milenko i Milovan Glišić; zatim Svetolik Ranković, Ilija Vukićević i Dragutin Ilić, do Milorada Pavića, Borislava Pekića i Danila Kiša). Pažljivim praćenjem osnovnih ideografskih i paradigmatških osa, Ivanović evidentira saglasnosti i mimoilaženja u omeđavanju granica realitike i fantastike kao odnos među formama saznanjnih pristupa u domenima ontologije, gnoseologije i aksiologije. U *Filozofskim, estetičkim i poetičkim opredjeljenjima Laze Kostića*, poredeći teoriju romantizma sa teorijom realizma, autor ustanovljava da bi kategorija *magični romantizam* bila primjerenija ovoj stilskoj formaciji, te da osim fantastičnog moramo biti svjesni postojanja kategorija kao što su ezoterični i folklorni romantizam. On suvereno nudi razrješenje za spoj folklorne (*mitema*) i umjetničke imaginacije (*poetema*), inventivno ih ukrštajući u kategoriju *mitopoetema* a sa ciljem objašnjenja globalnih ideja vremena u nacionalnim i nadnacionalnim okvirima. Uvezujuća nit svih studija o zastupljenim autorima (paradigmatškim osama književne baštine), suvereno je razvučena kroz dvostruku interaktivnu ravan: dijalektiku stvaranja (*poesis*) i dijalektiku mišljenja (*noesis*). Nesumnjivo, akademiku Ivanoviću svojstveno iskričenje duha, razgrće nataložene slojeve piščeve imanentne i eksplicitne poetike, rastvara opnu piščevih psiholoških, estetičkih, kreativnih i egzistencijalnih aporema i esencijalizuje odnos paradigmatških i sintagmatških osa. Tako, kroz *Osnovu lepote u svetu s osobitim obzirom na srpske narodne pesme, Osnovno načelo. Kritički uvod u opštu filosofiju i O Jovanu O Jovanu Jovanoviću Zmaju (Zmajovi)* Laze Kostića, Ivanović integralno analizira Kostićevu estetič-

ku, zatim opštu filozofsku raspravu i poetičku i polemičku knjigu o Zmaj, sumirajući Kostićeve poetičke i noetičke stavove i domete i pokazujući se kao vrstan znalac i poklonik estetičkih teorija koje će šire primijeniti i razraditi kroz Andrićevu autobiografsko-meditativno-esejističko-fragmentarnu prozu. Ivanović doseže do same srži relacionistički postavljenog odnosa umjetnost – naučna misao o umjetnosti kroz tri stožerna ideografska punktuma: *Mudrost*, *Stvaranje* i *Lepota* služe mu da rasvijetli složenu mrežu izazova u *Znakovima pored puta* kao egzistencijalnim, duhovnim i estetskim putokazima u Andrićevu psihologiju i filozofiju stvaranja. Ivanović ističe da je andrićevskom načinu mišljenja i oblikovanja poetske senzacije bliža konkretizacija nego apstrahizacija, pri čemu se do logike dolazi sljedećim redosljedom: „percepcija, senzacija, asocijacija i ekspresija“. Govoreći o andrićevskom upućivanju na značenja binarne opozicije koju čine „punina bića“ i „praznina bića“, Ivanović se u potpunosti predaje *alhemiji Andrićevig postupka ili magiji reči (magijskom realizmu)*. *Stvaralačke metamorfoze Mihaila Lalića* iz pozicije ovog najproduktivnijeg lalićologa, predočavaju se primjenom Ekoove trijade na Lalićevo djelo kroz tri tipa intencija: *intentio auctoris*; *intentio operis* i *intentio lectoris*, postavljajući područje elaboracije u široku ravan od sociologije književnosti (L. Goldman), preko estetike recepcije (H. R. Jaus) pa do dekonstrukcije (Derida) i semiotike (Eko). Metodološki je veoma inspirativno što se područje rasprave o Lalićevim književnim dometima fokalizuje kroz *semiotičke naočare* i stvaralački zamah Umberta Eka (kojega s punim pravom Ivanović ovjenčava laskavom titulom *homo universalis*) i čijim dragocjenim doprinosima se zasvođuje teorijski krug rasprave o granicama tumačenja. Prema usaglašenom stavu oba teoretičara književnosti, Eka i Ivanovića, sva tri izvora značenja djela (a istovremeno i tri osnovna kriterijuma tačnosti) pokazuju se kao podjednako važna i međusobno dopunjujuća.

Kad je u pitanju književnoistorijski pristup djelu, akademik Ivanović u središte rasprave postavlja tri krucijalne ideografeme – integralne vizije stvaranja i promišljanja o ostvarenom – istoriju, stvarnost i umjetnost. Ravan ove Ivanovićeve studije obuhvata dijahronijski ali i simbolički postavljen raspon od XIX vijeka koji obilježava *istorizacija svesti* (do Brinetjerove knjige *Evolution des genres l'histoire de littérature*, 1889) do *Demoni teorije* (2001) Antoana Kompanjona koja zasvođuje vijek *teoretizacije svesti* (XX vijek). Kroz njemu svojstveno suočavanje sa velikim brojem naučnih priloga, autor nas uvjerava da se *pomenuti procesi ne odvijaju ni ravnomerno ni kontinuirano, odnosno*

da evidentni priliv znanja i umjenja u književnom i naučnom razvoju često ukazuje na vidljive i latentne paradokse skrivene u njemu. Prvi paradoks odnosi se na ideografemu *istoriografija*, drugi na ideografemu *stvarnost*, a treći na ideografemu *umjetnost*. Objašnjavajući paradoksnost ideografeme *istoriografija* Ivanović nas provodi kroz različita stanovišta Pola Rikera (*Istorija i istina*, 1955), Alfreda Vebera (*Tragično i istorija*, 1955), Fernana Brodela (*Spisi o istoriji*, 1966, 1990), Agnesa Halera (*Teorija istorije*, 1974), zasvođujući opserviranje stavom filozofa Martina Hajdegera (1950) o interakciji istorije i umjetnosti: „Umetnost je istorijska; kao takva, ona je stvaralačko čuvanje istine u delu. Umetnost se događa kao pesništvo. Ono je zaveštanje u trostrukom smislu, kao darivanje, očekivanje i početak.” Paradoks koji se odnosi na ideografemu *stvarnost*, smatra Ivanović, proističe iz nepotpunih i nefunkcionalnih definicija, jer ona, po prirodi stvari izmiče apodiktikom definisanju i kategorizaciji, ali se vremenom i značajno transformiše. Paradoks koji se odnosi na ideografemu *umjetnost* Ivanović posmatra iz izvorišta dijade: znanje (nauka) i vještina (umjetnost), odnosno širenja rasprave iz područja nauke o književnosti ka njoj srodnim naukama (antropologiji, filozofiji, estetici, sociologiji, kulturologiji, psihologiji, lingvistici, folkloristici i komparatistici). Razrješenje je u usmjeravanju fokusa na samu prirodu književnog djela, odnosno potrebi pluralističkog metoda u supstancijalnoj i relacijskoj teoriji umjetnosti.

Osim ovako široko postavljenog okvira, koji kao i svi u monografiji zastupljeni, može poslužiti kao priručnik koji nam nudi pregled najuticajnijih stavova, škola i strujanja u istoriji ideja i istoriji književnosti, akademik Ivanović ukazuje na veliki broj neriješenih problema u nauci o književnosti, kao što je to slučaj sa periodizacijom, tj. određenjem stilskih formacija i stilskih kompleksa, kako u nacionalnim tako i u nadnacionalnim okvirima. On nas neprekidno podsjeća na to da je za savremenu genologiju i poetologiju od izuzetnog značaja razrješenje dva osnovna problema: a) problem generiranja književnog teksta i b) problem generiranja poetskih ideja koji služe kao kriterijumi periodizacije. U tom pravcu, autor ukazuje na književne oblike i reprezentativna ostvarenja koja decenijama potvrđuju autentičnost i aktuelnost, kako u nacionalnom tako i u nadnacionalnom kontekstu.

Sa pozicije najuticajnijeg i najplodnijeg njegošologa, Ivanović elaboraciju Njegoševih ideografija obilježava studijom *Molitva kao zavjetno pismo (biblijski alegorizam u Njegoševoj meditativnoj poeziji)* i stavom da su u postupku odgonetanja njenih zakonitosti najbitnije sferične ravni

koje izviru iz znanja (kojim se sumira istorijat ideja u civilizacijskom razvoju), vjere (kojom se stvaralaštvom odupire agnosticizmu) i pretpostavke/intuicije (kojom se pjesnik osvjedočava kao medijum, prorok, vizionar). Dokazujući da Njegoš koristi empiriju, erudiciju, imaginaciju i intuiciju za odgonetanje najsloženijih umjetničkih, egzistencijalnih, religijskih, kosmogonijskih, filozofskih i mitoloških pitanja, Ivanović dalje tipološki i žanrovski prilazi njegovoj meditativnoj poeziji naglašavajući da se *tek komparativnom analizom može doći do nekih novih i neophodnih saznanja o odnosu strukturnih elemenata od kojih je sastavljena Njegoševa poema, bilo u teorijskoj, bilo u primijenjenoj ravni, bilo u relacijskoj, bilo u supstancijalnoj teoriji, bez obzira na vrste i intezitet međusobnih podsticaja, doticaja i uticaja. Za savremeno čitanje impresivan je stepen ostvarene stvaralačke slobode koja je u neposrednoj vezi sa egzistencijalnom slobodom, a koju nam autor ove naučne monografije predočava kao ideografsko čvorište Njegoševe, ali i svake druge vanvremene poetike i estetike, koja se nijednom interpretativnom metodom ne da iscrpsti do kraja.*

Drevna priča kao „suština svih suština“ podnaslov je studijskog priloga o hibridnom romanu i značajan prilog teoriji proze, a dat kroz minuciozni osvrt na sedmodecenijsku bibliografiju o kompleksnom djelu Boška Petrovića, autentičnog poligrafa i *poliistorika koji je branio i odbranio lukačevski shvaćen princip „realističkog tretmana stvarnosti“ i manovski koncept „očaravajućeg realizma“ kao stilske formacije koja je u stanju sintetiše raznovrsne stvaralačke prosedee (od klasičnog, preko kritičkog do magijskog realizma)*. Akademik Ivanović ovdje iznosi zaključak koji doslovno možemo preuzeti i kao oznaku njegovog naučnog opusa, zaključuje da je Petrović sve vrijeme dosljedno njegovao integralnu viziju svijeta, integralnu stvaralačku viziju i integralni realizam, tumačeći i razumijevajući svijet konkretnih i latentnih pojava u vidu manihejske slike svijeta, uz poštovanje dijalektičkih odnosa stvaranja i promišljanja o ostvarenom. U Ivanovićevom fokusu našla se rasprava o trima dijadama: 1. Istorizaciji svijesti i teoretizaciji svijesti; 2. Sučeljavanju procesa generiranja poetskih ideja sa procesom generiranja književnog teksta i 3. Proučavanju odnosa subjektivnih i intersubjektivnih poetskih ideja (procesu individualizacije). Genološku ekspertizu Ivanović nastavlja djelom koje prkosi genološkim kanonima, tako da u *Rada-nju romana (Proljeća Ivana Galeba)* uz prilog poetici djela ponovo dobijamo i naučni prilog posvećen teoriji i tipologiji romana. Moramo istaći da je Ivanovićev integralni pristup tekstu uvijek precizno zacrtanim

metodološkim postavkama, dok je, na drugoj strani, vidno njegovo srođavanje sa tekstom, odnosno svijetom književnog djela. Otuda i njegovo neprekidno upozoravanje na zabludnost uvjerenja u potpunu rastumačivost vrhunskih književnih ostvarenja.

Visoki stepen naučne usaglašenosti i emocionalne inteligencije Ivanović ispoljava kad je u pitanju italijanski poligraf Umberto Eko koji je tokom proteklih pet i po decenija stvaralaštva značajno uticao i na produkcioni i na receptivni model nauke i umjetnosti. Ovaj *homo univertalis*, *reprezent epohe (zajedno sa drugim humanistima, pacifistima, anti-fašistima i antiklerikalcima)*, *čovjek velike sudbine*, u obimnom opusu (beletristici i naučnom radu) je, kako nas Ivanović uvjerava, ostao zagovornik nevelikog broja stvaralačkih opredeljenja. To su: apsolutno pozdanje u stvaranje kao vrhunski smisao života; da nijednom pripovjedačkom tehnikom nije moguće iscrpsti elaboriranu tematiku, problematiku i aporetiku; saglasnost sa teoretičarima XIX vijeka koji ovaj period zovu „istinskom renesansom“ jer je protekao kao pozitivistički i antiklerikalni; prepoznavanje četiri nivoa značenja u svakom autentičnom tekstu (doslovni, moralni, alegorični i analoški); zalaganje za konstituisanje nove duhovne discipline – izalogije (do koje se dopire uz pomoć poezije, magije i alhemije). U svojoj studiji posvećenoj Ekoovom eruditnom romanu, Ivanović znalački i sa smjelošću koju mu omogućava minuciozna analiza i poznavanje Ekove poetike, zaključuje da je širok spektar darovitosti i veliku sumu znanja ovaj autor pokazao diptihonom romana *Ime ruže* i *Fukoovo klatno*, za kojim neznatno zaostaje romansijerski triptihon – *Ostrvo dana pređašnjeg*, *Baudolino* i *Praško groblje*, dok za čitavom pentalogijom vidno zaostaju dva neujednačeno ostvorena romana – *Tajanstveni plamen kraljice Loane* i *Nulti broj*.

Kroz suočavanje činjenica pisca, vremena i djela, pri čemu *iskustvo teksta* objedinjuje podsticaje, doticaje, uticaje, transformaciju i transfiguraciju globalnih simbola, transpoziciju poetskih ideja, valorizaciju autora i djela, te potrebu re-aktuelizacije sa iskustvenog horizonta savremenih književnonaučnih metoda, cjelokupnim i neposustalim priložima nauci o književnosti potvrđuje privrženost integralnoj stvaralačkoj viziji i integralnom realizmu. Upravo to i jeste paradigmatičko čvorište u kome se susreću rezultati integralnog tumačenja – dakle, ukazivanje na najbitnija piščeva filozofska i etička, odnosno estetička i poetička opredeljenja. On ukazuje na to da značaj nekih od njih više dolazi do izraza u paradigmatički (kada se radi o reprezentativnim djelima), dok je značaj drugih sadržan u sintagmatički (kada se radi o manje reprezentativnim

djelima). Rezultat ovog intelektualnog napora jeste u tome da pokaže na koji je način moguće, hronološki i tipološki, a zatim naratološki i genološki, precizno odrediti njihov udio u strukturi konkretnih djela, posebno romana. Ivanović ističe da djelo zaista velikog pisca predstavlja neprestani poetološki izazov, jer se opire konačnom tumačenju i cjelovitom iscrpljivanju tekstualnih i kontekstualnih značenja i ozračivanja. On ističe da je tumačenje moguće *samo u osnovnim premisama, nikako sa pretenzijama da se tematika sasvim iscrpe* i da je upravo u tome *čar ponovnog vraćanja* djelu. On nas na više mjesta, a različitim povodima posjećuje na zakonitost, koja se podjednako odnosi i u okvirima supstancijalne tako i i okvirima relacione teorije: *Vrsni poznavaoци filozofije nauke, teorije saznanja i istorijata ideja tvrde da, zbog kompleksnosti predmeta, nedostatka primernih metoda i neprekidnog priliva znanja, ni u jednoj oblasti duhovnih delatnosti ne mogu biti apodiktički rešeni elaborirani predmeti i aporije, bez obzira na vrste postojećih aporetika (egzistencijalnu, filozofsku, religijsku, kulturološku, psihološku, estetičku, etičku i poetsku)*. U tome se ogleda Ivanovićev intelektualni napor da ukaže na potrebu neprekidnog obogaćivanja analitičkih i interpretativnih mogućnosti i dometa i to uz korišćenje ukupnog potencijala naučne, imaginativne, kritičke i eksperimentalne domišljatosti, te analitičkih i teorijskih razmatranja koje neprekidno doprinose podizanju nivoa naučnosti i egzaktnosti svih dosadašnjih rezultata.

Kad je riječ o književnoj kritici, Ivanović otvara krucijalna pitanja koja apodiktički ostaju neriješena do danas, kakvo je – *da li je književna kritika nauka ili umjetnost, odnosno da li se radi o autonomnoj oblasti (nauci) ili o zavisnoj oblasti, koja kao nerazdvojni dio prati umjetnost, sve njene fenomene i noumene?*, te time egzistira kao stvaralačka (kreativna) djelatnost i zavređuje poziciju *desete muze*. Autor ukazuje upravo na kompleksnu poziciju ove discipline u okvirima nauke o književnosti. On ističe činjenicu da kritika, po prirodi stvari, širi područje djelatnosti te obuhvata čitav niz srodnih oblasti humanističkih i duhovnih nauka (gramatika i lingvistika, stilistika, semantika i etimologija, kulturna i strukturalna antropologija, semiotika, logika, aksiologija, psihologija, filozofija, religija, istorija pravne i političke nauke, itd.), te da zbog toga širenje krugova interesovanja u kritici nerijetko zapostavlja supstancijalnu u korist relacijske teorije. Osvrnuvši se na poziciju koju književnoj kritici određuju pojedini teoretičari, a to je da je riječ o *neegzaktnoj disciplini* nauke o književnosti, Ivanović se zalaže se za njeno tumačenje i razumijevanje u širem smislu – kao kompozitnog pojma. Njegov

književnokritički pristup zasnovan je na uvjerenju da bez savremenih, moderno zasnovanih tumačenja *nije moguće osvijetliti brojne autohtone i zajedničke osobenosti razvoja i nacionalne i nadnacionalne književnosti, te da dalja specijalistička istraživanja u tom smislu predstavljaju neimovnu potrebu i samorazumljivo polazište.*

Uz oslanjanje na veliki broj filozofa estetičara, teoretičara, poetičara i kritičara, iz obimnog korpusa Ivanovićeve kritičke djelatnosti, u ovaj izbor je ušla *Istorija kritike kao istorija ideja* koja analitički i metakritički obuhvata dvotomnu monografiju Predraga Palavestre *Istorija srpske književne kritike 1768–2007* (2008). Izdvajajući Palavestrinu završnu premisu da je „istorija književne kritike“ zapravo „kritička istorija savesti i svesti jedne kulture“ autor pokazuje da je Palavestra pisanju književne kritike pristupio kroz analizu istorije ideja i to kao svjedok, učesnik i interpretator epohe. Njegovu monografiju Ivanović provlači kroz trostruku metakritičku prizmu: *Kritika kao kulturni korektiv* (teorijski aspekt), *Kritika kao deo duhovne baštine* (istorijski aspekt) i *Književna kritika in vivo* (kritički aspekt), a slijedeći Bahtinovu tezu da su u kulturi prošlosti zapretani smislovi ogromnih mogućnosti koji su ostali skriveni, nepoznati i neiskorišćeni zalaže se za neophodnost uvođenja kulturnog korelativa kao neophodnog instrumenta za provjerljivost, održivost i valorizaciju tumačenja. Akademik Ivanović postulira neophodnost primjene sintetičnog pristupa djelu, odnosno hronološkog, tipološkog, žanrovskog i ciljnog kriterijuma tumačenja i vrednovanja, jer, kako on smatra, hronološki *omogućava praćenje generiranja vodećih ideja u kritičkoj praksi*; tipološki kriterijum *pokazuje izbor nekih od brojnih kritičarskih orijentacija* (prema mjeri analitičkih mogućnosti); žanrovski kriterijum otkriva kako je *volja žanra* ponekad presudnija od *volje autora* (A. A. Averincev i K. Giljen); dok ciljni omogućava *odabir onih vrednosnih komponenti koje uveliko šire saznavne horizonte, zadovoljavajući koliko logiku žanra toliko i logiku naracije* (imajući u vidu visok stepen literarizacije kritičke misli čak i u najboljim kritičkim priložima ili njihovim pojedinim segmentima – I. Sekulić, R. Ratković, R. Trifković, M. Dizdar, S. Kalezić, Ž. Đurović i drugi).

Upravo, primjenu kulturnog korelativa akademik Ivanović potvrđuje studijskim prilogom o Marku Milanovu *Velika radost stvaranja (Marko miljanov u ogledalu kritike) koja je posvećena amanetnoj knjiži o Marku Miljanovu Popoviću (Slovo i vijek (Marko Miljanov u ogledalu kritike))*, čije je, po prirodi hibridno književno djelo (jer pripada i

istoriji, i etnografiji, i psihologiji i sociologiji, i književnosti), predstavljeno saobraženo zahtjevima sintetičkog pristupa. On podsjeća da su u prvoj fazi istraživanja Popovićevog djela (1883–1944) književni kritičari posebnu pažnju poklanjali odvajanju književne od neknjiževne forme, mahom koristeći domete naratologije i versologije. U drugoj fazi preteže fokus na književne fenomene i noumene (1945–1995) tako da se kontekst rasprave širi na genologiju, komparatistiku i folkloristiku. Ivanović dokazuje da se tek u trećoj, najnovijoj fazi proučavanja (1996–2016), u centar rasprave uvode filološki problemi i aporeme: a) generiranje poetskih ideja i književnog teksta; b) proučavanje odnosa poetike i noetike; v) proučavanje odnosa arhiteksta, genoteksta, konteksta i parateksta; zaključujući da je tek sa ovom fazom dosljedno ostvarena afirmacija, vrednovanje i prevrednovanje Popovićevog književnog djela, odnosno sintetizacija rezultata iz sinhronijske, dijahronijske i ravni istorijske aktuelizacije (H. R. Jaus). Akademik Ivanović iz velikog broja kritičkih opservacija oblikuje sljedeće kružnice problema i aporija koje obuhvataju: a) odnos tradicije i modernizma, b) proces aktuelizacije i problematizacije elaborirane građe, preuzete iz neposredne stvarnosti (savremene ili istorijske), v) nivo literarnosti narativne i romaneskne proze, g) izbor tematike i motivike koja istovremeno zadovoljava opšte društvene, kulturne i umjetničke potrebe, kao i potrebe udovoljavanja stvaralačkom nagonu, i d) vrste i način primjene stvaralačkih postupaka.

U *Trokrakom svečnjaku Branka Miljkovića* obuhvata *estetiku, poetiku i kritiku* ovog autora slijedeći njegovo opredjeljenje da se istinski domet stvaralačke kritike mora zasnivati na inventivnosti, duhovnosti i inovativnosti, a u *Umetnosti življenja i umeću iskazivanja* kroz teorijsko-kritička opredjeljenja Milana Radulovića prikazuje nam analizu, selekciju nesumnjivih dostignuća modernih teorijskih pristupa (od fenomenološkog do semiotičkog) i originalnog definisanja ontoloških i gnoseoloških distinkcija o prirodi i ulozi književne kritike i to kroz domete kritičarske tetralogije: *Vidovi srpske književne kritike I, Kritička svest u srpskoj književnosti, Samosvest forme* i *Vidovi srpske književne kritike II*. Nimalo jednostavan zadatak da iz kompleksnosti saodnošenja književnosti, kritike i kulture ukaže na moguću interferenciju međusobno različitih interdisciplinarnih i kritički primijenjenih metodologija, akademik Ivanović rješava uz uvjerenje da kritika *zahtijeva ukupni subjektivni i intersubjektivni, intelektualni i kreativni potencijal bez obzira na vrste primijenjenih metoda (interpretativni, analitički, generativni i komparativni) i vrste načina mišljenja (empirijsko, analogno, logičko, intuitivno,*

ejdetsko i logičko-diskurzivno). Dakle, iskazana je potreba cjelovitog i odgovornog pristupa estetskom materijalu, jer se područje interpretacije i valorizacije književnog teksta ne može oduprijeti mogućnostima jedne šire utemeljene književnonaučne prakse. S tim u vezi, smatra autor, teorija tumačenja je sasvim primjerena interpretativnom metodu, dok je teorija saznanja primjerena analitičkom metodu, te da je svaka interpretacija neka vrsta teorije, a kao takva je *usidrena u drugim teorijama i drugim objektima trećeg sveta*. Nadahnut apsolutnom vjerom u smisao i trajnost najboljih dometa ljudskog duha, neiscrpnost bogatsva koje je u njemu pohranjeno, te neistoznačnost bilo koje interpretacije sa umjetničkim vrednotama, Ivanović je ukupnim naučnim djelovanjem pokazao rijedak talenat da kroz egzistencijalnu sferu književnog djela dosegne i predoči njegovu esenciju, odnosno najfiniji supstrat poetskog bića.

Polazeći od značaja teorije saznanja i teorije tumačenja u različitim disciplinama humanističkih nauka, Ivanović konstatuje da one sve više dobijaju na značaju, posebno kad je riječ o studijama kulture. Razvoj komparatistike kao interdiciplinarne djelatnosti on skicira kroz domete francuskih komparativista (F. Baldensperže, Ž. M. Kare, P. van Tigem, R. Etijambl i H. Ridirer), te kroz američku *Novu kritiku* (R. Velek, O. Voren, H. Levi, H. Remak, U. Vasštajn, E. Loker i K. Riha), a predočava nam tipove i oblasti komparativnih istraživanja istaknutih južnoslovenskih komparatista (Z. Konstantinović, M. Radović). Ivanović ukazuje na to da različiti postupci interpretacije i metodološka usmjerenja diferenciraju kontekste kulture u koje je uključen književni tekst, tako da komparatistička istraživanja nude veliki broj značajnih informacija o neprekidnom *prilivu znanja* kad je riječ o odnosu nauke i umjetnosti, a koje neprekidno izviru iz pulsirajućih tačaka koje ukazuju na ideografska čvorišta (filozofska, estetička, poetska i druga opredeljenja autora, te globalne ideje vremena) kao mjesta susreta i prožimanja nacionalnih i nadnacionalnih književnosti.

Kompariranjem djela istaknutih predstavnika južnoslovenskih, evropske i svjetske književnosti, Radomir V. Ivanović razvija postavljenu *spiralu tumačenja* (kao simbolično projektovanu razvojnu putanju) i to kroz *Globalne ideje romantizma u djelima Franca Prešerna, Petra II Petrovića Njegoša, Ivana Mažuranića i Grigora S. Prličeva, Duhovno srodstvo (Procesi stvaralačke inicijacije u delu Hermana Hesea i Tomasa Mana)* i *Odnos istorije, stvarnosti i umjetnosti u tetralogijama romana posvećenim Velikom ratu (Mihail A. Šolohov, Tihi Don', Mihailo Lalić, 'Ratna sreća' i Dobriša Ćosić, 'Vreme smrti')*. Ove komparatističke

sinteze izranjaju iz decenija naučnog iskustva u tumačenju i odgonetanju sadržaja i značenja mitopoetske i egzistencijalne slike svijeta i otvaraju put novoj, savremenoj re-interpretaciji. Autor ukazuje na mjesta susreta, dijaloga i usaosjećavanja u književnim imaginarijima i narativima koji su međusobno povezani ideografskim čvorištima, odnosno nizovima paradigmatičkih i sintagmatskih osa koje sa lakoćom pretvara u disperzivno organizacijsko načelo teksta. On sa sigurnošću poseže za vrednovanjem i prevrednovanjem književno-estetskih valera, ukazujući na semiološki potencijal reprezentativnih djela koja decenijama potvrđuju autentičnost i aktuelnost, uprkos sve bogatijoj i sve značajnijoj beletrističkoj produkciji, kako u nacionalnom tako i u nadnacionalnom kontekstu. Utvrdivši brojne stvaralačke srodnosti koje pokazuju književni oblici, uz zasebnu tekstološku analizu, autor nam predočava registar stvaralačkih postupaka koji hronološki i genološki omogućavaju stvaranje poetičke paralele produkcionih modela i primijenjenih stvaralačkih postupaka.

Ivanović se bavi pitanjima stvaralačkih opredjeljenja, stvaralačkih postupaka i stvaralačkih vrijednosti ovih autora, upućujući na svoja ranija istraživanja iz te oblasti i upoređuje ne samo srodne, nego i raznorodne stvaralačke postupke, pri čemu naglašava da se srodni očituju u brojnim tematskim, motivskim, jezičkim i stilskim paralelizmima i da se srodnost postupaka koji pripadaju kategorijama kritički, psihološki, sociološki i integralni realizam najlakše postiže komparacijom književnih opusa. Kroz integralno tumačenje, u sinhronijskoj i dijahronijskoj ravni, akademik Ivanović predočava stare i nove probleme i aporeme, otvarajući jausovski prostor istorijske aktuelizacije i to kroz razgrtanje globalnih egzistencijalnih, filozofskih, estetičkih i poetičkih opredjeljenja Petra II Petrovića Njegoša, M. Lalića, T. Mana, H. Hesea, M. Šolohova, U. Eka, G. G. Markesa i drugih. Srodnosti i raznorodnosti stvaralačkih postupaka na ilustrativan način potvrđuje mišljenje o interferenciji tradicionalnih i modernih oblika kulture, raznovrsnosti primijenjene paradigmatike i sintagmatike, kao i svih zastupljenih vrsta intencionalnih i lingvističkih lukova. Kao ilustracija ove tvrdnje poslužiće nam dva njegova zaključka. Prvi se odnosi na potvrdu postojanja *velikog narativa*, gdje akademik Ivanović neprekidno podsjeća na, u više navrata ukazanu, važnost dva uže shvaćena kulturna modela, a koja su zasnovana na interferenciji kulturoloških, antropoloških, istorijskih, društvenih i psiholoških odnosa: prvi je Levantinska priča (izrasla iz milenijumskom iskustvu i saznanju afro-azijsko-evropske civilizacije), a drugi Karipska priča, građena na

istovrsnom iskustvu i saznanju severnoameričke i ,naročito, južnoameričke civilizacije. Impresivna količina ubjedljivo analiziranih činjenica predočena je kroz dragocjenu nameru da se premosti i prevaziđe podeľjenost između usko tekstološkog tumačenja i nastojanja da se tekst uklopi u najširi kulturno-istorijski kontekst, kroz ukazivanje na srodnosti i raznorodnosti stvaralačkih postupaka, raznovrsnosti primijenjene paradigmatike i sintagmatike, zatim na tematske, motivske i tehničke paralelizme analiziranih povijesti, naratološko definisanje i precizno genološko određenje, nizovi srodnih i raznorodnih stvaralačkih postupaka, u više ravni proučavanja (od teorijske do primijenjene). Posebna pažnja posvećena je fluidnim značenjima i koja je nemoguće analizirati „bez ostatka“ (pri čemu autor ukazuje na tri najfrekventnije kategorije – magično, čudesno i fantastično).

Prigrlivši Bahtinovu misao o potrebi susreta ali i dijaloga smislova radi prevladavanja njihove moguće jednostranosti i učaurenosti (*Эстетика словесного творчества*, Москва, 1979), autor monografije smjelo poseže za sintetizovanjem izvanredno bogatog naučnog iskustva i za integracijom prethodnih saznanja koja plijene svojom složenošću, aktuelnošću, istinitošću i provjerljivošću. Upravo, pokazuje nam se da se područje književne egzegeze (tumačenja usmjerenog na sami tekst) ne može oduprijeti mogućnostima jedne šire utemeljene književnoteorijske prakse, koja obuhvata cjelokupnost interpretativnog procesa i nudi mogućnost za različite oblike komunikacije, pri čemu se postulira koncept narativnog identiteta – ukrštanja svijeta književnog teksta sa svijetom čitaoca. Njegov analitički fokus usmjeren je na dva važna stvaralačka procesa: a) proces generiranja poetske ideje i književnog teksta (kada je u pitanju ideološki diskurs) i b) proces integracije i fragmentacije narativne proze (kada je u pitanju književni diskurs). Prvi proces služi mu kao orijentir pri utvrđivanju pojedinih faza stvaralačke metamorfoze, dok drugi ukazuje na promjenu stvaralačkog i analitičkog modela, te na nezaobilazan uticaj filozofije i poetike vremena na književno oblikovanje. Osim na darovitost autora i vrijednost djela, kompleksnost odnosa stvarnosti i mašte, imaginacije i kontemplacije, akademik Ivanović posebno skreće pažnju na esencijalno svojstvo odabranih književnih primjera – njihovu humanizmom prožetu stvaralačku viziju.

Evidentno je da ukupnim nastojanjima i komparativnim manevrima, Ivanović insistira na integralnoj vizuri pjevanja i mišljenja, razotkrivajući veliki broj problema i aporija kad je u pitanju biće književnog djela i sama bit književnog stvaranja. On je uvjeren da istinski vrijedno

književno djelo nadrađa nacionalne okvire i pokazuje pripadnost širem kulturološkom kontekstu, jer je to jedini kontekst u kome se iznova potvrđuju istinske estetske vrijednosti. U tom pravcu, ističe potrebu: *da metodologija nauke o književnosti ima u vidu ne samo čulnu, jezičko-tekstualnu dimenziju književnog dela, već i sve ono što obuhvata jezičko-značenjski-smislaonu celinu toga dela, njegov čulno-duhovni, dijahronijsko-sinhronijski kontekst*".

Svoju višedecenijsku privrženost Velikoj priči / Velikom narativu *adaptivnom i sposobnom da prevlada brojne krize* akademik Ivanović dokazuje svojim ostajanjem pri višedecenijskim opredeljenjima, jer smatra i činjenično pokazuje da je u njima sadržana *oznaka pretežnosti integralne vizije sveta, integralne stvaralačke vizije i integralnog realizma kao dominantne stilske formacije tokom XX i početkom XXI veka*. Upravo, autor zastupa stav da autentičnost reprezentativnih djela uvijek služi kao izazov teoriji romana i teoriji recepcije i to zbog složenosti osnovnih teorijskih problema i aporija, ali i zbog čitalačkog doživljaja koji je nezavisan od produkcionih i receptivnih modela (od novog do postmodernističkog romana). Ističući da moderni roman osporavao značaj Velike naracije i značaj likova, tipova i karaktera u romanu, te integrativnoj prozi suprotstavljao fragmentarnu prozu, a na kraju je esej zamijenjen fragmentom, akademik Ivanović apodiktički nabraja da je analiza besmislena bez sinteze, da se regionalno na više načina uklapa u univerzalno (procesu balkanizacije i evropeizacije romana), kao i to da iste sintagme i pojmovi u pojedinim nacionalnim književnostima nemaju uvijek isti krug značenja. Autor monografije smatra da su tetralogije romana poput *Tihog Dona, Ratne sreće i Vremena smrti* svojevrsna *pobuna protiv teorijskog nasilja nad kreativnim procesima*, te odbrana *moći književno-umjetničkog saznanja koje su u svemu izjednačene sa moćima saznanja iz drugih duhovnih disciplina*, posebno zbog činjenice da romansijeri ne samo da odgonetaju veliki broj anagrama i kriptograma, nego i sami stvaraju desetine novih i to prevashodno *vođeni principima humanizma i pacifizma, kao vodeći stvaraoci i mislioci u nacionalnim književnostima, apologeti književne umjetnosti*.

Priča o Velikom ratu u kao uistinu veliki narativ se, kako smatra autor monografije, osvjedočava u tetralogijama tri uistinu velika pisca kakvi su Šolohov, Lalić i Ćosić. On nas uvjerava da su se ovi pisci, između dva dominantna modela romana: francuskog „novog romana” (Alen Rob-Grije, Mišel Bitor, Natali Sarot i Klod Simon) i južnoameričkog „magijskog romana” (Gabrijel Garsija Markes, Mario Vargas Ljosa,

Izabela Aljende i drugi), opredijelili za tradicionalni model zahvaljujući kojemu su izvršili integraciju najšireg opsega stvaralačkih proseada, te da pored dominantnih postupaka klasičnog i kritičkog realizma, istovremeno u njihovim romanima egzistiraju i elementi magijskog i integralnog realizma. I dalje, pokazuje nam se na koji način istorijski ratni roman u analizom obuhvaćenim djelima prerasta u egzistencijalni i eruditni, težeći ka idealu sintetičkog ili enciklopedijskog romana (u kome je pohranjena najveća količina znanja i iskustava iz filozofije psihologije, sociologije, istorije, antropologije, etnologije, folkloristike, komparatistike i drugih). Kroz analitičku skepsu, akademik Ivanović raspravu na ovom nivou i odbranu Velike naracije zaključuje činjenicom da *najuže koncipirane analize tetralogija Tihi Don, Ratna sreća i Vreme smrti ne mogu ni izbliza riješiti brojne i kompleksne probleme i aporije, pitanja i odgovore, ma koliko se romansijeri trudili da promjenom ,tačaka gledišta' svijet predstavljenih procesa, predstava i događaja projektuju po zakonima koje postavljaju moderno koncipirane ,kontrasne estetike' i ,kontrasne poetike'.*

Sublimirajući višedecenijsko iskustvo tumačenja teksta, akademik Radomir V. Ivanović nam je ponudio veliki broj invencija umjesto konvencija, te shemu za izlazak iz lavirinta poetskih ideja, interpretacija, sudova, mišljenja, ocjena i pretpostavki. Ovo ne samo da zahtijeva posjedovanje izuzetno snažnog eruditskog i energetskeg depoa, koji objedinjava posjedovanje nevjerovatne intelektualne energije. Sinergijskim naporom – intelekta, kreacije i invencije, Radomir V. Ivanović dokazuje neophodnost neprekidnog pulsiranja istraživačke svijesti, njenu elastičnost u odnosu na estetsko dostignuto, suprapoziciju u trijadi koju čine – značenje teksta, čitalački senzibilitet i kritičko promišljanje, metapozicioniranje u polemičkim tokovima, osjetljivost za stvaralačke metamorfoze, potrebu za *bočnim osvjetljavanjem* teksta, kao i traženje vanvremenog *znaka smisla* konkretno odabranog književnog ostvarenja, kojim se *preispituje stara i istovremeno stvara nova skala književnih vrednosti.*

Možemo zaključiti da monografija *Metode i dometi savremene nauke o književnosti* pripada autoru čija je poetološka pozicija besprekorna, čiji su naučni sudovi sistematični i konzistentni, a projektovani iz jasne naučnoistraživačke perspektive. Svako zastupljeno poglavlje u ovoj monografiji sadrži bilješke u kojima je saopštena primarna i sekundarna literatura o kompleksnoj tematici, problematici i aporetici, a koja olakšavaju snalaženje u ogromnom broju podataka kojima autor monografije suvereno vlada. Nerijetko nailazimo i na autorova upućivanja

na nerazriješene i nedovoljno osvijetljene probleme u naučnom promišljanju, izazivajući stanje neprekidne sumnje u konačnost odgovora, na jednoj strani, dok na drugoj nudi mogućnosti za pojmovno i sazajno ulančavanje, što zahtijeva maksimalnu koncentraciju u smislu povezivanja, razrješavanja, bočnog osvjetljavanja, osmišljavanja i prevrednovanja interpretativnih sudova i mogućnosti, ukazujući na nizove apodiktički nerješivih aporija u svim oblastima duhovnih djelatnosti, bez obzira na vrste aporetika (filozofsku, estetičku, antropološku, psihološku i poetološku), na najčešće primijenjene metode (interpretativni, analitički, generativni i komparativni), kao i na vrste mišljenja (empirijsko, analogno, logičko, intuitivno i logičko-diskurzivno). Na osnovu višedecenijskog analitičkog iskustva (monografijama o Andriću, Laliću, Manu, Eku, Garsiji Markesu i drugim piscima), akademik Ivanović upozorava da se problemi i aporije u nauci o književnosti neprekidno uvećavaju, te da je traganje za metodama koji bi literaturologiji, lingvistici i komparatistici uvećali *kriterijume efikasnosti*, neophodno slijediti rezultate nauke o nauci.

Dakle, riječ je o primjeni izuzetno širokog metodološkog obzorja kojim su obuhvaćeni konstantni eruditni napor i strast rješavanja enigmi i paradigmi umjetničkog oblikovanja i naučnog mišljenja. Uz nespornu aktuelnost i autentičnost, tokom šest decenija bavljenja tumačenjem književnih tekstova, fenomena u nauci i promišljanja o opsezima metodoloških mogućnosti izgradio je stabilan terminološki i pojmovni sistem. Pri tome, značajnu komponentu u Ivanovićevom *odgonetanju tajne* književnog djela, u otkrivanju fluidnih značenja u tekstualnim, nadtekstualnim i metatekstualnim okvirima, čini korišćenje svestrane naučne aparature, uz upotrebu semantički preciznog metajezika u procesu rešavanje najtežih teorijskih čvorišta (anagrama i kriptograma), uz visoku svijest o rizičnosti jednog takvog poduhvata.

Uz najiskrenije poštovanje prema autoru, ističem višestruku korist koju će od monografije *Metode i dometi savremene nauke o književnosti* imati ne samo brojni proučavaoci i studenti književnosti, već i svi oni koji žele da obogate svoja saznanja i estetska iskustva novim i bogatijim uvidima, kako zahvaljujući visokom stepenu ostvarene naučne i narativne komunikacije, tako i zavidnom obimu sistematično obrađenih podataka, te aktuelnosti zastupljenih informacija.

RADOMIR V. IVANOVIĆ'S MAGNUM OPUS

Summary

Radomir V. Ivanović offered us a selection from a rich literary and scholarly production, divided into four sections. The first section includes contributions to the literary and theoretical approach to literature and is dedicated to theoretical issues and aporetics. The second section features a literary-historical approach to literature which sheds light on the diachronic development of the history of literature and the problems of literary historiography. These are followed by a literary-critical approach encompassing the history and theory of literary criticism, and finally, a comparative approach to the works of South Slavic, European and authors who belong to the vast body of world literature. Already at the beginning it becomes clear that at the level of abstraction Ivanović's magnum opus can be interpreted as a kind of four-dimensional coordinate system that includes four development directions of literature scholarship, and in which at the level of concretization the paradigmatic axes of Montenegrin, South Slavic and authors belonging to the corpus of world literature intersect (encompassing thus four corners of the world), which opens the possibility for their intertwining at the level of the macrostructure.

Keywords: Radomir V. Ivanović, literary theory, literary criticism, literary history, comparative studies

Bojana OBRADOVIĆ
JU Narodna biblioteka "Njegoš"
Nikšić

DOPRINOS RADOMIRA V. IVANOVIĆA LALIĆOLOGIJU

*Autoru je teško da govori o svom djelu:
nepristojno je da ga hvali, a nezgodno da ga kudi.
Ima ih dosta koji će to učiniti.*

Mihailo Lalić

U ovom radu autorka predstavlja doprinos Radomira V. Ivanovića lalićologiji. U naučnoistraživačkom radu dugom preko šezdeset godina akad. Ivanović je veliki broj radova posvetio razumijevanju i proučavanju djela Mihaila Lalića, pri čemu možemo pratiti analizu stvaralačkih postupaka, opredjeljenja i vrijednosti bogatog opusa ovog crnogorskog pisca i istinskog poligrafa. Glavni dio rada smo posvetili posljednjem projektu posvećenom ovom piscu čiji je idejni tvorac akad. Ivanović, a to je knjiga čiji sadržaj čine razgovori Mihaila Lalića na temu njegovih djela, drugih pisaca i književnog stvaralaštva kao umjetničkog vida modelovanja i modifikovanja stvarnosti. Kompozicionu organizaciju knjige „Razgovori o knjigama, književnicima i književnostima“ čini struktura od šest cjelina (Predgovor, I dio: Razgovori o knjigama između 1962. i 1984. godine – piščev izbor, II dio: Razgovori između 1954. i 1980. godine, III dio: Razgovori između 1980. i 1994. godine, Prilozi i Pogovor), u kojoj djelovi posvećeni razgovorima predstavljaju hronološki tok piščevih intervjua i izjava na uglavnom književne i književnoteorijske, ali i društvene, antropološke, psihološke, etičke, historijske, filozofske i druge teme.

Ključne riječi: Radomir V. Ivanović, Mihailo Lalić, eksplicitna poetika, hibridna metapoetika, stvaralačke metamorfoze

Bogat stručni, pedagoški i književnonaučni rad akademika prof. dr Radomira V. Ivanovića obilježen je predanim istraživanjem južnoslovenske, slovenske, evropske i svjetske književnosti, što je rezultiralo bogatom riznicom naučnog saznanja koja se mjeri velikim brojem bibliografskih jedinica. Njegova književnokritička djelatnost obilježila je čitav vijek proučavanja književnosti i bila označena njegoševskom krilaticom *Pregaocu Bog daje mahove*, što je često citirao naglašavajući aktivistički princip svoje životne i naučne filozofije djelovanja. Kada je u pitanju crnogorska i uopšte južnoslovenska književnost, dominantno je pažnju poklanjao izučavanju djela Petra II Petrovića Njegoša, Marka Miljanova, Stefana Mitrova Ljubiše i Mihaila Lalića pa možemo sa sigurnošću tvrditi da je akademik Ivanović jedan od najzaslužnijih teoretičara i istoričara književnosti u procesu naučnog i kritičkog razmatranja složenih poetika ovih pisaca.

Njegov naučni i stručni opus naročito je obilježila lalićologija kojoj je posvetio veliki dio svog života i kojoj je na samom početku naučno-istraživačke djelatnosti poklonio svoj prvi kritički prikaz objavljen u prištinskom dnevnom listu "Jedinstvo" (god. 17, br. 2, 9. 1. 1961. godine). Prikaz je bio posvećen Lalićevom romanu "Hajka" i predstavlja početak Ivanovićevog bavljenja proučavanjem Lalićevog djela, koje se nije zastavilo na teoretičarsko-kritičarskom problematizovanju poetike Lalićevih objavljenih djela, nego je Ivanović svoju naučno-istraživačku energiju usmjerio i na otkrivanje javnosti nepoznatih rukopisa ovog pisca, s obzirom na to da je bio u Komisiji zaduženoj za brigu o Lalićevoj rukopisnoj zaostavštini koja se čuva u SANU. Ivanovićeva posvećenost tumačenju i razumijevanju Lalićevog djela bila je uslovljena željom da se ovaj pisac posmatra kao *istinski izdanak one linije duhovnosti koja započinje Njegošem, nastavlja Markom Miljanovim Popovićem, a završava djelom i činom Mihaila Lalića, u najboljoj tradiciji aktivističke filozofije, i patrijarhalne i skriptivne kulture u posljednja dva vijeka*¹. Njegovo enormno naučno znanje i profesorska veličina bili su rezultat posvećenog i nadasve objektivnog proučavanja stručne i naučne literature koju je navodio i objašnjavao u svojim knjigama, što je nemjerljiv značaj u pogledu proučavanja istraživačkog puta ovog teoretičara i istoričara književnosti, ali i svih drugih koji su se bavili sličnim temama, a sa kojima je on polemisao u svojim radovima otkrivajući čitaocima šta bi još

¹ Mihailo Lalić, *Pipavi posao spisatelja*, Kulturno prosvjetna zajednica Podgorice, 1997, str. 13.

vrijedjelo pogledati i uporediti kada je u pitanju doprinos drugih kritičara, teoretičara i historičara književnosti u razvoju savremene lalićologije, gdje posebno ističe Branka Popovića. O nesebičnosti akad. Ivanovića u pogledu isticanja saradničke zahvalnosti svjedoče bilješke na kraju svake monografije, studije ili oglada u kojima je navodio pojedince i institucije koji su mu pomagali u istraživačkom procesu, uz napomenu da je *dug vremenski period, kako u individualnom tako i u nacionalnom naučnom iskustvu, uveliko uvećavao autorovu odgovornost, s obzirom na "priliv znanja" u nauci o književnosti i činjenicu da se bavio autentičnim književnim djelom kao opsedantnom tematikom, problematikom i aoretikom*².

Tokom proteklih 60 godina, koliko je trajao njegov naučni rad, akad. Radomir Ivanović je objavio četiri monografije o Laliću: *Romani Mihaila Lalića* (Narodna knjiga, Beograd 1974. godine), *Pisanje kao sudbina (Poetika Mihaila Lalića)* (Jedinstvo – Cvetnik – Kulturno-prosvjetna zajednica, Priština – Novi Sad – Podgorica, 1994), *Mihailo Lalić* (Pegaz – Zmaj, Bijelo Polje, Novi Sad, 2004. godine) i *Enigme i paradigme u djelu Mihaila Lalića* (Medeon, Podgorica, 2016), u kojima je problematizovao poetiku integralnog realizma ovog pisca, objasnio tri njegove stvaralačke metamorfoze, izvršio strukturalnu analizu po strogo utvrđenoj metodologiji naučnog rada i u krajnjem ukazao na nemjerljiv književni doprinos ovog poligrafa koji je autor 26 rodovski i žanrovski različitih djela. Osim toga, akad. Ivanović je priredio i izdao Lalićeve knjige: *Pipavi posao spisatelja (Razgovori o knjigama između 1962. i 1984. godine)* u izdanju Kulturno-prosvjetne zajednice, Podgorica, 1997, *Međuratno književno stvaralaštvo (1935–1941): proza, poezija i kritika* u izdanju Zavičajnog udruženja "Komovi", Kragujevac, 2014. i *Lalićeve pjesme i poeme u prvoj fazi stvaranja (sveske 1–2)* u izdanju CANU, Podgorica 2021, tako da smo zahvaljujući njegovom neumornom istraživačkom duhu i ogromnom naučnom iskustvu bogatiji za djela koja su iza pisca ostala u rukopisnoj formi kao svjedočanstvo bogatog stvaralačkog rada.

Među mnogo bibliografskih jedinica čiji je autor akad. Ivanović, a odnose se na Mihaila Lalića, vrijedi izdvojiti i to da je on priređivač jubilarnog zbornika *Mihailo Lalić – sto godina od rođenja (1914–2014)* u izdanju CANU, Podgorica, 2015, u kojem su se našli radovi tri generacije

² Radomir V. Ivanović, *Enigme i paradigme u djelu Mihaila Lalića*, Medeon, Podgorica, 2016, str. 262.

lalićologa sa naučnog skupa održanog u oktobru 2014. godine, koji je on inicirao. U pozdravnoj riječi povodom nesvakidašnje značajnog jubileja i Međunarodnog naučnog skupa akad. Ivanović je podsjetio na smisao obilježavanja jubileja, na potrebu objektivnog ocjenjivanja i procjenjivanja Lalićevog doprinosa književnosti i na naučno planiranje daljih istraživanja, gdje je posebno naglasio: *Da bismo dospjeli do dragocjenih otkrića i novih naučnih istina, da bismo situirali Lalićevo djelo u kontekst nacionalne i nadnacionalne književnosti, neophodno je da neke od najviših naučnih, kulturnih, prosvjetnih i strukovnih institucija i organizacija blagovremeno organizuju i dugoročno planiraju kapitalni projekat – izdavanje Lalićevih “Cjelokupnih djela (Kritičko izdanje)” koje bi po prethodnoj procjeni obuhvatilo 36 tomova.*³

Proučavanja Radomira Ivanovića išla su i u pravcu komparatističkih istraživanja u okviru kojih je poredio stvaralačke srodnosti i raznorodnosti djela Mihaila Lalića i djela pisaca iz nacionalno različitih književnosti (sa djelima makedonskog autora Slavka Janevskog, ruskog nobelovca M. A. Šolohova, srpskog pripovjedača Dobrice Ćosića itd.), gdje bismo posebno izvojili monografije *Snovi i sudbine u narativnoj prozi Mihaila A. Šolohova* i *Enigme i paradigme u djelu Mihaila Lalića* gdje se, između ostalog, bavi i temom stvaralačkog entuzijazma Mihaila Lalića i Mihaila A. Šolohova i vrši sintetičko-analitičku analizu stvaralačkih opredjeljenja, stvaralačkih postupaka i stvaralačkih vrijednosti djela dvaju pisaca: *Srodni postupci najviše se uočavaju u brojnim tematskim, motivskim, jezičkim, stilskim i tehničkim paralelizmima, uz napomenu da su oba pisca vise zainteresovana za književnu elaboraciju egzistencije, nego za doseganje esencije, te se za njih može reći da pripadaju nizu majistora-pripovjedača ili stvaralaca mudrosne proze*⁴. Kontinuirano i sistematično bavljenje djelima ova dva pisca akad. Ivanović je nastavio kroz desetine estetičkih i poetičkih monografija, ogleđa i rasprava i tako doprinio dodatnom razumijevanju Lalićevog opusa u kontekstu komparatistike kao discipline koja omogućava poređenje nacionalno različitih književnosti i njihovo pozicioniranje u nadnacionalne. Njegova metodološka prilježnost omogućila je i nastanak različitih naučnih tekstova u kojima je Lalića posmatrao u kontekstu južnoslovenskih književnosti, gdje je naglašavao stvaralačku vezu sa piščevim *duhovnim učiteljima*

³ Zbornik radova, *Mihailo Lalić, Sto godina od rođenja*, CANU, Podgorica, 2015, str. 13.

⁴ Radimir V. Ivanović, *Enigme i paradigme u djelu Mihaila Lalića*, Medeon, Podgorica, 2016, str. 166.

energije – Njegošem, Andrićem i Krležom, što nam pruža široku sliku Lalićevog stvaralačkog puta i stvaralačkih metamorfoza, a s druge strane predstavlja prilog komparatistici u nacionalno istim ili srodnim književnostima: *Višedecenijsko bavljenje poetskom vertikalom: Njegoš – Andrić – Lalić učvrstilo nas je u uvjerenju da je riječ o stvaraocima i misliocima koji su savremenima i nasljednicima služili kao autentični uzori, izvori i izazovi, što je potvrdio “sud vremena”, kao i naše analitičko iskustvo, kako u teorijskoj, tako i u primijenjenoj ravni*⁵.

Takođe, akad. Ivanović se bavio i Lalićevim autorskim komentarijama koji otkrivaju piščevu kritičarsku djelatnost gdje je ukazao na kritiku kao vid umjetničke i društvene angažovanosti i naglasio da *tipološki posmatrano, on njeguje: a) polemičku kritiku i b) tekuću kritiku*, a da se svi Lalićevi kritički prilozima mogu genološki podijeliti na *polemičke priloge, bilješke, osvrtne prikaze o domaćim piscima i nedovršene osvrtne o piscima iz strane književnosti*, što je dopunilo savremenu naučnu misao o Mihailu Laliću kao istinskom poligrafu čije djelo čini pripovjedačka i romansijerska proza, drama, putopisi, esejistika, kritika, polemika, scenariji i publicistika.

Od više stotina bibliografskih jedinica posvećenih Mihailu Laliću veliki broj potpisuje upravo prof. Ivanović, što ga čini najproduktivnijim i najznačajnijim lalićologom koji je osim autorskog rada na monografijama, studijama i ogledima posvećenim ovom piscu, rado obavljao i mentorski rad, bio podrška svim proučavaocima Lalićeve poetike, inicijator mnogih naučnih konferencija na kojima su se okupljali lalićolozi iz različitih zemalja, kao i začetnik mnogih ideja koje su rezultirale značajnim projektima posvećenim afirmaciji Lalićevih djela, pa će glavni sadržaj ovog rada biti posvećen knjizi „Razgovori o knjigama, književnicima i književnostima“ koja se nalazi na samom kraju naučnog djelovanja akademika Ivanovića i koju je sa radošću iščekivao da izađe iz štampe. Ideja da se priredi Lalićeva *Knjiga razgovora*, koju će ove (2023) godine izdati Crnogorska akademija nauka i umjetnosti i koju smo priredili Radomir V. Ivanović i ja, potekla je od akademika prof. dr Radomira V. Ivanovića, sa čim u vezi je bila i njegova dugogodišnja želja da se završi davno započeti rad na prikupljanju Lalićevih izjava i intervjuja, jer, kako je on to naglašavao, oni dopunjavaju ne samo biografiju djela, nego i biografiju pisca.

⁵ Radomir V. Ivanović, *Stvaralački uzori i izazovi (Njegoš – Andrić – Lalić)*, CANU, 2015, str. 295.

EksPLICITNA PIŠČEVA POETIKA SADRŽANA U TRIMA KNJIGAMA FRAGMENTARNE PROZE „SAM SOBOM“ (1988), „PRELAZNI PERIOD – DNEVNIK POSMATRAČA“ (1988) I „PRUTOM PO VODI (1992) I U PIŠČEVOJ AUTOBIOGRAFIJI „EPISTOLAE SENILES – STARAČKE POSLANICE“ (1995) DOPUNJENA JE LALIĆEVIM NOVINSKIM I ČASOPISNIM RAZGOVORIMA PRVI PUT PRIKUPLJENIM KRAJEM 1984. GODINE, KADA JE AKAD. JEVTO MILOVIĆ PRIPREMIO KNJIGU „RAZGOVORI S LALIĆEM“ KOJA JE BILA NA 512 STRANA, ZATIM PIŠČEVOM INTERVENCIJOM SAŽETA NA 198 STRANA (31 RAZGOVOR) I POSLIJE RECENZIJE I NAPIсанOG PREDGOVORA I POGOVORA AKAD. IVANOVIĆA POSTHUMNO IZDATA 1997. GODINE POD NASLOVOM „PIPAVI POSAO SPISATELJA (RAZGOVORI O KNJIGAMA IZMEĐU 1962. I 1984. GODINE)“.

U cilju kompletne slike Lalićevog stvaralačkog i fizičkog portreta akad. Ivanović je ideju objavljivanja svih piščevih razgovora zamislio kao knjigu „Razgovori o knjigama, književnicima i književnostima“, koju smo počeli da pripremamo 2021. godine, prvo utvrdivši njenu konstrukcionu i kompozicionu shemu, a zatim pristupivši pronalaženju svih intervjuja i izjava u dostupnoj publicističkoj građi prema podacima iz *Bio-bibliografije Mihaila Lalića*⁶, u kojoj se nalaze informacije o svim novinskim i časopisnim razgovorima objavljivanim od 1954. do 2011. godine. Od 206 razgovora, o kojima su dostupni podaci u bibliografiji, mi smo pronašli ukupno 188, od kojih se 31 razgovor nalazi u izdanju „Pipavi posao spisatelja“ koja čini prvi dio naše knjige, dok smo u drugi dio uvrstili 33 razgovora, a u treći 31, pri čemu smo o preostalim razgovorima, koji se u istom obliku pojavljuju u različitim glasilima, dali napomene u fusnotama o tome da su pronađeni i na drugim izvorima, kako knjigu ne bismo opteretili duplikatima intervjuja i izjava.

S obzirom na dug vremenski period u kojem su razgovori objavljivi razumljivo je da je bilo tekstova u kojima smo naišli na različite štamparske i pravopisne greške, pa smo te tekstove u pripremi za ovu publikaciju usaglasili sa današnjim pravopisnim pravilima i ispravili očigledne sitne pogreške u vidu štamparskih i slovnih grešaka, izostavljenih ili pogrešnih slova i interpunkcijskih znakova. Takođe, znajući da je pisac uvijek govorio i pisao ijekavicom, njegove iskaze u tekstovima gdje su bili ekavizirani smo ijekavizirali.

Kompozicionu organizaciju knjige „Razgovori o knjigama, književnicima i književnostima“ čini struktura od šest cjelina (Predgovor čiji

⁶ „Bio-bibliografija Mihaila Lalića“ autora Nade Drašković, Petra Krivokapića i Dobrila Aranovića, 2014. U prvoj cjelini „Bio-bibliografije“ naslovljenoj „Književno djelo Mihaila Lalića“ nalazi se podgrupa „Intervjui. Izjave“ koja nam je poslužila kao izvor u pripremi ove knjige.

je autor Radomir V. Ivanović, I dio: Razgovori o knjigama između 1962. i 1984. godine – piščev izbor, II dio: Razgovori između 1954. i 1980. godine, III dio: Razgovori između 1980. i 1994. godine⁷, Prilozi i Pogovor čija je autorka Bojana Obradović), u kojoj dijelovi posvećeni razgovorima predstavljaju hronološki tok piščevih intervjuua i izjava na uglavnom književne i književnoteorijske, ali i društvene, antropološke, psihološke, etičke, istorijske, filozofske i druge teme. Pri strukturnoj organizaciji knjige, a prema uputstvima akad. Radomira Ivanovića, vodili smo se bročano simetričnom podjelom na one razgovore koji predstavljaju piščev izbor, zatim na one objavljujane od 1954. do 1980. godine, a koji nijesu ušli u prvi dio, i na one koji su zabilježeni poslije 1980. godine, a koji nijesu ušli u prvi dio i koji su objavljujani nakon prvog prikupljanja razgovora (za knjigu „Pipavi posao spisatelja“). Pri tome, važno je istaći ono što je akad. Ivanović detaljno objasnio u Predgovoru, da je 31 razgovor iz knjige „Pipavi posao spisatelja“ Lalićev izbor tekstova koji predstavljaju „biografiju njegovih djela“ i koji su u odnosu na originalne razgovore iz novina i časopisa, osim u naslovu, promijenjeni i u onim dijelovima za koje je pisac smatrao da su suvišni ili loše koncipirani, gdje su sagovornici hvalili njegovo djelo, ili gdje su uz pitanja i odgovore dodavali komentare⁸.

Publikacija „Razgovori o knjigama, književnicima i književnostima“, kao eksplicitna poetika sadržana u autopoetičkim komentarima i kao metapoetika koja otkriva stvaralačke metamorfoze na primjeru komentara, kritičkih osvrtu i govora, prilog je kritičkom izdanju koje je neophodno u sintetičko-analitičkom pristupu Lalićevom djelu i kao takvo predstavlja neprocjenjiv doprinos lalićologiji.

Retorika naslova ove knjige otkriva sadržaj Lalićevih voljnih i nevoljnih razgovora sa novinarima u kojima nastupa skromno⁹, potiskujući sebe u drugi plan, a ističući svoje djelo i djela drugih pisaca u prvi – tako

⁷ Korpus za treći dio *Knjige razgovora* bili su intervjui i izjave objavljujani za života (do 1992. godine) i poslije smrti Mihaila Lalića (poslije 1992. godine), a s obzirom na to da je veći dio razgovora objavljenih poslije 1992. godine, o kojima nalazimo podatke u „Bio-bibliografiji“, ranije već objavljujivan, naš posljednji tekst u knjizi je razgovor iz 1994. godine, sa kojim završavamo, dok o duplikatima intervjuua i izjava dajemo podatke u fusnotama.

⁸ U drugom dijelu Napomena priređivača knjige „Pipavi posao spisatelja“ saopštene su čitaocu neke od značajnijih piščevih intervencija, gdje su dati, pored bibliografskih podataka, i priređivačevi podaci o tome u koliko je mjeri Lalić intervenisao na tekstovima, kako je glasio naslov originala, kao i to u kojim dijelovima je vršio popravke kako bi literarizovao razgovore.

⁹ *Hvala vam na interesovanju za mene, za moj rad i za moje „hobije“, ali ja sam navikao samo da pišem, čini mi se da to donekle umijem, ali ovo što vi tražite — ne umijem. Zaista, ne umijem pozirati. Za glumu nikad nijesam imao smisla i ne mogu zadovoljiti vašu želju, Mihailo Lalić*

otkrivajući da je stvaralački put kojim je prošao određen: a) onim što je napisao (26 rodovski i žanrovski različitih djela), b) onim što su napisali njegovi književni uzori (u prvom redu Njegoš, Andrić, Gorki i Krleža) i c) onim što je književnost za njega predstavljala kao oblik umjetničkog modelovanja i modifikovanja stvarnosti. Lalićeva težnja ka savršenstvu književnih djela, koja je rezultirala novim varijantama romana, dolazi do izražaja i u novinskim razgovorima, kojima je pristupao strogo i profesionalno, mjereći svaku riječ i vrlo često precrtavajući pitanja za koja je smatrao da nijesu dobro formulisana, ili da nemaju svrhu otkrivanja filozofije i psihologije stvaranja. Upravo je ta odgovornost razlog bogatstva eksplicitne poetike sadržane u ovoj knjizi, jer je Lalić, svjestan težine kazane ili napisane riječi, mjerio svaku od njih i tako ih činio dopunom implicitnoj poetici u govorima o onome čime je zadužio crnogorsku i južnoslovensku književnost. Sa tim u vezi, u vrijednosnom pogledu bismo izdvojili razgovore koje je pisac vodio sa: Žarkom Đurovićem („Pisac nikad nije sam“), Emirom Karabeg („Moji motivi nisu ratni nego revolucionarni“), Ilijom Bojovićem („Realizam – matica savremene proze“), Boškom Pušonjićem („Bez napora se ništa ne istjera“), Ljubomirrom Đikanovićem („Crnogorska rapsodija“), Slobodanom Kalezićem („Knjige se ne pišu za pohvalu, nego za kritiku“), Vidosavom Stevanovićem („Sudbina nam je svima ista“), Jevtom Milovićem („O procesu umjetničkog stvaranja“), Vericom M. Rakonjac („O tumačenju književnog djela“, Milošem Jevtićem („Putevi ka umjetničkim i ljudskim vrijednostima“), Vaskom Ivanovićem („Svako ima svoju hajku“), Budom Simonovićem („Djelo nikad nije dovršeno“), Milom Gligorijevićem („Kad čopor spopadne čovjeka), studentima Univerziteta „Veljko Vlahović“ („Vazda se čovjek nada dok je živ“), Kostom Čakićem („Drugi bi na mom mjestu bili oštrij“) i Brankom Jokićem („Za ono što je bliže istini“), u kojima dolazi do izražaja naglašeno analitički odnos prema literarnim temama i književnoteorijskoj problematici. Ovi razgovori sadrže visok stepen saznanja o tome šta je uslovalo piščevo umjetničko sazrijevanje od prve objavljene priče 1934. pa do posljednjeg za života objavljenog djela 1992, koje je faze prošao u stvaralačkim metamorfozama, zašto je svako djelo samo „podnošljiv oblik nesavršenstva“, da li je i u kojoj mjeri kritika uticala na njegovo stvaranje, šta je okvir, a šta suština pripovijedanja o ratu – gdje nam otkriva odnos između stvarnosti, istorije i umjetnosti, usput objašnjavajući hronotop vezan za revoluciju koju doživljava kao aktivan otpor zlu:

Najzad vrijeme je da sam kažem, kad drugi neće: Moji motivi nijesu ratni nego revolucionarni; moji junaci nijesu ratnici nego revolucionari ili kontraći. Rat me, možda, ne bi nimalo interesovao da u njemu nije bila dublja i trajnija sadržina: revolucionara borba i izgradnja čovječnijeg društvenog poretka koji otvara nadu da ratova više ne bude. Sve dok to jednom ne bude jasno, smatraću da se nijesam dovoljno dobro izrazio, da nijesam sišao u dubinu zbivanja, da nijesam napisao ono što sam želio, i zato neću moći da pređem na neke druge teme.

Lalić o književnicima govori pozivajući se na svoje stvaralačke uzore i na temelj svog obrazovanja koji je, između ostalog, sticao na putu od škole do kuće misleći o prvim pročitanim djelima naše i svjetske književnosti, ali dok se prisjeća čitalačkih početaka ne snobiva se da iznese kritiku na račun onih koji su se povelili za modernim tokovima književnosti svodeći svoje djelo na puku kopiju modernističke poetike koja pravi otklon od tradicionalnog načina pripovijedanja i ukida realizam. Ipak, bez obzira na kritiku upućenu „povodljivim“ piscima i zajedljivim napadima na realizam, optimistički stav o „pipavom spisateljskom zanatu“ Lalića ni u jednom trenutku ne napušta:

Tako, piše se, popravlja se, pretenduje se na pažnju ne samo današnjih, no donekle čak i budućih čitalaca. Pretpostavlja se da im iskustva naših savremenika i njihovih prethodnika mogu biti zanimljiva ako ne korisna, te da umjetnička saopštenja o tim iskustvima zaslužuju izvjesnu pažnju, pa i trajnost. Jeste da tehnička civilizacija sa svojim moćima i ubrzanjima obescjenjuje minula iskustva i prijeti svemu trajnom, ali knjiga i pisanje, čovjek uopšte, otkad postoje stalno se sretaju s prijetnjama i opet nekako izlaze na kraj. Možda će i dalje nalaziti nekakve načine i oblike da se odupru.

Čitajući i pripremajući Lalićeve razgovore, uočavamo da ono što se izdvaja kao kohezioni element jeste piščeva životna filozofija koja je nesumnjivo vezana za onaj oblik stvaranja koji književnosti daje prosvjetiteljsku i sazajnu ulogu, vezanu koliko za realizam, toliko i za neodvojivu vezu između pisca i njegove potrebe da otrgne od zaborava vrijeme o kojem pripovijeda:

Literatura je jedan oblik sinteze svijesti jednog vremena. U tu sintezu ulaze sva saznanja, etička, politička, filozofska. Mislim da ta sinteza — neka esencija kulture datog perioda — na svoj poseban način utiče na dosta širok krug aktivnih ljudi vremena i da se kroz neznane kapilare probija do najširih masa, te u određenom vremenu pokreće ljude, pokretanje koje je obično nepredak. I obratno, po svemu izgleda da literatura

svoje pokretačke snage tajanstvenom mrežom kapilara crpe iz širokih narodnih slojeva, iz njihovih želja, nada, maštanja. No, kad pisac preradi sve te želje, nade i maštanja širokih masa, on od njih pravi oruđe, koje daleko efikasnije djeluje na te mase i na njihovo potomstvo.

Lalić u razgovorima, iako izbjegava da govori na temu lične i porodične intime, nastupa kao svjedok, učesnik i interpretator događaja o kojima je pripovijedao, pa se, ipak, dotiče i onog ličnog sadržanog u odrastanju i u crnogorskom kulturološkom kodu koji je utkao u narativnu zbilju svojih djela – tako otkrivajući pozadinu stvaralačkih opredjeljenja (filozofije i psihologije stvaranja), stvaralačkih postupaka (estetike i etike) i stvaralačkih vrijednosti (poetike i kritike), a u isto vrijeme dajući nam saznanja o tome gdje su korijeni njegovog djela: *Njegoš je u temelju mog ljudskog i etičkog obrazovanja. On je meni u krvi. To je knjiga koju sam čuo u preddjetinjstvu. Jer je Njegoš, kao nijedan drugi naš pisac, ušao u dah i duh našeg naroda.*

Takođe, na taj način Lalić nam pruža i saznanja o tome koji su pisci učestvovali u njegovom spisateljskom sazrijevanju: *U prvim razredima gimnazije pročitao sam jednu pripovijetku Maksima Gorkog koja govori o skitnicama i jednu priču Iva Andrića koji piše o našim ljudima. Tek sam tad vidio da se i o našim bliskim, savremenim ljudima može pisati, da su oni za literaturu fotogenični, čak i više od nekih izmišljenih epskih junaka. Zatim Krleža. Iz njegovog pisanja sam vidio da čovjek ne piše iz čistog zadovoljstva, već da ima izvjesnu potrebu da se bori za nešto bolje.*

Mihailo Lalić rado govori i o savremenim književnicima čija djela izdvaja, pa pominje: pjesnike Raičkovića i Markovića, Danojlića i Bora Radovića, esejiste Dragana Jeremića i Miodraga Pavlovića, prozaiste Branka Ćopića, Eriha Koša, Dobricu Ćosića, Novaka Simića, Mirka Božića, Vladana Desnicu, Ranka Marinkovića i druge, dok među stranim izdvaja: Lukrecija, Šekspira, Dostojevskog, Stendala, Prevera, Gorkog, Džeka Londona, Džozefa Konrada, Gogolja, Čarlsa Dikensa, Hemingveja i druge, a za savremenu crnogorsku književnost kaže da *Mi u Crnoj Gori imamo ozbiljnih pisaca koji će za dvije-tri godine eksponirati djelima. Moram da podvučem djelima, jer reklamski trikovi koji drugima pomažu s nama ne idu pod ruku. Volim prozu Dušana Đurovića, Čeda Vukovića, Ćamila Sijarića, Mihaila Ražnatovića, Mihaila Gazivode, Rotkovića, Bulatovića i Prnjata. Od poezije na mene ostavljaju dublji utisak poezija Dušana Kostića i Janka Donovića, a od mlađih sviđaju mi*

se Radonja Vešović, Žarko Đurović, Nenad Tomić, Dragutin Vujanović i Ivan Ceković.

S obzirom na teoriju akad. Radomira Ivanovića da je Lalić prošao kroz tri faze stvaralačke metamorfoze u kojima dolazi do izražaja prvo afirmativan, zatim kritički (preispitivački) i na kraju autokritički odnos prema revolucionarnim vrijednostima, uočavamo da tu teoriju dopunjuju i novinski razgovori koji prate piščev razvoj na putu od prvih razgovora gdje naglašava da je temelj njegovog djela namjera da zabilježi istorijske zasluge revolucionara¹⁰, preko onih u kojima je govoreći o umjetničkim namjerama, najviše na temu tetralogije romana (*Ratna sreća, Zatočnici, Dokle gora zazeleni, Gledajući dolje na drumove*), naglasio kritički odnos prema istorijskoj i mitološkoj stvarnosti idući u dalju prošlost, sa ciljem otkrivanja onoga što je istorija prećutala i sa ciljem upoređivanja dva vremena u pokušaju utvrđivanja principa ponovljanja¹¹, pa do onih razgovora u kojima je naglašen i autokritički stav prema postrevolucionarnom vremenu koje je iznjedrilo anti-junake i ukinulo stubove nosače revolucionarne misli (pravdu, jednakost i slobodu)¹². Dakle, iste one mjene koje su prisutne u piščevoj imlicitnoj poetici zapažamo u njegovim ispovjedno intoniranim reminiscencijama na temu sudbine i smisla književnosti, a koje su u vezi sa vrednovanjem i prevrednovanjem književnih i neknjiževnih pojava sadržanih u komentarima, opservacijama, asocijacijama, osvrtima i razgovorima o knjigama, književnicima i književnostima, zabilježenih od 1954. (kada je vođen prvi novinski razgovor

¹⁰ ...ako dovoljno ne objasnite čovjeka revolucije, tog istog čovjeka, po mom mišljenju, ne možete punom mjerom da iskažete poslije, tamo gdje se on nastavlja po izlasku iz revolucije. Znači: ne možete ga pratiti kroz izgradnju, kroz mirnodopski život. Drugim riječima, bar za mene, takav čovjek bio bi stablo bez korijena. Jer činjenica je da našem današnjem čovjeku korijen leži u revoluciji.

¹¹ Htio sam samo da konstatujem da je degradiran jedan pojam o herojstvu, koji je vladao u Crnoj Gori do početka ovog vijeka. Ljudi druge vrste, ljudi neherojski dobili su prednost. Zašto? Ja sam se trudio da odgovorim na to pitanje i jednim dijelom, mislim, odgovorio. Drugim dijelom, možda, odgovoriću ako stignem da napišem ono što sam zamislio.

¹² Poznato je da sam ranije prikazivao ljude i motive iz dva rata: napore, patnje, požrtvovanja, hrabrost boraca, podlost izdajica, nadanja i perspektive koje su ljudima davale snagu da izdrže. Zadržao sam se na tim motivima godinama, decenijama, čekajući da se ostvare lijepe želje u koje smo vjerovali dok smo stradali. Umjesto tih ostvarenja, nizala su se razočaranja koja me nijesu inspirisala za pisanje. Pokazalo se, još jedanput – kao poslije godine 1918 – da je stihija jača nego sanjarija, i stvarnost jača od lijepih želja. Zaigrala je i pred našim prozorima „mečka krize“, kao što je prije igrala pred drugima, samo što je ova naša fatalnija, jer nije samo ekonomska. No, kakva god bila, dok se živi, mora da se trpi, a hroničar je dužan da zapiše ne samo uspjehe, no i promašaje i poraze.

sa piscem) do 1992. godine (kada je vođen posljednji), što govori o složenosti i razuđenosti kako biografije djela i biografije vremena u kojem pripovijeda i o kojem pripovijeda, tako i o složenosti biografije pisca Mihaila Lalića.

Nakon prikupljanja, sređivanja i iščitavanja Lalićevih razgovora možemo sa sigurnošću zaključiti da je njihov sadržaj kao eksplicitna poetika i kao hibridna metapoetika nezaobilazan u otkrivanju djela ovog pisca, s obzirom na to da potpuna analiza književnog teksta uzima u razmatranje i kontekst (sadržan u kulturološkim, historijskim, sociološkim i drugim prilikama) i nalaže njegovo povezivanje sa svim onim okolnostima koje treba uzeti u obzir pri analizi određenog modela svijeta, kao i s obzirom na to da se u slučaju razmatranja piščeve poetike moraju pored tekstovnih uzeti u obzir i vankstovne strukture kako bi proces dešifrovanja bio uspješan. Stoga smatramo da je ova publikacija veliki doprinos lalićologiji i da kao riznica eksplicitne poetike stoji na usluzi proučavaocima i ljubiteljima djela Mihaila Lalića, za šta je posebno zaslužan upravo idejni tvorac knjige „Razgovori o knjigama, književnicima i književnostima“ akad. prof. dr Radomir V. Ivanović, čiji je udio u ovom projektu, kao i u mnogim drugim vezanim za Lalićevo ime, neprocjenjiv i čija su naučna dostignuća i visoko postavljeni humanistički ciljevi koje je lako osvajao obilježili čitav vijek nauke o književnosti, a nama, koji smo imali sreću da saradujemo sa njim, ostali da služe na čast i pričinjačaju radost zbog ovog naučnog projekta koji smo priveli kraju.

Literatura:

- Lalić, Mihailo, *Epistolae seniles – Starčke poslanice*, Srpska književna zadruža, 1995.
- Lalić, Mihailo, *Prelazni period – Dnevnik posmatrača*, Nolit, Beograd, 1988.
- Lalić, Mihailo, *Prutom po vodi*, Dnevnik, Novi Sad, 1992.
- Lalić, Mihailo, *Pipavi posao spisatelja (Razgovori o knjigama između 1962. i 1984. godine)*, Kulturno-prosvjetna zajednica, Podgorica, 1997.
- Lalić, Mihailo, *Sam sobom*, Dnevnik, Novi Sad, 1988.
- Ivanović, Radomir, *Dimenzije vremena i poetika prostora u Lalićevom romanu*, *Izraz*, Sarajevo, XVII, XXXIII, 4–5, 1973.
- Ivanović, Radomir, *Enigme i paradigme u djelu Mihaila Lalića*, Medeon, Podgorica, 2016.
- Ivanović, Radomir, *Generiranje književnog teksta u Lalićevim djelima*, Glasnik Odjeljenja umjetnosti, knjiga 13, Podgorica, 1995.

Ivanović, Radomir, *Ljepota pisanja*, Pobjeda, Podgorica, 1978.

Ivanović, Radomir, *Stvaralački uzori i izazovi (Njegoš – Andrić – Lalić)*, CANU, Podgorica, 2015.

Zbornik radova, *Mihailo Lalić, Sto godina od rođenja*, CANU, Podgorica, 2015.

Bojana OBRADOVIĆ

THE CONTRIBUTION OF RADOMIR V. IVANOVIĆ TO LALICOLOGY

Summary

In this work, the author is presenting the contribution of Radomir V. Ivanović to lalićology. In his scientific research work, lasting over sixty years, academic Ivanović had devoted a number of works to comprehending and studying the works of Mihailo Lalić, enabling us to follow an analysis of creative procedures, commitments and values within the plentiful scope of this Montenegrin writer and a proper polygraph. The main part of our work deals with the last project devoted to this writer, as conceptualized by academic Ivanović, that is, the book whose content encompasses conversations by Mihailo Lalić on the subjects of his works, other writers and literary creativity as an artistic form of modeling and modifying reality. The compositional organization of the book "Conversations about books, writers and literature" consists of a six-part structure (Foreword, Part I: Conversations about books between 1962 and 1984 – the writer's selection, Part II: Conversations between 1954 and 1980, Part III: Conversations between 1980 and 1994, Appendices and Afterword), in which the parts dedicated to the conversations represent the chronological flow of the writer's interviews and statements on mainly literary and literary-theoretical, but also social, anthropological, psychological, ethical, historical, philosophical and other topics.

Keywords: Mihailo Lalić, Radomir V. Ivanović, explicit poetics, hybrid metapoetics, creative metamorphoses

Мирјана М. БЕЧЕЈСКИ
Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

МИТЕМЕ И ПОЕТЕМЕ ТОМАСА МАНА
У ПОЕТИЧКОМ КЉУЧУ РАДОМИРА
ИВАНОВИЋА¹

„Моја биографија је моја библиографија.“
Милорад Павић

Истраживачка пажња је усмерена на монографију *Митеме и поете-ме Томаса Мана*, прву књигу из аналитичког једнодоценијског пројекта академика Радомира В. Ивановића, који је сâм метафорично назвао *Четири стране светске књижевности* (2002–2012). Указујући на чврсту логику садржаја, која је резултат методолошког искуства, аутор рада настоји да утврди најпре значење и однос *митема* и *поетема*, а потом и Ивановићеве митолошке, естетичке и теоријске ослонце. Појмом *митеме* Ивановић означава традиционалну реалистичку прозу, ослоњену на митологију и посвећује им први део монографије, док се *поетемама*, у којим је остварена нова веза стварносног и стваралачког мита, бави у њеном другом делу. Дакле, *митеме* је посматрао као *прототекст*, а поетеме као *метатекст*. Роман *Доктор Фаустус* узео је као пример прелазног облика, *митопоетема*.

Ивановић истиче да је Ман, за разлику од осталих великих приповедача који су му били савременици и који су *радикализовали* књижевни поступак, усавршио *интегрални реализам* и у његовом оквиру *иновирао* и *модернизовао* постојеће стваралачке поступке. Митолошком, наратолошком и херменеутичком анализом (где је највећа пажња посвећена тумачењу Манове филозофије времена, односно времена и приче у смеру који

¹ Рад је обављен у зборнику *Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава*: тематски зборник од водећег националног значаја (Национални научни скуп са међународним учешћем, Лепосавић 30. новембар 2015), књ. 1, Језик, књижевност, социологија и културологија, Ур. Срђан Словић, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић 2016, стр. 173–182.

је назначио Пол Рикер), он је показао да је Т. Ман гајио апсолутно поверење у Древну причу, којом је претварао *Причу у Историју* и историју у *Причу*, афирмишући по-етичко начело да све аутентичне приче у ствари представљају бескрајне *Животне приче*.

Кључне речи: митеме, поетеме, естетика, поетика, компаратистика, генологија, наратологија, време, Прича.

Један од прве тројице модерних критичара који су поникли са косовскометохијског тла, академик Радомир Ивановић је у својих осамдесетак објављених књига прешао критичарски пут од локалних тема, приказа и чланака до озбиљних поетичких студија и монографија о водећим националним, јужнословенским и светским писцима, од афирмативних осврта, преко прецизних и дубинских критичких анализа, до зналачких синтетичких прегледа. Уз то је бројне прилоге посветио естетичким и поетичким проблемима, методолошким питањима, теорији књижевне историје и другим општим дисциплинама и областима. „Број његових књига још није достигао број његових година“, истиче Миодраг Радовић у занимљиво насловљеном тексту „Радомир Ивановић – или радни наслов без краја...“, који нас уводи у *Liber amicorum*.² У међувремену се шаљива Радовићева слутња обистинила.³ Ако је пре петнаестак година монографија била „основна јединица за његов израз“, сада је то тетралогија.

Ивановићев аналитички једнодеценијски пројекат (2002–2012), који је сâм метафорично назвао „*Четири стране светске књижевности*“, резултирао је појавом монографија: *Митеме и поетеме Томаса Мана* (2007), која симболички означава *север, Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека* (2009), која обележава *запад, Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса* (2011), која представља *јужну страну* и *Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова* (2012), која носи симболику *истока*. Здружјући савремена теоријска сазнања и методе, овај незајажљиви

² *Liber amicorum*: Зборник радова у почаст академику Радомиру Ивановићу, Филозофски факултет – Змај, Нови Сад 2001, стр. 9–10.

³ Треће издање *Биобиблиографије Радомира В. Ивановића*, коју су саставили Б. Јокић и Ј. Јововић, објављено је 2006. године (Змај, Нови Сад) и бројало је 65 самостално издатих књига, а укупно 2599 библиографских јединица. Четврто издање, у коме ће бити пописано преко осамдесет књига, очекује се поводом јубиларних осамдесет година живота и педесет пет година научног рада.

читалац и тумач књижевности ослобађа нас уврежених схватања да су дела поменутих светских писаца већ протумачена.

Имајући у виду сложеност и обим тематике овог пројекта, наша пажња ће бити усмерена на композицију књиге Митеме и поетеме Томаса Мана, са циљем да најпре остваримо увид у логику садржаја, а затим и у примењену методологију. Већ према реторици наслова наслућује се шири круг естетичких и поетичких проблема које аутор отвара и продубљује, док из конкретних анализа произилазе и ужи (компаративни, генолошки, наратолошки итд.), откривајући његове теоријске ослонце. Компаративни приступ је константа Ивановићевог истраживачког поступка и када му паралеле нису примарни циљ (на пример, поређења неких по-етичких принципа И. Андрића и његовог узора Т. Мана).

У напоменама уз монографију Ивановић истиче да су га на писање још једне књиге о великом мислиоцу XX века навели нов „прилив знања“, односно нова методологија, стална потреба за преоцењивањем књижевних домета (било да је у питању другачије вредновање, било потврда већ постојећег места у књижевној историји), као и потреба коју му намеће „сопствени стваралачки нагон“ (325).⁴ То значи да је усвојио схватање књижевне критике као креативне делатности, којом се дело доводи у контекст критичарева доживљаја и искуства, те да се оно према том искуству и тумачи и вреднује.⁵ Одатле произилази да је његово богато читалачко, критичарско и животно искуство битан предуслов за аналитички приступ делима таквих писаца и мислилаца какав је Томас Ман.

Усмеравајући пажњу на један сегмент Манове поетике, али не губећи из вида његово целокупно стваралаштво, аутор проблематизује *митеме*, којима означава традиционалну реалистичку прозу и посвећује им први део монографије, и *поетеме*, којима се бави у њеном другом делу. Под *митемама* подразумева продукте фолклорне/колективне, а под *поетемама* продукте уметничке/индивидуалне имагинације. Првом категоријом обухвата мит, легенду и легендарну причу, а другом књижевноуметничке жанрове. Док су

⁴ Све цитате из ове монографије (Р. Ивановић, *Митеме и поетеме Томаса Мана: монографија*, Змај, Нови Сад 2007) означаваћемо наводећи број странице у самом тексту рада.

⁵ С. Петровић, *Природа критике*, Самиздат Б92, 2003, стр. 319, 321–322, 345.

У прилог поменутој тврдњи сведочи и чињеница да је Ивановић једну од својих књига насловио *Књижевна критика као десета муза* (Змај, Нови Сад 2007).

митеме дела грађена на митологији, у којима се повезују митолошко и савремено доба, *поетеме* су много мање зависне од претекста и у њима је остварена нова веза стварносног и стваралачког мита. Као примере *митема* Ивановић анализира тетралогiju романа *Јосиф и његова браћа I–IV*, повести „Замењене главе“ и „Закон“, те роман *Изгнаник*, и указује на њихов митолошки претекст: индијску легенду „Казивање Ветале“, четири књиге *Светог писма (Старог завјета)*, еп *Григорије Хартмана фон Ауеа* и његов средњовековни извор *Vie de Saint Grégoire Crétien de Troyesa*. Као примере *поетема* аутор узима роман *Чаробни брег*, приповетке „Пајац“ и „Тристан“, повести „Тонио Крегер“ и „Смрт у Венецији“. Дакле, *митеме* посматра као *прототекст*, а *поетеме* као *метатекст*. Роман *Доктор Фаустус* он сматра примером прелазног облика, *митопоетеме*.

Налазећи теоријске и термилошке ослонце у истраживањима великих светских митолога (Мелетинског, Керењија, Фрејзера, Фраја, Косидовског, Дила), Ивановић на основу изведених анализа закључује да су процеси *митологизације*, *ремитологизације* и *демитологизације* кључни у разумевању Манове филозофије и психологије стварања, и да их писац и не дели оштрим границама, будући да „у основи имају истоветни идеографски и наративни циљ“ (31). Одатле следи вредносни суд да је Ман својим митолошким романима, повестима и приповеткама показао изванредну способност транспозиције мита.

Четири од пет наслова из првог дела монографије посвећена су по једном тому романа *Јосиф и његова браћа I–IV*: „Празник приповедања“ *Причама Јаковљевим*, „Повест у настајању“ *Младом Јосифу*, „Способност бескрајног преображавања“ *Јосифу у Египту*, „Како прича довршава сâму себе“ *Јосифу хранитељу*. Реторика тих наслова већ представља најсажетије могуће тумачење и указује на бартовско схватање приче – како код писца тако и код њеног тумача – као *транскултуралног* облика изражавања.⁶ Анализом цикличног модела приче и указивањем на скривену потребу „за обнављањем пра-приче“ у овом роману, Ивановић је потврдио и Маново поетичко уверење да, уколико историју пишу победници, прича/књижевност представља уточиште страдалника.

⁶ Р. Барт, „Увод у структуралну анализу прича“, *Летопис Матице српске*, књ. 407, св. 1 (јануар), Матица српска, Нови Сад 1971, стр. 56–84.

Аутор је такође четири од пет наслова другог дела монографије посветио романима *Чаробни брег* (поглавља „Дело велике духовне моћи“, где је своју аналитичку пажњу усмерио на доминантне *поетске идеје* и „Оптика уметничких вредности“, у чијем су фокусу доминантне *песничке слике*) и *Доктор Фаустус* (поглавља „Демонски карактер уметничког бића“ и „Моћан млаз музичких спознаја“). Осим тематско-мотивској сродности Мановог романа и Гетеовог епа *Фауст*, Ивановић усмерава аналитичку пажњу на још неке познате, али незаобилазне утицаје: филозофа Ф. Ничеа (и његове књиге *Ессе Ното*), који је Ману послужио као прототип за грађење лика композитора Адријана Леверкина, естетичара Т. Адорна, композитора А. Шенберга и Ф. М. Достојевског (посебно романа *Браћа Карамазови*). На утицај класичне, а потом и модерне немачке филозофије на поетичка и естетичка схватања Т. Мана аутор се осврће у оквиру конкретних анализа, уз објашњење да је то био и да би морао бити предмет другачијих и посебно конципираних монографија. Са његовог аспекта су, међутим, незаобилазна још два имена немачке филозофије – Шопенхауер,⁷ коме је Ман посветио студију „Шопенхауер“ (одакле Ивановић издваја и анализира неколико генијалних запажања о уметности) и Шилер – коме је Ман посветио приповетку „Тежак час“ (Ивановић је сматра правим етимоном романа *Лота у Вајмару*).

Анализирајући основна Манова поетичка начела, било да их је изложио и експлицитно или само имплицитно, Ивановић посебно издваја ставове који указују да су Манова естетика и поетика истовремено биле и његова стваралачка етика.⁸ Поред константног отпора фашизму и појма *калокагатије*, ту је и схватање о „вишем позвању“ и хуманистичком ангажману литературе: „Ман вишестрано инсистира на одговорности стваралачког чина, сваке казане или написане речи“ (13), у чему му је велики узор био Гете.

Две издвојене целине, које служе као пролегомена првом и другом делу монографије, посвећене су духовним сродствима Т.

⁷ Ман је сматрао да је Шопенхауер истовремено „филозоф воље“ и „филозоф песимизма“ и био је нарочито одушевљен књигом *Свет као воља и представа*. „Ман непоколебљиво верује да воља рађа интелект, а не обрнуто, односно да је најсуштинскије Ја много старије од интелекта. Такво мишљење омогућава писцу да закључи како је водећи принцип Шопенхауерове филозофије – принцип *индивидуације*“, истиче Ивановић (160).

⁸ На пример: „Ман у првом реду брине о односу *Лепоте* и *Истине*, које посматра као јединствену целину, јер је безрезервно усвојио Шилерову идеју да те две категорије ’припадају једна другој’“ (12).

Мана: утицају и присуству Гетеа у Мановој есејистици и белетристици и процесима стваралачке иницијације у делима Х. Хесеа и Т. Мана. Премда је о томе доста писано у обимној литератури о овим писцима, нама су занимљиве јер у компаративној анализи широко ауторово знање, искуство и интуиција долазе до свог пуног израза, било да су у питању белетристика, проучавање књижевности или филозофија и естетика. Тако је у првој целини, „Генерирање поетских идеја и књижевног текста (Гете у Мановој есејистици и белетристици)“, пажња усмерена на Манова предавања, есеје и студије, као и на две паралеле: романа *Лота у Вајмару* и *Јади младога Вертера*, који се „анализирају искључиво као романескни диптихон, будући да један другом позајмљују ’бочна значења’ и да се при појединачној анализи губе бројна звучења и значења, односно садржане и латентне литерарне вредности“ (16). Паралелно читање догађајних и аспоцијативних низова наставља се поводом Гетеовог *Фауста* као претекста Мановог *Доктора Фаустуса*, односно ауторског коментара *Настанак Доктора Фаустуса*. Аутор посебно скреће пажњу на Гетеов утицај на Манову критику, есејистику и теоријске ставове. Он у Ману види великог баштиника и новог тумача идеје о „светској литератури“, при чему овај појам постаје и вредносни критеријум за најдрагоценију духовну својину човечанства.

Целина којом нас аутор уводи у *поетеме*, „Духовно сродство (Процеси стваралачке иницијације Хермана Хесеа и Томаса Мана)“, такође је посвећена компаративним темама. Он прави паралеле Манових и Хесеових дела: *Буденброкови* и *Петер Каминцад*, *Чаробни брег* и *Степски вук*, *Јосиф и његова браћа* и *Нарцис и Златоуст*, *Доктор Фаустус* и *Игра стаклених перли* (у коме је сâм Ман прототип Томаса фон ден Травеа), те повести „Замењене главе“ и „Сидарта“. Као вид експлицирања поетичких ставова писаца и као облик међусобне стваралачке иницијације, значајну пажњу у овој монографији добила је преписка Мана и Хесеа.

Поред компаративних, генолошки и нараторолошки проблеми имају повлашћено место у ауторовом поетичком кључу – не само када је у питању проза Т. Мана него и уопште, као део његове методологије. Ивановићу је нарочито стало да најпре одреди и/или проблематизује питање врсте, жанра и поджанра, односно одступање од канонизованих (књижевних) форми за свако дело које тумачи, анализирајући притом и приповедне технике:

„Уколико се сложимо са дефиницијама генолога да *Буденброкови* представљају тип романа-слике, тетралогија *Јосиф и његова браћа* романа-мита, а *Доктор Фаустус* романа-идеје, преостаје нам да закључимо како *Чаробни брег* представља тип романа-есеја, будући да су у њему изразито наглашена два процеса: процес наратизације есејистичке и процес есејизације наративне прозе, односно да највећи део онога што врхуни у роману припада есеју као врсти дискурзивне и књижевне праксе“ (191).

Када је реч о наратолошким проблемима, аутор значајну пажњу посвећује приповедној инстанци и односу темпоралности и наративности. Прву тврдњу одлично илуструје неколико почетних страница поглавља „Увек сам умео литерарно да музицирам“, посвећеног *Доктору Фаустусу* и *Настанку Доктора Фаустуса*. Ослањајући се на наратолошке и генолошке дистинкције фикционалних и нефикционалних форми чије је обележје самопознање (Филипа Лежена, Мирона Флашара, Николе Грдинића, Радомана Кордића и др.), као и на анализу неколико Манових репрезентативних ауторских коментара на ту тему, Ивановић истиче:

„Полемички роман *Доктор Фаустус*, у наратолошком и генолошком смислу посматрано, представља истински 'књижевни палимпсест', јер су у њега 'утиснуте' различите врсте и жанрови. Свесно и вољно, Ман је различите врсте и жанрове, књижевне и некњижевне, музичке и немуричке, све те 'пластове', 'планове' или 'повести' појединих епских и стваралачких субјеката, сврстао углавном у генолошке форме: *аутобиографију* (коју исписује филолог Серенус Цајтблом), *биографију* Адријан Леверкин (коју такође исписује С. Цајтблом, потпомогнут аутобиографским и мемоарским списима) и *мемоаре* (које исписује романсијер као ауторизовани приповедач),⁹ који се односе не само на 'биографију времена' него и на 'биогра-

⁹ Занимљиво је да Ивановић не усваја терминологију Ж. Женета и М. Бал, у овом случају *екстерни приповедач* (М. Бал, *Наратологија: Теорија приче и приповедања*, Народна књига/Алфа, Београд 2000, 23), као што радије употребљава „епски субјект“ него новије термине који пружају низ могућности за нијансирање значења (субјект фокализације и објект фокализације).

фију дела', с обзиром на сва искуства која је стекао од иницијалне замисли до завршетка ове аманетне књиге (1901–1949)" (243).

Одатле следи закључак да је Ман, пишући једну *биографију* и једну *аутобиографију*, очигледно хтео да укине границу између уметности и егзистенције. Овај став аутор потврђује анализом свих дела које је сврстао у *митеме*, као и оних која носе обележја *поетема*.

Премда жанрови јесу носиоци књижевног развоја, како су то показали још руски формалисти, Ивановић успешно одолева замци да их посматра као *једине* такве носиоце, односно да жанровске и формалне иновације посматра као *a priori* вредност једног књижевног дела. Он истиче да је Ман, за разлику од нпр. Џојса и Кафке, који су *радикализовали* књижевни поступак, усавршио *интегрални реализам* и у његовом оквиру *иновирао* и *модернизовао* постојеће стваралачке поступке. Остајући уједно и дубоко укорееен у традицији и послушкујући дамаре своје епохе, „Ман својим делом затвара епоху класичног реалистичког поступка, тежећи више да оствари *роман-слику* него *роман-идеју*" (21).

Теоријски ослонац за овакво тумачење није (или није само) Иглтонова хијерархија појмова *иновација*, *модернизација* и *радикализација* него и херменеутика Пола Рикера. Разумевање једне приче подразумева и разумевање наратолошких принципа и разумевање културне традиције из које проистиче типологија заплета. Под *традиционалношћу* Рикер не подразумева механичко „преношење мртвог талогоа, већ живо преношење иновације која се увек може обнављати враћањем на најкреативније моменте поетског чина“. Основу грађења традиције представља игра два пола, *таложеења* и *иновирања*. *Таложеење* је повезано с моделима који образују типологију грађења заплета и који су резултат „наталожене историје чија је генеза заборављена“. Оно се догађа на више нивоа, што захтева посебан смисао за нијансу од оног који за тим моделима посеже. *Иновација*, која је тесно повезана с таложеењем, увек је могућа „утолико што се у *poiesis* песме увек ствара појединачно дело, ово дело“.¹⁰

¹⁰ П. Рикер, *Време и прича*, први том, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад 1993, стр. 92–93.

У том контексту, међу кључним ставовима Манове поетике којој Ивановић приступа тумачећи *митеме* и *поетеме*, осврнућемо се на проблематизовање односа митског и историјског времена, као и односа простора и времена. Пишчеву филозофију времена он детаљније представља сучељавајући ставове субјеката фокализације на различитим нивоима у роману *Чаробни брег* (где се расправа, како запажа, „одвија између двају полова бинарне опозиције *временитости* и *безвремености*“) ¹¹ и експлицитне пишчеве изјаве о *историјском* и *суштинском* времену. Одатле изводи закључак да Ман, с обзиром на то да дефиниција времена представља филозофску, етичку и естетичку апорију, настоји да бочно осветли средишњу проблематику и „често је премешта на нова поља ’номадског духа’, као што су: однос субјективног и објективног, духа и тела, живота и смрти, монизма и дуализма, оптимизма и песимизма, ендотопије и егзотопије, физичког и метафизичког“ (183).

Тумачење Мановог поимања времена Ивановић не темељи само на наратолошким него и на митолошким и херменеутичким теоријама. Премда истиче да му је један од главних митолошких ослонаца био Мелетински, посебно трећи део *Поетике мита* („Митологизам’ у књижевности XX века“), посвећен паралелној анализи „митологизама“ у делу Џојса и Кафке, то га не спречава да према великом митологу заузме критички однос. ¹² Главни херменеутички ослонац аутору је Рикерова теорија, будући да га у делу Т. Мана интересује управо проблем „креативног подражавања живог временског искуства помоћу заплета“. ¹³ Бавећи се апоријама бића и небића времена, Рикер наглашава да приповедање – како у смислу идентитета приповедне функције, тако и у смислу претензије на

¹¹ Реч је о јунаку Хансу Касторпу у Глави трећој (одељак „Оштроумност“) и фокализатору у Глави шестој (у одељку „Промене“), чије излагање Ивановић сматра аутопоетичким ставом писца. Дилему отвара питање да ли време меримо простором или простор временом, да ли је једно функција другог или су подједнако важни, и продубљује се метапоетичким закључцима, на пример: ’Време је елемент приповетке, као што је и елемент живота – неразрешиво с њим повезан’ (183).

¹² „И сâм свестан извесне пренаглашености сугерисаних идеја-водиља, аутор монографије је централни појам *митологизам* ставио под знаке навода, потом га заменио много адекватнијим појмом – *неомитологизам*, а успут је показао и знатну дозу толерантности у саопштавању основних идеја, што се види по релативно честим оградама од основних законитости поступака *митологизације*, *ремитологизације* и *деммитологизације*“ (178).

¹³ П. Рикер, нав. дело, 45. Рикер *mythos* преводи као „заплет“ (у значењу: склоп догађаја), избегавајући „повест“ због значења које има у историографском смислу.

истинитост – рачуна с временским карактером људског искуства. Он сматра да корелација између приповедања приче и временског карактера људског искуства није случајна, већ да је то „један облик транскултурне нужности“, односно „да време постаје људско време у оној мери у којој је организовано на приповедни начин и да прича добија своје пуно значење када постане услов временског постојања.“¹⁴ Дакле, семантичко богатство једне приче условљено је њеном моћи да ослика карактеристике временског искуства. Притом се мисли на време својствено души, „утисак у души“, а не на време зависно од физичког кретања.

Рикер сматра да се у главној особини приче – да се може пратити, налази решење парадокса времена, а једна од његових кључних теза је да поетика наративности одговара апоретици темпоралности.¹⁵ Ман и рачуна на могућност поновног казивања приче захваљујући *сећању* – колективном и индивидуалном – које ствара другачију представу о протоку времена у односу на линеарни (егзистенцијални) ток. То је нарочито важно за успостављање везе између *митема* и *поетема*: „Учитавајући крај у почетак и почетак у крај, учимо да само време читамо наопачке, као сагледавање почетних околности једне радње у њеним крајњим последицама.“¹⁶

У херменеутичком кругу наративности и темпоралности појам стварних повести је замењен појмом потенцијалних повести (наших живота), будући да је човек биће „запетљано у повести“.¹⁷ Ивановић с правом инсистира на томе да је Ман један од стваралаца и мислилаца који сматрају да је Древна прича „најприкладнији облик за претварање *Историје у Причу* или *Приче у историју*, да несумњиво доприноси 'приближавању' *Живота* и *Приче*, те се управо стога може рећи да све аутентичне приче представљају *Животне приче*, јер је од давнина познато да егзистенција условљава есенцију (у Мановом роману Гете не тврди случајно да 'Фауста треба увести у стварни

¹⁴ Исто, стр. 73.

¹⁵ „Ако је тачно да је главна тежња модерне теорије приче – како у историографији, тако и у наратологији – да 'дехронологизује' причу, борба против линеарног представљања времена нема нужно за исход само 'логичност' приче, већ и продубљивање њене темпоралности. Хронологија – или хронографија – нема само једну супротност, ахронију закона или модела. Њена истинска супротност јесте сама темпоралност.“ Нав. дело, стр. 29–30.

¹⁶ Исто, стр. 90–91.

¹⁷ Рикер прихвата идеју Вилхелма Шапа, изложену у књизи *Запетљан у повест* (1976), да „повест неког 'сналази' пре него што је ико исприча“. П. Рикер, нав. дело, стр. 100.

живот”“ (29).¹⁸ Овим је аутор најбоље дефинисао однос *митема* и *поетема* у делу Т. Мана. Да не „постоји нека скривена сродност између тајне из које повест израња и тајне у коју се враћа“,¹⁹ све приче би давно биле испричане. Овако, „прича тече даље, и причању краја нема“, како је нагласио Манов велики поштовалац и потомак Иво Андић.²⁰

Ако су написана дела само „скице за читање“, како су тврдили Роман Ингарден у *Структури књижевног дела* и Волфганг Изер у *Чину читања*, читалац у зависности од сопствених способности конфигурише дело. Ивановић је путем *митема* и *поетема* указао на неке референције Мановог опуса које су уписане у људском искуству, чиме је остварио циљ своје монографије, као и читавог пројекта – „да понуди одређен број *инвенција* уместо *конвенција*“.²¹

Литература:

Андрић, Иво. „О причи и причању“, *Историја и легенда: есеји, огледи и чланци*. Сабрана дела Иве Андића, књ. дванаеста. Београд: Просвета – Загреб: Младост – Сарајево: Свјетлост – Љубљана: Државна založба Словеније – Скопје: Мисла – Титоград: Побједа 1982, стр. 68–72.

Bal, Mike. *Naratologija: Teorija priče i pripovedanja*. Prevela Rastislava Mirković. Beograd: Narodna knjiga (Alfa), 2000.

Барт, Ролан. „Увод у структуралну анализу прича“, *Летопис Матице српске*. Нови Сад: Матица српска, књ. 407, св. 1 (јануар), 1971, стр. 56–84.

¹⁸ Илустративне примере тематизације поменутих проблема уз карактеристичну иронију пружа уводно поглавље *Чаробног брега*, „Намера“, где приповедач најпре истиче да ће историју Ханса Касторпа причати „саме приче ради“, али да је ипак „то његова историја и да се сваком не догађа свака историја“; потом, да „приче треба да припадају прошлости, и што су даље у њој, да тако кажемо, утолико боље по њих у њиховом својству као приче, а боље и по приповедача, тог тихог чаробњака перфекта“; да је прича која следи „многа старија од својих година“, те да „степен своје прошлости она управо не дугује времену“. Т. Ман, *Чаробни брег*, Daily Press, Подгорица 2004, стр. 5–6.

¹⁹ П. Рикер, нав. дело, тр. 100.

²⁰ И. Андрић, „О причи и причању“, *Историја и легенда: есеји, огледи и чланци*. Просвета / Београд – Младост / Загреб – Свјетлост / Сарајево – Државна založба Словеније – Љубљана / Мисла – Скопје – Побједа / Титоград 1982, стр. 69.

Исто је нагласио и Р. Барт: „Прича не мари ни за добру ни за лошу литературу: интернационална, трансисторијска, транскултурна, она је свуда, као и живот.“ Нав. дело, стр. 56.

²¹ Р. Ивановић, *Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова*, ЦАНУ, Подгорица 2012, стр. 232.

МИТЕМЕ И ПОЕТЕМЕ ТОМАСА МАНА У ПОЕТИЧКОМ КЉУЧУ...

- Ivanović, Radomir. *Miteme i poeteme Tomasa Mana: monografija*. Novi Sad: Zmaj, 2007.
- Ивановић, Радомир. *Књижевна критика као десета муза*. Нови Сад: Змај 2007.
- Ивановић, Радомир. *Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова*. Подгорица: ЦАНУ, 2012.
- Јокић Бранко – Јововић Јелица. *Биобиблиографија Радомира В. Ивановића*. Треће, допуњено издање. Нови Сад: Змај, 2006.
- Man, Tomas. *Čarobni breg*. Preveli Miloš Đorđević (I–V) i Nikola Polovina (VI–VII). Daily Press, Podgorica 2004.
- Meletinski, Eleazar. *Poetika mita*. Beograd: Nolit 1972.
- Радовић, Миодраг. „Радомир Ивановић – или радни наслов без краја...“, у: *Liber amicorum: Зборник радова у част академику Радомиру Ивановићу*, Нови Сад: Филозофски факултет – Змај, 2001.
- Riker, Pol. *Vreme i priča*. Prvi tom. Prevele s francuskog Slavica Miletić (prvi deo) i Ana Moralić (drugi deo). Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1993.

Mirjana M. BEČEJSKI

MITEME I POTE ME TOMASA MANA
IN THE POETIC KEY OF RADOMIR IVANOVIĆ
Summary

The research has been focused on the monograph *Miteme i poteme Tomasa Mana*, by academician Radomir V. Ivanovic, the first book of the opus, which was the result of an analytical one-decade project, called by the author *The Four Sides of World Literature (2002–2012)*. Pointing to the solid logic of the content, which is the result of methodological experience, the author of the paper tries to establish not only the meaning and relationship of myth and poet but, also, Ivanović's mythological, aesthetic, and theoretical supports. Using the term *myth*, Ivanović depicts traditional realistic prose, based on mythology, and dedicates the first part of the monograph to them, while poems, in which a new connection between reality and creative myth was analyzed, were dealt with in the second part of it. Ivanovic took the novel *Doctor Faustus* as an example of a transitional form, and a mythological poem.

Ivanović points out that Man, unlike other great storytellers who were his contemporaries and who radicalized the literary process, perfected integral realism and innovated and modernized existing creative processes within its framework. Through mythological, narratological, and hermeneutic analysis (where the greatest attention is devoted to the interpretation of Man's philosophy of time, that is, time and story in the direction indicated by Paul Ricker), Ivanovic showed that T. Man cultivated absolute trust in the *Ancient Story*, which he used to transform *The Story into History* and history into *The Story*, affirming the ethical principle that all authentic stories represent endless *Life Stories*.

Keywords: myths, poetics, aesthetics, poetics, comparative studies, genealogy, narratology, time, Story.

Zorica JESTROVIĆ
Pljevlja

RADOMIR V. IVANOVIĆ – SINONIM NAUČNOSTI NAUKE O KNJIŽEVNOSTI

*Svi rezultati su smrtni,
samo je problematika večna.*

Isidora Sekulić

Književni analitičari profilacije Radomira V. Ivanovića predstavljaju raritet i u svjetskim okvirima književnoteorijske misli. Baveći se naukom o književnosti (1960–2022) on je kontinuirano usvajao savremene naučne paradigme i usložnjavao svoj analitički model. Cilj mu je bio da otkrije one aspekte djela koje ni ono samo nije svjesno da sadrži. On smatra da se na proučenost jednog književnog djela nikada ne može staviti tačka konačnosti te postoji stalna potreba njegovog pručavanja. Kritiku doživljava kao nauku, kao specifičnu djelatnost između nauke i umjetnosti, poseban vid stvaranja. Naučnost nauke o književnosti vidi u pronalaženju novog ugla posmatranja i novog načina re-aktuelizacije i re-problematizacije piščevih globalnih, egzistencijalnih, estetskih, etičkih, poetoloških i kreativnih opredjeljenja.

Mihailo Lalić ga je nazvao “pisac knjiga o knjigama” i ostavio mu u amanet zaštitu svoje ličnosti i sudbinu svoga djela. Radomir Vladov Ivanović je, interferencijom usvojenih istorijskih, teorijskih i kritičarskih saznanja, kao i sopstvenom intuicijom, izgradio naučno djelo originalne provenijencije i diskurs koji se može definisati kao ivanovićeovski analitički diskurs.

Ključne riječi i sintagme: analitički diskurs, aspekti djela, istorija književnosti, književna kritika, književna teorija, moderna poetika, model iščitavanja, re-aktuelizacija, re-problematizacija, Lalićevo pismo, ivanovićeovski diskurs.

Književni analitičari profilacije R. V. Ivanovića rijetki su i u svjetskim okvirima književnoteorijske misli. Kontinuirano pisati skoro do posljednjeg dana života i uklapati se u tokove i modele analitičkog diskursa određenog vremena, stalno usavršavajući svoj kritičarski instrumentarij, znači posvetiti svoj život literaturi, odnosno, živjeti po principu koji je Dekart definisao riječima: „Cogito, ergo sum”, ili kako je rekao Ciceron: „Učenom i obrazovanom čovjeku živjeti znači misliti”.

Usvajajući nove analitičke paradigme, Ivanović je decenijama (od 1960. do smrti, 2022) usložnjavao svoj analitički model, te je shodno svojoj neobuzdanoj naučnoj radoznalosti i intuitivnom daru za primjenu usvojenih sistema naučnog i narativnog znanja uspješno udovoljavao potrebama svoga vremena. U knjizi studija i ogleđa *Govor dela* (Novo delo, Beograd, 1986, str. 84) Ivanović kaže:

„Značaj nauke o književnosti i književne kritike utoliko je veći ukoliko se zna da bez moderno zasnovanih tumačenja nije moguće osvetliti brojne autohtone i zajedničke osobenosti razvoja i nacionalne i nadnacionalne književnosti”.

Specijalistička istraživanja u tom smislu za njega su predstavljala neminovnu potrebu i samorazumljivo polazište.

Ivanovićeve književne analize ne iscrpljuju se u pokušajima da se čitaocu samo protumači neko djelo, odnosno da se to djelo, kako kaže francuski kritičar Pjer Mašri, podvostruči, „nego da otkrije one aspekte djela kojih ono nije svjesno ali ih ipak sadrži”. U posljednjem segmentu prvog dijela monografije *Retorika čovječnosti (Morfologija i semantika djela Marka Miljanova Popovića)* „Ponovno razumijevanje djela (Umjesto pogovora)” Ivanović iznosi mišljenje da „nauka o književnosti svakodnevno postavlja sve rigoroznije i sve teže ostvarive ciljeve ili sisteme ciljeva, a da pri tome još nije ustanovila ni kvantitativna ni kvalitativna mjerila – kada se jedno književno djelo može smatrati proučenim”. Njegov odgovor je – *nikada*, „jer ne postoje ni normativne ni idealne granice proučenosti, tako da je sve prepušteno analitičaru koji, u zavisnosti od predpreme, sklonosti, akribije i sopstvenih mogućnosti, kao i od opšteg društvenog interesovanja koje omogućava realizaciju zamišljenog projekta, već samim izborom predmeta pokazuje subjektivni a djelimično

intersubjektivni sistem vrednovanja”.¹ Dijalektika stvaranja i dijalektika promišljanja o ostvarenom posljednjih decenija predstavljaju nedvojivi diptihon, čime tekst gubi svoju autohtonost.

Polazeći od Ženetove konstatacije „da pisac operiše pojmovima, a kritičar znacima”, odnosno da pisac ispituje svijet, a kritičar svijet znakova i značenja, Ivanović smatra nespornom podjelom na primarnu (književnost) i sekundarnu djelatnost (analizu). *Stvaralaštvo* je primarno jer je stvaraočev materijal neograničen, a *analiza* je sekundarna jer je kritičarev materijal ograničen. S obzirom na to da je književno djelo neiscrпно, Ivanović smatra da postoji stalna potreba iscrpljivanja značenja i zvučanja.

U (već pomenutom) segmentu „Ponovno razumijevanje djela (Umjesto pogovora)” objašnjene su kategorije *istorija književnosti i književna istorija*. Potrebu pisanja *književne istorije*, navodi Ivanović, predložio je početkom dvadesetog vijeka (1903) francuski naučnik Gistav Lanson, a četiri decenije docnije identično mišljenje iznio je Lisjen Fevr. Pod *književnom istorijom* Lanson podrazumijeva „sliku književnog života nacije, istoriju kulture i aktivnosti one nepoznate gomile koja je čitala, kao i čuvenih pojedinaca koji su pisali”. Ivanović, je, ipak saglasan sa Ženetovim mišljenjem koje je u koliziji sa Lansonovim idealom, jer Ženet insistira da prvi i posljednji predmet književnosti bude istorija književnosti koja se bavi sâmom književnošću kao takvom (a ne kao istorijskim dokumentom). Čitav niz novih modelativnih sistema proistekao je iz simbioze dijalektike stvaranja i dijalektike promišljanja o ostvarenom. Konstituisanjem *teorije književne istorije*, tvrdi Ivanović, pokazano je horizontalno i vertikalno povezivanje triju oblasti nauke o književnosti. Istorija književnosti i književna kritika su prirodno i organski povezane. U tom smislu citirao je mišljenje A. Tibodea (R. V. Ivanović: *Fakta i figure*, Podgorica, 1997, str. 339–340) koji tvrdi da „kritik koji ne pozna književnu povijest, nema nikakve nade da i sâm traje u književnoj povijesti, i da književni povjesnik kojemu nedostaje kritičarski smisao, propada sasvim u sumornom pedantizmu”.

Kada je riječ o književnoj teoriji, Ivanović smatra da su „centrifugalne sile novih naučnih orijentacija najviše došle do izražaja u *poetici*, kako u doba modernizma, tako u doba postmodernizma, čemu je u

¹ “Ponovno razumijevanje djela (Umjesto pogovora)” u monografiji *Retorika čovječnosti (Morfologija i semantika djela Marka Miljanova Popovića)*, Cvetnik – Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice, Novi Sad – Podgorica, 1993, str. 250.

velikoj mjeri doprinijela nova književnonaučna disciplina – *filozofija književnosti*”. Za Ivanovića je *poetika* najslobodnija od svih književnonaučnih oblasti; ona i najviše narušava teško uspostavljenu simetriju između empirijskih i hermeneutičkih tumačenja. Poetiku shvata u ženetrovskom i giljenovskom smislu kao teoriju književnih žanrova, odnosno, podržava tvrdnje Renata Pođolija da je moderna poetika „samo jedan sistem žanrova”, kao i tvrdnje Marija Fubinija da su književni žanrovi „potencijalno korisni i da se troše”.

Svoje književne analize Ivanović zasniva na savremenim dostignućima filozofije, estetike i psihologije, permanentno pokušavajući da dešifruje, kako filozofi i psiholozi tvrde, „tajne znanja koje nas se tiču”. Saglasan je sa Geteovim mišljenjem da se pisac književnom umjetnošću može udaljiti od života, ali da se nijednom drugom duhovnom djelatnošću ne može čvrsto vezati za njega kao što to može učiniti umjetnošću.

U skladu sa odgovornošću koju kao analitičar i čovjek osjeća, Ivanović u svojim analizama maksimalnu pažnju posvećuje svakom, pa i najmanjem strukturnom elementu djela, a sâmo djelo ne doživljava kao monologiziranje autora, nego kao autorov dijalog sa sopstvenim djelom, sa jedne strane, i autorov dijalog sa čitaocem, sa druge strane. U tom smislu indikativni su i naslovi njegovih knjiga studija i ogleđa – *Govor dela* (Novo delo, Beograd, 1986) i *Dijalog sa djelom* (Pobjeda, Titograd, 1987). Nauku o književnosti definiše sopstvenim terminom *literaturologija*. O stepenu njene egzaktnosti pisao je u ogleđu „O naučnosti nauke o književnosti u kontekstu humanističkih nauka”, objavljenom u posebnom zborniku radova Crnogorske akademije nauka i umjetnosti u Podgorici (1993). Akcenat je stavljen na proces divergencije i konvergencije užih naučnih disciplina nauke o književnosti, kao i na odnos supstancijalne i relacijske teorije.

Predmet Ivanovićevog fokusa najčešće su bili reprezentativni pisci nacionalnih književnosti – crnogorske, srpske, makedonske, a potom i pisci svjetske književnosti – sa četiri strane svijeta (T. Man, U. Eko, M. Šolohov G. Markes) kojima je posvetio pojedinačne monografije. Takav postupak je sasvim razumljiv jer veličina i vrijednost pisca, odnosno njegovog djela, proporcionalno podrazumijevaju i vrijednost analitičkog iskaza o njemu. Djela svojih savremenika sistematično je analizirao decenijama radeći dvostruko težak posao. S jedne strane trebalo je dati ocjenu aktuelnog djela prije isteka meritornog vremena (prema rezultatima književnoistorijskih istraživanja u Francuskoj taj period je pola

vijeka, a Andrić je zapisao da samo mrtav pjesnik dobija svoj pravi i konačni lik, jer se rijetko dešava da ga savremenici još prije smrti potpuno sagledaju i pravilno ocijene), a ne precijeniti njegovu vrijednost, jer se Ivanović kontinuirano bavio samo onim piscima koji su imali zalogu za budućnost, a sa druge strane trebalo je usaglasiti svoju interpretaciju sa interpretacijama prethodnih analitičara, što je iziskivalo dodatni napor u smislu vršenja korekcija, kako njihovih, tako i sopstvenih nepotpunih viđenja. Emanacije književne ekspertize imaju smisla ako su u službi donošenja vrijednosnog suda o djelu.

O problemima re-interpretacije, odnosno interpretacije djela koja su poznata i priznata, i mnogo puta već tumačena, piše Ivanović u knjizi studija i ogleada *Fakta i figure*, analizirajući analitički metod Milosava Babovića u segmentu „Analitički metod Milosava Babovića (*Pesnici revolucije: Njogoš i sledbenici*)”, str. 403. To što analitičar ima pred sobom već konstituisane vrijednosne sudove, Ivanović smatra olakšanjem, ali u izvjesnoj mjeri i opterećavajućom okolnošću „s obzirom na postojanje velikog broja 'opštih mjesta analize'. On citira Babovićeovu uspješnu rečenicu „*Sve nadrasta svoje normalno značenje*” (saopštenu u uvodnom radu o Bloku), smatrajući je definicijom Babovićeovog poetološkog stava. Potom citira još jednu Babovićeovu rečenicu (saopštenu u radu o Pasternaku), koja glasi: „Tekst je mnogo bogatiji suštinom nego što izgleda i može biti predmet mnogostruke analize”. Ona mu je poslužila kao polazište za eksplikaciju sopstvenih stavova kada je u pitanju nova analiza već analiziranog djela. Primarni zadatak svake nove analize za Ivanovića je da:

„otkrije ili sistematizuje nešto od onog latentnog 'viška vrijednosti' koje autentično djelo posjeduje, da se ne bi, upotrebom istrošene analitičke matrice, nepotrebno umnožavali već poznati, a u daljoj analizi irelevantni i neupotrebljivi nizovi detalja i činjenica”.

Osobnost novog modela iščitavanja sadržanih značenja i vankstovnih sadržina, prema Ivanovićevom mišljenju, mora se sastojati „u pronalaženju novog ugla posmatranja i novog načina re-aktuelizacije i re-problematizacije globalnih piščevih, egzistencijalnih, filozofskih, estetičkih, etičkih, poetoloških i kreativnih opredjeljenja” (*Fakta i figure*, str. 403).

U posljednjem segmentu monografije *Retorika čovječnosti (Morfologija i semantika djela Marka Miljanova Popovića)*, koji nosi naslov „Ponovno razumijevanje djela (Umjesto pogovora)”, Ivanović piše o

uzrocima re-interpretacije. Nju nameće novi čitalački senzibilitet, potom brzi razvoj pojedinih književnonaučnih disciplina, koje svojom aktuelnošću žele da primjerima posvjedoče sopstvene teorijske postulate, te svaka disciplina želi da demonstrira što veći broj interpretativnih mogućnosti. U tom smislu saglasan je sa mišljenjem Teodora V. Adorna, koji smatra da se i najsrećnije interpretiranom djelu moramo ponovo vraćati, jer je ponovno proučavanje djela uslovljeno prirodom umjetničkog djela i prirodom književne egzegeze. Kao moto ovom ogledu uzeo je iskaz Mišela de Montenja iz njegovih *Ogleda* koji govori o dijalektici pisanja knjiga o knjigama („Više ima posla oko interpretiranja interpretacije nego stvari; više je knjiga napisano o knjigama nego bilo kom drugom predmetu: mi ništa drugo i ne činimo nego se međusobno objašnjavamo”).

Pišući monografiju o stvaralaštvu Marka Miljanova Popovića, autor je imao na umu ostvarenje apriorno odabranih ciljeva: da donese određen broj analitičkih inovacija, da sudovi i mišljenja izneseni u njoj budu prihvaćeni i da pokažu se „sposobnim za život” i kada je u pitanju imanentnost i njegova transcendencija; da odvoji „ravan narativnog čina” od „ravni beznačajne pojedinosti” i time riješi određen broj aporija vezanih za ovo djelo. Višegodišnji rad na ovoj monografiji nalagala mu je, kako sam kaže, „ne samo profesionalna nego i zavičajna pripadnost”. U tom smislu ona ima dodatnu vrijednosnu dimenziju etičke esencije. Monografije o, takođe, reprezentativnim piscima Crne Gore, kojima se bavio od 1974. do 2000. godine, predstavljaju svojevrsnu literarnu zadužbinu i trajno zavještanje zavičaju na makro planu.²

Iako je monografija o Marku Miljanovu Popoviću zasnovana na primjeni modernih književnonaučnih disciplina i predstavlja do sada najkompleksniju analizu djela kučkog vojvode, Ivanović tvrdi da ga saznanja iz dosadašnje analitičke prakse upućuju na talmudsku apoftegmu:

² *Romani Mihaila Lalića*, Beograd, 1974; *Poetika Rista Ratkovića*, Univerzitetaska riječ, Nikšić, 1990; *Njegošev poetski govor*, Dnevnik, Novi Sad, 1991; *Zatočene riječi (Poetika Dušana Kostića)*, „Krovovi”, Sremski Karlovci, 1994; *Pisanje kao sudbina (Poetika Mihaila Lalića)*, Jedinstvo – Cvetnik – Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice, Priština – Novi Sad – Podgorica, 1994; *Samopisi i kazalnice Stefana Mitrova Ljubiše*, Zmaj, Novi Sad, 2000.

Monografije o Mihailu Laliću predstavljaju stvaralački diptihon. Prva je posvećena romanesknom sekstetu (*Svadba Zlo proljeće*, *Raskid*, *Lelejska gora*, *Hajka* i *Pramen tame*) te služi kao pretekst drugoj koja se bavi problematikom tetralogije romana (*Ratna sreća*, *Zatočnici*, *Dokle gora zazeleni*, *Gledajući dolje na drumove*), romanima iz posljednje faze stvaralaštva (*Odlučan čovjek* i *Tamara*), autografom *Sâm sobom* i dvjema knjigama fragmentarne proze – *Prelazni period* i *Prutom po vodi*. Prva monografija je nastala brzo, po apriorno zasnovanoj koncepciji, a druga je nastajala u toku dvije decenije, kako su se javljala Lalićeva djela.

„Nije tvoje posao završiti”. Kao saglasje ovoj apoftegmi mogu se uzeti poetična i naučna suđenja Miodraga Radovića, književnog analitičara i prevodioca.

U knjizi *Književna aksiologija* (Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad, 1987), koja se bavi problemima i teorijama književnog vrednovanja u dvadesetom vijeku, Miodrag Radović naše vrijeme definiše kao vijek otvorenosti i otvaranja, navodeći dvije knjige koje najbolje rezimiraju duh dvadesetog stoljeća (*Otvoreno delo* Umberta Eka i *Otvoreno društvo* Karla Popera). Naš vijek je otvorio probleme vrijednosti i vrednovanja kao nijedan prethodni. Zatvorenost i konačnost vrjednovanja bili su mogućí samo u okvirima tradicionalnih normativnih poetika, te je u tom smislu Radović konstatovao:

„Svaki vrednosni sud koji bi hteo da bude poslednja reč tone ponovo u otključanost smisla iz koje se neprestano obnavlja otvorenost vrednovalačkog procesa. Kako se kritika smisla ne da zaključiti rešenjima, tako se ni pitanje vrednovanja tekstova ne može zatvoriti u zaustavljenom značenju ili fiksiranoj vrednosti” (str. 232).

U prilog nepostojanju izvjesnosti apsolutnog znanja vrijednosti i konačnog kraja vrednovanja Radović navodi Vitgenštajnovu misao („Rešenje zagonetke života u vremenu i prostoru, nalazi se izvan vremena i prostora”). Stoga se umjesto kraja vrednovanja može konstatovati, tvrdi Radović, samo „tekstualna beskrajnost, beskonačni sistem tekstova i interpretacija”. Posezanje za konačnim sudom o nekom djelu, iskazano je na izuzetno efektan način, kako to i dolikuje analitičaru lirske esencije:

„Zato, posegnuti za konačnim sudom znači zastati, zaboraviti na Hermesovo upozorenje i zaboraviti se. Jer, onog trenutka kad je Orfej zastao, da bi konačno ugledao Euridiku pri punoj svetlosti, ona je nestala u carstvu senki. Literatura prestaje da diše. Treba li zastati na izlazu i učiniti taj nepromišljeni osvrt, nepromišljenost od koje se literaturi ubija dah konačnim zaključkom?” (str. 229).

Radovićev iskaz korespondira sa Ivanovićevim iskazom o načinu eksplikacije literarnih pojava, jer Ivanović smatra da se o literarnim pojavama i procesima mora pisati na literaran način i uz primjeren analitički postupak koji ima svoje konstante, ali i varijante.

Stvaralaštvo Mihaila Lalića bilo je za mene inspirativno još u gimnazijskim danima. Sâma ličnost pisca izazivala je moje duboko poštovanje. Stoga sam njegov književni rad (treću fazu stvaralaštva, odnosno

posljednju fazu, koja je trajala od 1986–1992) svjesno odabrala za predmet svoje magistarske teze. Za mentorstvo sam se obratila akademiku R. V. Ivanoviću koji se Lalićevim djelom bavio (do tada) skoro tri decenije. Izbor mentora, profesora, koga sam prije saradnje na izradi teze, „upoznala” čitajući njegove analitičke radove, bio je presudni faktor da moja teza zadovolji određene naučne kriterijume i bude, odmah poslije odbrane, u redigovanom obliku, pod istim naslovom (*Poetika fragmentarne proze Mihaila Lalića*) objavljena 1996. god. u Pljevljima. Saradnja sa akademikom Ivanovićem podrazumijevala je od sâmog početka analizu Lalićevog djela sa stanovišta moderno zasnovane metodologije, posebno sa stanovišta moderno zanovane poetike u širem, i naratologije i genologije u užem smislu naučne egzegeze. Takođe, moram istaći da sam niz stručnih sugestija i korisnih savjeta, ugrađenih u redigovani tekst teze, dobila od članova komisije za odbranu teze – prof. dr Miroslava Egerića i prof. dr Miloša I. Bandića.

Mentorova naučna i ljudska odgovornost prema piscu nalagala je adekvatnu odgovornost autorki teze, što ona nije doživljavala kao dodatno opterećenje već kao specifičan izazov i lično zadovoljstvo, jer je mentor za svoje primjedbe i dodatne zahtjeve uvijek imao jasan stav i stručno obrazloženje. Nije mijenjao svoje decidne stavove u vezi sa primjedbama, što je ukazivalo na zavidnu koncentraciju, izuzetno visok nivo stručnosti, kao i nespornu sigurnost u donošenju analitičkih sudova.

Karakterizacija Ivanovićevog naučnog profila može se iskazati sintagmom „pisac knjiga o knjigama”, kojom ga je imenovao Mihailo Lalić. Na primjerku knjige fragmentarne proze *Prelazni period (Dnevnik posmatrača)* koju je Lalić poklonio Ivanoviću, ispisana je u vidu auto-poetičnog komentara neobična *posveta*:

„Radomiru V. Ivanoviću,
piscu knjiga o knjigama,
evo knjige koja ne mora da se čita
od početka prema kraju:
može i drukčije, može i obratno.
Njen se pisac odmarao od linearnog
pripovijedanja, a čitalac i
kritičar nek se snalaze kako im je volja.

Beograd, 6. V 1989. Mihailo Lalić”³.

³ Radomir V. Ivanović: *Pisanje kao sudbina (Poetika Mihaila Lalića)*, Jedinstvo – Cvetnik – Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice, Priština – Novi Sad – Podgorica, 1994, str. 180.

Posveta Ivanoviću je interesantna sa dva različita aspekta: njome je Lalić na apodiktičan način najprije profilirao svoga analitičara (primaoca posvete), a potom sopstvenu knjigu, koja je rezultat radikalne promjene stvaralačke paradigme.

Lalićevo instruktivno pismo recenzentu Ivanoviću, priloženo uz rukopis fragmentarne proze *Ispravljači krivih Drina* (Lalić je kasnije prihvatio Ivanovićevu sugestiju da naslov *Ispravljači krivih Drina* zamijeni mnogo efektivnijim *Prutom po vodi*), Ivanović smatra važnim u odgonetanju intencija piščevog obnaženog postupka. Ovo pismo se sastoji od četiri, po dužini neujednačena segmenta. U njemu Lalić saopštava Ivanoviću da nije zadovoljan sopstvenim izborom fragmenta za *poentu teksta* i da bi bilo dobro da on nađe adekvatno rješenje. Potom eksplicitno izjavljuje da mu prepušta „sudbinu stvari označenih upitnikom”. Uvodni dio pisma (kada je riječ o R. V. Ivanoviću) je posebno značajan i duboko dirljiv. Lično me je asociirao na pismo Marka Miljanova Popovića, koje je u predsmrtnom času, samo dan prije smrti, napisao Ljubomiru Kovačeviću. Pismo Mihaila Lalića R. V. Ivanoviću (prvi i treći segment):

„Radomire, čuvaj me od:

- 1) beznačajnog
- 2) privatnog
- 3) uvrede lične.

A šta će ostati ako me od svega
toga sačuvaš? Bojim se – ništa.

Potpuno ti prepuštam sudbinu
stvari označenih upitnikom.

Ali znam da i ni tamo gdje
nema upitnika nije sve kako treba”⁴.

i pismo Marka Miljanova Popovića Ljubomiru Kovačeviću:

„Dragi Ljubo,

Primio sam tvoje pismo i tabake štampane, od kojije' sam zadovoljan. Ja sam u tebe uvjeren, moj izbavitelju, na koga se i mrtav nadam. Kaži prijateljima u Biograd: na amanet vam moja Stefa i moja čast i zbogom! više ne mogu!

Šaljem ti natrag iste tabake. Primite potlašnji pozdrav od vašeg Marka”⁵,

⁴ Radomir V. Ivanović: *Pisanje kao sudbina (Poetika Mihaila Lalića)*, str. 184–185.

⁵ Pismo Marka Miljanova Ljubomiru Kovačeviću preuzeto je iz Predgovora koji je za knjigu Marka Miljanova *Primjeri čojstva i junaštva* (Nolit, Beograd, 1970, str. 9) napisao Đuza Radović.

međusobno korespondiraju na etičkom planu. Obojica svojim adresatima ostavljaju u amanet svoju ličnost, čija je sudbina tijesno povezana sa sudbinom njihovog djela, jer se život pisca ne završava njegovom fizičkom smrću, već smrću njegovog djela.

Može li jedan analitičar doživjeti ugodnije priznanje od saznanja da je istinski uvažen i kao naučnik i kao čovjek? Interferencija tih atributa pretpostavlja trajnu vrijednost njegovog analitičkog diskursa. O potrebi korespondencije humaniteta i obrazovanja govorio je sokratovac Aristip (iz Kirene). Za njega je bolje biti prosjak nego neobrazovan. Prosjaku fali novac, a neobrazovanom čovječnost (humanitet). Lalić je Ivanovića uvažavao kao naučnika, a doživljavao kao odanog prijatelja, odnosno „Drugo ja”, kako je prijatelja definisao Zenon.

Iako se skoro cio život bavio Lalićevim djelom, i napisao više monografija (posljednja – *Enigme i paradigme u djelu Mihaila Lalića*, objavljena je u Podgorici krajem 2016. godine, str. 288), desetine rasprava, studija i ogleđa, članaka i osvrtā, Ivanović ima utisak da „piscu nešto duguje i da je 'kriv' što ovo djelo nije svestranije i preciznije proučeno”.⁶ Naša literaturologija će, smatra Ivanović, ispuniti dug prema piscu samo kontinuiranim naporom lalićologa, kojim bi se Lalićevo djelo cjelovito ocijenilo sa stanovišta moderno zasnovane metodologije.

Pošto sam se djelom M. Lalića bavila skoro tri decenije Radomir V. Ivanović je bio inicijator da se prihvatim posla na izradi monografije o stvaralaštvu Mihaila Lalića koja bi u sebi integrisala problematiku stvaranja sve tri faze piščeve stvaralačke metamorfoze sa posebnim osvrtom na posljednju, odnosno njegovo autokritičko viđenje revolucije. Tako je nastala moja monografija *Književna sudnica Mihaila Lalića (Autokritika revolucije)* koju je 2019. objavila Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.

U zborniku radova *Kritika kritike (Kritičari o djelu Radomira V. Ivanovića)* koji je priredio dr Miloš Đorđević (Zmaj, Novi Sad, 2010), u kojem je štampan i moj rad „Radomir V. Ivanović – pisac knjiga o knjigama” (190–198), M. Đorđević je, u fusnoti br. 25 (str. 248), zapisao Ivanovićev iskaz da je Zora Jestrović jedno od njegove „duhovne dece” koje je uvodio u tajne nauke.

⁶ Radomir V. Ivanović: „Veliki mehanizam zla u Lalićevom književnom djelu (Doprinos proučavanju faksije u prozi *Opraštanja nije bilo*)” u knjizi studija i ogleđa *Fakta i figure*, Podgorica, 1997, str. 245.

Ciceron je zapisao: „Zahvalnost je jedna vrлина, ne samo najveća, nego i majka svih ostalih vrлина”. Ja sam akademiku Ivanoviću vječno zahvalna za sve stručne sugestije, kao i sve vidove prijateljske i ljudske pomoći na mom naučnom putu, a najviše na tome što mi nije oprostio nijednu grešku.

Interferencijom usvojenih istorijskih, teorijskih i kritičarskih saznanja, kao i izuzetno snažnom inventivnošću, Ivanović je specifičnim diskursom izgradio naučno djelo prepoznatljive provenijencije, te bih se usudila, bez imalo pretencioznosti, da taj diskurs definišem kao ivanovićevski analitički diskurs.

Literatura:

- Ivanović, Radomir V.: *Retorika čovječnosti (Morfologja i semantika djela Marka Miljanova Popovića)*, Cvetnik – Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice, Novi Sad – Podgorica, 1993.
- Ivanović, Radomir V.: *Pisanje kao sudbina (Poetika Mihaila Lalića)*, Jedinstvo – Cvetnik – Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice, Priština – Novi Sad – Podgorica, 1994.
- Ivanović, Radomir V.: *Fakta i figure*, Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice, Podgorica, 1997.
- Ivanović, Radomir V.: *Književna kritika kao deseta muza*, Zmaj, Novi Sad, 2006.
- Ivanović, Radomir V.: *Začarani krug: istorija, stvarnost, umetnost: književne studije i ogledi*, Zmaj, Novi Sad, 2014.
- Ivanović, Radomir V.: *Značenja i tumačenja književnog dela*, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad, 2018.
- Ivanović, Radomir V.: *Književna problematika i aporetika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2021.
- Ivanović, Radomir V.: *Metode i dometi savremene nauke o književnosti: izbor*, CANU, Podgorica, 2021.
- Radović, Miodrag: *Književna aksiologija*, Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad, 1987.

Ана М. ЗЕЧЕВИЋ
Београд

ДОПРИНОС РАДОМИРА В. ИВАНОВИЋА ЉУБИШОЛОГИЈИ (ПРИЛОГ БИО-БИБЛИОГРАФИЈИ)

За двадесет година, бићете више разочарани стварима које нисте учинили, него стварима које јесте. Зато испловите из сигурне луке. Истражујте. Сањајте. Откријте.

Марк Твен

Студија о академику Радомиру В. Ивановићу написана је са циљем да укаже на Ивановићев допринос на пољу љубишологије. Током три деценије бављења паштровским темама, Ивановић се у више наврата бавио животом и делом књижевника, етнографа и свештеника Дионизија Миковића (Челобрдо, 1861–1942), песника Стефана Митровића (Свети Стефан, 1909 – Будва, 1985), као и књижевника и пустолова Стјепана Зановића (Будва, 1751 – Амстердам, 1786). Највише пажње је академик Ивановић покљонио писцу и политичару Стефану Митрову Љубиши (Будва, 1824 – Беч, 1878).

Након уводног дела, у студији се налази прилог био-библиографији, односно, попис до сада објављених Ивановићевих радова који се баве Љубишиним животом и делом (уз напомену да се очекује публикување још радова који су у припреми). Осим монографија, преко четрдесет студија, огледа, есеја и приказа, и исто толико – и више прилога, који коментаришу Ивановићев научни рад, потврђују његова настојања да се област бављења Љубишиним опусом назива љубишологијом. Академик Радомир В. Ивановић је истраживање Љубишиног дела проширио са поља књижевне естетике и поезике на нове области духовних делатности, као што су историја, филозофија, културологија, антропологија, психологија и уметност.

Кључне речи: Радомир В. Ивановић, Стефан Митров Љубиша, љубишологија, паштровске теме, био-библиографија, монографије, студије, огледи, уређена издања.

Увод

У последњим деценијама XX века академик Радомир В. Ивановић је један део своје стваралачке енергије посветио богатој паштровској културној историји. У његовој био-библиографији забележен је податак да је први краћи текст посвећен паштровским темама објавио 1994. године. У питању је прилог „Свјетлар бескраја – Медитеран као пјесничка инспирација Стефана Митровића“ (часопис „Овдје“, XXV, 311–312, Титоград, 1994, 11–13). Наредне године је објавио текст о истом паштровском песнику, под називом: „Промисао о срећи“ у листу „Побједа“ (LI, 10521, 25. III 1996, 11). Потом је приредио и написао предговоре за сва четири циклуса избора песама у збирци *Вид сна* Стефана Митровића (Културно-просвјетна заједница Подгорице, Подгорица, 1996). У другом делу поменуте књиге – „Критичари о Стефану Митровићу“ Ивановић је заступљен са студијом „Свјетлар бескраја – Медитеран као пјесничка инспирација Стефана Митровића (*Слушам бол у камену*)“, стр. 83–106. О Стефану Митровићу је Ивановић писао и 2014. године, у прилогу „Хуманистичка визија Стефана Митровића“ у „Паштровском алманаху“ (Свети Стефан, Петровац на Мору, ISSN – 2337-022x.1, 2014, стр. 63–76).

Након *Консултативног састанка историчара, научних и јавних радника* Одбора за сакупљање историјске грађе о Паштровићима, одржаног у Петровцу на Мору 1998. године, Ивановић учествује у приређивању књиге – Дионизије Миковић: *Паштровска свадба* (друго, допуњено издање), КПЗ Подгорице, Подгорица, 1998, у којој пише поговор: „Свадбени обичаји као обиљежја народног живота“ (стр. 131–138). Након тога, он, са сарадницима, велику пажњу посвећује животу и делу композитора и аранжера Бранка Зеновића, уређујући публикације посвећене његовом животу и делу; потом пише оглед „Еманације 'дивљег генија' у дјелу Стјепана Зановића (1751–1786)“, у: „Ријеч“, Никшић 1997, стр. 19–33, посвећен овом занимљивом паштровском књижевнику и пустолову. Но, имајући у виду његово вишедеценијско континуирано и плодно бављење Љубишиним животом и делом, може се закључити, да је управо од свих паштровских стваралаца, Љубиша највише инспирисао Ивановића, који је своју стваралачку енергију пренео и на бројне сараднике и следбенике.

Академик Радомир В. Ивановић (Смоница, општина Ђаковица, 28. август 1936 – Београд, 20. новембар 2022) учествовао је у организацији и реализацији свих Љубишиних дана у Црној Гори и Београду, почев од симпозијума „Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише – ново читање“ одржаног у Режевићима и Будви 27. и 28. фебруара 1998. године, преко многобројних Округлих столова и манифестација Љубиши у част у Београду и на црногорском приморју, све до „Љубишиних дана“ у Београду 10. марта 2022. и у Никшићу, 16. новембра 2022. године – обе конференције су уприличене поводом 200-годишњице Љубишиног рођења (детаљније информације о одржаним научним скуповима и конференцијама налазе се у оквиру библиографских јединица у даљем току рада). Није доживео да учествује на „Љубишиним данима“ у Будви и Петровцу на Мору 25–27. фебруара 2023. године, али су му организатори конференције одали почаст *Омажом*, организованим 26. фебруара 2023. године у „Црвеној комуни“ у Петровцу на Мору, граду који је Ивановић изузетно волео и у којем је са породицом летовао током целог живота.

Попис Ивановићевих радова о Стефану Митрову Љубиши сачинили смо, пре свега, на основу двају издања посвећених академику Радомиру В. Ивановићу:

1. *Биобиблиографија Радомира В. Ивановића*¹, аутора Бранка Јокића и Јелице Јововић² (ИТП „Змај“, Нови Сад, 2006). Уредник издања је проф. др Никола Страјнић. Како је записано на 2. страници прве шмустикле књижног блока, „публиковањем Биобиблиографије издавач обележава седамдесет година живота и четрдесет и пет година рада академика Радомира В. Ивановића“. У књизи се налазе подаци о првом тексту објављеном 1960. године – све до 2005. године. Обрађено је 2599 библиографских јединица.

2. *Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића (2006–2022)*³, коју је сачинила др Бранка Г. Драгосавац и која се први пут објављује у овом 21. броју часописа *Ријеч* посвећеном академику Ивановићу. Овом приликом захваљујем др Бранки Г. Драгосавац на

¹ Кад будемо наводили податке из ове библиографије користићемо скраћеницу *Библиографија 2006*.

² У питању је Јелица Ивановић (девојачко Јововић), супруга акад. Радомира В. Ивановића.

³ Податке из ове Библиографије добили смо љубазношћу др Бранке Г. Драгосавац и они се односе на библиографске јединице објављене након 2006. године.

драгоценим подацима о јединицама које се тичу ангажмана академика Ивановића у проучавању опуса Стефана Митрова Љубише.

Такође смо многобројне податке добили и од сâмог академика Ивановића, током претходних скоро четири деценије познанства и сарадње, као и из дигиталних медија. У даљем току приложићемо био-библиографске податке о штампаним публикацијама академика Радомира В. Ивановића, а који се односе на Љубишино књижевно дело.

Попис дела из области љубишологије: Монографије и посебна издања

– *Сродство по избору*, студије и огледи, Културно-просвјетна заједница Подгорице, Подгорица, 1999, стр. 303+1/. 21x14*. Други прилог у књизи зове се „О односу фолклорне и умјетничке имагинације у Љубишиној фантастичној прози“, а трећи – „Стваралачки поступци у Љубишиној фантастичној прози“. Потпуни податак о садржају наведене књиге налази се у *Библиографији 2006.* у оквиру библиографске јединице број 38 на стр. 17.

– *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише*, монографија, ИТП „Змај“, Нови Сад, 2000, стр. 191 + 1/, 23x14,5*. Потпуни податак о садржају наведене књиге налази се у *Библиографији 2006.* у оквиру библиографске јединице број 39 на стр. 17.

– *Казалице Стефана Митрова Љубише*, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 2018, – 326 стр.

– *Књижевно обликовање стварности*, студије и огледи, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић, 2003, стр. 231 + 1/, 20x14,5*. У поменутој књизи налази се, други по реду, прилог „'Дуго трајање' као ознака медитеранског ареала (Стефан Митров Љубиша)“. Потпуни податак о садржају наведене књиге налази се у *Библиографији 2006.* у оквиру библиографске јединице број 44 на стр. 18.

– *Времекази и књигокази*, студије и огледи, ИТП „Змај“, Нови Сад, 2005, стр. 301 + 1/3/, 23x14,5*. Последња студија у књизи зове се „Кључар од језика (Допринос компаративном проучавању предајних облика) / Стефан Митров Љубиша“. Потпуни податак о садржају наведене књиге налази се у *Библиографији 2006.* у оквиру библиографске јединице број 46 на стр. 19.

– *Књига 2: Стефан Митров Љубиша*, монографија, „Пегаз“ – „Орфеус“, Бијело Поље – Нови Сад, 2003, стр. 197 + /3/, 20x14*. Потпуни податак о садржају наведене књиге налази се у *Библиографији 2006.* у оквиру библиографске јединице број 48 на стр. 20.

Приређене књиге и зборници

– Лариса Раздобудко-Човић: *Љубишина 'Бисерница' (Пословице и мудре изреке у Љубишином делу)*, „Медитеран“, Будва, 2003. Р. В. Ивановић је написао поговор: „Допринос компаративном проучавању предајних облика (Пословице и мудре изреке у Љубишином дјелу“, стр. 166–177. Податак о књизи налази се у *Библиографији 2006.* у оквиру библиографске јединице број 123 на стр. 31.

– Лариса Раздобудко-Човић: *Стилски ефекти Стефана Митрова Љубише* (Фразеологизми, поредбене конструкције и паремијски блокови у Љубишиној наративној прози), стр. 234–246. Р. В. Ивановић је написао поговор: „Кључар од језика (фразеологизми, паремије, поредбене конструкције и паремијски блокови у Љубишиној наративној прози)“, стр. 234–246. Податак о поменутој књизи налази се у *Библиографији 2006.* у оквиру библиографске јединице број 123 на стр. 31.

– *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише у свом времену и данас (1878–2018)*, радови са научног скупа одржаног у Подгорици, 7. и 8. новембра 2018. године, у организацији Одјељења хуманистичких наука Црногорске академије наука и умјетности; уредник Радомир В. Ивановић, ЦАНУ, Подгорица 2019, 433 стр.

Студије, огледи и чланци

– „Уводна ријеч академика Радомира В. Ивановића“ и „Завршна ријеч академика Радомира В. Ивановића“, у књизи: *Консултативни састанак историчара, научних и јавних радника*, Одбор за сакупљање историјске грађе о Паштровићима, Петровац на Мору, 1998, 12–17 и 88–92 (passim). У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 927 на стр. 88. На овом месту желимо истаћи да смо лично присуствовали овим састанцима, на којима је, између осталог, у план рада ушло и истраживање живота и дела Стефана Митрова Љубише.

- „Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише – ново читање (фолклорна и умјетничка имагинација)“, „Побједа“ (Подгорица), LIV, 11569, 28. II 1998, 9. У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 929 на стр. 88.
- „Стваралачки поступци у фантастичној прози Стефана Митрова Љубише – Наратолошки и поетолошки аспект („Проклети Кам“)“, у зборнику радова: *Дани Марка Миљанова (IV)*, Културно-просвјетна заједница Подгорице, Подгорица, 1998, 232–250. У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 940 на стр. 89.
- „Структура наративне прозе Стефана Митрова Љубише“, „Педагошка стварност“ (Нови Сад), XLIV, 5–6, 1998, 343–360. У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 945 на стр. 89.
- „О односу фолклорне и умјетничке имагинације у Љубишиној фантастичној прози (Поетички и аутопоетички аспект)“, „Васпитање и образовање“ (Подгорица), 1, 1998, 30–41. У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 956 на стр. 90.
- „Стваралачки поступци у фантастичној прози Стефана Митрова Љубише – Наратолошки и генолошки аспект („Проклети Кам“), у зборнику радова: *Ноттаге Данилу Кишу (V)*, Средња школа „Данило Киш“, Будва, 1999, 118–139. У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 967 на стр. 91.
- „Љубишине казалице („Елементи 'живог говора' у *Приповијестима црногорским и приморским*)“, „Педагошка стварност“ (Нови Сад), XLV, 7–8, 1999, 553–567. У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 977 на стр. 92.
- „О односу фолклорне и умјетничке имагинације у Љубишиној фантастичној прози (Поетички и аутопоетички аспект)“, у зборнику радова: *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише – Ново читање*, ЈУ Музеји, галерије и Библиотека – Спомен дом Стефан Митров Љубиша, Будва 2000, 67–80. У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 983 на стр. 92.
- „Допринос књижевом развоју (Књижевнонаучна мисао о Љубишином дјелу)“, „Књижевност и језик“, (Београд), XLVI, 4, 1999, 43–65. У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 985 на стр. 92.

- „Могућности монографског проучавања Љубишине поезике“, „Приморске новине“ (Будва), XXVIII, 446, 31, I 200, 12–13. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 986 на стр. 92.
- „Фолклорни и наративни облици у *Причањима Вука Дојчевића* (Прилог наратологији и генологији)“, у зборнику радова: *Паштровићи (Историја. Култура. Природа)*, Одбор за сакупљање историјске грађе о Паштровићима, Петровац на мору – Свети Стефан, 2001, 15–49. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 1015 на стр. 95.
- „Древна прича као образац Љубишиних *Причања Вука Дојчевића* (Прилог генологији)“, „Крвови“ (Сремски Карловци), XIV–XV, 47–49, 2000–2001, 29–38. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 1021 на стр. 95.
- „О односу историје и нарације (Наратолошки оглед о Љубишиној приповједачкој прози)“, „Педагошка стварност“, (Нови Сад), XLVIII, 3–4, 2002, 157–172. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 1056 на стр. 98.
- „Сукоб културних модела у Љубишиној наративној прози“ (одломак), „Слобода“ (Беране), 853–854, јул 2002, 30–31. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 1059 на стр. 98.
- Студија „Дуго трајање као ознака медитеранског ареала (Конструкција догађаја и реконструкција приче у Љубишиној наративној прози)“ у: *Књижевно обликовање стварности*, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић 2003, стр. 34–66.
- „Допринос проучавању наративне прозе Стефана Митрова Љубише“, „Педагошка стварност“ (Нови Сад), XLIX, 7–8, 2003, 525–536. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 1086 на стр. 100.
- „Др Лариса Раздобудко-Човић – Љубишина 'Бисерница' (Пословице и мудре изреке у Љубишином делу)“, „Преводацац“ (Београд), XII, 1–2 (50), 2003, 60–65. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 1088 на стр. 100.
- „Допринос компаративном проучавању предајних облика (Пословице и мудре изреке у Љубишином дјелу)“, „Гласник Одјељења умјетности“ Црногорске академије наука и умјетности, Подгорица, књ. 21, 2003, 107–115. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 1089 на стр. 100.

- „Допринос Нова Вуковића љубишологији“, „Гласник Одјељења умјетности“ Црногорске академије наука и умјетности, Подгорица, књ. 22, 2004, 139–156. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 1103 на стр. 101.
- „Кључар од језика (Фразеологизми, паремије, поредбене конструкције и паремијски блокови у Љубишиној наративној прози)“, у: „Педагошка стварност“ (Нови Сад), 1, 9–10, 2004, 713–723. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 1113 на стр. 102.
- „Епистологографија као хибридна форма у Љубишином делу“, „Летопис Матице српске“ ISSN 0025/5939, Нови Сад, 2022, 427–437.
- „Кључар од језика“ (Допринос компаративном проучавању предајних облика)“, „Ријеч“ (Никшић), ISSN0354-5480. 13 (нова серија, 2016) 89–110.
- „Књижевни лист о Шћепану Малом и дјелима Стјепана Зановића, Петра II Петровића Његоша и Стефана Митрова Љубише (Прилог наратологији), Годишњак Факултета за културу и медије: комуникације, медији, култура. – 6:6 (2014). – Београд: Мегатренд универзитет, стр. 395–421.
- „Књижевнонаучне монографије о дјелу Стефана Митрова Љубише (Прилог књижевној аксиологији), Зборник радова *Паштровићи (језик и књижевност)*, Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, Београд – Петровац на Морју, 2012, стр. 89–109.
- „Књижевнонаучне монографије о дјелу Стефана Митрова Љубише (Прилог књижевној аксиологији)“, „Гласник Одјељења умјетности“ ЦАНУ – ISSN 0350-5480, 30(2012) 89–110.
- „Најновија фаза афирмације љубишологије као интердисциплинарне дјелатности (Прилог аксиологији)“, *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише у свом времену и данас (1878–2018)*, радови са научног скупа одржаног у Подгорици 7. и 8. новембра 2018. године, у организацији Одјељења хуманистичких наука Црногорске академије наука и умјетности, уред. Радомир В. Ивановић, ЦАНУ, 2019, стр. 297–318.
- „Стефан Митров Љубиша (поводом 140 година од смрти)“, Билтен, Међународни сајам књига, Трг од књиге, 21–28. јул 2018, стр. 10–11.

– „Његош и Љубиша (Прилог компаратистици)“, у „Паштровски алманах“, Свети Стефан – Петровац на Мору, ISSN – 2337-022x.3 (2016), 339–351.

– „Репрезентативна монографска истраживања Његошевог и Љубишиног дјела у XIX и XX вијеку (Прилог компаратистици)“, Комуникације, медији, култура: Годишњак Факултета за културу и медије Универзитета „Дон Незбит“ у Београду. – 8:8(2016), 279–299.

– „Свако причање има своје законе (Компаративно проучавање *Причања Вука Дојчевића и Примјера чојства и јунаштва*), „Бока“, ISSN – 0350-7769.39, Херцег Нови, 2019, 26–38.

– „Свако причање има своје законе (Компаративно проучавање *Причања Вука Дојчевића и Примјера чојства и јунаштва*), „Гласник Одјељења умјетности“ Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 2021, 19–35.

Литература о писцу – прикази књига

– Јелица Јововић: „Биљешка о писцу“, у књизи: Р. В. Ивановић – *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише*, „Змај“, Нови Сад, 2000, 153–155. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2116 на стр. 183.

– Павле Илић: „Књига о умећу Љубишиног приповедања“, поговор књизи Р. В. Ивановића – *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише*, „Змај“, Нови Сад, 2000, 144–150. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2117 на стр. 183.

– Р/адован/ Поповић: „Студија Радомира В. Ивановића о Стефану Митрову Љубиши“, „Политика“ (Београд), ХСVII, 31035, 20. III 2000, 24*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише*. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2120 на стр. 183.

– Павле Илић: „Књига о умећу Љубишиног приповедања“, „Дневник“ (Нови Сад), LVIII, 19088, 20. III 2000, 13*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише*. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2121 на стр. 183.

– Драган/ Цвијовић: „Студије и огледи о Љубиши“, „Побједа“ (Подгорица), LVI, 13339, 21. IV 2000. 10*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише*. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2125 на стр. 184.

- Милош Вулевић: „Поетолошка анализа Љубише“, „Дан“ (Подгорица), II, 524, 13. VII 2000, 12*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише. У Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2131 на стр. 184.
- Аноним /Ранко Павићевић/: „Самописи и казалице“, „Дневник“ (Нови Сад), LVIII, 19264, 19. IX 2000, 9*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише. У Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2134 на стр. 184.
- Ранко Павићевић: „Педесета књига једног аутора“, „Приморске новине“ (Будва), XXIX, 454, 30. IX 2000, 6*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише. У Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2135 на стр. 185.
- Ранко Павићевић: „Књиге“, „Лас јавности“ (Београд), 770, 19. IX 2000, 10*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише. У Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2137 на стр. 185.
- Павле Илић: „Књига о умећу Љубишиног приповедања“, „Кривови“ (Сремски Карловци), XIV–XV, 47–49, 2000–2001, 83–85*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише. У Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2146 на стр. 186.
- Павле Илић: „Књига о умећу Љубишиног приповедања“, „Гласник“ (Подгорица), VI, 9, 2000, 252–257*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише. У Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2151 на стр. 187.
- Зора Јестровић: „Раскошни приповједачки таленат“, „Просвјетни рад“ (Подгорица), 13–14, 15. X 2001, 22*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише. У Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2160 на стр. 187.
- Миро Вуксановић: „Данаест сложених реченица“ (Одељак „Место за учење“), „Летопис Матице српске“ (Нови Сад), год. 177, књ. 468, св. 6, 2001, 903–905*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише. У Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2164 на стр. 188.
- Душан Ичевић: „Радомиров наукопис“, у књизи: *Омама сна, „Змај“* Нови Сад, 2002, 123–130*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише. У Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2177 на стр. 189.

- Милорад Јеврић: „Српски реалисти у проучавањима Радомира В. Ивановића“, Научни скуп: „Српска књижевност на Косову и Метохији 1945–2000“, Косовска Митровица, октобра 2003*. *Искушења књижевне анализе, Реторика човјечности (Семантика и морфологија дјела Марка Миљанова Поповића) и Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише*. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2207 на стр. 191.
- Соња Томовић Шундић: „Књижевно-научна дјелатност Радомира В. Ивановића“, „Гласник Одјељања умјетности“ Црногорске академије наука и умјетности, Подгорица, књ. 21, 2003, 187–196*. Поговор Првом колу *Изабраних дјела: Петар Други Петровић Његош, Стефан Митров Љубиша, Марко Миљанов Поповић и Никола Први Петровић Његош*. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2211 на стр. 192.
- Аноним: /Кратке оцене пет Ивановићевих књига, објављених у едицији Посебни каталози – „ЗМАЈЕВЕ СТУДИЈЕ И ОГЛЕДИ“, „Змај“, Нови Сад, 2004*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише, По сунчаном сату (Поетика и естетика Владана Деснице), Искусствени кругови, Машта и стварност (Поезија и поетика Блажа Конеског) и Македонске поетске вертикале*. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2229 на стр. 194.
- Павле Илић: „Књига о умећу Љубишиног приповедања“, у књизи: *Гласови из прошлости (Разговори са њима)*, „Змај“, Нови Сад, 2005, 24–30*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише*. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2235 на стр. 194.
- Голијанин Момчило: „Стефан Митров ЉУбиша“, приказ књиге *Стефан Митров Љубиша*, Бијело Поље – Нови Сад, 2003. Откоси туге и радости. „Просвјета“, Невесиње, 2010, стр. 33–38.
- Голијанин Момчило: „Стефан Митров Љубиша у књижевној критици“. О књизи Радомира В. Ивановића: *Стефан Митров Љубиша*, Бијело Поље – Нови Сад, 2003. Зборник радова *Паштровићи (језик и књижевност)*, Удружење Паштровића и пријатеља Паштровић „Дробни пијесак“, Београд – Петровац на Мору, 2012, стр. 127–148.
- Ђорђевић Милош: „Анализа и синтеза Стефана Митрова Љубише (Критички метод и дух Радомира Ивановића). О књизи Радомира В. Ивановића: *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише* (Но-

ви Сад, 2000), у: Зборник радова *Паптровићи (језик и књижевност)*, Удружење Паптровића и пријатеља Паптровића „Дробни пијесак“ у Београду, Београд – Петровац на мору, 2012, стр. 155–163.

– Ђорђевић Милош: „Анализа и синтеза Стефана Митрова Љубише (Критички метод и дух Радомира Ивановића)“. О књигама Радомира В. Ивановића: *Писци и посредници* (Нови Сад, 2011), *Стефан Митров Љубиша* (Бијело Поље – Нови Сад, 2003), *Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова* (Подгорица, 2012). // „Стваралачки дух и аналитички чин“ (Књ. 4). – Вршац: Виша школа струковних студија за образовање васпитача „Михаило Павлов“, 2013, стр. 273–288, 302–303.

– Ђорђевић Милош: „Анализа и синтеза Стефана Митрова Љубише (Критички метод и дух Радомира Ивановића)“, у књизи Радомира В. Ивановића *Дарови и уздарја*, Критичари о делу Радомира В. Ивановића, приредио Милорад Јеврић. Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, Подгорица, 2016, стр. 167–174.

– Илић Павле: „Књига о умећу Љубишиног 'приповиједања'“ // Гласови прошлости: (разговори са њима) / Павле Илић. – 1. изд. – Нови Сад: „Змај“, 2007, стр. 24–30.

– Илић Павле: „Књига о умећу Љубишиног 'приповиједања'“ / Павле Илић // *Критика критике*: Критичари о делу Радомира В. Ивановића, избор, прир. Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад: Филозофски факултет – „Змај“, 2010. – стр. 57–62. – Ичевић Душан: „Нови дарови и стари дугови“ у *Критика критике*: Критичари о делу Радомира В. Ивановића, избор, прир. Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад: Филозофски факултет – „Змај“, 2010. стр. 114–121.

– Јеврић Милорад: „Српски реалисти у проучавањима Радомира Ивановића“ у *Критика критике*: Критичари о делу Радомира В. Ивановића, избор, прир. Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад: Филозофски факултет – „Змај“, 2010. стр. 208–222.

– Јеврић Милорад: „Српски реалисти у проучавањима Радомира Ивановића“ // Проучавање српског реализма. – Нови Сад: „Змај“, 2011, стр. 214–230.

Разговори и изјаве

- Ранко Павићевић: „Прошлост у садашњости“, „Приморске новине“ (Будва), XXVI, 48, 26. IX 1997, 4*. Научни скуп о Паштровићима. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2443 на стр. 211.
- Драган/ Цвијовић: „Изазов за истраживања“, „Побједа“ (Подгорица), LIII, 11436, 13. X 1997, 14*. Научни скуп о Паштровићима. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2444 на стр. 211.
- С/аво/ Греговић: „Незаборав народа“, „Вечерње новости“ (Београд), XLIV, 1. III 1998, 19*. Научни скуп о Стефану Митрову Љубиши у Будви. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2459 на стр. 212.
- Бранка Поповић: „Огледало народног живота“, „Приморске новине“ (Будва), XXXVI, 424, 31. III 1998, 10–11*. Научни скуп о Стефану Митрову Љубиши у Будви. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2461 на стр. 212.
- Божена Јелушић: „Фолклор у дјелу Стефана Митрова Љубише“, „Приморске новине“ (Будва), XXVIII, 442, 30. IX 1999, 14*. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2478 на стр. 213–214.
- Р. Ц. Лотина: „Поверење у причу“, „Дневник“ (Нови Сад), LVIII, 19097, 31. III 2000, 15*. Представљање књиге *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише* у Новом Саду. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2481 на стр. 214.
- Драган/ Цвијовић: „Студије и огледи о Љубиши“, „Побједа“ (Подгорица) LVI, 13339, 21. IV 2000, 10*. *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише*. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2486 на стр. 214.
- Ранко Павићевић: „Паштровићи као изазов“, „Приморске новине“ (Будва), XXIX, 454, 30. IX 2000, 15*. Научни скуп о Паштровићима. У *Библиографији 2006*. овај податак означен је као библиографска јединица број 2493 на стр. 215.
- Ранко Павићевић: „Медитеран у Љубишином дјелу“, „Дан“ (Подгорица), IV, 1102, 1. III 2002, 32*. Други међународни симпозијум „Стефан Митров Љубиша у контексту медитеранске културе“ у

- Будви. У *Библиографији* 2006. овај податак означен је као библиографска јединица број 2508 на стр. 216.
- Драган Цвијовић: „Прави национални приповједач“, „Приморске новине“ (Будва), XXX, 472, 31. III 2002, 15*. Други међународни симпозијум „Стефан Митров Љубиша у контексту медитеранске културе“ у Будви. У *Библиографији* 2006. овај податак означен је као библиографска јединица број 2509 на стр. 216.
- Б/ранка/ Поповић: „Представљена књига *Бисерница*“, „Публика“ (Подгорица), III, 429, 1. III 2003, 12*. Представљање књиге Ларисе Раздобудко-Човић – *Љубишина Бисерница* у Будви. Поговор написао Р. В. Ивановић. У *Библиографији* 2006. овај податак означен је као библиографска јединица број 2522 на стр. 217.
- Драган/ Цвијовић/: „Вече Радомира Ивановића“, „Побједа“ (Подгорица), LIX, 13511, 25. VII 2003, 13*. Представљање Првог кола *Изабраних дјела (Петар II Петровић Његош, Стефан Митров Љубиша, Марко Миљанов Поповић, Никола I Петровић Његош)* у Петровцу на Мору. У *Библиографији* 2006. овај податак означен је као библиографска јединица број 2534 на стр. 218.
- Мирјана Брковић: „Научни скуп – *Паитровићи (Историја. Култура. Природа)*“, „Кровови“ (Сремски Карловци) XVII, 54-56, 2003, 178–179*. Коментар Ивановићевог прилога о Стефану Митрову Љубиши. У *Библиографији* 2006. овај податак означен је као библиографска јединица број 2543 на стр. 219.
- Б/ранко/ Чворовић: „Писац књига о књигама“, „Побједа“ (Подгорица), LX, 13910, 30. VIII 2004, 11*. Промоција Ивановићевих *Изабраних дјела* у седам књига: *Петар II Петровић Његош, Стефан Митров Љубиша, Марко Миљанов Поповић, Никола I Петровић Његош, Ристо Ратковић, Михаило Лалић и Душан Костић*. У *Библиографији* 2006. овај податак означен је као библиографска јединица број 2543 на стр. 219.
- О/ливера/ У/грин/: „Од Његоша до Лалића“, „Побједа“ (Подгорица), LXI, 14042, 12. I 2005, 15*. Најава промоције Ивановићевих *Изабраних дјела* у седам књига у *Библиографији* 2006. овај податак означен је као библиографска јединица број 2562 на стр. 221.
- М. В. „Традиција у новом свијетлу“, „Република“ (Подгорица), 1, 109, 13. I 2005, 28*. Промоција *Изабраних дјела* у седам књига (видети библ. јединицу 2551). У *Библиографији* 2006. овај податак означен је као библиографска јединица број 2563 на стр. 221.

– Д. Д: П. „Ново виђење црногорских духовних вертикала“, „Дан“ (Подгорица), VII, 2138, 13. I 2005, 32*. Промоција *Изабраних дјела* у седам књига (видети библ. јединицу 2551). У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2564 на стр. 221.

– О/ливера/ У/грин/: „Стара поетика и савремена струјања“, „Побједа“ (Подгорица), LXI, 14093, 13. I 2005, 17*. Промоција *Изабраних дјела* у седам књига (видети библ. јединицу 2551). У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2565 на стр. 221.

– О. Ђ.: „Од Његоша до Лалића“, „Просвјетни рад“ (Подгорица), 1–2, 1. II 2005, 17*. Промоција *Изабраних дјела* у седам књига (видети библ. јединицу 2551). У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2566 на стр. 221.

–Р/анко/ П/авићевић/: „Кључар од језика“, „Дан“ (Подгорица), VII, 2332, 29. VII 2005, 30*. Представљена књига Ларисе Раздобудко-Човић – *Стилски ефекти Стефана Митрова Љубише* у Петровцу на Мору. У *Библиографији 2006.* овај податак означен је као библиографска јединица број 2576 на стр. 222.

Наведени библиоградски подаци о Ивановићу и љубишологији у овом прилогу нису коначни, као ни комплетна био-библиографија Радомира В. Ивановића, јер њима накнадно треба додати прилоге писане за различите стручне часописе, као и радове намењене зборницима у припреми, а које је академик Радомир В. Ивановић већином предао након одржаних научних скупова.

Ивановић је учествовао у организацији дводневне научне конференције 16. и 17. новембра 2022. године, на којој је први дан, под насловом „Стефан Митров Љубиша у кругу тумачења“ посвећен 200-годишњици Љубишиног рођења. Други дан конференције био је посвећен 20-годишњици смрти академика Нова Вуковића, те је акад. Ивановић излагао рад: „Поетичка и естетичка одређења Нова Вуковића“. На поменутој научној конференцији Ивановић је имао функцију председника Организационог одбора, те је организовао конференцију на Филолошком факултету у Никшићу, заједно са члановима Одбора: проф. др Рајком Глушицом, проф. др Љиљаном Пајовић-Дујовић, проф. др Татјаном Ђуришић и доц. др Наташом Јововић, као и са секретарима конференције: мр Тамаром Пе-

јовић Лабудовић и мр Ксенијом Ракочевић. Овим био-библиографским подацима треба додати и многобројне интервјуе које је Ивановић дао црногорским телевизијским каналима, као и новије прилоге о сâмом академику Радомиру В. Ивановићу. Детаљну и потпуну био-библиографију дуго и предано употпуњава и припрема за публикацију дугогогошња Ивановићева сарадница, др Бранка Г. Драгосавац.

У монографији *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубишице* (Нови Сад, 2000), Радомир Ивановић указује на потребу да се истраживање Љубишиног опуса, са поља књижевне естетике и поетике прошири на нова „поља духа“, односно, на нове области духовних делатности, као што су историја, филозофија, културологија, антропологија, психологија и уметност. Ценећи Љубишину интелектуалну и стваралачку самосвест, акад. Ивановић се, с једне стране, посветио супстанцијалној теорији Љубишиног дела, а с друге стране посматрано, он је без страха и уздржавања *истраживао, сањао и откривао* нове духовне сфере у Љубишином опусу. То је чинио с радошћу и посебним надањућем, те се може са сигурношћу тврдити, да је у том процесу био и најбољи.

Из свега наведеног се може закључити да је „Радомиров наукопис“, како се једном приликом домишљато изразио Ивановићев колега и сарадник проф. др Душан Ичевић, засигурно оставио дубок траг у науци о књижевности и књижевној критици, док је Ивановић, на пољу љубишологије, оставио у наследство изузетно драгоцени публиковани опус и важну грађу за будућа поколења љубишолога истраживача.

Ana ZEČEVIĆ

CONTRIBUTION OF RADOMIR V. IVANOVIĆ'S LJUBIŠOLOGY
(APPENDIX TO BIO-BIBLIOGRAPHY)

Summary

The study on academician Radomir V. Ivanović was written with the aim of pointing out his immense contribution to the field of philology. During three decades of dealing with pastoral issues, Ivanović has repeatedly dealt with the life and work of writer, ethnographer and priest Dionizij Miković (Čelobrdo, 1861–1942), poet Stefan Mitrović (Sveti Stefan, 1909 – Budva, 1985), as well as writers and adventurers. Stjepan Zanović (Budva, 1751 – Amsterdam, 1786). Academician Ivanović paid the most attention to the writer and politician Stefan Mitrov Ljubiša (Budva, 1824 – Vienna, 1878).

After the introductory part, the study includes a contribution to the bio-bibliography, that is, a list of Ivanović's published works dealing with Ljubiša's life and work (with a note that more works are expected to be published that are in preparation). In addition to monographs, over forty studies, essays, essays and presentations, and the same number of contributions commenting on Ivanović's scientific work, confirm his efforts to call the field of Ljubiša's work Ljubišology. Academician Radomir V. Ivanović expanded the research of Ljubiša's work of literary aesthetics and poetics to new areas of spiritual activities, such as history, philosophy, culturology, anthropology, psychology and art.

Keywords: Radomir V. Ivanović, Stefan Mitrov Ljubiša, Ljubišology, Pashtro themes, bio-bibliography, monographs, studies, essays, edited editions.

**BIO-BIBLIOGRAFIJA AKADEMIKA
RADOMIRA V. IVANOVIĆA**

**БИО-БИБЛИОГРАФИЈА АКАДЕМИКА
РАДОМИРА В. ИВАНОВИЋА
(2006–2022)**

БИОГРАФИЈА

**I БИБЛИОГРАФИЈА АКАДЕМИКА РАДОМИРА В.
ИВАНОВИЋА (2006–2022)**

A) МОНОГРАФИЈЕ

Б) СТУДИЈЕ И ОГЛЕДИ

В) ПРИРЕЂИВАЧКИ И УРЕДНИЧКИ РАД

Г) СТУДИЈЕ, ОГЛЕДИ, ЧЛАНЦИ, ПРИКАЗИ, ОСВРТИ

II ЛИТЕРАТУРА О РАДОМИРУ В. ИВАНОВИЋУ

БИОГРАФИЈА

Радомир Владов Ивановић је рођен 28. августа 1936. године у селу Смоница (општина Ђаковица). До априла 1941. живео је у Метохији, а од тада до марта 1947. у Подгорици (Титоград). Потом се породица Ивановић преселила у Змајево, недалеко од Новог Сада. Четири разреда основне школе завршио је у Титограду, три разреда ниже гимназије у Змајеву (САП Војводина), а пет разреда више гимназије у Новом Саду. Дипломирао је на Филозофском факултету у Новом Саду фебруара 1960. на Групи за југословенску књижевност и јужнословенске језике. Кратко време, након дипломирања, радио је као хонорарни професор у Средњој медицинској школи у Приштини.

За асистента на новоотвореном Филозофском факултету у Приштини (Група за српскохрватски језик и југословенске књижевности) изабран је септембра 1960. године. Током 1961–1962. налази се на одслужењу војног рока у Југословенској народној армији (Делнице, СР Хрватска). За асистента на истом Факултету биран је поново априла 1962. Јануара 1965. на Филолошком факултету Универзитета у Београду одбранио је докторску дисертацију *Милутин М. Ускоковић и његово доба*, пред комисијом: академик Велибор Глигорић, проф. др Видо Латковић и проф. др Димитрије Вученов. Половином исте године именован је за доцента за предмет *Нова југословенска књижевност*, а пет година доцније и за ванредног професора.

Од половине 1971. до краја 1975. био је именован за саветника у Републичком секретаријату за образовање и науку СР Србије у Београду. Од почетка 1976. ради као ванредни професор на Филозофском факултету у Новом Саду. Септембра исте године реизабран је за ванредног професора за предмет *Историја југословенских књижевности* у Институту за југословенске књижевности и општу књижевност. Јула 1980. изабран је за редовног професора за предмете *Српска књижевност XIX века* и *Македонска књижевност*, које је предавао до краја школске 2002/2003. године.

Прве стручне и научне радове почео је да објављује 1961. године. До данас је објавио преко 1600 радова у више од 180 листова, часописа и периодичних публикација у земљи и иностранству, 32 монографије, 40 књига студија и огледа, едицију *Изабрана дјела* у

седам књига (Нови Сад, Бијело Поље, 2003). Приредио је на десетине књига, изабраних, сабраних и целокупних дела, од трилогије *Шупље коло* Ника Јовићевића до критичког издања аманетног дела *Протом по води* Михаила Лалића (1975–2019). Радови су му преводњени на: француски, руски, енглески, немачки, албански, македонски, турски, шпански, јерменски, словачки, русински, бугарски, италијански, грчки, шпански и јапански језик. Био је предавач на страним универзитетима филологије у: Будимпешти, Минхену, Јеревану, Сентандреји, Халеу, Лајпцигу, Букурешту, Палерму и Варшави. Говорио је руски и македонски, а служио се немачким, словеначким и бугарским језиком. Путовао је у Албанију, Аустрију, Бугарску, Италију, Мађарску, Румунију, СССР, Пољску, Чехословачку, Демократску Републику Немачку, Савезну Републику Немачку, Шпанију и Грчку.

Као истакнути педагошки, научни и културни радник, Ивановић је током протеклих деценија више пута награђиван значајним друштвеним наградама и признањима: *Наградом града Приштине* (1968), *Децембарском наградом САП Косово* (1970), *Тринаестојулском наградом СР Црне Горе* (1975), *Златном значком Културно-просветне заједнице Србије* (1977), *Повељом Међурепубличке културно-просветне заједнице Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине*, (1983), *Наградом Савезног синдиката Војводине* (1992), *Наградом ослобођења Подгорице* (1995), *Балканском наградом „Кочо Рацин“* (1997), *Косовском наградом „Вук Филиповић“* (1998), *Наградом за животно дело „Паја Марковић Адамов“* (1999/2000), *Наградом Македонске академије наука и уметности поводом 50-годишњице постојања* (2017), *Плакетом „Марко Миљанов“ за научни допринос* (2017), *Сребрном медаљом Паштровића за допринос култури* (2021).

За редовног члана Македонске академије наука и уметности у Скопљу изабран је маја 1991, а децембра 2000. и за иностраног члана Црногорске академије наука и умјетности у Подгорици. Био је члан Удружења књижевника Србије, почасни члан Друштва писаца Македоније, стални члан-сарадник Матице српске у Новом Саду и почасни доктор наука (DOCTOR HONORIS CAUSA) Универзитета „Св. Кирил и Методиј“ у Скопљу.

Ивановић је у периоду 1968–2022. објавио 32 монографије: *Милутин Ускоковић* (1968), *Књижевно стваралаштво Косова на српскохрватском језику* (1971), *Романи Михаила Лалића* (1974),

Поетика Косте Рацина (1979), *Поетика Блажа Конеског* (1983), *Реч о речи – Поетика Аце Шопова* (1986), *Говор пун дарова– Поезија Блажа Конеског* (1988), *Поетика Славка Јаневског: Књ. 1 и 2* (1989), *Григор Прличев у светлу романтизма* (1990), *Поетика Риста Ратковића* (1990), *Његошев поетски говор* (1991), *Реторика човјечности : (морфологија и семантика дјела Марка Миљанова Поповића)* (1993), *Заточене ријечи : (поетика Душана Костића)* (1994), *Писање као судбина : (Поетика Михаила Лалића)* (1994), *Дар и надахнуће – Књижевна дјела Николе Првог Петровића Његоша* (1997), *Његошева психологија и филозофија стварања* (1997), *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише* (2000), *По сунчаном сату : (Поетика и естетика Владана Деснице)* (2001), *Његошева поетика и естетика* (2002), *Машта и мудрост – Поезија и поетика Блажа Конеског* (2004), *Андрићева мудроносна проза : (Знаци живота и знаци уметности)* (2006), *Митеме и поетеме Томаса Мана* (2007), *Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека* (2009), *Умеће приповедања : (Књижевно дело Душана Буровића)* (2010), *Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса* (2011) и *Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова* (2013), *Енигме и парадигме у дјелу Михаила Лалића* (2016), *Његош; његошологија, његошолози* (2017), *Казалице Стефана Митрова Љубише* (2018), *Поетика и етика Марка Миљанова : монографија* (2019) и *Умјетничка баштина Стевана Дучића : монографија* (2022).

Осим тога објавио је 40 књига студија и огледа посвећених југословенским књижевностима: *Огледи* (1969), *Могућности речи* (1970), *Искушења књижевне анализе* (1972), *Критички методи* (1975), *Портрети македонских писаца* (1975), *Тумачења савременог романа* (1976), *Љепота писања* (1978), *Тешкоће тумачења књижевног дела* (1979), *Македонски писци и дела* (1979), *Огледи о македонској књижевности* (1980), *Писци и проблеми* (1984), *Књижевне паралеле* (1985), *Говор дела* (1986), *Речи на раскрићу* (1987), *Дијалог с дјелом* (1987), *Поетика и критика* (1988), *Од ријечи до ријечи* (1989), *Од Његоша до Лалића* (1992), *Обнова поетског говора* (1995), *Факта и фигуре* (1997), *Виђења и сновиђења* (1999), *Сродство по избору* (1999), *Искусвени кругови* (2002), *Македонске поетске вертикале* (2003), *Књижевно обликовање стварности* (2003), *Времекази и књигокази* (2005), *Стварање и сазнање* (2006), *Књижевна критика као десета муза* (2007), *Дарови и дугови* (2009),

Писци и посредници (2011), *Знамења аутентичности* (2011), *Амалгам чуда и труда* (2012), *Сунчаном страном књижевности* (2013), *Зачарани круг : (Историја, стварност и уметност)* (2014), *Стваралачки узори и изазови : (Његош, Андрић, Лалић)* (2015), *Обнављање лепоте : (књижевне студије и огледи)* (2016), *Значења и тумачења књижевног дела : (студије и огледи)* (2018), *Методe и дoмети савремене науке o књижевности : студије и огледи* (2021), *Књижевна проблематика и апoретика : (студије и огледи)* (2021) и *Стваралачке тајне и аналитичка открића : (монографије, студије и огледи)* (2022).

На македонски језик је преведено 12 Ивановићевих књига: *Современиот роман* (1977), *Портрети на македонски писатели* (1979), *Поетиката на Коста Раџин* (1979), *Огледи за македонската литература* (1982), *Поетиката на Блаже Конески* (1983), *Македонски писатели и дела* (1984), *Књижевни паралели* (1986), *Поетиката на Аџо Шопов* (1986), *Поезијата на Блаже Конески* (1988), *Дијалог со делото* (1988), *Григор Прличев во светлината на романтизмот* (1990) и *За смислата на создавањето и на постоењето – Поезијата и поетиката на Раџин* (2003).

Ивановићев рад оцењивали су еминентни критичари 21. века и у последњој деценији објављене су три монографије о његовим критикама са текстовима реномираних српских, црногорских и македонских књижевних историчара и критичара, представника различитих генерација и методолошких определења.

Поводом шездесетпете године живота и четрдесете године плодног научног и педагошког рада, 2001. године, објављена је књига – *Liber amicorum : (зборник радова у почит академику Радомиру В. Ивановићу)*, у којој је заступљено 34 сарадника⁸⁹, а коју је зналачки уредио проф. др Миодраг Радовић.

Избор *Критика критике – Критичари о делу Радомира В. Ивановића*, који је приредио проф. др Милош Ђорђевић, изашао је 2010.

⁸⁹ Миодраг Радовић, Блаже Конески, Александар Спасов, Мирослав Пантић, Драгутин П. Вукотић, Милорад Живанчевић, Чедо Вуковић, Томе Саздов, Мирослав Егерић, Владета Вуковић, Радојица Таутовић, Слободан Калезић, Никола Страјнић, Бојина М. Ивановић, Душан Ичевић, Бојана Јелушић, Зора Јестровић, Ново Вуковић, Атанас Вангелов, Зоран Константиновић, Јоже Погачник, Бранислав Остојић, Владимир Осолник, Петар Милосављевић, Васо Милинчевић, Славица Перовић, Јанез Вречко, Младен Шукало, Миролуб М. Стојановић, Ванчо Тушевски, Бојана Стојановић-Пантовић, Милош Ђорђевић, Бранко Поповић и Зорица Радуловић.

године, поводом педесетогодишњице рада. У њему су заступљени текстови српских, црногорских и македонских књижевних историчара и критичара.

Избор *Дарови и уздарја – критичари о дјелу Радомира В. Ивановића*, приређивача проф. др Милорада Јеврића, објављен је 2016. године, поводом осамдесетогодишњице живота и педесетогодишњице научног рада. У њему су заступљени радови 12 стваралаца⁹⁰, који су укупно објавили 17 прилога.

Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића до сада је објављивана више пута у виду нових и допуњених издања. Прву, под називом *Др Радомир В. Ивановић: био-библиографија*, израдио је Бранко Јокић, а објављена је у *Библиографском вјеснику* (3/1984) и садржи укупно 1174 библиографске јединице⁹¹. Осим тога, Бранко Јокић је са Јелицом Јововић објавио још три издања *Био-библиографије*. Прво, 1992⁹², а друго допуњено 1996. године⁹³. Треће допуњено издање под називом *Библиографија академика Радомира Ивановића* исти аутори су израдили 2006. и она представља попис целокупног педесетогодишњег Ивановићевог рада и садржи 2599 библиографских јединица.⁹⁴ *Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића : (2006–2016)* аутора Бранке Г. Драгосавац представља наставак трећег издања. Састоји се из два дела: библиографије радова академика Ивановића и библиографије радова о Ивановићевим монографијама и текстовима подељеним на четири сегмента. Библиографија радова академика Ивановића садржи податке о објављеним монографским публикацијама, попис књига које приредио Ивановић и две целине у којима се налази попис студија, огледа, чланака, приказа и осврта. Она садржи 276 библиографских јединица, са исписаним комплетним садржајем монографија, или

⁹⁰ Милош Ђорђевић, Мила Медиговић-Стефановић, Милорад Јеврић, Душан Ичевић, Живко Ђурковић, Момчило Голијанин, Весна Вукићевић Јанковић, Лидија Томић, Ненад Вуковић, Лариса Ивановна Раздобудко Човић, Марко Јелић и Добрашин Јелић.

⁹¹ Др Радомир В. Ивановић : био-библиографија / Бранко Јокић. – У Библиографски вјесник. – 13, 3 (1984), стр. 83–173.

⁹² Био-библиографија др Радомира В. Ивановића / Бранко Јокић, Јелица Јововић. – Нови Сад : Цветник, 1992. – 128 стр.

⁹³ Био-библиографија др Радомира В. Ивановића / Бранко Јокић, Јелица Јововић. – (2. допуњено изд.). – Сремски Карловци : Кровови : Културни центар Карловачка уметничка радионица, 1996. – 198 стр.

⁹⁴ Биобиблиографија академика Радомира В. Ивановића / Бранко Јокић, Јелица Јововић. – 3. допуњено изд. – Нови Сад : Змај, 2006. – 273 стр.

наведеним анотацијама за серијске публикације и опремљена је Именским регистром и Регистром наслова часописа.⁹⁵

Бранко Јокић и Јелица Јововић израдили су 2003. године *Библиографију академика Радомира В. Ивановића: (македонистика)*⁹⁶ која представља ужи сегмент Ивановићевог научног стваралаштва и односи се на македонске писце и македонску књижевност.

*Био-библиографија Радомира В. Ивановића: монтенегрина*⁹⁷ представља попис Ивановићевих радова (књиге и чланци) који се односе на црногорске ауторе и црногорску књижевност, као и радове црногорских аутора о Ивановићевом научном делу. Ову Библиографију која садржи 1339 библиографских јединица саставио је Милорад Т. Миловић.

Иако је према до сада објављеним подацима број библиографских јединица Радомира В. Ивановића близу 3100, претпоставка је да би он могао бити и већи. Након израде целокупне библиографије биће утврђен њихов тачан број.

Неопходно је истаћи констатацију са почетка монографије *Дарови и ударја* у тексту Милоша Ђорђевића да „број књига прстиже број година живота Радомира Ивановића ... и та чињеница битно одређује природу творачког дара и карактер научникове личности“.⁹⁸ Са аспекта библиографије и одређивања Ивановићевог „дара и карактера научникове личности“ број библиографских јединица показује нам један потпуно други аспект, не само да број јединица прелази број година живота, већ га је надмашио чак 35 пута, што нам академика Ивановића представља у сасвим другој димензији и ставља у ред најплоднијих књижевних критичара данашњице.

⁹⁵ Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића : (2006–2016) / Бранка Драгосавац. – У: Дарови и ударја : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио и предговор написао Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 239–289.

⁹⁶ Библиографија академика Радомира В. Ивановића : (македонистика) / Бранко Јокић, Јелица Јововић. – Приштина : Институт за српску културу ; Нови Сад : Змај, 2003. – 107 стр.

⁹⁷ Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића : монтенегрина / Милорад Т. Миловић. Цетиње : Централна народна библиотека Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 2010. – 299 стр.

⁹⁸ Дух синтезе историчара идеја : (Поетолошка монографија о приповедачком умећу Душана Ђуровића). – У: Дарови и ударја : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио и предговор написао Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 11.

І БИБЛИОГРАФИЈА АКАДЕМИКА РАДОМИРА В. ИВАНОВИЋА
(2006–2022)

А) МОНОГРАФИЈЕ

1. **Anagrami i kriptogrami u romanima Umberta Eka = Anagrams and cryptograms in the novels of Umberto Eco.** – Podgorica : Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2009. – 248 str.
2. **Анрићева мудроносна проза : знаци живота и знаци уметности.** – 1. изд. – Нови Сад: Змај, 2006. – 236 стр.
3. **Енигме и парадигме у дјелу Михаила Лалића : монографија.** – 1. изд. – Подгорица : Медуон, 2016. – 287 стр.
4. **Казалице Стефана Митрова Љубише.** – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2018. – 326 стр.
5. **Lavirinti čarobnog realizma Gabrijela Garsije Markesa.** – Podgorica : Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2011. – 358 str.
6. **Miteme i poeteme Tomasa Mana : monografija.** – 1. izd. – Novi Sad : Zmaj, 2007. – 329 str.
7. **Његош. Његошологија. Његошолози.** – Подгорица : ЦАНУ, 2017 (Подгорица : Pro File). – 270 стр.
8. **Поетика и етика Марка Миљанова : монографија.** – Подгорица : Завод за уџбенике и наставна средства, 2019. – 458 стр.
9. **Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова.** – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2012. – 292 стр.
10. **Умеће приповедања : (књижевно дело Душана Ђуровића).** – Бијело Поље : Пегаз, 2010. – 311 стр.
11. **Умјетничка баштина Стевана Дучића : монографија.** – 1. изд. – Подгорица : Завод за уџбенике и наставна средства : Медуон, 2022. – 262 стр.

Б) СТУДИЈЕ И ОГЛЕДИ

12. **Стварање и сазнање : књижевне студије и огледи.** – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2006. – 302 стр.
13. **Књижевна критика као десета муза : студије и огледи.** – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2007. – 324 стр.
14. **Дарови и дугови : (белетристика и критика).** – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2009. – 271 стр.
15. **Писци и посредници.** – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2011. – 272 стр.
16. **Знамења аутентичности : књижевне студије и огледи : (српски писци из Босне и Херцеговине).** – 1. изд. – Бања Лука : Бесједа ; Београд : Ars Libri, 2011. – 456 стр.
17. **Амалгам чуда и труда.** – Бања Лука ; Београд : Бесједа, Арс Либри, 2012. – 433 стр.
18. **Сунчаном страном књижевности.** – Нови Сад : Змај, 2013. – 264 стр.
19. **Зачарани круг : историја, стварност, уметност : књижеве студије и огледи.** – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2014. – 291 стр.
20. **Стваралачки узори и изазови : (Његош, Андрић, Лалић).** – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2015. – 316 стр.
21. **Значења и тумачења књижевног дела : (студије и огледи).** – Нови Сад : Завод за културу Војводине, 2018. – 281 стр.
22. **Књижевна проблематика и апоретика : (студије и огледи).** – Подгорица : Завод за уџбенике и наставна средства, 2021. – 254 стр.
23. **Методе и донети савремене науке о књижевности : студије и огледи.** – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2021. – 503 стр.
24. **Обнављање лепоте : књижевне студије и огледи.** – 1. изд. – Вршац : Тули, 2016. – 269 стр.
25. **Стваралачке тајне и аналитичка открића : (студије и огледи).** – Никшић : Народна библиотека „Његош“, 2022. – 230 стр.

В) ПРИРЕЂИВАЧКИ И УРЕДНИЧКИ РАД

26. **Азбучна молитва : (поезија)** / Милан Терзовски ; приредио и предговор написао Радомир В. Ивановић ; превео на македонски Науме Радически. – Скопје : Промопринт, 2010.
27. **АКАДЕМИКУ Ненаду Вуковићу у почаст** / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2020. – 276 стр.
28. **Алексију Везилићу у почаст : (1753–1792–2013)** / приредио и поговор написао Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Змајево [итд.] : Народна библиотека „Данило Киш“ [итд.], 2013.
29. **БЕСЈЕДЕ о Његошу** : зборник радова / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2017. – 410 стр.
30. **Борислав Пекић – деведесет година од рођења : (1930–2020) : [радови са научног скупа одржаног у Подгорици, 5–6. фебруара 2020. године]** / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2020. – 282 стр.
31. **Данило Киш : осамдесет година од рођења : (1935–2015) : радови са научног скупа Подгорица, 15–16. октобар 2015.** / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2016. – 342 стр.
32. **Даровани циклус скулптура и цртежа** / Томе Серафимовски ; уредник Радомир В. Ивановић ; [превела Јелена Лужина]. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2014.
33. **ЗБОРНИК радова професору Милораду Јеврићу у почаст** / [приређивач Радомир Ивановић]. – Београд : Удружење књижевника Србије, 2020. – 308 стр.
34. **Знањем против заборава : изабрани радови Боривоја Маринковића** / приредио и предговор написао Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет [итд.], 2013.
35. **Књижевна критика о Душану Ђуровићу : избор** / приредио и предговор написао Радомир Д. Ивановић. – Бијело Поље : Пегаз, 2009.
36. **Књижевна критика о Ристу Ратковићу : (избор)** / приредили Радомир В. Ивановић, Мирко Ракочевић ; предговор Радомир В. Ивановић. – Бијело Поље : Пегаз, 2009.
37. **Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише у свом времену и данас : (1878–2018) : [радови са научног скупа, Подгорица, 7. и 8. новембра 2018. године, у организацији Одјељења хуманистичких наука Црногорске академије наука и умјетности]** / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2019. – 433 стр.
38. **Лалићеве пјесме и поеме у првој фази стварања : свеска 1–2** / приредила Мила Медиговић Стефановић ; уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2021. – 467 стр.

39. **МАРКО Миљанов у огледалу критике** : избор / приредили Радомир В. Ивановић, Бранка Г. Драгосавац. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2017. – 519 стр.
40. **Машта и мудрост : изабране студије и огледи** / Бранко Поповић ; приредили Радомир В. Ивановић, Живко Ђурковић. – (1. изд.). – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – 326 стр.
41. **Међуратно књижевно стваралаштво : проза, поезија и критика : (1935–1941)** / Михаило Лалић ; приредили Мила Медиговић-Стефановић, Радомир В. Ивановић ; [предговор Радомир В. Ивановић ; поговор Мила Медиговић-Стефановић]. – 1. изд. – Крагујевац : Удружење писаца Крагујевца : Завичајно удружење „Комови“, 2014.
42. **Никола I Петровић Његош** / приредио, предговор и напомене написао Радомир В. Ивановић. – Нови Сад : Орфеус, 2007.
43. **Његошеве поеме** / приредио и предговор написао Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2013.
44. **Прутом по води : (љетопис књиге)** / Михаило Лалић ; приредио Радомир В. Ивановић ; уредник Драган К. Вукчевић. – Подгорица : ЦАНУ, 2019. – 554 стр.
45. **Селективна библиографија о Горском вијенцу : (1847–2016) : поводом 170 година од првог издања** / Добрило Аранитовић ; уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2017. – 629 стр.
46. **СЛОВО и вијек** : Марко Миљанов у огледалу критике : избор / приредили Радомир В. Ивановић, Бранка Г. Драгосавац. – 1. изд. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – 397 стр.
47. **Три књижевна аманета** : избор / Марко Миљанов Поповић ; приредили Рајка Биговић-Глушица, Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2015.
48. **У кругу светлости и лепоте : ликовна монографија** / Зоран Јанаћковић ; приредио и поговор написао Радомир В. Ивановић. – Београд : Тампопринт, 2008.
49. **УМЈЕТНИЧКЕ и научне вриједности дјела Марка Миљанова Поповића** : зборник радова / [главни уредник Радомир В. Ивановић]. – 1. изд. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2018. – 286 стр.

Г) СТУДИЈЕ, ОГЛЕДИ, ЧЛАНЦИ, ПРИКАЗИ, ОСВРТИ

50. **Андрићева језичка инвенција : (анализа конкретне и латентне енергије поетског говора) // Андрић између Истока и Запада : [зборник радова, Бања Лука, 8. и 9. децембар 2011.] / главни уредник Рајко Кузмановић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2012. – Стр. 245–266.**
51. **Андрићева фрагментарна проза и ауторски коментари као извор естетичких и поетичких одређења // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 189:492:5(новембар 2013) 668–689.**
52. **Апокалиптички мит о позном Његошевем умотвору : (евокативна поема „Полазак Помпеја“) // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 3:2 (1997) 74–101.**
53. **Аутентична одбрана чистоте и љепоте говорног и књижевног језика : (структура Кочићеве поетске прозе) // Кровови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 22/23:71/74(2008/2009) 71–74, 44–55.**
54. **Аутентична одбрана чистоте и љепоте говорног и књижевног језика : (структура Кочићеве поетике и ритмичке прозе) // Петар Кочић данас : зборник радова, [Бања Лука, 10. и 11. новембра 2007. године] / главни уредник Рајко Кузмановић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2009. – Стр. 145–168.**
55. **Аутобиографија. Поводом књиге Мирјане Д. Стефановић. – Приказ књиге: Мирјана Д. Стефановић: Аутобиографија, Београд, 2010 // Књижевна историја (Београд). – ISSN 0350-6428. 45:15(2013) 969–989.**
56. **Аутокритика револуције у дјелу Михаила Лалића // Аутокритика револуције у дјелу Михаила Лалића : (Поражени – Тамара – Одлучан човјек – Опраштања није било) / Бојана Обрадовић. – Подгорица : Унирекс : Унирекс Груп ; Београд : Унирекс, 2021. – Стр. 129.**
57. **Бабовићев допринос развоју његошологије : (прилог естетици и поетици) // Његошев зборник Матице српске. 3(2018) 43–58.**
58. **Био-библиографија ; Биљешка о писцу // Три књижевна аманета : избор / Марко Миљанов Поповић ; приредили Рајка Биговић-Глушица, Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2015. – Стр. 254–261.**
59. **Благо томе ко довијек живи, имао се рашта и родити // Његош као неисцрпна инспирација : каталог : циклус посвећен Његошу : 1813–2013 / Драган Мијач Бриле. – Цилус од 12 ликовних прилога изложен у Дому културе „Кочо Рацин“, у Скопљу, јуна 2014. године.**
60. **Богишићев допринос сакупљању, проучавању и објављивању најстаријих народних пјесама : (с посебним освртом на бугарштице) // Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору / уредник Зоран П. Рашовић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2018. – Стр. 115–135.**
61. **Велика радост стварања // МАРКО Миљанов у огледалу критике : избор / приредили Радомир В. Ивановић, Бранка Г. Драгосавац. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2017. – Стр. 13–52.**

62. **Велика радост стварања** // СЛОВО и вијек : Марко Миљанов у огледалу критике : избор / приредили Радомир В. Ивановић, Бранка Г. Драгосавац. – 1. изд. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 9–35.
63. **Велика радост стварања** // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 11:11:46(2016) 61–73.
64. **Велика радост стварања 2** // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 11:11:47/48 (2016) 89–95.
65. **Вербализација као облик моделовања свијета** // Превод у систему компаративних изучавања националне и стране књижевности и културе. – Приштина ; Косовска Митровица : Филозофски факултет Универзитета, 2012. – Стр. 112–125.
66. **Vita brevis, ars aeterna : (poetska metafizika i onirički eruditizam u Vukovićевој поеми „Snovi mikrokozma“)** // Poezija članova Crnogorske akademije nauka i umjetnosti / [priredio Pavle Goranović]. – Podgorica : Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2018. – Str. 215–219.
67. **Владан Десница као иноватор савремене књижевности : (поводом стогодишњице пишчева рођења : 1905–2005)** // Педагошка стварност (Нови Сад). – ISSN 0553-4569. 51:9/10(2005) 673–685.
68. **Врсте и жанрови историјског романа Чеда Вуковића** : (прилог наратологији и генологији) // Гласник Одјељења хуманистичких наука (ЦАНУ). 3 (2016) 81–107.
69. **Вук и Његош као Андрићеви „учитељи енергије“** // Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ. – ISSN 0350-5480. 24(2006) 123–143.
70. **Генерирање поетских идеја и књижевног текста : (Гете у Мановој есејистици и белетристици)** // Наш траг (Велика Плана). – ISSN 0354-575X. 14:2/3(2007) 233–261.
71. **Данило Киш о односу стварања и сазнања** // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 1:1:4(2005) 79–85.
72. **Дарови и дугови : (могућност критичког вредновања и превредновања)** // Књижевна критика о Душану Ђуровићу : избор / приредио и предговор написао Радомир Д. Ивановић. – Бијело Поље : Пегаз, 2009. – Стр. 9–27.
73. **Даровити стваралац и мислилац** // Зборник радова *Михаило Лалић – сто година од рођења : (1914–2014)* / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2015. – Стр. 9–14.
74. **Двије значајне руске монографије као подстицај развоју његошологије у XIX вијеку** // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 9:9:36–(2013) 60–69.
75. **Демони љубави и анђели смрти** // Годишен зборник. – Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“. – 36(2010). – Стр. 565–578.
76. **Дјело достојно поштовања и дивљења** : In memoriam Академику Чеду Вуковићу (1920–2014). – [Говор на комеморативној сједници одржаној у ЦАНУ (11. април 2014. године)] // ЧЕДО Вуковић : 1920–2014 / [уредио Драган Радоњић]. – Подгорица : Црногорска академија наука и

- умјетности, 2021. – Стр. 199–205.
77. **Додир духа и живота : (књижевна критика о делу Риста Ратковића)** // Књижевна критика о Ристу Ратковићу : (избор) / приредили Радомир В. Ивановић, Мирко Ракочевић ; предговор Радомир В. Ивановић. – Бијело Поље : Пегаз, 2009. – Стр. 9–33.
78. **Додир духа и живота : (књижевна критика о делу Риста Ратковића)**. – П. о.: Гласник Одјељења ЦАНУ ; бр. 28, 2010. – Стр. 121–141.
79. **Допринос Боровоја Маринковића науци о књижевности : прилог књижевној аксиологији** // Знањем против заборава : изабрани радови Боровоја Маринковића / приредио и предговор написао Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет [итд.], 2013. – Стр. 9–43.
80. **Допринос Боровоја Маринковића српској науци о књижевности : (прилог књижевној аксиологији)** // Зборник радова у спомен на Боровоја Маринковића. – Нови Сад : Филозофски факултет, 2014. – Стр. 33–57.
81. **Допринос епистографији** : (епистоларна поезија и проза Марка Миљанова Поповића) // СЛОВО и вијек : Марко Миљанов у огледалу критике : избор / приредили Радомир В. Ивановић, Бранка Г. Драгосавац. – 1. изд. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 321–340.
82. **Допринос Исидоре Секулић развоју савремене његошологије** // Глас / САНУ ; 427. Одељење језика и књижевности ; 30 (2017). – Стр. 79–100.
83. **Допринос књижевној критици**. – Приказ књиге: Мирјана Бечејски: Земаљски и небески знаци, Приштина, Лепосавић, 2013. // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 10:10:37(2014) 128–132.
84. **Допринос књижевној критици**. – Приказ књиге: Мирјана Бечејски: Земаљски и небески знаци, Приштина, Лепосавић, 2013. // Баштина (Приштина, Лепосавић). – ISSN 0351-9008. 35(2013) 413–417.
85. **Допринос Милорада Живанчевића развоју савремене југославистике и полонистике** // Гласник Одјељења хуманистичких наука (ЦАНУ). 5(2019) 75–102.
86. **Допринос Милорада Живанчевића развоју савремене југославистике и полонистике** // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 11(нова серија, 2014) 179–205.
87. **Допринос Павла Поповића савременој његошологији : (о Горском вијенцу)** // Књижевне новине (Београд). – ISSN 0023-2416. 65:1211(2013) 1–2.
88. **Допринос реалистичкој прози** // Сабрани радови / Стеван И. Самарцић ; приредио Добрило Аранитовић. – Пљевља : Народна библиотека „Стеван Самарцић“, 2018. – Стр. 165–171.
89. **Драмско умеће : (полиграфија као стваралачки нагон)** // Крвови (Сремски Карловци). – ISSN 0352-6351. 24–25:75–78(2010–2011) 132–140.
90. **Древна прича као сумирано искуство и сазнање : (романсијерски првијенац Радоње Вукославовића)**. – Приказ књиге: Радоња

- Вукославовић: Сјене и присјене, Нови Сад, 1999. // Крбови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 19:59/62(2005) 7–14.
91. **Дух који ствара и душа која пати : [извод из рецензије] // Реч бива дело / Љубиша Рајковић Кожељац. – Књажевац : Књижевни клуб „Бранко Миљковић“, 2009. – Стр. 449.**
 92. **Духовно сродство : (процеси стваралачке иницијације у делу Хермана Хесеа и Томаса Мана) // Златна греда (Нови Сад). – ISSN 1451-0715. 6:62(2006) 35–44.**
 93. **Духовно сродство : (процеси стваралачке иницијације у делу Хермана Хесеа и Томаса Мана). – П. о.: Гласник Одјељења умјетности ; бр. 25. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2007. – Стр. 101–124.**
 94. **Ђоновићева поетика и аутопоетика у контексту покрета социјалне литературе : (прилог књижевној аксиологији) // Зборник радова Вријеме и традиција – о књижевном стваралаштву Јанка Ђоновића / уредник Жарко Ђуровић. – Одјељење умјетности. – Подгорица : ЦАНУ, 2015. – Стр. 13–37.**
 95. **Експресивне, сазнајне и интуитивне моћи лирског дискурса // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 15:18:58 (2019) 64–74.**
 96. **Еманације „дивљег генија“ у дјелу Стјепана Зановића (1751–1786) // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 3:1(1997) 19–33.**
 97. **Energizam naučnih i etičkih načela // Dostignuća i perspektive razvoja savremene urologije : skup posvećen 80-godišnjici života i 50-godišnjici naučnog rada akademika Dragutina Vukotića : radovi sa naučnog skupa, Podgorica, 14. oktobar 2004. / urednik Milan Dragović. – Podgorica : Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2005. – Str. 19–25.**
 98. **Епистографија као хибридна форма у Љубишином делу : (прилог генологији) // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 198:509:3(2022) 427–437.**
 99. **Епска и лирска нарација у објављеним и необјављеним поемама Михаила Лалића // Зборник радова Михаило Лалић – сто година од рођења : (1914–2014) / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2015. – Стр. 313–336.**
 100. **Епска и лирска нарација у објављеним и необјављеним поемама Михаила Лалића : (прилог критичком издању дјела) : [поговор] // Лалићеве пјесме и поеме у првој фази стварања : свеска 1–2 / приредила Мила Медиговић Стефановић ; уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2021. – Стр. 347–369.**
 101. **Естетика, поетика и критичка одређења Данила Киша // ДАНИЛО Киш : осамдесет година од рођења : (1935–2015) : радови са научног скупа Подгорица, 15–16. октобар 2015. / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2016. – Стр. 99–117.**
 102. **Естетички и поетички проблеми и апорије у савременој науци о књижевности : прилог научној методологији // Глас. – ISSN 0351-**

7365. 418:27(2011) 115–134.
- 103. Живети у причи и за њу : (структурна, тематска и композициона сложевина хибридног романа *Певач Бошка Петровића*)** // Кровови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 27:81–84(2012–2013) 3–18.
- 104. Завичај као неисцрпна инспирација :** (Мила Медиговић Стефановић: „Бршљан уз кућу“, Будва, 2014) // Паштровски алманах (Свети Стефан, Петровац на мору). – ISSN – 2337-022X. 2(2016) 567–569.
- 105. Завичај као неисцрпна инспирација.** – Приказ књиге: Мила Медиговић-Стефановић: Бршљан уз кућу, Будва, 2014 // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 10:10:42(2015) 126–129.
- 106. Заједнички резултат научних и естетичких истраживања //** Паштровски алманах (Свети Стефан, Петровац на мору). – ISSN – 2337-022X. 3(2016) 73–75.
- 107. Заточник медитеранског света.** – Приказ књиге: Соња Томовић-Шундић: Његошев доживљај љепоте : монографија, Подгорица, 2018 // Књижевне новине (Београд). – ISSN 0023-2416. 71:1287–1288(2019) 15.
- 108. Зборник радова као спас од заборава //** Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. (22. 9. 2021) 2.
- 109. Зборовите се моћна рамка на светот //** Стожер (Скопје). – ISSN 1409-6005. 17:116(2013) 40–43.
- 110. Зборовите се моћна рамка на светот : Азбучна молитва посветена на творечка светлина и на познанието //** Азбучна молитва : (поезија) / Милан Терзовски ; приредио и предговор написао Радомир В. Ивановић ; превео на македонски Науме Радически. – Скопје : Промопринт, 2010. – Стр. 11–33.
- 111. Зло као етичка апорија у *Тихом Дону* Михаила А. Шолохова.** – П. о.: Други Лалићеви сусрети: Зло као књижевна тема, зборник радова (2010) ; бр. 104 ; књ. 35. – Стр. 49–73.
- 112. Знање и умење Ериха Коша у тумачењу и стварању сатире као књижевне врсте //** Лалићеви сусрети (трећи): Сатира у јужнословенским књижевностима : радови са научног скупа, 15. Јун 2012. године / уредник Жарко Ђуровић. – Подгорица Црногорска академија наука и умјетности, 2013. – Стр. 17–36.
- 113. Значај историјске, културне и умјетничке баштине :** (прилог тумачењу односа наративне и скриптивне културе // Разни списи ; Критика о писцу ; Био-библиографија ; Илустрације / Стеван Дучић ; приредио Радомир Прелевић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2020. – Стр. 158–164.
- 114. Зуковићев допринос проучавању умјетничких и научних вриједности дјела Марка Миљанова Поповића (1981–2019) //** СПОМЕНИЦА академику Љубомиру Зуковићу / главни уредник Рајко Кузмановић ; одговорни уредник Драго Бранковић ; уредник Бранко Летић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2022. – Стр. 83–96.
- 115. Il compenentrare artistico : (interazione della letteratura, della pittura e dell' arte applicata) //** Irena Lagator Pejović : Apertura del libro, [Galleria

- Macchi srte collezioni, Pisa, 15–31 ottobre 2005]. – Pissa : Galleria Macchi arte collezioni. – P. 36–37.
- 116. Иновација и модернизација ратног романа у југословенским књижевностима : (прилог теорији и типологији романа) //** Литература слободарских визија : (НОБ у јужнословенским књижевностима) : радови са научног скупа, Подгорица, 29. октобар 2010. / уредник Жарко Ђуровић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2012. – Стр. 11–37.
- 117. Insert iz prikaza knjige Mirka Andrića-Gudžulića – „Dolazak“ (Zagreb, 1976) //** Vratovići : roman / Mirko Andrić Gudžulić. – Zagreb : Studio Moderna, 2016. – Стр. 247–248.
- 118. Интегрална слика света у уметности.** – Приказ књиге: Ана М. Зечевић: Драмско и музичко у делу Лазе Костића, Нови Сад, 2019 // Књижевне новине (Београд). 72, 1293–1294 (2020) 14.
- 119. Interlacing of the Arts : (the interaction of literature, fine arts and applied arts) //** Irena Lagator Pejović : Apertura del libro, [Galleria Macchi srte collezioni, Pisa, 15–31 ottobre 2005]. – Pissa : Galleria Macchi arte collezioni. – P. 38–39.
- 120. Интердисциплинарни метод проучавања културне историје //** Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. – (19. 2. 2020) 6.
- 121. Интердисциплинарни метод проучавања културне историје //** Све постаје ријеч, у ријечи да живи : прилози о културној историји Паштровића и Будве / Ана М. Зечевић. – 1. изд. – Петровац на Мору : Друштво за културни развој „Бауо“ ; Београд : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, 2019. – Стр. 13–16.
- 122. Истинитост, актуелност, занимљивост : сто година од рођења Михаила Лалића : (1914–2014) //** Књижевне новине (Београд). – ISSN 0023-2416. 66:1224/1125(2014) 7.
- 123. Историја критике као историја идеја : домети српске књижевне критике //** Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 185:483:3(март 2009) 470–489.
- 124. Историјски роман полифоне структуре : (Богумилово крштење) : [поговор] //** Богумилово крштење / Борис Вишински. – Бијело Поље, 2006. – Стр. 301–318.
- 125. Историјски роман полифоне структуре.** – Приказ књиге: Борис Вишински: Богумилово крштење, Бијело Поље, 2006. // Кровови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 20:63/66(2006) 15–22.
- 126. Истраживачки, сакупљачки и умјетнички допринос Стевана Дучића : (прилог аксиологији) //** Разни списи ; Критика о писцу ; Библиографија ; Илустрације / Стеван Дучић ; приредио Радомир Прелевић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2020. – Стр. 235–272.
- 127. Истраживачки, сакупљачки и умјетнички допринос Стевана Дучића : поводом стогодишњице пишчеве смрти (1918–2018) : (прилог аксиологији) //** Изворник : годишњак Вукове задужбине –

- огранка у Гајдобри. – ISSN – 1452-1350. 14(2018, шт. 2019) 197–226.
- 128. Јуначке пјесме Стевана Дучића** (одломак) // Хроника 2017 / Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, Подгорица ; припремили: Настадин Булатовић, Драгиша - Перо Гошовић ; [фотографије Настадин Булатовић, Драгиша - Перо Гошовић, Иван Лаковић]. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2017. – Стр. 49.
- 129. Карактеристике реалистичке приповетке** // Стремљења (Приштина/Косовска Митровица). – ISSN – 0585-4229. 60, 1–3 (2020) 670–677.
- 130. „Кључар од језика“** : (допринос компаративном проучавању предајних облика) // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 13(нова серија, 2016) 89–110.
- 131. Книжевнонаучните одредељи на Харалампие Поелнаковиќ** // Избрани дела. Кн. 7, Во зборот на современиците / Харалампие Поелнаковиќ. – Скопје : Култура, 2007. – Стр. 91–105.
- 132. Книжевна историја као облик систематизације знања** // Зборник радова професору Милораду Јеврићу у част / [приређивач Радомир Ивановић]. – Београд : Удружење књижевника Србије, 2020. – Стр. 35–55.
- 133. Книжевна историја као облик систематизације знања.** – Приказ књиге: Милорад Јеврић: Историја српске књижевности – Реализам I–II, Косовска Митровица, Бања Лука, 2017 // Изворник : годишњак Вукове задужбине – огранка у Гајдобри. – ISSN – 1452-1350. 13(2017) 15–38.
- 134. Книжевна критика као десета муза : (књижевнонаучна мисао Славка Леовца)** // Ћоровићеви сусрети. – Билећа; Гацко : „Просвјета“, 2007. – Стр. 199–215.
- 135. Книжевна критика као десета муза : књижевнонаучна мисао Славка Леовца** // Корац (Крушевац). – ISSN 0454-3556. 39:36:11–12(2006) 99–117.
- 136. Книжевна критика као дисциплина науке о књижевности : (Душан Ђуровић и књижевна критика)** // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 12(нова серија, 2015) 9–28.
- 137. Книжевна критика у контексту теорије тумачења и теорије сазнања** // Књижевна историја (Београд). – ISSN 0350-6428. 41: 137–138(2009) 267–275.
- 138. Книжевна критика у контексту теорије тумачења и теорије сазнања** // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 5:5:19(2009) 60–61.
- 139. Книжевна полиграфија Риста Ратковића : (прилог поезици)** // Књижевно дјело Риста Ратковића : (пола вијека од пишчеве смрти) : радови са научног скупа Подгорица, 18. јун 2004. / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2006. – Стр. 13–32.
- 140. Книжевна полиграфија Риста Ратковића : (уз стогодишњицу пишчева рођења)** // Књижевна критика о Ристу Ратковићу : (избор) / приредили Радомир В. Ивановић, Мирко Ракочевић ; предговор Радомир В. Ивановић. – Бијело Поље : Пегаз, 2009. – Стр. 313–333.

141. **Књижевне вредности и структурне особености исповедног романа Елене Феранте** : (Моја генијална пријатељица) // *Летопис Матице српске* (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 196:506:5(2020) 716–726.
142. **Књижевни лист о Шћепану Малом у дјелима Стјепана Зановића, Петра II Петровића Његоша и Стефана Митрова Љубише : (прилог наратологији)** // *Годишњак Факултета за културу и медије : комуникације, медији, култура*. – 6:6(2014). – Београд : Мегатренд универзитет. – Стр. 395–421.
143. **Књижевни мит о Шћепану Малом у дјелима Стјепана Зановића, Петра Другог Петровића Његоша и Стефана Митрова Љубише** // *Ријеч* (Никшић). – ISSN 0354-5480. 10(нова серија, 2013) 191–218.
144. **Књижевноисторијске и поетолошке монографије о српским писцима XX и XXI века : (прилог теорији тумачења)** // *Кровови* (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 29/23:85/89(2015) 4–27.
145. **Књижевно-историјски домети у српској и македонској науци о књижевности : (1970–2005)** // *Српско–македонске културне и књижевне везе : зборник реферата са Међународне научне конференције одржане у Нишу од 15. до 17. новембра 2007. / [приређивач Мирољуб Стојановић]*. – Ниш : Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета, Одсек за књижевност, 2008. – Стр. 49–70.
146. **Књижевно-историјски домети у српској и македонској науци о књижевности : (1970–2005) : прилог теорији књижевне историје**. – П. о.: *Зборник Матице српске за књижевност и језик ; књ. 55, св. 2, 2007.* – Стр. 347–362.
147. **Књижевнонаучна мисао Меше Селимовића : (прилог генологији)** // *Споменица Меше Селимовића / уредник Предраг Палавестра*. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2010. – Стр. 225–241.
148. **Књижевнонаучна одређења Георгија Сталета Поповског** // *Творечкиот лик на Георги Сталев Поповски : (19–20. мај 2011) / [редакциски одбор Атанас Вангелов ... и др.]*. – Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2013. – Стр. 29–53.
149. **Књижевнонаучне монографије о дјелу Стефана Митрова Љубише : (прилог књижевној аксиологији)** // *Зборник радова Паштровићи : (језик и књижевност)*. – Београд ; Петровац на мору : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, 2012. – Стр. 89–109.
150. **Књижевнонаучне монографије о дјелу Стефана Митрова Љубише : (прилог књижевној аксиологији)** // *Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ*. – ISSN 0350-5480. 30(2012) 89–110.
151. **Књижевнонаучни дијалози у савременој полонистици и југославистици : (прилог компаратистици)** // *Ријеч* (Никшић). – ISSN 0354-5480. 7(нова серија, 2012) 167–188.
152. **Књижевнонаучни допринос Нова Вуковића : прилог љубишологији** // *Нотпаге Нову Вуковићу / приредила Рајка Глушица*. – Никшић : Народна библиотека „Његош“, 2022. – Стр. 9–32.

153. **Кратки приповедни облици у наративној прози Михаила А. Шолохова : (прилог наратологији и генологији)** // Кровови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 25:79/80(2011) 3–14.
154. **Краћи приповедни облици у прози Г. Г. Маркеса** // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 6:6:21(2010) 81–92.
155. **Kritika kao tumačenje i razumijevanje književnog djela** // Knjigom o knjigama : književna esejistika / Zora Jestrović. – Cetinje : Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, 2017. – Str. 9–12.
156. **Критичка бесједа Радомира В. Ивановића – академика** // Васкрс звона у Паштровићима / Стево В. Јовановић. – Београд ; Свети Стефан : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића „Дробни пијесак“, 2009. – Стр. 248–255.
157. **Критичка опредељења Бранка Миљковића** // Књижевне новине (Београд). – ISSN 0023-2416. 66:1223(2014) 1,3.
158. **Лалићева књижевна полиграфија у међуратном периоду : (1935–1941) : (архивска истраживања)** // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 9:9:40(2014) 128–132.
159. **Левантинска прича о Шћепану Малом у дјелима Петра Другог Петровића Његоша : (прилог његошологији)** // Његош – ријеч скупља два вијека : зборник радова о стваралаштву П. П. Његоша : (1813–2013) / уредници Александар Б. Лаковић, Голуб Јашовић, Часлав Николић. – Крагујевац : Удружење писаца, 2013. – Стр. 159–174.
160. **Лесендро** // Поезија. Књ. 2 / Сретен Перовић. – Подгорица : Фондација „Пријатељство“, 2009. – Стр. 304–308.
161. **Магија књижевног стварања : (Књижевно дело и читалац)** // Стремљења (Приштина/Косовска Митровица). – ISSN – 0585-4229. 60, 1–3 (2020) 639–651.
162. **Машта је извор свих наших мудрости : (књижевнонаучна и критичка мисао Сретена Марића)** // Гласник Одјељења ЦАНУ. – ISSN 0350-5480. 31(2013) 125–146.
163. **Међуратна приповједачка проза Бранка Ћопића у контексту поетике социјалне литературе** : (Под Грмечом – Борци – Бјегунци – Планинци) // ЋОПИЋЕВО стољеће : зборник радова поводом стогодишњице рођења / приређивач Љубомир Зуковић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2016. – Стр. 173–197.
164. **Методе и модели монографског проучавања књижевног опуса Ф. М. Достојевског** : (прилог теорији рецепције) : поводом двестагодишњице пишевог рођења (1821–2021). – У: Гласник Одјељења хуманистичких наука (ЦАНУ). 7 (2021) 25–51.
165. **Методе и модели монографског проучавања књижевног опуса Ф. М. Достојевског** : (прилог теорији рецепције) // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 197:507:6(2021) 928–945.
166. **Митологија као облик моделовања стварности** // Глас (ЦАНУ). – ISSN 0351-7365. 408:23(2007) [121]–147.
167. **Митологија у роману Томаса Мана** // Кораци (Крушевац). – ISSN 0454-3556. 41:37:5–6(2007) 111–132.

168. **Михаило Лалић као драмски писац : (Дани мржње: Поражени) //** Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 9:1–2(2003) 3–27.
169. **Модерна наративна проза Иве Андрића //** Педагошка стварност (Нови Сад). – ISSN 0553-4569. 51:7/8(2005) 521–535.
170. **Модерно конципирана поетска проза (нараторско-генолошки аспект) //** Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 18, 21, 71 (2021) 70–76.
171. **Монографија Павла Поповића као прекретница у развоју његошологије : (о Горском вијенцу) //** Годишњак Факултета за културу и медије : комуникације, медији, култура. – 5:5(2013). – Београд : Мегатренд универзитет. – Стр. 21–43.
172. **Монографија Павла Поповића као прекретница у развоју његошологије : (о Горском вијенцу) //** Гласник Одјељења хуманистичких наука (ЦАНУ). – (2014) 17–41.
173. **Моћан млаз музичких спознаја у роману Томаса Мана //** Педагошка стварност (Нови Сад). – ISSN 0553-4569. 53:9/10(2007) 757–777.
174. **„Мудрац македонског писма“ : (Књижевно дјело Блажа Конеског) //** Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 18(нова серија, 2021) 9–25.
175. **Мудрост као егзистенцијална потреба у Андрићевој фрагментарној прози //** Златна греда (Нови Сад). – ISSN 1451-0715. 5:49(2005) 33–37.
176. **Мудрост, стварање и лепота као егзистенцијална, духовна и естетска потреба у фрагментарној прози Ива Андрића : (Знакови поред пута) //** Дјело Ива Андрића у новом миленијуму / [уредник Јасмина Вучетић]. – Херцег Нови : Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“ ; Нови Сад : Змај, 2006. – Стр. 15–47.
177. **Најзначајније монографије и коментари као подстицај развоју његошологије у другој половини XIX вијека //** Зборник радова Петар Други Петровић Његош – двеста година од рођења : (1813–2013) / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2013. – Стр. 347–373.
178. **Најзначајније монографије о дјелу Достојевског //** Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. (7. 4. 2021) 6.
179. **Најновија научна истраживања о сакупљачком и стваралачком доприносу Стевана Дучића //** Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 16 (нова серија, 2019) 141–163.
180. **Најновија научна истраживања посвећена сакупљачком и стваралачком доприносу Стевана Дучића : (Сабрана дјела, 1–6) //** Гласник Одјељења хуманистичких наука (ЦАНУ). 6 (2020) 167–193.
181. **Најновија фаза афирмације љубишологије као интердисциплинарне дјелатности : (прилог аксиологији) //** КЊИЖЕВНО дјело Стефана Митрова Љубише у свом времену и данас : (1878–2018) : [радови са научног скупа, Подгорица, 7. и 8. новембра 2018. године, у организацији Одјељења хуманистичких наука Црногорске академије наука и умјетности] / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2019. – Стр. 297–318.

- 182. Најновији допринос његошологији** // Његош и позориште : прилог библиографији радова : (1884–2011) / Добрило Аранитовић. – Шабац : Шабачко позориште : Altera, 2012. – Стр. 163–171.
- 183. Најновији допринос проучавању историје јавних библиотека у Србији у првим два деценијама XX века.** – Приказ књиге: Драгосавац Бранка Г.: Јавне библиотеке у Србији од 1901. до 1918. године, Панчево, 2016 // Библиотекар (Београд). 59, 1 (2017) 121–125.
- 184. Narativna proza kao govor pun darova** // PROZA članova Crnogorske akademije nauka i umjetnosti. [Т. 2] / [priredio Pavle Goranović]. – Podgorica : CANU, 2020. – Стр. 351–356.
- 185. Наратолошко о генолошко богатство конструкционе и композиционе схеме Пекићевог „Златног руна“ (I–VII)** // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 198:510:2(2022) 789–804.
- 186. Наратолошко-генолошки аспект прозе Рајка Лалића** // Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. (22. 6. 2022) 2.
- 187. Научни допринос Бранка Поповића развоју лалићологије** // Машта и мудрост : изабране студије и огледи / Бранко Поповић ; приредили Радомир В. Ивановић, Живко Ђурковић. – (1. изд.). – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 11–30.
- 188. Необјављени дјелови Лалићеве фрагментарне прозе *Исправљачи кривих Дрина*** : (прилог критичком издању дјела) // Прутом по води : (љетопис књиге) / Михаило Лалић ; приредио Радомир В. Ивановић ; уредник Драган К. Вукчевић. – Подгорица : ЦАНУ, 2019. – Стр. 439–471.
- 189. Неодужени дуг савременика** // Подгорица инфо. – ISSN 1800-5187. 8(13. 7. 2008) 92–93.
- 190. Novi roman Mihaila Lalića** // PROZA članova Crnogorske akademije nauka i umjetnosti. [Т. 2] / [priredio Pavle Goranović]. – Podgorica : CANU, 2020. – Стр. 76–79.
- 191. Номадски дух Борислава Пекића** (ауторски коментари у *Времену речи*) // БОРИСЛАВ Пекић – деведесет година од рођења : (1930–2020) : [радови са научног скупа одржаног у Подгорици, 5–6. 2. 2020. године] / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2020. – Стр. 109–127.
- 192. Номадски дух Борислава Пекића** : (ауторски коментари у „Времену речи“). – Рад са Међународног научног скупа: Борислав Пекић, деведесет година од рођења (1930–2020), Подгорица, 4–5. феб. 2020 // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 196:505:5 (2020) 641–656.
- 193. Његош и Љубиша** : (прилог компаратистици) // Паштровски алманах (Свети Стефан, Петровац на мору). – ISSN – 2337-022X. 3(2016) 339–351.
- 194. Његош као стваралачка инспирација Михаила Лалића : (у критици и белетристици)** // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 191:495:4(2015) 478–492.

- 195. О поетици и аутопоетици Мила Краља** // Почасни круг : изабране пјесме / Мило Краљ. – Подгорица : ЦИД, 2008. – Стр. 145–146.
- 196. О процесу литераризације етнолошке монографије Стевана Дучића** : (прилог компаратистици) // Разни списи ; Критика о писцу ; Библиографија ; Илустрације / Стеван Дучић ; приредио Радомир Прелевић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2020. – Стр. 191–219.
- 197. О Шантићевом дјелу и дару у полемички интонирај књижевної критики** // Нова зора (Билећа). – ISSN 1512-9918. 7(2005) 125–132.
- 198. Одабрани коментари и критичка издања „Горског вијенца“ у посљедњим деценијама развоја његошологије (1975–2017)** : (Видо Латковић, Никола Банашевић, Слободан Томовић, Александар Младеновић и Радмило Маројевић) // БЕСЈЕДЕ о Његошу : зборник радова / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2017. – Стр. 53–81.
- 199. Однос историје, стварности и умјетности у тетралогјама романа посвећеним Првом свјетском рату** : (Тихи Дон, Ратна срећа, Време смрти) // Гласник Одјељења хуманистичких наука (ЦАНУ). 4 (2018) 5–32.
- 200. Одуживање дуга Данилу Кишу** // Венац од трња за Данила Киша / Миливоје Павловић. – Београд : Службени гласник, 2016. – Стр. 325–326.
- 201. Песник као тумач поезије : (Драгомир Брајковић о поезији Риста Ратковића)** // Зборник радова На великом путовању – читајући Брајковићеве песме. – Београд : Удружење књижевника Србије, „Филип Вишњић“, 2014. – Стр. 256.
- 202. Повест као потврда даровитости** // Годишен зборник. – Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“. – 36(2010). – Стр. 551–564.
- 203. Повест као потврда даровитости : Пуковнику нема ко да пише** // Златна греда (Нови Сад). – ISSN 1451-0751. 10:101/102(2010) 46–52.
- 204. Поезија и историја (Нова кола Николе I Петровића Његоша)** // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 2:1–2(1996) 3–15.
- 205. Поезија и историја : нова кола Николе Првог Петровића Његоша** // Никола I Петровић Његош / приредио, предговор и напомене написао Радомир В. Ивановић. – Нови Сад : Орфеус, 2007. – Стр. VII–XXXVII.
- 206. Poetika socijalnog realizma : (proza i drama Janka Đonovića)** // PROZA članova Crnogorske akademije nauka i umjetnosti. [Т. 2] / [priredio Pavle Goranović]. – Podgorica : CANU, 2020. – Стр. 36–39.
- 207. Поетика покрета социјалне литературе у Лалићевом дјелу објављеном у међуратном периоду (1935–1941)** // Међуратно књижевно стваралаштво : проза, поезија и критика : (1935–1941) / Михаило Лалић ; приредили Мила Медиговић-Стефановић, Радомир В. Ивановић ; [предговор Радомир В. Ивановић ; поговор Мила Медиговић-Стефановић]. – 1. изд. – Крагујевац : Удружење писаца Крагујевца : Завичајно удружење „Комови“, 2014. – Стр. 9–58.

- 208. Поетолошка опредељења Лазе Костића : (поводом 170-годишњице пишевог рођења : 1841–2011) // Гласник Одјељења ЦАНУ. – ISSN 0350-5480. 29(2011) 163–175.**
- 209. Полемика као вид кристализације естетичких, поетичких и кретаивних опредељења : (полемички нагон Владана Деснице) // Књижевно дело Владана Деснице : зборник радова поводом 100-годишњице рођења / [уредници Јован Радуловић, Душан Иванић]. – Београд : Библиотека града Београда, 2007. – Стр. 11–34.**
- 210. Полемика као вид кристализације књижевне критике : (о Шантићевом дјелу и дару) // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 24(2005) 3–28.**
- 211. Полемика као вид кристализације књижевне критике : (о Шантићевом дјелу и дару) // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 11:1–2(2005) 3–28.**
- 212. Полемика као спас од заборава : (полемички дарови Марка Миљанова) : поводом 120-годишњице пишеве смрти (1901–2021) // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 197:507:3(2021) 297–312.**
- 213. Полиграфија као знак духовне радозналости // Глас Српске академије наука и уметности ; књ. 25, 2009. – Стр. 113–139.**
- 214. Полиграфија као знак духовне радозналости // Глас. – ISSN 0351-7365. 413:25(2009) 107–133.**
- 215. Полиграфијата како порив : (књижевно-научната методологија и критичките методи на Атанас Вангелов) // Зборник от научниот скуп теветен на проф. д-р Атанас Вангелов / превео на македонски Душко Крстевски. – Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2010. – Стр. 21–35.**
- 216. Поновно зачаравање света : (о односу реалистичног и фантастичног у књижевној уметности) // Годишњак Факултета за културу и медије : комуникације, медији, култура. – 2:2(2010). – Београд : Мегатренд универзитет. – Стр. 331–360.**
- 217. Поновно зачаравање свијета : (о односу реалистичног и фантастичног у књижевној уметности) // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 3–4(4. 3. 2010) 16. (први дио).**
- 218. Поновно зачаравање свијета : (о односу реалистичног и фантастичног у књижевној уметности) // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 5–6(7.4. 2010) 18. (други дио).**
- 219. Поновно зачаравање свијета : (о односу реалистичног и фантастичног у књижевној уметности) // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 7–8(17. 5. 2010) 22. (трећи дио).**
- 220. Поновно зачаравање свијета : (о односу реалистичног и фантастичног у књижевној уметности) // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 9–10(8. 7. 2010) 15. (четврти дио).**
- 221. Поновно зачаравање свијета : (о односу реалистичног и фантастичног у књижевној уметности) // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 11–12(12. 9. 2010) 17. (пети дио).**

222. **Поновно зачаравање свијета : (о односу реалистичног и фантастичног у књижевној умјетности)** // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 13–14(12. 10. 2010) 16. (шести дио).
223. **Поновно зачаравање свијета : (о односу реалистичног и фантастичног у књижевној умјетности)** // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 15–16(12. 12. 2010) 18. (седми дио).
224. **Празник приповедања : (митски алегоризам у тетралогiji Томаса Мана)** // Кровови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 21:37/70(2007) 3–16.
225. **Пред тајном живота и смрти.** – Приказ књиге Душан Ичевић: Његошево почело, Нови Сад, 2006 // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 63:14908(9. 6. 2007) X (културни додатак).
226. **Предлог пет књига за награду „Меша Селимовић“ (2016)** // Вечерње новости (Београд). – ISSN 0350-4999. 64(18. 2. 2017) 14.
227. **Предност полифонијског романа : (Скривене поруке Зимског љетовања Владана Деснице)** // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 6:1–2 (2000) 10–28.
228. **Приврженик дјелатне филозофије** // Споменица академика Рајка Кузмановића / приредио Рајко Кузмановић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2006. – Стр. 557–558.
229. **Приповедачко умеће Душана Ђуровића : (прилог естетици и поезици)** // Књижевна критика о Душану Ђуровићу : избор / приредио и предговор написао Радомир Д. Ивановић. – Бијело Поље : Пегаз, 2009. – Стр. 39–64.
230. **Пројимање умјетности : (interakcija književne, likovne i primjenjene umjetnosti)** // Irena Lagator Pejović : Apertura del libro, [Galleria Macchi srte collezioni, Pisa, 15–31 ottobre 2005]. – Pissa : Galleria Macchi arte collezioni. – Str. 40–41.
231. **Проучавање дела Алексија Везилића у српској науци о књижевности** // Алексију Везилићу у част : (1753–1792–2013) / приредио и поговор написао Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Змајево [итд.] : Народна библиотека „Данило Киш“ [итд.], 2013. – Стр. 61–79.
232. **Радомир Ивановић = Радомир Ивановић – Беседа о Прличеву = Беседа за Прличев.** – Охрид : Завод за заштиту споменика културе и музеј, 2006. – 40 стр.
233. **Развијенији приповедачки облици у прози Габријела Гарсије Маркеса** // Наше стварање : зборник радова са шестог симпозијума са међународним учешћем „Васпитач у 21. веку“ / [главни уредник Милутин Ђуричковић]. – Алексинац : Висока школа за васпитаче струковних студија, 2011. – Стр. 25–64.
234. **Разнообразност врста и жанрова у Андрићевој фрагментарној прози : (прилог генологији)** // Philologia Mediana (Ниш). – ISSN 1821-3332. 6:6(2014) 73–91.
235. **Рациновата филозофија на творештво** // Видело (Панчево). – ISSN 1820-6336. 1:1(2008) 33–42.

- 236. Репрезентативна монографска истраживања Његошевог и Љубишиног дјела у XIX и XX вијеку :** (прилог компаратистици). – Комуникације, медији, култура : годишњак Факултета за културу и медије Универзитета „Дон Незбит“ у Београду. – 8:8(2016) 279–299.
- 237. Репрезентативне повести у светској књижевности : (прилог естетици и поезици)** // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 4(нова серија, 2010) 157–183.
- 238. Репрезентативни роман светске књижевности : (прилог теорији и типологији романа)** // Годишњак Факултета за културу и медије : комуникације, медији, култура. – 3:3(2011). – Београд : Мегатренд универзитет. – Стр. 369–405.
- 239. Роман као verbalna kreaciја : (*Sto godina samoće*)** // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 2(nova serija, 2009) 145–165.
- 240. Роман као уточниште стваралачког духа** // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 11–12(10. 9. 2009) 14.
- 241. Роман као уточниште стваралачког духа** // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 13–14(08. 10. 2009) 19.
- 242. Роман као уточниште стваралачког духа** // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 15–16(12. 11. 2009) 19.
- 243. Роман о апатрицима** // КРИТИКА о прози Добрашина Јелића / [приредио] Видак М. Масловарић. – Београд : Партедон, 2019. – Стр. 259.
- 244. Роман о апатрицима, типологија романа.** – Приказ књиге: Добрашин Јелић: Страдања Верка Драговића, Београд, 2013 // Критика о прози Добрашина Јелића / [приредио] Видак М. Масловарић. – Београд : Партедон, 2019. – Стр. 143–146.
- 245. Романијерска уметност Умберта Ека : (*Име руже – Фуково клатно*)** // Годишњак Факултета за културу и медије : комуникације, медији, култура. – 4:4(2012). – Београд : Мегатренд универзитет. – Стр. 247–281.
- 246. Романијерско умеће Душана Ђуровића : (прилог теорији и типологији романа)** // Зборник радова са Међународног научног скупа Савремена црногорска књижевност, Никшић [29–30. IX и 1. X 2005] / главни и одговорни уредник Војислав П. Никчевић. – Никшић : Филозофски факултет, 2006. – Стр. 75–108.
- 247. Романијерско умеће Риста Ратковића.** – П. о.: Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ ; бр. 27, 2009. – Стр. 111–129.
- 248. Савремена актуелизација и проблематизација историјских, културолошких, компаративно-естетичких и књижевноисторијских истраживања** // LIBER amicorum : о делима Небојше Кузмановића. – Нови Сад : Прометеј, 2017. – Стр. 57–64.
- 249. *Savium Maris*** (стваралачки портрет Сава Павловића). – Ријеч на predstavljanju likovne monografije „Savo Pavlović – 50 godina stvaralaštva“ // Паштровски алманах (Свети Стефан, Петровац на мору). – ISSN – 2337-022X. 4(2021), str. 67–70.

- 250. Свако причање има своје законе** (компаративно проучавање Причање Вука Дојчевића и Примјера чојства и јунаштва // Гласник Одјељења умјетности – Црногорска академија наука и умјетности. 32 (2021) 19–35.
- 251. Свако причање има своје законе :** (компаративно проучавање Причања Вука Дојчевића и Примјера чојства и јунаштва) // Бока (Херцег Нови). – ISSN – 0350-7769. 39(2019) 26–38.
- 252. Сећања на Данила Киша** // Венац од трња за Данила Киша / Миливоје Павловић. – Београд : Службени гласник, 2016. – Стр. 322–324.
- 253. Сећања на Данила Киша** // Венац од трња за Данила Киша / Миливоје Павловић. – 2. изд. – Београд : Службени гласник, 2017. – Стр. 322–324.
- 254. Сећања на Данила Киша** // Венац од трња за Данила Киша / Миливоје Павловић. – 3. изд. – Београд : Службени гласник, 2017. – Стр. 322–324.
- 255. Синтеза умјетности и науке или Значајан допринос његошологији.** – Приказ књиге: Душан Ичевић: Његошево почело, Нови Сад, 2006. // Крвови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 22/23:71/74(2008/2009) 98–102.
- 256. Сродство по избору : (теорија и типологија модерног романа у тумачењу Радована Вучковића)** // Зборник радова у част академика Радована Вучковића / уредник Љубомир Зуковић. – Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2006 [тј.] 2007. – Стр. 35–51.
- 257. Сродство по избору : (теорија и типологија модерног романа у тумачењу Радована Вучковића).** – Приказ књиге: Радован Вучковић: Модерни роман двадесетог века, Источно Сарајево, 2005. // Педагошка стварност (Нови Сад). – ISSN 0553-4569. 53:3/4(2007) 165–171.
- 258. Сродство са ријечима : (узбучени роман као причалиште или о односу линеарног и алинеарног приповиједања).** – О роману: Миро Вуксановић: Семолз земља, Нови Сад, 2005. // Мостови (Пљевља). – ISSN 0350-4263. 37:177–178(2006) 75–90.
- 259. Стваралачка и фикцијска проза Радоја Домановића** // Глишић и Домановић : 1908–2008 / уредник Светлана Велмар-Јанковић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2009. – Стр. 399–413.
- 260. Стваралачка критика Исидоре Секулић : (прилог теорији књижевне критике)** // Српска књижевна критика и културна политика у другој половини XX века : тематско-проблемски зборник / уредник Милан Радуловић. – Београд : Институт за књижевност и уметност, 2013. – Стр. 47–66.
- 261. Стваралачке метаморфозе Михаила Лалића :** (прилог филозофији и психологији стварања) // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 15(нова серија, 2018) 51–68.
- 262. Стваралачке метаморфозе Михаила Лалића :** (прилог филозофији и психологији стварања) // Прутом по води : (љетопис књиге) / Михаило Лалић ; приредио Радомир В. Ивановић ; уредник Драган К. Вукчевић. – Подгорица : ЦАНУ, 2019. – Стр. 9–27.

- 263. Стваралачке метаморфозе Михаила Лалића** : прилог филозофији и психологији стварања // *Летопис Матице српске* (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 195:503:5(2019) 635–652.
- 264. Стваралачки ентузијазам Михаила А. Шолохова и Михаила Лалића** : (прилог тумачењу реализма) // *Црногорско – руске књижевне везе* : (међусобна прожимања, дотицаји и подстицаји) : радови са научног скупа, 16. октобра 2012. године / уредник Бранислав Остојић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2013. – Стр. 127–153.
- 265. Стварање и мишљење**. – Приказ књиге: Соња Томовић-Шундић: Његош – pjesник и мислилац, Нови Сад, 2006 // *Побједа* (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 63:14955 (28. 7. 2007) XI (културни додатак).
- 266. Стварање као судбина** : (експлицитна поезика Миодрага Булатовића) // *Књижевно стваралаштво Миодрага Булатовића* : радови са научног скупа, Подгорица, 20. октобар 2011. / уредник Жарко Ђуровић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2013. – Стр. 5–22.
- 267. Стефан Митров Љубиша** (поводом 140 година од смрти) // *БИЛТЕН / Међународни сајам књига Трг од књиге*. – 21–28. јул 2018. – Стр. 10–11.
- 268. Структура Његошове поеме** // *Његошове поеме / приредио и предговор написао Радомир В. Ивановић*. – 1. изд. – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2013. – Стр. 9–58.
- 269. Сустрет писаца у Приштини пре педесет година** : (записи и сећања савременика) // *Стремљења (Приштина/Косовска Митровица)*. – ISSN – 0585-4229. 60, 1–3 (2020) 487–492.
- 270. Súčasná aktualizaciá a problematika historických, kulturologických, komparatívno-estetických a literárnohistorických výskumov**. – Prikaz knjige: Nebojša Kuzmanović: Srbi a Slováci, Vačka Palanka, 2008 // *LIBER amicorum* : о делима Небојше Кузмановића. – Нови Сад : Прометеј, 2017. – Стр. 118–124.
- 271. Тајни споразум са природом** // *Даровани циклус скулптура и цртежа / Томе Серафимовски ; уредник Радомир В. Ивановић ; [превела Јелена Лужина]*. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2014. – Стр. 9–13.
- 272. Таленат покреће свет** : Г. Г. Маркес : од аутобиографије до аутопоетике // *Годишњак за српски језик и књижевност*. – ISSN 1451-5415. 23:10(2010) 267–288.
- 273. Трагање за променљивим суштинама** : (естетика лепог и естетика ружног у тумачењу Умберта Ека). – П. о.: Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, бр. 206, 2008. – Стр. [130]–157.
- 274. Трокраки свећњак Бранка Миљковића** : (естетика, поезика, критика) // *Траг* (Врбас). – ISSN 1451-9437. 9:9:34(2013) 73–78.
- 275. Трудбеник са голема даровна моќ** // *Избрани дела*. Кн. 7, Во зборот на современиците / Харалампие Поленаковиќ. – Скопје : Култура, 2007. – Стр. 389–404.

- 276. У свијету пробуђених ствари** // Поетика дјетињства : књижевна критика о дјелу Душана Ђуришића / [приредио] Милутин Ђуричковић. – Даниловград : Културно-информативни центар „Бијели Павле“, 2007. – Стр. 73–75.
- 277. Уводна ријеч** // Зборник радова Петар Други Петровић Његош – двјеста година од рођења : (1813–2013) / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2013. – Стр. 13–16.
- 278. Умберто Еко као романијер знања у аманетном роману „Нулти број“** // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 192:498:4(2016) 421–439.
- 279. Уметничко дело особене естетике и поетике** // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 5(нова серија, 2011) 93–119.
- 280. Уметност живљења и умеће исказивања** : теоријско-критичка одређења Милана Радуловића // Књижевност, теологија, философија / уредници Милица Мустур, Кристијан Олах. – Београд : Институт за књижевност и уметност ; Фоча : Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, 2018. – Стр. 571–598.
- 281. Уметност као оаза смисла и лепоте** // У кругу светлости и лепоте : ликовна монографија / Зоран Јанаћковић ; приредио и поговор написао Радомир В. Ивановић. – Београд : Тампопринт, 2008. – Стр. 126–127.
- 282. Уметност као оаза смисла и лепоте** // Помак (Лесковац). – ISSN 1450-5207. 13:41–42(2008) 36–37.
- 283. Умјетничке и научне вриједности дјела Марка Миљанова Поповића** : (прилог науци о науци) // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 14(нова серија, 2017) 7–36.
- 284. Умјетничке и научне вриједности дјела Марка Миљанова Поповића** : (прилог науци о науци) // Изворник : годишњак Вукове задужбине – огранка у Гајдобри. – ISSN – 1452-1350. 12(2016) 39–72.
- 285. Умјетничке и научне вриједности дјела Марка Миљанова Поповића** : (прилог науци о науци) // УМЈЕТНИЧКЕ и научне вриједности дјела Марка Миљанова Поповића : зборник радова / [главни уредник Радомир В. Ивановић]. – 1. изд. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2018. – Стр. 221–256.
- 286. Универзалне поруке медитеранске поезије** // Паштровски алманах (Свети Стефан, Петровац на мору). – ISSN – 2337-022X. 2(2016) 317–333.
- 287. Fatum et factum** : (апологија „светског бола“ у поемама Бранка Радичевића) // Крвови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 24–25:75–78(2010–2011) 102–113.
- 288. Филозофија и психологија Аце Шопова** : (прилог поетици и ноетици) // Животот и делото на Ацо Шопов : меѓународен научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Ацо Шопов, Скопје, 5–6 новември 2003 година. – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, 2005. – Стр. 45–72.

289. **Филозофија уметности и филозофија критике у тумачењу Бранка Лазаревића.** – П. о. Глас / САНУ ; 405. Одељење језика и књижевности ; књ. 22, 2006. – Стр. 113–135.
290. **Филозофска и естетичка одређења Лазе Костића : (прилог компаративистици) // У спомен на Лазу Костића : (1841–2011) :** зборник радова / уредила Ивана Живанчевић Секеруш. – Нови Сад : Филозофски факултет, 2011. – Стр. 7–23.
291. **Хуманистичка визија Стефана Митровића // Паштровски алманах (Свети Стефан, Петровац на мору).** – ISSN – 2337-022X. 1(2014) 63–76.
292. **Циклуси и збирке наративних проза о Насредин-хоџи у народној и умјетничкој књижевности :** (прилог наратологији) // Крвови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 33:101/105(2019) 7–21.
293. **Циклуси и збирке наративних проза о Насредин-хоџи у народној и умјетничкој књижевности :** (прилог компаратистици) // АКАДЕМИКУ Ненаду Вуковићу у част / уредник Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2020. – Стр. 47–67.
294. **Циклуси и збирке наративних проза у народној и умјетничкој књижевности :** (прилог компаратистици) // Разни списи ; Критика о писцу ; Био-библиографија ; Илустрације / Стеван Дучић ; приредио Радомир Прелевић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2020. – Стр. 165–190.
295. **Читање света као читање књиге // Кораци (Крушевац).** – ISSN 0454-3556. 42:11/12(2008) 109–129.
296. **Човек у трагичном судару са историјом : ратна и антиратна тетралогичка Време смрти //** Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 190:493:5(мај 2014) 650–671.
297. **Човек у трагичном судару са историјом : ратна и антиратна тетралогичка романа Време смрти //** Зборник радова *Први светски рат* / уредници Слободан Владушић и Ђорђе Ђурић. – Нови Сад : Матица српска, 2015. – Стр. 131–154.
298. **Универзалне естетске вриједности.** – Приступно предавање о Иви Андрићу у ЦАНУ. // Република (Подгорица). – ISSN 1800-5527. 5:1299(23. 10. 2008) 14.

II ЛИТЕРАТУРА О ПИСЦУ

299. А. Ђ.

Неуморни посленик писане ријечи / А. Ђ. // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 70(12.4. 2014) 2 (културни додатак).

*Ријеч на комеморативној седници у ЦАНУ, 11. 4. 2014, посвећен академику Чеду Вуковићу.

300. А. Ђ.

Промоција књиге о Михаилу Лалићу / А. Ђ. – О књизи: Михаило Лалић: Међуратно књижевно стваралаштво : проза, поезија и критика : (1935–1941) / приредили Мила Медиговић-Стефановић, Радомир В. Ивановић, Крагујевац, 2014. // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 70:17461(25. 7. 2014) 18.

301. А. Ђ.

Његошеве поеме у Будви / А. Ђ. – О књизи: Његошеве поеме / приредио и предговор написао Радомир В. Ивановић, Врбас, 2013. // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 70:17468 (1. 8. 2014) 14.

302. Башановић-Чечовић, Јелена

Sinteza dosadašnjih dometa njegošologije i podsticaj za dalja istraživanja : (Radomir V. Ivanović, *Njegoš. Njegošologija. Njegošolozi*, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2017) / Jelena Bašanović-Čečović. – Prikaz // Riječ (Nikšić). 16 (nova serija, 2019) 243–250.

303. Био-библиографска белешка // Годишњак Факултета за културу и медије : комуникације, медији, култура. – 5:5(2013). – Београд : Мегатренд универзитет. – Стр. 775–776.

304. Био-библиографска белешка [Р.В.И.] // Кораца (Крушевац). – ISSN 0454-3556. 41:37:5–6(2007) 214–215.

305. Био-библиографска белешка [Р.В.И.] // Кораца (Крушевац). – ISSN 0454-3556. 40:36:11–12(2006) 190–191.

306. Богутовић, Драган

Заборав над злим пролећем : (век рођења једног од наших водећих прозаиста прошлог столећа – Михаила Лалића) // Вечерње новости (Београд). – ISSN 0350-4999. 61(26.4. 2104) 20–21 (културни додатак)
*Фотографија Михаила Лалића и Радомира В. Ивановића.

307. Богутовић, Драган

Врсни тумач. – О књизи: Сунчаном страном књижевности, Нови Сад, 2013. / Драган Богутовић // Вечерње новости (Београд). – ISSN 0350-4999. 61(07. 6. 2014) 22 (културни додатак).

308. Богутовић, Драган

Вечити иноватор / Драган Богутовић // Вечерње новости (Београд). – ISSN 0350-4999. – (3. 10. 2021) 15.

309. Бранковић, Слободан

Радомир В. Ивановић / [Слободан Бранковић] // Годишњак Факултета за културу и медије : комуникације, медији, култура. – 3:3(2011). – Београд : Мегатренд универзитет. – Стр. 612–613.

310. Бранковић, Слободан

Био-библиографска белешка / [Слободан Бранковић] // Годишњак Факултета за културу и медије : комуникације, медији, култура. – 4:4(2012). – Београд : Мегатренд универзитет. – Стр. 868–869.

311. Бубања, Војислав

Књига о Добрашину / Војислав Бубања. – Београд : аутор, 2010. – Стр. 22, 35, 64, 130–131.

*Добрашин Јелић у књигама Радомира В. Ивановића: *Поетика Риста Ратковића* (1999), *По сунчаном сату* (2001), *Михаило Лалић* (2004).

312. В. В.

У вјечитом трагању за кључевима митологије / В. В. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. // Вијести (Подгорица). – ISSN 1450-6181. 11:3535(29. 1. 2008) 16.

313. В. С.

Прилог тумачења Маркесовог чаробног реализма / В. С. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса, Подгорица, 2011. // Вијести (Подгорица). – ISSN 1450-6181. (18. 5. 2011) 19.

*Представљање књиге *Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса*, Подгорица ЦАНУ, 17. 5. 2011.

314. В. С.

Дјело Радомира В. Ивановића у Петровцу / В. С. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова, Подгорица, 2012. // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 48:16765(16. 8. 2012) 13.

315. Вангелов, Атанас

Слово за Радомир / Атанас Вангелов // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 186–189.

316. Вишњић, Светлана

Svestrana ličnost o kojoj se malo zna : predavanje o Mihailu Laliću održano u CANU. / Svetlana Višnjić // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. – 75:19058(22. 1. 2019) 14.

*О предавању које је одржао Радомир В. Ивановић.

317. Владушић, Слободан

Истина и врлина / Слободан Владушић. – Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 190:494:2(2014) 545–558.

318. Војиновић, Владимир

Монтенегристичке студије академика Радомира В. Ивановића / Владимир Војиновић. – Приказ књиге: Милорад Т. Миловић: Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића : монтенегрина, Цетиње, 2010. // *Lingua Montenegrina*. – ISSN 1800-7007. 6/2:12(2013) 303–307.

319. Вујков, Даница

Радомир В. Ивановић : [био-библиографска белешка] / Даница Вујков // Добитници награде „Павле Марковић Адамов“ : 1988–2010. – Бачка Паланка ; Сремски карловци : Логос ; Културни центар, 2012. – Стр. 104–105.

320. Вукадиновић Зоран Ч.

Значај израде библиографија о Косову и Метохији / Зоран Ч. Вукадиновић. – О књизи: Радомир В. Ивановић: Библиографија књижевних радова Косова и Метохије : 1945–1966, Приштина, 1970. // Баштина (Приштина, Лепосавић). – ISSN 0353-9008. 20(2006) 205–215.

- 321. Вукадиновић, Јованка**
Студија о Томасу Ману / Ј[ованка] Вћ[Вукадиновић]. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 1–2(1. 2. 2008) 18.
- 322. Вукадиновић, Јованка**
Представљање нове књиге Радомира В. Ивановића / Ј[ованка] Вћ[Вукадиновић]. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека, Подгорица, 2009. // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 5–6(07.4. 2009) 18.
- 323. Вукадиновић, Јованка**
Маркес – парадигма приче / Ј.[Јованка] Вћ.[Вукадиновић]. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса, Подгорица, 2011. // Просвјетни рад (Подгорица). – ISSN 00331686. 9–10(07. 7. 2011) 16
- 324. Вукадиновић, Миљурко**
О Лалићу са поводом / [Миљурко Вукадиновић]. – Приказ књиге: Михаило Лалић: Међуратно књижевно стваралаштво : проза, поезија и критика : (1935–1941) / приредили Мила Медиговић-Стефановић, Радомир В. Ивановић, Крагујевац, 2014. // Књижевне новине (Београд). – ISSN 0023-2416. 66:1224–1225(2014) 8.
- 325. Вукадиновић, Миљурко**
Хроника / М[иљурко] В[укадиновић]. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова, Подгорица, 2012. // Књижевне новине (Београд). – ISSN 0023-2416. 65:1211(2013) 23.
- 326. Вукићевић-Јанковић, Весна**
Трагање за границама тумачења : (о књижевно–научном приступу Радомира В. Ивановића) / Весна Вукићевић-Јанковић // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 10:1–2 (2004) 162–173.
- 327. Вукићевић-Јанковић, Весна**
Мудрост, стварање и љепота / Весна Вукићевић-Јанковић. – Приказ књиге: Радомир В. Ивановић: Андрићева мудроносна проза, Нови Сад, 2006 // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 62:14619 (19. 7. 2006), XI (културни додатак).
- 328. Вукићевић-Јанковић, Весна**
Продор у биће поетске кореспонденције / Весна Вукићевић-Јанковић. – Приказ књиге: Радомир В. Ивановић: Андрићева мудроносна проза, Нови Сад, 2006 // Кораци (Крушевац). – ISSN 0454-3556. 41:37:5/6(2007) 153–157.
- 329. Вукићевић-Јанковић, Весна**
Трагање за границама тумачења / Весна Вукићевић-Јанковић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 75–85.

330. Вукићевић-Јанковић, Весна

Научни допринос рецепцији Лалићевог књижевног дјела : [поговор] / Весна Вукићевић Јанковић // Енигме и парадигме у дјелу Михаила Лалића : монографија / Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Подгорица : Медеон, 2016. – Стр. 247–254.

331. Вукићевић-Јанковић, Весна

Научни допринос рецепцији Лалићевог књижевног дјела („*Михаило Лалић*“ Радомира В. Ивановића // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 158–166.

332. Вукићевић-Јанковић, Весна

Културно памћење у огледалу критике о Марку Миљанову. – Приказ књиге: Слово и вијек : (Марко Миљанов у огледалу критике), Подгорица, 2016. / Весна Вукићевић Јанковић // Гласник – Народна библиотека „Радосав Љумовић“ Подгорица. – ISSN – 0354-799X. 20:24(2016) 199–202.

333. Вукићевић-Јанковић, Весна

Поговор / Весна Вукићевић-Јанковић // Умјетничка баштина Стевана Дучића : монографија / Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Подгорица : Завод за уџбенике и наставна средства : Медеон, 2022. – Стр. 165–185.

334. Вуковић, Владета

Рани радови академика Радомира Ивановића / Владета Вуковић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 125–129.

335. Вуковић, Ненад

Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова / Ненад Вуковић // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 182–184.

336. Вуковић, Чедо

Постописи Радомира Ивановића / Чедо Вуковић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 177–185.

337. Вучковић, Радован

Нова студија о Андрићевим делима / Радован Вучковић. – Приказ књиге: Радомир В. Ивановић: Андрићева мудроносна проза, Нови Сад, 2006 // Свеске Задужбине Иве Андрића (Београд). – ISSN 0352-0862. 25:32(2006) 355–361.

338. Вучковић, Радован

Нова студија о Андрићевим делима / Радован Вучковић. – Приказ књиге: Радомир В. Ивановић: Андрићева мудроносна проза, Нови Сад, 2006. // Проблеми, писци, дела. [Књ.] 6 / Радован Вучковић. – Београд : Свет књиге ; Источно Сарајево : Матична библиотека, 2012. – (Едиција Наука). – ISBN 978–86–7396–368–6. – Стр. 268–273.

- 339. Вучковић, Радован**
 Нова студија о Андрићевим делима / Радован Вучковић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 227–231.
- 340. Глушица, Рајка**
 Marko Miljanov Popović – etički uzor : (Radomir V. Ivanović, *Poetika i etika Marka Miljanova*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Medeon, Podgorica 2019, str. 457) / Rajka Glušica. – Prikaz // Riječ (Nikšić). 16(nova serija, 2019) 251–256.
- 341. Глушица, Рајка**
 О Његошевем поетском говору : (Радомир В. Ивановић: „Његошева поезика и естетика“, ИТП Змај, Нови Сад 2002. године) / Рајка Глушица. – Приказ // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 9:1–2(2003) 159–162.
- 342. Голијанин, Момчило**
 Стефан Митров Љубиша / Момчило Голијанин. – Приказ књиге: Радомир В. Ивановић: Стефан Митров Љубиша, Бијело Поље, Нови Сад, 2003. // Откоси туге и радости. – Невесиње : „Просвјета“, 2010. – Стр. 33–38.
- 343. Голијанин, Момчило**
 Стефан Митров Љубиша у књижевној критици / Момчило Голијанин. – О књизи: Радомир В. Ивановић: Стефан Митров Љубиша, Бијело Поље, Нови Сад, 2003. // Зборник радова Паштровићи : (језик и књижевност). – Београд ; Петровац на мору : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, 2012. – Стр. 127–148.
- 344. Голијанин, Момчило**
 У свијету критике и белетристике / Момчило Голијанин. – О књизи: Радомир В. Ивановић: Знамења аутентичности, Бања Лука, Београд, 2011. // У свијету критике и белетристике. – Бијељина, 2012. – Стр. 13–27.
- 345. Голијанин, Момчило**
 У свијету критике и белетристике / Момчило Голијанин. – О књизи: Радомир В. Ивановић: Знамења аутентичности, Бања Лука, Београд, 2011. // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 8:8:32(2012) 108–118.
- 346. Голијанин, Момчило**
 У свијету критике и белетристике / Момчило Голијанин // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 145–157.
- 347. Грбић, Душица**
 Био-библиографска белешка о писцу / Душица Грбић, Марија Јованцаи // Историја српске књижевне критике (1768–2007). Том 2 / Предраг Палавестра. – Нови Сад : Матица српска, 2008. – Стр. 834.
- 348. Грегорић, Саво**
 Промоција. Представљање књиге *Стваралачки узори и изазови*, 2015. / Саво Грегорић // Вечерње новости (Београд). – ISSN 0350-4999. 62(29. 8. 2105) 38.

- 349. Д. Д. П.**
Анаграми Умберта Ека / Д. Д. П. – О књизи: Радомир В. Ивановић: Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека, Подгорица, 2009. // Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. 11:3767(29. 7. 2009) XV.
- 350. Д. Т.**
Андрићева мудроносна проза / Д. Т. // Вијести (Подгорица). – ISSN 1450-6181. 10:2999(3. 8. 2006) 10.
- 351. Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милорад Јеврић.** – 1. изд. – Нови Сад : Orpheus, 2016. – 272 стр.
- 352. Драгосавац, Бранка**
Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића : (2006–2016) / Бранка Г. Драгосавац // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 237–307.
- 353. Драгосавац, Бранка**
Селективна био-библиографија акад. Радомира В. Ивановића / Бранка Г. Драгосавац // Књижевна проблематика и апоретика : (студије и огледи) / Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Завод за уџбенике и наставна средства, 2021. – Стр. 217–218.
- 354. Драгосавац, Бранка**
Селективна био-библиографија акад. Радомира В. Ивановића / Бранка Г. Драгосавац // Методи и домети савремене науке о књижевности : (студије и огледи). – Подгорица : ЦАНУ, 2021. – Стр. 481–500.
- 355. Драгосавац, Бранка**
Селективна био-библиографија акад. Радомира В. Ивановића / Бранка Г. Драгосавац // Стваралачке тајне и аналитичка открића : (монографије, студије и огледи) / Радомир В. Ивановић. – Никшић : Народна библиотека „Његош“, 2022. – Стр. 199–217.
- 356. Ђорђевић, Милош**
Детињство, историја и уметничко дело : (три монографије о Иву Андрићу) / Милош Ђорђевић // Дјело Ива Андрића у новом миленијуму. – Херцег Нови : Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“ ; Нови Сад : Змај, 2006. – Стр. 76–89.
*Монографије о Иви Андрићу Вука Филиповића, Радована Вучковића и Радомира В. Ивановића.
- 357. Ђорђевић, Милош**
Андрић у новом кључу читања : (детињство, историја и уметничко дело) / Милош Ђорђевић // Стваралачки дух и аналитички чин. [Књ. 3]. – Нови Сад : Змај ; Београд : Академија лепих уметности ; Грачаница „Грачаница“, 2007. – Стр. 171–191.
*Монографије о Иви Андрићу Вука Филиповића, Радована Вучковића и Радомира В. Ивановића.
- 358. Ђорђевић, Милош**
Реторика и теорија критике Радомира Ивановића / Милош Ђорђевић // Крвови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 21:67/70(2007) 175–184.

- 359. Ђорђевић, Милош**
Реторика теорије критике, филозофије и психологије стварања Радомира В. Ивановића / Милош Ђорђевић // Стваралачки дух и аналитички чин. [Књ. 3]. – Нови Сад : Змај ; Београд : Академија лепих уметности ; Грачаница „Грачаница“, 2007. – Стр. 222–244.
- 360. Ђорђевић, Милош**
Реторика и теорија критике Радомира Ивановића / Милош Ђорђевић // Књижевна критика као десета муза : студије и огледи. – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2007. – 281–303.
- 361. Ђорђевић, Милош**
Умберто Еко – романијер знања / Милош Ђорђевић. – Приказ књиге Радомир В. Ивановић: Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека, Подгорица, 2009. // Политика (Београд). – ISSN 0350-4395. 106:34263(28. 3. 2009) 5 (културни додатак).
- 362. Ђорђевић, Милош**
Књижевна критика као композитни појам : (валоризовање критике Радомира В. Ивановића) / Милош Ђорђевић // Трокраки свећњак знања : поезика, реторика, критика. – Београд : Академија лепих уметности ; Нови Сад : Змај, 2009. – Стр. 263–283.
- 363. Ђорђевић, Милош**
Критика и култура / Милош Ђорђевић // Књижевна историја (Београд). – 41:137–138(2009) 327–342.
- 364. Ђорђевић, Милош**
Критика и култура / Милош Ђорђевић // Зборник радова Историја и теорија српске књижевне критике. – Београд : Институт за књижевност, 2009. – Стр. 327–342.
- 365. Ђорђевић, Милош**
Критика и култура : (рецепција *Историје књижевне критике* Предрага Палавестре) / Милош Ђорђевић // Трокраки свећњак знања : поезика, реторика, критика. – Београд : Академија лепих уметности ; Нови Сад : Змај, 2009. – Стр. 245–262.
- 366. Ђорђевић, Милош**
Реторика и теорија критике Радомира Ивановића / Милош Ђорђевић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 98–113.
- 367. Ђорђевић, Милош**
Књижевна критика као композитни појам : (валоризовање критике о делу Радомира Ивановића) / Милош Ђорђевић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 241–255.
- 368. Ђорђевић, Милош**
Анализа и синтеза Стефана Митрова Љубише : (критички метод и дух Радомира Ивановића) / Милош Ђорђевић. – О књизи: Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише, Нови Сад, 2000. // Зборник радова Паштровићи : (језик и књижевност). – Београд ; Петровац на мору :

Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, 2012. – Стр. 155–163.

369. Ђорђевић, Милош

Интегрални реалиста / Милош Ђорђевић. – О књизи: Радомир В. Ивановић: Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова, Подгорица, 2011. // Књижевне новине (Београд). – ISSN 0023-2416. 64:1208(2012) 7.

370. Ђорђевић, Милош

Анализа и синтеза : (критички дух, стил и метод Радомира Ивановића) / Милош Ђорђевић. – О књигама: Радомир В. Ивановић: Писци и посредници, Нови Сад, 2011; Стефан Митров Љубиша, Бијело Поље, Нови Сад, 2003; Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова, Подгорица, 2012. // Стваралачки дух и аналитички чин. [Књ. 4]. – Вршац : Виша школа струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов“, 2013. – Стр. 273–288, 302–303.

371. Ђорђевић, Милош

Спољашњи и унутрашњи приступ критике : (аналитички чинови Радомира Ивановића) / Милош Ђорђевић // Сунчаном страном књижевности / Радомир В. Ивановић. – Нови Сад : Змај, 2013. – Стр. 217–229.

372. Ђорђевић, Милош

Дух синтезе историчара идеја : (*Поетолошка монографија о приповедачком умећу Душана Ђуровића*) // Дарови и ударја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 11–28.

373. Ђорђевић, Милош

Спољашњи и унутрашњи приступ критике : (аналитички чинови Радомира Ивановића) // Дарови и ударја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 87–101.

374. Ђорђевић, Милош

Анализа и синтеза Стефана Митрова Љубише : (критички метод и дух Радомира Ивановића) / Милош Ђорђевић // Дарови и ударја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 167–174.

375. Егерић, Мирослав

Слово о књизи *Обнова поетског говора професора Радомира Ивановића* / Мирослав Егерић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 174–176.

376. Ж. Ј.

Рентгенски снимо мисао Мана / Ж. Ј. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. // Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. 10:3226(29. 1. 2008) XV.

377. Ж. Ј.

Спојимо етику и естетику / Ж. Ј. // Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. 15(12.4. 2014)

*Ријеч на комеморативној седници у ЦАНУ, 11. 4. 2014, посвећен академику Чеду Вуковићу.

378. Живанчевић, Милорад

Проблеми и паралеле / Милорад Живанчевић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 167–169.

379. Зечевић, Ана М.

Естетичка и поетолошка монографија / Ана М. Зечевић. – Приказ књиге: Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова, Подгорица, 2012. // Књижевне новине (Београд). – ISSN 0023-2416. 65:1218–1219(2013) 15.

380. Зечевић, Ана М.

Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова / Ана М. Зечевић. – Приказ // Путеви културе (Крушевац). – ISSN 1451-3722. 21(2013) 38–41.

381. И. Г.

Плод широког погледа на ствари / И. Г. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. – Грађански лист (Нови Сад). – 7:2503(23. 10. 2007).

*Представљање књиге *Митеме и поетеме Томаса Мана* у Градској библиотеци Новог Сада.

382. И. Р.

Истраживање великог дјела / И. Р. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. // Република (Подгорица). – ISSN 1800-5527. 5:1041(29. 1. 2008) 14.

383. Ивановић Радомир : [био-библиографска белешка] // Српска породична енциклопедија. Књ. 10 / [уредник Радивоје Микић]. – Београд : Политика НМ : Народна књига – Алфа, 2007. – Стр. 104.

384. Ивановна Раздобудко Човић, Лариса

„Снови и судбине у наративној прози Михаила Александровича Шолохова“ / Лариса Ивановна Раздобудко Човић ; превела са руског Ана М. Зечевић // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 185–189.

385. Илић, Павле

Књига о умећу Љубишиног „приповиједања“ // Гласови прошлости : (разговори са њима) / Павле Илић. – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2007. – Стр. 24–30.

386. Илић, Павле

Књига о умећу Љубишиног „приповиједања“ / Павле Илић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио

- Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 57–62.
- 387. Ичевић, Душан**
Књига у времену : (Радомир В. Ивановић, Времекази и књигокази, Змај, Нови Сад 2005). – Приказ // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 11:1–2(2005) 191–201.
- 388. Ичевић, Душан**
Нова монографија у новом миленијуму / Душан Ичевић. – Приказ књиге: Радомир В. Ивановић: Андрићева мудроносна проза, Нови Сад, 2006 // Дјело Ива Андрића у новом миленијуму. – Херцег Нови : Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“ ; Нови Сад : Змај, 2006. – Стр. 173–179.
- 389. Ичевић, Душан**
Чудесна fuga смрти и живота / Душан Ичевић. – Приказ књиге: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 64:15 141(2. 2. 2008) X.
- 390. Ичевић, Душан**
Логичка спирала Томаса Мана / Душан Ичевић. – Студија о књизи: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. // Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ. – ISSN 0350-5480. 26(2008) 169–175.
- 391. Ичевић, Душан**
Нови дарови и стари дугови / Душан Ичевић // Дарови и дугови : (белетристика и критика). – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2009. – Стр. 183–203.
- 392. Ичевић, Душан**
Нови дарови и стари дугови / Душан Ичевић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 114–121.
- 393. Ичевић, Душан**
Отворени Маркесови чаробни лавиринти / Душан Ичевић. – О књизи: Радомир В. Ивановић: Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса, Подгорица, 2011 // Кровови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 25:79–80(2011) 195–201.
- 394. Ичевић, Душан**
Чудесна fuga смрти и живота / Душан Ичевић // Дарови и ударја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 135–144.
- 395. Јеврић, Милорад**
Српски реалисти у проучавањима Радомира Ивановића / Милорад Јеврић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 208–222.

- 396. Јеврић, Милорад**
Српски реалисти у проучавањима Радомира Ивановића / Милорад Јеврић // Проучавање српског реализма. – Нови Сад : Змај, 2011. – Стр. 214–230.
- 397. Јеврић, Милорад**
Доприноси Радомира В. Ивановића савременој науци о књижевности / Милорад Јеврић // Амалгам чуда и труда / Радомир В. Ивановић. – Бања Лука ; Београд : Бесједа, Арс Либри, 2012. – Стр. 235–248.
- 398. Јеврић, Милорад**
Општи приступ Његошевом делу / Милорад Јеврић // Зачарани круг : историја, стварност, уметност : књижевне студије и огледи / Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2014. – Стр. 201–232.
- 399. Јеврић, Милорад**
Доприноси Радомира В. Ивановића савременој науци о књижевности / Милорад Јеврић // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 44–60.
- 400. Јеврић, Милорад**
Општи приступ Његошевом делу / Милорад Јеврић // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 102–132.
- 401. Јеврић, Милорад**
Поговор / Милорад Јеврић // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 209–217.
- 402. Јеврић, Милорад**
Књиге Радомира В. Ивановића о Марку Миљанову Поповићу : (поводом 120-годишњице од смрти Марка Миљанова Поповића, 1901–2021) / Милорад Јеврић // Траг (Врбас). – ISSN 1451-9437. 17:20:67/68(2021) 107–114.
- 403. Јеврић, Милорад**
Предговор / Милорад Јеврић // Умјетничка баштина Стевана Дучића : монографија / Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Подгорица : Завод за уџбенике и наставна средства : Медеон, 2022. – Стр. 9–21.
- 404. Јеврић, Милорад**
Конкретна и латентна значења књижевног дјела / Милорад Јеврић // Стваралачке тајне и аналитичка открића : (монографије, студије и огледи) / Радомир В. Ивановић. – Никшић : Народна библиотека „Његош“, 2022. – Стр. 9–24.
- 405. Јелић, Добрашин**
Отвореност дјела и границе тумачења / Добрашин Јелић. – Приказ књиге: Радомир В. Ивановић, Михаило Лалић, Бијело Поље, Нови Сад, 2004. // О књигама и сликама. – Београд : аутор, 2009. – Стр. 155–159.
- 406. Јелић, Добрашин**
Радости стварања / [разговор водио] Добрашин Јелић // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 200–206.

407. Јелић, Марко

Разговор са поводом – Аутентично дјело је трајна одбрана од злурадости, нехата и заорава / Марко Јелић // Глас Холмије (Беране). – 3:21(2014)68–71.
*Поводом стогодишњице рођења Михаила Лалића (1914–2014).

408. Јелић, Марко

Аутентично дјело је трајна одбрана од злурадости, нехата и заорава : Поводом стогодишњице рођења Михаила Лалића (1914–2014) / Марко Јелић // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 193–199.

409. Јелушић, Бојена

Знаци живота и знаци уметности / Бојена Јелушић. – О књижи: Радомир В. Ивановић: Андрићева мудроносна проза, Нови Сад, 2006. // Свеске Задужбине Иве Андрића (Београд). – ISSN 0352-0862. 28:26(2009) 219–224.

410. Јелушић, Синиша

Његошева поезика и естетика. Изазов, алтернативе и границе тумачења / Синиша Јелушић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 199–207.

411. Јестровић, Зора

Радомир В. Ивановић : писац књига о књигама / Зора Јестровић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 191–198.

412. Јефтимијевић Михајловић, Марија

Радомир В. Ивановић, Андрићева мудроносна проза, Нови Сад, 2006. / Марија Јефтимијевић Михајловић // Баштина (Приштина, Лепосавић). – ISSN 0353-9008. 22(2007) 337–340.

413. Јефтимијевић Михајловић, Марија

О Андрићевој мудроносној прози академика Радомира В. Ивановића / Марија Јефтимијевић Михајловић // Кровови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 21:67/70(2007) 188–189.

414. Јововић, Јелица

Радомир В. Ивановић : [био-библиографска белешка] / [Јелица Јововић] // Годишњак Факултета за културу и медије : комуникације, медији, култура. – 2:2(2010). – Београд : Мегатренд универзитет. – Стр. 984.

415. Јокић, Бранко

Биобиблиографија академика Радомира В. Ивановића / Бранко Јокић, Јелица Јововић. – (3. допуњено изд.). – Нови Сад : Змај, 2006. – 273 стр.

416. Калезић, Слободан

Аналитичке теме Радомира Ивановића / Слободан Калезић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 41–56.

417. Карановић, Бранислав

- Радомир В. Ивановић : [био-библиографска белешка] / Бранислав Карановић // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 185:483:3(2009) 582.
- 418. Карановић, Бранислав**
Аутори Летописа : [био-библиографска белешка] / Бранислав Карановић // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 189:492:5(2013) 756–757.
- 419. Карановић, Бранислав**
Радомир В. Ивановић : [био-библиографска белешка] // Летопис Матице српске (Нови Сад). – ISSN 0025-5939. 190:493:5(2014) 650–651.
- 420. Косановић, Богдан**
Дешифровање романа Умберта Ека / Богдан Косановић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 235–237.
- 421. Косановић, Богдан**
Дешифровање романа Умберта Ека // Књиге и догађаји / Богдан Косановић. – Нови Сад : Бистрица, 2014. – Стр. 65–67.
- 422. Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – 279 стр.**
- 423. М. Г.**
Ивановић, Радомир В. : [био-библиографска белешка] / Г. М. // Енциклопедија српског народа / [главни и одговорни уредник Радош Љушић]. – 1. изд. – Београд : Завод за уџбенике, 2008. – Стр. 401.
- 424. М. И.**
Сизифовски труд – људска врлина / М. И. // Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. 9:2998(14. 6. 2007) XVII.
- 425. М. И.**
Духовни оријентир Црногораца / М. И. // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 70:17201 (1. 11. 2013) 17.
*Уводна реч на Међународном научном скупу *Петар Други Петровић Његош – двјеста година од рођења : (1813–2013)*.
- 426. Мамиџан, Горан**
Ман, Еко, Маркес и Шолохов у једном / Горан Мамиџан // Вијести (Подгорица). – ISSN 1450-6181. 16:5257(15. 11. 2012).
*Представљање тетралогije – Четири стране свјетске књижевности. – О монографијама: *Митеме и поетеме Томаса Мана, Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека, Лавиринт чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса, Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова*.
- 427. Медиговић-Стефановић, Мила**
Текст је тајна треперења стварности и снова / Мила Медиговић-Стефановић. – О књизи: Радомир В. Ивановић: *Лавиринт чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса*, Подгорица, 2011. // *Крвови (Сремски Карловци)*. – ISSN 0353-6351. 25:79/80(2011)20–27.

- 428. Медиговић-Стефановић, Мила**
Естетичка и поетичка тетралогја Радомира В. Ивановића. – О монографијама: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007; Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека, Подгорица, 2009; Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса, Подгорица, 2011; Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова, Подгорица, 2011. // Гласник Одјелења умјетности ЦАНУ. – ISSN 0350-5480. 30(2012) 169–175.
- 429. Медиговић-Стефановић, Мила**
Читање књиге као читање литерарног тумачења / Мила Медиговић-Стефановић // Писци и посредници / Радомир В. Ивановић. – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2011. – Стр. 251–255.
- 430. Медиговић-Стефановић, Мила**
Атлас књига о књигама : естетичка и поетичка тетралогја Радомира В. Ивановића / Мила Медиговић-Стефановић // Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова / Радомир В. Ивановић. – Подгорица : Црногорска академија наука и умјетности, 2012. – Стр. 201–227.
- 431. Медиговић-Стефановић, Мила**
Читање књиге као читање универзума / Мила Медиговић Стефановић // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 29–43.
- 432. Медиговић-Стефановић, Мила**
Атлас књига о књигама : естетичка и поетичка тетралогја Радомира В. Ивановића / Мила Медиговић-Стефановић // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 61–86.
- 433. Милорад Т. Миловић**
Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића : монтенегрина / Милорад Т. Миловић. – Цетиње : Централна библиотека Црне Горе „Бурђе Црнојевић“, 2010. – 299 стр.
- 434. Минић, Војислав**
Критичко понирање у дјело / Војислав Минић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 147–158.
- 435. Мојсиева-Гушева, Јасмина**
Македонистика во Србија : македонски теми на Радомир Ивановиќ / Јасмина Мојсиева-Гушева // Српскомакедонске културне и књижевне везе : зборник реферата са Међународне научне конференције одржане у Нишу од 15. до 17. новембра 2007. / [приређивач Мирољуб Стојановић]. – Ниш : Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета, Одсек за књижевност, 2008. – Стр. 229–237.
- 436. Мракић, Горан**

- Машта је извор свих наших мудрости // Горан Мракић // Наша реч (Темишвар). – ISSN 1223-0383. 1211(3. 5. 2013) 1, 6, 8.
*Разговор са писцем.
- 437. Мракић, Горан**
Предавање о књижевности // Горан Мракић // Наша реч (Темишвар). – ISSN 1223-0383. 1211(3. 5. 2013) 12.
*Предавање Радомира В. Ивановића о Михаилу А. Шолохову.
- 438. Мусић, Кемал**
У припреми је нова књига о Ристу Ратковићу / Кемал Мусић. – Разговор о књизи: Књижевна критика о Ристу Ратковићу : (избор) / приредили Радомир В. Ивановић, Мирко Ракочевић // Поље (Бијело Поље). – ISSN 1450-7277. 10:145(2007) 20–21.
- 439. Никитовић, Јован**
Svi rezultati su smrtni, samo је problematika вјечна : akademik Radomir V. Ivanović održao predavanje о „Gorskom vijencu“. / Jovan Nikitović // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 73:18415(31. 3. 2017) 21.
- 440. Никић, Сава**
Нобеловцу прићи с неке друге обале мисли / С. Н. – О књизи: Радомир В. Ивановић: Андрићева мудроносна проза, Нови Сад, 2006. // Грађански лист (Нови Сад). – ISSN 1450-9725. 7: 2233(26. 1. 2007) 11.
- 441. О Laliću danas u CANU.** // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 75:19058(22. 1. 2019) 14.
*О предавању које је одржао Радомир В. Ивановић.
- 442. Обрадовић, Бојана**
Stvaralački uzori Njegoša, Andrića i Lalića : (Radomir V. Ivanović, *Stvaralački uzori i izazovi (Njegoš, Andrić, Lalić)*, CANU, Podgorica, 2015) / Војана Обрадовић. – Prikaz // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 12(nova serija, 2015) 209–215.
- 443. Панов, Кирил**
Пет децениј подрака со македонистиката. Разговор са Р. В. Ивановићем / Кирил Панов // Македонска виделина (Панчево). – ISSN 1452-7391. 10:100(април 2015) 29–31.
- 444. Пановски, Доне**
Заслужен толкувач на развојните текови во македонската књижевност / Доне Пановски // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 159–166.
- 445. Пантић, Мирослав**
Најплоднији наш посленик / Мирослав Пантић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 171–173.
- 446. Р. М.**
Андрићева мудроносна проза / Р. М. // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 62:14603(3. 8. 2006) 14.
- 447. Р. М.**

- О Његошу, Андрићу и Лалићу : промоција књиге *Стваралачки узори и изазови*, 2015. // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 72:17847(28. 8. 2015) 18.
- 448. Р. Ми.**
Енергија ријечи у лавиринту без излаза / Ми. Р. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса, Подгорица, 2011. // Вијести (Подгорица). – ISSN 1450-6181. (18. 5. 2011) 34.
*Представљање књиге *Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса*, Подгорица ЦАНУ, 17. 5. 2011.
- 449. Радически, Науме**
Значаен прилог кон проучавањето на Коста Рацин / Науме Радически. – О књизи: Радомир Ивановић: Поетиката на Коста Рацин, Скопје, 1979. // Аналитички рефлексии : врз маргините на македонско-црногорските литературни заемности. – Скопје : Здружение на македонско-црногорско пријателство во Република Македонија, 2007. – Стр. 126–130.
- 450. Радически, Науме**
Радомир Ивановић: дијалог со делото / Науме Радически. – О књизи: Радомир Ивановић: Дијалог са дјелом : студии и огледи, Титоград, 1988. // Аналитички рефлексии : врз маргините на македонско-црногорските литературни заемности. – Скопје : Здружение на македонско-црногорско пријателство во Република Македонија, 2007. – Стр. 131–134.
- 451. Радически, Науме**
Огледи и студии за македонската литература / Науме Радически. – О књизи: Поетика и критика : студии и огледи о македонској књижевности, Кикинда, 1988. // Аналитички рефлексии : врз маргините на македонско-црногорските литературни заемности. – Скопје : Здружение на македонско-црногорско пријателство во Република Македонија, 2007. – Стр. 135–137.
- 452. Радически, Науме**
Поетот на Медитеранот / Науме Радически. – О књизи: Душан Костић: Заточеник југа : (избор) / приредил Радомир В. Ивановић, Скопје, 1985. // Аналитички рефлексии : врз маргините на македонско-црногорските литературни заемности. – Скопје : Здружение на македонско-црногорско пријателство во Република Македонија, 2007. – Стр. 122–124.
- 453. Радојевић, Данијела**
О мање познатом segmentu Lalićevog stvaralaštva – Lalićevi književni počeci : (Mihailo Lalić, *Međuratno književno stvaralaštvo, proza, poezija i kritika (1935–1941)*, priredili: dr Mila Medigović-Stefanović, dr Radomir V. Ivanović, Zavičajno udruženje „Komovi“, Udruženje pisaca Kragujevca, Kragujevac, 2014) / Danijela Radojević // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 11(nova serija, 2014) 301–304.
- 454. Радомир В. Ивановић** // Црногорска академија наука и умјетности. – Подгорица : ЦАНУ, 2021. – Стр. 195–196.

- 455. Радомир В. Ивановић** : [био-библиографска белешка] // Црногорска академија наука и умјетности : 1971–2011. – Подгорица : ЦАНУ, 2011. – Стр. 116.
- 456. Радомир В. Ивановић**: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. – Приказ// Књижевне новине (Београд). – ISSN 0023-2416. 60:1153(2008) 23.
- 457. Радомир В. Ивановић**: Стваралачки узори и изазови, Подгорица, 2015. – Приказ књиге // Крвови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 31:90/95(2017) 4–11.
- 458. Рацковић, Никола**
Ивановић, Радомир В. : [био-библиографска белешка] / Никола Рацковић // Лексикон црногорске културе. – Подгорица : ДОБ, 2009. – Стр. 287–288.
- 459. Романтизмот и Прличевото дело.** – Реч на представљању књиге у Друштву писаца Македоније, у Скопљу, 26. 3. 1991 : Радомир Ивановић: Григор С. Прличев во светлина на романтизмот, Скопје, 1991. // Есеи и критики / Тодор Чаловски. – Скопје : Галикул, 2009. – Стр. 372–377.
- 460. С. З.**
Посвећеност истим моралним принципима / С. З. // Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. 14:4926(17. 10. 2012) 13.
*О излагању Стваралачки ентузијазам Михаила А. Шолохова и Михаила Лалића : (прилог тумачењу реализма) на научном скупу *Црногорско – руске књижевне везе : (међусобна прожимања, дотицаји и подстицаји)*.
- 461. С. Ћ.**
Академик Радомир В. Ивановић о естетици Умберта Ека – Лијепо и ружно, лице и наличје човјека / С. Ћ. // Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. 10(25. 10. 2008) 2 (културни додаток)
*Предавање Радомира В. Ивановића о естетици Умберта Ека у ЦАНУ.
- 462. С. Ћ.**
Прожимања и подстицаји / С. З. // Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. 14:4924(05. 10. 2012) 13.
*О научном скупу *Црногорско – руске књижевне везе : (међусобна прожимања, дотицаји и подстицаји)*.
- 463. С. Ћ.**
Луча која зрачи два вијека / С. Ћ. // Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. 14:5300(1. 11. 2013) 13.
*Уводна реч на Међународном научном скупу *Петар Други Петровић Његош – двјеста година од рођења : (1813–2013)*.
- 464. Саздов, Томе**
Значајно македонистичко дело академика Радомира Ивановића / Томе Саздов // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 86–97.
- 465. Секуловић, Маја**
Четири стране свјетске књижевности. – О монографијама: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007; Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека, Подгорица, 2009; Лавиринти

- чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса, Подгорица, 2011; Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова, Подгорица, 2011. // Ријеч (Никшић). – ISSN 0354-5480. 6(нова серија, 2011) 221–224.
- 466. Симуновић, Влатко**
Читање књиге – читање свијета / В[латко] С[имуновић]. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека, Подгорица, 2009. // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 65:15553(27. 3. 2009) 14.
- 467. Станаревић, Рада**
Митеме и поетеме Томаса Мана / Рада Станаревић. – Приказ књиге: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. // Крвови (Сремски Карловци). – ISSN 0353-6351. 22/23:71/74(2008/2009) 289–291.
- 468. Станаревић, Рада**
Грешни синови / Рада Станаревић. – Приказ књиге: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. // Хијазам и хипостаза. – Нови Сад : Академска књига, 2014. – Стр. 102–108.
- 469. Страјнић, Никола**
О враћању и успоравању у делу академика Радомира В. Ивановића // Андрићева мудроносна проза : знаци живота и знаци уметности. – 1. изд. – Нови Сад : Змај, 2006. – Стр. 197–201.
- 470. Страјнић, Никола**
Аналитичко умеће Радомира В. Ивановића / Никола Страјнић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 63–68.
- 471. Таутовић, Радојица**
Пут до саговорника / Радојица Таутовић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 31–40.
- 472. Тодоровски, Гане**
Нова и модерна виђења / Гане Тодоровски // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 223–226.
- 473. Томић, Лидија**
Стваралачки узори и изазови : *Негош, Андрић, Лалић* // Дарови и уздарја : критичари о делу Радомира В. Ивановића / приредио Милорад Јеврић. – Подгорица : Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“, 2016. – Стр. 175–181.
- 474. Томовић-Шундић, Соња**
Допринос науци о књижевности / Соња Томовић-Шундић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 69–76.
- 475. Ћетковић, С.**
Арсенал ријечи за наук потомцима / С. Ћетковић. – Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. 13:4139 (09. 2. 2011) XIV.

*Представљање три књиге речника народног говора (Никшића, Зете и Мојковца) аутора Љубомира Ђаковића, Јелене Башановић-Чечовић и Данијеле Ристић.

476. Угрин, Оливера

Представљање књиге Радомира В. Ивановића / О[ливера] У[грин]. – Представљање књиге: Радомир В. Ивановић: Митеме и поетеме Томаса Мана, Нови Сад, 2007. // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 64:15136(28. 1. 2008) 12.

*Представљање књиге *Митеме и поетеме Томаса Мана*, Подгорица ЦАНУ, 28. 1. 2008.

477. Угрин, Оливера

Предавање Радомира В. Ивановића – Умијеће, знање и интуиција / О[ливера] У[грин] // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 64:15402(24. 10. 2008) 14.

*Приступно предавање Радомира В. Ивановића о Иви Андрићу у ЦАНУ.

478. Угрин, Оливера

Дубока осмишљеност његошологије / О[ливера] У[грин] // Побједа (Подгорица). – ISSN 0350-4379. 64:15457(19. 12. 2008) 12.

479. Филиповић, Вук

Човек и уметник Милутин Ускоковић. – Приказ књиге: Радомир Ивановић: „Милутин Ускоковић“, Београд 1968. / Вук Филиповић // Критика критике : критичари о делу Радомира В. Ивановића : избор / приредио Милош Ђорђевић. – 1. изд. – Нови Сад : Филозофски факултет : Змај, 2010. – Стр. 138–146.

480. Ц. З.

Дјело академика Радомира В. Ивановића : промоција књиге *Стваралачки узори и изазови*, 2015. // Дан (Подгорица). – ISSN 1450-7943. 12:5956(28. 8. 2015) IX.

481. Чергоска, Васка

Денови за македонската култура во Нови Сад на здружението „Кирил и Методиј“ / Васка Чергоска // Македонска виделина (Панчево). – ISSN 1452-7391. 4:30(30. 7. 2009) 15.

*Предавање Радомира В. Ивановића о Б. Конеском, Г. Тодоровском и М. Митевском, одржано у Новом Саду, 24. 5. 2009.

482. Чергоска, Васка

Денови за македонската култура во Нови Сад / Васка Чергоска // Македонска виделина (Панчево). – ISSN 1452-7391. 5:41(2010) 16–17.

*Предавање Радомира В. Ивановића о Славку Јаневском, 2010.

483. Чергоска, Васка

Осврт на текстот за монографијата од академикот Радомир Ивановиќ од Белград // Да се не заборави : монографија : 2006–2016 – година / Васка Чергоска. – Нови Сад : Здружние на граѓаните од македонското национално малцинство „Кирил и Методиј“, 2018. – Стр. 6.

ПЛОДОВИ УМЈЕТНИЧКОГ НАДАХНУЋА

(Радомир В. Ивановић, *Дар и надахнуће: дјело Николе Првог Петровића Његоша*,
Културно-просвјетна заједница Подгорице, Обод, Подгорица,
Цетиње, 1997, стр. 310)¹

Монографија академика Радомира В. Ивановића *Дар и надахнуће* (претходно их је објавио четрнаест) бави се књижевним дјелом књаза и краља Николе Првог Петровића Његоша. За разлику од ранијих приступа и истраживања овог писца, академик Ивановић је своја проучавања засновао на савременим методолошким парадигмама и оријентацијама науке о књижевности. Увидио је да је књижевно дјело Николе Првог било не само ван домашаја савремене литературологије, него је чак остало непрепознатљиво и међу дјелима другоразредних писаца књижевне епохе којој припада. Зато је ова студија усмјерена на промјену односа према томе дјелу и приликом валоризације нашег књижевног и културног наслеђа и с обзиром на сензибилитет данашње читалачке публике.

Из суштински промијењеног приступа, монографија слови као *поетика*, а сегментира се из пет поетолошких цјелина: *Књижевно дјело као дар надахнућа*, *Узор врлина*, *Поезија*, *мит и предање*, *Поезија и историја* и *Нови модели читања*. Сва побројена поглавља профилисана су као нови модели читања репрезентативних текстова овог писца.

Прва уводна студија бави се цјелином књижевног дјела Николе Првог, а претходно је написана за едицију *Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека*. Она је репрезентативна и по одабраним дјелима (најуспјелије лирске, лирско-епске и епске пјесме, епови *Потоњи Абенсераж*, *Пјесник и Вила*, драма *Балканска царица*, неки

¹ Приказ монографије *Дар и надахнуће* Радомира В. Ивановића аутор је објавио у књизи *Одзиви II (књижевно-критички и етно-историјски приози)*, Никшићке новине, Никшић 2000. стр. 252–257.

прозни облици) и по аспектима и модусима критичког промишљања. Усредсређеност критичких елаборација примарно се односи на литерарност дјела, а само са краћим освртима на изванлитерарне аспекте. У односу на ранија критичка промишљања о дјелу овог писца направљен је преокрет тако што је у први план дошла поетолошка анализа, па се таквим приступом афирмисао умјетнички профил дјела и успоставио друкчији и примарнији поредак литерарних наспрам других чинилаца.

Одабрана дјела су анализирана и на парадигматској и синтагматској оси и с обзиром на скриптивне и наративне моделе културе из којих израстају и у којима су обликована. Исто тако узети су у разматрање поетични, аутопоетични и метапоетични коментари као и пишчева филозофија и психологија стварања. Доследно су праћени процеси генерирања глобалних етичких и естетичких идеја и конституисање појединих дјела у контексту развојних фаза писца и поезике романтизма.

Примијењена методологија инспирисана је искуствима модерних дисциплина науке о књижевности – наратологије, генологије, версологије, рецепције, чиме је појачан *критеријум ефикасности* у ставовима и оцјенама умјетничких валера датих дјела. Крећући се тим смјером, аутор је у исходним разматрањима дошао до недвосмисленог закључка – да је Никола Први по својој основној вокацији прије свега пјесник, који је својим умјетничким дјелом као позни романтичар продужио романтичарску епоху у нашој књижевности.

Наредна четири огледа, која су се нашла иза уводне студије, концентришу се на појединачна дјела или се узимају у разматрање разнолики литературолошки аспекти умјетности ријечи, који су директно или индиректно везани за та дјела. Евидентно је да су најпотпуније и најсвестраније проучена и освјетљена три дјела Николе Првог: трагедија *Балканска царица* и епови *Потоњи Абенсераж* и *Пјесник и Вила*. Према жанровским и другим особеностима тих дјела, адекватна критичка експертиза очитовала је релевантне умјетничке показатеље. Рашчлањени су и вредновани најситнији сегменти дјела и разврстани на најуспјелије, мање успјеле као и на оне у којима се осјећа замор материјала или ствараоца.

Драма *Балканска царица* је изаниализирана као литерарно и као сценско дјело и у контексту глобалних идеја романтизма и прими-

јењених стваралачких принципа. За романтични еп *Потоњи Абенсераж* минуциозно је примијењен компаративни метод у самјеравању са предлошком – *Пустоловине посљедњег Абенсеража*, приповијести француског романтичара Франсоа Рене Шатобријана, коју је за ову прилику успјешно превео са изворника новосадски професор опште књижевности др Миодраг Радовић. Историјско-евокативни еп *Пјесник и Вила* аутору је пружио широке могућности за елаборирање поетских, митских и фолклорних топоса као и пјесникових филозофских, есте- тичких и етичких погледа и идеја садржаних у поетици, аутопоетици и метапоетици датог дјела. Такође су праћени процеси опоетизовања историјске прошлости. Примијењена је, као и за два претходна дјела, нова аналитичка матрица помоћу које је назначена умјетничка валидност овог епа.

Критичко-поетолошком представљању репрезентативних пјесничких дјела Николе Првог, придодат је и оглед о *Новим колима*, збирци пригодне предметне поезије, насталој у познијим годинама ствараоца, а који је аутор написао као предговор фототипском издању ове збирке (НС Театар, Нови Сад, 1997). У овом огледу разматрана је симболика и метафорика наслова и пјесама и указано на њихову изванлитерарну функцију, која им свакако умањује умјетнички статус, тако да у пјесничком погледу далеко заостају иза рани- је анализираних пјесама, епова и драме.

Завршно поглавље обједињује теоријске парадигме на којима је темељена монографија, а затим, неуобичајено, маркирају се битни показатељи истраженог и то за свако поглавље понаособ.

У овој обимној студији досљедно је праћен веома значајни аспект читавог пишчевог опуса – релацијски однос: дјело – читалац. Уочене су и назначене крајности у томе релацијском односу. Наиме, у пјесниковом времену нека дјела, попут *Балканске царице* и *Пјесника и Виле* доживјела су више издања, превода на стране језике и адаптација за друге умјетничке медије. Њихова чита глорификација је временом опадала, тако да је нестанком црногорске државе и смрћу пјесника скоро потпуно опала. Покушаји Душана Вуксана да између два свјетска рата штампа изабрана дјела и издања тих дјела по другом свјетском рату, нијесу ни издалека поправили њихову репутацију и популарност какву су својевремено имала. Иско тако, сензибилитет савремене читалачке публике осјетно се промијенио, па је то био разлог више да аутор монографије томе аспекту покло- ни дужну пажњу.

Иако монографија није имала примарни задатак да изврши критички осврт на досад исгражено, она је логиком новог приступа експлицитно или имплицитно указала на недостатке и пропусте, па и промашаје у третману појединих дјела и у ситуирању писца припадајућој књижевној епоси. Указано је и на неопходност нових напора у истраживању овог писца и његовог дјела. Наравно, ни у једном моменту није занемарено оно што је до сада постигнуто, а што је аутор назначавао у својим анализама и исцрпним биљешкама и напоменама на крају сваког поглавља. Уз то, успио је да окупи и низ сарадника, који су сачинили хронологију живота и рада писца (Зоран Шошкић), прилог библио-графији (Марија Ацић), литературу о писцу (Милорад Миловић), регистар имена (Јелица Јововић) и ауторско-именски регистар (М. М.).

Ово је до сада најпотпунија монографија о књижевном дјелу Николе Првог Петровића Његоша. Њом је успостављен легитиман паритет између политичке и књижевне дјелатности овог црногорског владара. Наиме, показано је да је књижевно дјело овог писца потекло из инспиративног врела као и код сваког другог изворног ствараоца, те се никако не може рачунати као нека узгредна и релаксирајућа активност у функцији политичких и владарских потеза и идеја.

Ипак, и ова је монографија парцијална, будући да је своју истраживачку процедуру концентрисала само на релевантна умјетничка дјела. Дакако, она је указала на штампану и нештампану, доступну и недоступну књижевну продукцију овог писца и истакла потребу издања цјелокупних дјела Николе Првог. Једино ће се тада створити услови цјеловитог монографског обухвата овог разнородног и богатог опуса.

Живко БУРКОВИЋ

NAUČNIK SA TRI E

(*Liber amicorum: zbornik radova u počast akademiku Radomiru V. Ivanoviću*, ur. Miodrag Radović, Filozofski fakultet – Zmaj, Novi Sad, 2001, str. 347)

Filozofski fakultet u Novom Sadu, na kojem je akademik Ivanović bio dugogodišnji profesor, izdao je *Liber amicorum: zbornik radova u počast akademiku Radomiru V. Ivanoviću*. Urednik Zbornika je takođe profesor, sa istog fakulteta – komparativista Miodrag Radović, a priloge za ovu knjigu prijateljstva poslalo je 34 profesora i kolega Radomira Ivanovića. Zastupljeni autori su: Miodrag Radović, Blaže Koneski – akademik Makedonske akademije nauka i umjetnosti, Aleksandar Spasov, Miroslav Pantić, Dragutin Vukotić – predsjednik Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, Ivana Živančević, književnik Čedo Vuković, Tome Szdov, Ivan Egerić, V. Vuković, Radojica Tautović, akademik Slobodan Kalezić, Nikola Strajnić, B. M. Ivanović, Dušan Ičević, Božena Jelušić, Zora Jestrović, akademik Novo Vuković, A. Vangelov, akademik Zoran Konstatinović, Jože Pogačnik, akademik Branislav Ostojić, Vladimir Osolnik, Petar Milosavljević, Vaso Milinčević, S. Perović, J. Vrečko, M. Šukalo, M. Stojanović, V. Tuševski, Bojana Stojanović-Pantović, Miloš Đorđević, Branko Popović i Zorica Radulović.

Imena i broj autora radova i priloga koji su dio Zbornika govore rječito o ugledu i poštovanju koje akademik Ivanović uživa među kolegama naučnicima i profesorima. Radovi u zborniku su tematski različiti a najinteresantniji su oni koji se odnose na ličnost i djelo onoga kojem je knjiga posvećena i u čiju čast je priređena. Takvih je radova najveći broj i mi ćemo se u ovom kratkom prikazu osvrnuti na neke od stavova i ocjena koje se odnose na Radomira Ivanovića i njegov književnoistraživački rad.

»On ne istražuje kao hemičar koji 'mućka' elemente, nego kao alhemičar koji traži kamen mudrosti, ne vrednuje kao trgovac koji mjerka i koji se cjenka, nego kao saradnik na djelu, ne zaključuje kao neumitni sudija, nego vrednuje kao čovjek kojemu je stalo da suština djela ili

ličnosti budu svima jasni i znani, i da sve mane budu otvorene za prosudbu« – ističe Dušan Ičević u tekstu, objavljenom u Zborniku radova *Liber amicorum*.

I mnogi drugi autori zastupljeni u Zborniku sa različitih aspekata osvjetljavaju djelo i značaj akademika Ivanovića za nauku o književnosti. Tako na primjer, ističući da su tematski rasponi Ivanovićevih književnih proučavanja vrlo prostrani i za naše prilike neobično razmaknuti, Miroslav Pantić smatra da je sa tolikom svojom književnom proizvodnjom, Ivanović najplodniji naš poslanik u oblasti nauke o književnosti.

Akademik Dragutin Vukotić pak u stvaralaštvu Radomira Ivanovića potencira upravo ono prepoznatljivo misaono-emotivno nadopunjavanje, smatrajući da se u takvoj cerebralnoj kompleksnosti njegove ličnosti nalazi u stvari i objašnjenje za ambivalentnu, naučno-književnu, ili obrnuto postavljenu, kreativnost.

U nadahnutoj besjedi, Čedo Vuković »Radomirove poetopise« vidi kao osobene naučne sage koje pričaju o tome kako se pisci iskazuju i kako u iskazima dišu i trajno žive. Književna makedonistika, smatra Tome Sazdov, u ličnosti i djelatnosti Radomira Ivanovića ima najboljeg i najzaslužnijeg svog afirmatora i tumača. Poznato je da se Radomir Ivanović veoma intenzivno bavio makedonskom književnošću, da je napisao 8 monografija o makedonski piscima među kojima su: Blaže Koneski, Slavko Janevski, Kosta Racin, Grigor Prličev, Aco Šopov, te da je član Makedonske akademije nauka i umjetnosti

Govoreći o Radomiru Ivanoviću, »piscu knjiga o knjigama«, Zora Jestrović sa pravom ističe da je Ivanović specifičnim diskursom izgradio naučno djelo prepoznatljive provenijencije, definišući pritom taj diskurs kao ivanovićevski analitički diskurs. I zaista, stvarajući u skladu sa zahtjevom da je saživljavanje sa književnim djelom neophodno pri poslovima odabiranja i vrednovanja, sa sviješću da »književnost treba osjetiti« i uz oprez pred opasnošću da se šablonskim razvrstavanjem ne ubije ono što je u umjetnosti živo – Ivanović predstavlja književnog analitičara s naročitom vrstom senzibiliteta. Može se slobodno reći da za njega književnost nije samo predmet njegovih istraživanja, nego i strast, životna potreba i smisao, da je za njega »isto stvarati i biti« i da je njegova biografija u stvari njegova bibliografija. O tome svjedoče impozantne brojke objavljenih knjiga blizu osamdeset i naučnih referenci (oko dvije hiljade različitih priloga nauci o književnosti).

Složene poslove vrednovanja i prevrednovanja književnih djela, Ivanović ostvaruje uspješno objedinjavajući u sebi i književnog historičara i teoretičara i kritičara, tj. kroz nužnu interferenciju i saradnju disciplina nauke o književnosti. Njegova književna kritika je istovremeno i kreativna i naučna djelatnost, odnosno i »pitanje činjenice i pitanje ukusa«, pa predstavljajući spregu intelektualnog i emotivnog, tj. spregu empirije i intuicije – obezbjeđuje na taj način autoru autentičnost i prepoznatljivost i u postupku i u izrazu.

Nesporno je da Ivanović predstavlja skladan spoj svih onih osobina koje jedan kritičar mora posjedovati a o kojima su govorili, i koje su izložili još Jovan Skerlić i Isidora Sekulić. Nadograđujući se na te »svete dužnosti« koje književni kritičar treba da ispuni, Dušan Ičević primjećuje: »Radomir na osobit način spaja u sebi tri E: **estetičnost**, iz bića svoga, **erudičnost**, iz nagona svoga, nagona za takmičenjem u saznanju i sveznanju, i **etičnost**, iz rada svoga. Čini mi se, ako ne umišljam, da on posjeduje i višak savjesti, bar po sveobuhvatnosti i istrajnosti da u svemu što piše – nađe pravu mjeru«.

Kao pasionirani istraživač i tumač literarnog teksta, sa širokim spektrom interesovanja (makedonistika, jugoslavistika i teorija književnosti) i kao stvaralac čiji je život u stvari »dijalog sa djelom«, Radomir Ivanović je dugo godina, neposustalo i na korist nauke o književnosti, »istraživao i vrednovao ono što je vrijedno i trajno«. Rezultati toga istraživanja su imponantni i nezaobilazni u brojnim naučnim disciplinama koje se bave književnim tekstom.

Zorica RADULOVIĆ

PROLAZEĆI POKRAJ PISACA I POSREDNIKA
RADOMIRA V. IVANOVIĆA

(Radomir V. Ivanović, *Pisci i posrednici*, Zmaj, Novi Sad, 2011, str. 272)

Godine 2011. pod izdavaštvom biblioteke *Studije i ogledi*, u štampi preduzeća *Zmaj d.o.o.* iz Novog Sada, pod uredništvom Svetlane Velimirović, i pod recenzentskom djelatnošću Miloša Đorđevića, jedan od najproduktivnijih književnih kritičara druge polovine XX, te prve dvije dekade XXI vijeka, Radomir V. Ivanović, piše izuzetno djelo *Pisci i posrednici* (književne studije i ogledi). Knjiga je sastavljena iz četiri cjeline: *I Estetika i kritika*, *II Poetika i kritika*, *III Pogovor* i *IV Prilozi*. Svaka cjelina valorizuje vanredno poznavanje književnoteorijskog instrumentarija, dubok pijetet prema pisanoj riječi i humanističko-altruistički odnos prema svijetu i životu.

U prvoj studiji prve cjeline pod nazivom *Filozofska, estetička i poetička opredjeljenja Laze Kostića (Filozofija kao potreba za razumevanjem svega)*, Ivanović razmatra estetička načela poetike Laze Kostića, i to krenuvši od analitičkog upliva u Kostićevu filozofsku raspravu *Osnovno načelo*, napisanu 1884. godine. Ivanović razumijeva Kostićev estetički pesimizam posredstvom kojeg on doživljava svijet i koji upravo anticipira trajnu izolaciju pjesnika od ostatka svijeta, prijeko potrebnu i kao kreativan prostor i kao polje posmatranja života upravo iz te pozicije. Aludirajući na neukrotivi i vagabundovski duh evropskih romantičara kojima je i sam Kostić i obrazovanjem i djelom, a ne samo epohom, pripadao, Ivanović se istovremeno i divi njegovoj sistematičnosti koja nije bila odlika tog posve nekoherentnog vremena. Kostić je promatrao život, ljude, pojave i težio da u brojnim svojom ogledima i programskim tekstovima, pa i ovom, objasni suštastvo stvaralačkog procesa i principe koji umjetnika mogu voditi u tom, često, iracionalnom poduhvatu. U traženju ljepote svijeta uz pomoć *logike*, *fantazije* ili *intuicije*, u imenovanoj estetičkoj raspravi, Kostić reinterpretira tri važna principa helenske filozofije: *entelehiju (svrhovitost cilja ili sistema ciljeva)*, *epifaniju (njene ra-*

*zličite vrste objavljivanja), kao i sinergiju (istovremenu upotrebu različitih vrsta energija) (Ivanović, 2011: 15). Dajući svoje naslovne sintagme predočenim helenskim konstruktima i prepoznajući ih kao Ukrštaj, Simetriju i Harmoniju, u stvari, imenuje vodeće ideografeme svoje poetike. Harmonija postoji da bi nadomjestila sinergiju, a gdje ponestaju i jedna i druga, realizuje se ukrštaj. U osnovi, ova programska načela odnose se na težnju ka spajanju bilo kakvih različitosti u poeziji, te ka postizanju harmonije i cjelovitosti. Romantičarska epoha i jeste sklop različitih senzacija, ponajviše pjesničkih sistemskih nezadovoljstava koja su prouzrokovala permanentna buntovnička stanja, no, na koncu, romantičari, iako autsajderi od sistema, sklad traže u prirodi i poeziji. Ponukan filozofijom estetizma koju zagovara Kostić, Ivanović zapaža i da se sveukupnost njegovog razmatranja ne odnosi samo na romantizam, već Kostić iz perspektive romantičarske epohe, zapravo, osvjetljava silne kompleksne stvaralačke agense i stimuluse koji mogu biti aktuelni u bilo kom vremenu. U tom smislu, Ivanović zapaža i jednu od bitnih karakteristika filozofske rasprave *Osnovno načelo*, a koja se nalazi u *Kostićevom razbokorenom jeziku i pregnantnom stilu kojim pleni svojom sugestivnošću i ekspresivnošću* (Isto, 18).*

U pronalaženju značenja koje Kostić donosi u svojoj problematici estetike, Ivanović poseže za knjigama poput *Metodičkog zasnivanja estetike* Mirka Zurovca, te *Tri lica ljepote* istog autora, kao i čuvenim knjigama *Istorija ljepote* i *Istorija ružnoće*, još slavnijeg autora Umberta Eka, poznatog semiotičara koji je u svom cjeloživotnom trajanju otkrivao granice tumačenja djela i njihovo prevazilaženje. Takođe, razmatrajući i pretpostavljajući šta za Kostića znači fenomen ljepote o kojem piše u drugoj i jednako poznatoj raspravi *Osnova lepote u svetu*, Ivanović rekonstruktivno elaborira i daje dijahroni presjek estetičkih načela Rosarija Asunta, Baumgartena, Kanta, Hegela, Kročea, Hartmana, Vajtheda i drugih. Poredeći raznovrsne stavove o ljepoti i lijepom, te o ideji o lijepom, Ivanović pokušava izvesti ujedinjene, opšte zaključke o ljepoti koja harmonizuje, nadahnjuje ili oplemenjuje, o ljepoti, dakle, kao idealnom objedinitelju i čulnog i duhovnog, a onda posebno taj koncept nastoji vezati sa Kostićevim otkrivanjem lijepog u onome što osjeća, doživljava ili istražuje. Konkretno, esej o osnovi ljepote u svetu, Kostić je želio ponajviše usredsrediti na ljepotu srpskih narodnih pjesama o kojima u samom eseju nema prikaza, ali se pouzdano zna da je ovom raspravom želio najaviti otkrivanje ljepote u kolektivnoj memoriji srpske epike koja bi bila predmet druge knjige. Stoga se i smatra da esej nije završen.

U sljedećoj interpretaciji Kostićevih idejno-estetičkih i poetičkih promišljanja, Ivanović se zaustavlja kod pjesnikove studije *Knjiga o Zmaju*; između ostalog, Ivanović konstatuje: *Sudeći po retorici naslova, u kojoj najvažnije mjesto zauzima trijada pevanje-mišljenje-pisanje, lako je zaključiti da u amanentnu knjigu o Zmaju, Kostić ulaže sve vrste energija kojima je raspolagao (egzistencijalnu, emotivnu, intelektualnu, kreativnu i intuitivnu), odnosno sav tvorački potencijal, jer je za razliku od prethodne tri, evidentno nezavršene rasprave, ovoga puta želeo da monografiju u potpunosti završi, uključujući u nju sav ulog bića, kako bi rekao Antun Barac (Ivanović, 2011: 30). Djelo *Knjiga o Zmaju*, prema mišljenju Radomira Ivanovića, jeste sistematična i studiozna monografija jer uključuje i *analitički i interpretativni model književne ekspertize*, te brojne elemente *biografske, autobiografske, dokumentarne, istorijske, memoarske, esejističke, polemičke, pa čak i narativne proze (...)*, (Isto, 35).*

U ogledu nazvanom *Ponovno začaravanje sveta (O odnosu realističnog i fantastičnog u književnoj umetnosti)*, Ivanović promišlja o pojmovima realnost i fantastika, te o njihovom mjestu u književnosti. Takođe je zainteresovan za fenomenologiju fantastičnog realizma koji razvrstava u tri podtipa fantazije – *senzornu* (opažaji), *motoričku* (igra) i *tvoračku* (umjetničku). Dok konstituiše pregled zanimljivih viđenja realnosti i fantastike, Ivanović ističe mišljenje Dostojevskog, po kojem ono što je za mnoge fantastično u literaturi, za njega jeste suština stvarnosti, te Mišela Fasolija koji kaže da je fantastika *ponovno začaravanje svijeta*, kao i Getea prema kojem razoreni svijet predstavljen literaturom jeste putokaz za izgradnju novih, ali i Ekovim stavom o predlaganju nove naučne discipline – izalogije, koja bi se bavila *realnim, logičkim i potencijalnim* u procesu mogućnosti saznavanja i tumačenja, i na kraju kruniše sve i poznatom Hegelovom sentencijom: *Sve što je umno, stvarno je, a sve što je stvarno umno je* (Isto, 42). No, kao najpoznatijeg, međutim, ne i najrelevantnijeg proučavaoca fantastike ističe Todorova i njegovo djelo *Uvod u fantastičnu književnost* koje se sastoji od dva odjeljka *Određenje fatastičnog* i *Čudno i čudesno*. Ipak, Ivanović napominje i nedostatke u Cvetanovljevoj knjizi, ponajviše one koje se odnose na konstataciju ovog autora da fantastika polako nestaje iz svijeta literature, te da se fantastično određuje prema čudnom i čudesnom. Ivanović naglašava da je fantastika nešto što je veoma transformativno u savremenoj eri, te da ona dobija različite forme postojanja, da se može naći u snovima i halucinacijama i stanjima ludila, čak i u literaturi koja nije primarno i

inicijalno fantastička. U svijetu istraživanja ove problematike, kao najreferentnije, Ivanović ističe djelo J. M. Meletinskog *Poetika mita*, koje mu je poslužilo prilikom pisanja monografije *Miteme i poeteme Tomasa Mana*. Na fonu mišljenja o mitu, Ivanović nadasve percipira dva pojma – *fabulat* kao kolektivno poimanje mitskog i *memorat* kao individualnu percepciju neke mitske datosti. Idući dalje prema polju fantastike i smatrajući je *riznicom imaginacije*, posebno se osvrće na biblijske tekstove, smatrajući Bibliju metatekstom koji nudi golemo izvorište saznanja, te *Biblijskim legendama Zenona Kosidovskog*, koje su i same nastale na biblijskom prototekstu, i ponajviše uzimajući u obzir djelo Tomasa Mana *Josif i njegova braća* u kojem čak dolazi i do *humanizacije mita i fantastike*. Za jednog od najvećih majstora priče sa prepletom realističkog i fantastičkog, u istom ovom odjeljku, Ivanović izdvaja Gogolja, napomenuvši da on, kao rijetko ko može da piše tako opipljivo da realističko ostaje i dalje primarno takvo, ali i da fantastika ima svoju jednako važnu vizuru i da se uspostavlja kao potpuno vjerodsotjni dualizam nekog bića, bilo to biće individualno ili kolektivno. Dakle, u tom smislu je i fantastika kod Gogolja realistična. A kao opozitnog Gogolju, Ivanović navodi Borhesa koji stvara takozvani *urbani egzistencijalizam* i daje primat fantastici koju, uz to, smješta u neprilagođene topose – urbana sredina, dnevna svjetlost itd. Na taj način, Borhes daje svoje viđenje društva, a izvodeći parabolizaciju uz pomoć neočekivane fantastike. Korak dalje i od samog Borhesa, odlazi Markes koji fantastici daje prioritet i to na način što je realni svijet sagledan perspektivom apsolutne fantastike.

U odjeljku *Tumačenje predmeta postaje predmetom tumačenja*, osobita pažnja se obraća na djelo Save Damjanova koji je jedan od najvećih proučavalaca fantastike u XX vijeku na južnoslovenskom prostoru, a takođe je i sam tvorac tekstova fantastičke proze. *Srpska fantastika od srednjeg veka do postmoderne*, jeste djelo kojim Damjanov izvodi sistematizaciju i kategorizaciju fantastičkih žanrova prisutnih u toku raznih epoha stvaralačkog kontinuiteta srpske proze. To je sveobuhvatan presjek raznovrsnih žanrova fantastike u srpskoj prozi i pruža veoma plodotvorno polje za sve istraživače kojima je ova kompleksna problematika u fokusu. No, da definisati fantastiku nije lak posao, govorio je i B. Pekić, ističući da se umjetnost treba baviti samo deskripcijom fenomena fantastike u nekoj priči, te i to posebno razmatra i objašnjava Ivanović. Sličnog mišljenja je i Tolkin koji kaže da je fantastika *prirodna ljudska aktivnost*. No, Ivanoviću je najbliža Njegoševa fantastika koju čak razvr-

stava i deklarirše kao *vilinsku* pa i *folklornu* (prisutna u Njegoševim pjesmama poput *Zarobljen Crnogorac od vile* ili *Paris i Helena*) i *čisto čudesnu* koju pronalazi u djelu *Luča mikrokozma*. I na koncu ovog odjeljka, Ivanović oponira onim književnim proučavaocima koji su Andrića svrstavali u *klasični realizam*, te ističe sopstvenu monografiju o njemu, *Andrićeva mudronosna proza*, u kojoj je djelo ovog stvaraoca definisao kao *integralni realizam*, a među Andrićeve pripovijetke sa elementima fantastike, ubraja tri: *Jelena žena koje nema*, *Žena od slonove kosti* i *Letovanje na jugu*.

Zlo kao etička aporija u Tihom Donu Mihaila Šolohova jeste studija koja obuhvata ovo Šolohovljevo djelo, ne samo u pogledu književno-kritičke perspektive, već i kroz vizuru etičkih, estetičkih i poetičkih razmišljanja. U stilu ozbiljnosti i kritičnosti koje su osnovna Ivanovićeva sredstva kada prilazi bilo kojoj temi, on i u ovom slučaju prvenstveno proučava djela eminentnih naučnika koji su se bavili fenomenom zla i njegovim manifestacijama u književnosti i kulturi pa potom donosi vrijednosne sudove o djelu samog Šolohova. Ističe Žorža Bataja i djelo *Književnost i zlo*, Emila Siorana i djelo *Zli demijurg*, te Žana Bodrijara i studiju *Prozirnost zla*, te Laša Fr. H. Svensena i njegovu *Filozofiju zla*. Proučavajući veoma različite oblike ponašanja Šolohovljevih junaka i njihove prilično rastočene ose binarnih rasijavanja koje su doprinosile mnogostrukim konstelacijama karaktera, Ivanović izdvaja kao veoma važan i uticaj eksterijera, a pri čemu vrši podjelu na *eksteriorizaciju* i *interiorizaciju* likova, u zavisnosti od toga koji i kakvi hronotopi utiču na psihologiju likova, odnosno kakva vrsta senzitivnosti likova reaguje na date prostorne strukture. Konstatuje da se izuzetna pažnja daje epskim dimenzijama likova, te *mitskom*, *bajkovitom* i *eponimnom* kao konstruktima koji uobličavaju tragičnost sudbine kao fatalnog obilježja cjelokupnog djela. U duhu opštepoznatog pijetetskog odnosa prema romanima Tomasa Mana, Ivanović *Tihi Don* markira i kao roman mit (kako kvalifikuje i Manove romane), jer realizuje brojne mitske strukture u svom temporalno-kauzalnom toku, te citira poznatu Manovu misao u kojoj se kaže da je *mit zasnivanje života (...)* i *skrušeni obrazac u koji se pretvara u život reprodukujući svoje crte iz nesvesnog*. Elaborirajući teze o uzrocima i konsekvencama zla u romanu, Ivanović se poziva i na Uspenskog koji u *Poetici kompozicije* konstatuje da je jedno zlo uvijek uzročnik drugom, te da je to *dvoplana, manihejska slika sveta* (Ivanović, 2011: 74). S obzirom na to da Šolohova, kao i Andrića, smatra integralnim realitom, argumentovano tvrdi da kod njega postoji preplet fikcijske i

fakcijske građe, jer je Šolohov, ipak, mimetizovao stvarnost oblikujući je u određene forme literarnog, ali se istorizam i fakat društvene zbilje, ipak prepoznaju. I dok se poziva na naučnike koji proučavaju kvalitativna obilježja zla u stvarnost, pa potom i u kulturi, nadasve ističe *Svensenov pokušaj katalogizacije i kategorizacije raznovrsnih vidova Zala: moralno zlo, nasledno zlo, redefinisano zlo, društveno zlo, aktivno zlo, pasivno zlo, struktuno zlo, dubinsko zlo, površinsko zlo, haotično zlo, konkretno zlo, apstraktno zlo, fenomenologija zla, antropologija zla i političko zlo* (Isto, 77). Dakle, najčešći izvor zala potiče iz čovjekove vezačnosti za zemlju, za zavičaj, te u tome pronalazimo i antonimijsku sliku jer je i dobro istovremeno vezano za zavičaj i zemlju. Okolnosti su te koje određuju da li će prevagnuti neki od kataloga zala ili pak dobro.

Ekspanzija zla često je upoređivana sa prirodnim kataklizmama. Izohipse zla prate izohipse katastrofe. Svi brzaci i mrtvaje Tihog Dona na kraju se ulivaju u Azovsko more, obnavljajući mit o kruženju vode (mit o Sterni). Ivanović poima da stanovnici Dona smatraju da je svaka voda živa i da su vodena staništa donosioci određenih energija kojima upravljaju staništima u priobalju. Dakle, mimetičnost Šolohovljevog postupka se i ovdje ogleda u transponovanju vjere u demonsko, u svijet literature kao nešto posve realistično, kao osvjedočitelj *modusa vivendi* stanovništva koje pripisuje magijske moći vodi, klanja joj se, pjeva i vrši obrede nad njom i oko nje, u susret sjetvama i žetvama, svadbama i bitkama. U mozaiku sljedećih razmatranja o zlu, magiji i mitskom u romanu *Tihi Don*, Ivanović kazuje i o društvenim izvorima zla među kojima prednjači borba za opstankom koja je urođena, koju naziva *benignom agresijom*, ali koja može rezultirati različitim oblicima agresije u svom neispunjenju cilja. Borba za samoodržanjem se ispoljava u običnom, svakodnevnom životu i razumna je komponenta trajanja, no, ona koja se ispoljava u uslovima ratnog okruženja, pod represijama iskonskog ugnjetavačkog zla koje teži da podredi slabijeg, takva može imati nesagledive posljedice i na strani progonitelja i na strani progonjenog. I na kraju opsežnog ogleđa o Šolohovljevom romanu *Tihi Don* i pojavnostima i uzrocima zla u njemu, Ivanović, između ostalog, zaključuje: *Rađanje novih društvenih vrednosti ne teče predvidivom logičkom spiralom, zaključak je koji voljno i planirano sugerije Šolohov. Život njegovih epskih i tragikom života obeleženih junaka teče naniže, budući da su mnogobrojna egzistencijalna, nacionalna, socijalna i individualna očekivanja izneverena, a da su nove društvene vrednosti, zbog toga što Epoha još nije*

završena, ostale izvan stranica polifonog romana Tihi Don, svesno i voljno prepuštene romanu Uzorana ledina (Isto, 89).

U okviru *Poetike i kritike*, a u prvom njihovom odjeljku *Amalgam žanrova*, Ivanović svim istraživačima nauke o književnosti nudi pregled postupaka i žanrova kroz istoriju književnosti, sintetizujući ih i međusobno poredeći, te naglašavajući koje literarnosti i koje književne vrste su ostvarile najviši domet ili predominaciju u određenim književnim epohama, stilskim formacijama i pravcima. Ipak, ovom prilikom, kao dominantne kulturne pokrete koji su svojim utemeljenjem i duhovnim proklamacijama uzdrмали kulturogenost svih nacija, on izdvaja romantizam, realizam i modernizam. *Na njihov međusobni odnos najpre utiče dijalektika mišljenja, što se ogleda najpre kao afirmativni proces – inovacija, modernizacija i radikalizacija, a potom i kao negatorski proces – petrifikacija, ponovljivost i dekadencija, koje služe kao neposredan poziv na osporavanje. Kao primer inovacije najčešće je spominjano delo Tomasa Mana, kao primer modernizacije delo Džemsa Džojisa, a kao primer radikalizacije delo Franca Kafke (Ivanović, 2011: 96).* Ivanović ističe da o teoriji realizma najilustrativnije i najkompetentnije razmišlja Đerđ Lukač, a potom da o supstratu fantastike u literaturi najsuštastvenije piše Dostojevski koji smatra da ne postoji ništa fantastičnije od same stvarnosti, pa se tim geslom vodi i Markes, te da Pekić potpuno utemeljeno smatra da je mašta dio najintimnije istine, dakle, dio realne egzistencije. On se, takođe, osvrće i na dimenziju recipijenta, kazujući da je čitaocu XXI vijeka (a nadovezujući se na Grubačićevu analizu datu u knjizi *Aleksandrijski svetionik*), ostalo sljedeće: *razumevanje (ars intelligendi), tumačenje (ars explicandi) i primenjivanje (ars applicandi)*. (Isto, 103).

U svijetlu debatovanja o aktuelnosti tema i motiva u XX vijeku, Ivanović se osvrće na praškog lingvistu Bohuslava Havraneka koji je tvrdio da su teme i motivi zaista iscrpljeni, ali da je način njihovog davanja u svijet literature i problematizacija datog, nešto što uvijek može biti *aktuelno, moderno i trajno*. Ivanović takođe konstatuje da roman, biografija i autobiografija, kao književne vrste davno ustoličene, nikada ne gube svoj identitet i svježinu, dakle, uvijek su i aktuelne i moderne i trajne, ali da su u okviru romana i biografije, veoma često date usložnjene forme kazivanja, pri čemu se pisac može javiti i kao svjedok događaja i kao učesnik i kao interpretator. Tako se kombinuju ekstradijegezis i interdijegezis i to je potpuno legitimno u svijetu figura pripovijedanja.

U dijelu nazvanom *Međužanrovska korespodencija*, Ivanović obraća pažnju na miješanje žanrova koje se osobito događa u savremenoj

književnosti i uz to naglašava da je katkada teško odrediti i kvalitativnost i kvantitativnost jednog žanra u odnosu na drugi, te da je to osobito kompleksno u procesima integracije fragmentarne proze ili u procesima framenarizacije integralne proze. Međužanrovski konakt naziva i interferencijom, anticipirajući i nove modele žanrova koji nastaju u takvoj vrsti kontakata. Kazuje da knjiga *Zašto fikcija* Žan-Mari Šefera upravo predskazuje nove vidove fikcije jer to korespondira sa savremenim dobom u kojem je neminovno da bude pobuđena i pišćeva radoznalost i kreativna imaginacija. U cjelokupnom procesu žanrovskog raščlanjivanja i razvrstavanja, primjećuje da je oblast hermeneutike od izuzetnog značaja. U trotomnoj knjizi *Vreme i priča* Pol Riker posebno insistira na definiciji: *Hermeneutika se ne ograničava na objektivnu strukturalnu analizu tekstova niti na subjektivnu egzistencijalnu analizu autora tekstova; ona se prvenstveno bavi svetovima koje ti autori i tekstovi otvaraju.* (Ivanović prema Rikeru, 110).

Donovićeva poetika i autopoeitika u kontekstu pokreta socijalne literature jeste ogled koji se bavi proučavanjem mjesta Janka Đonovića u crnogorskoj literaturi, no svakako, smještajući ga u pripadajuće okolnosti socijalne književnosti u kojima je on čvrsto stvaralački bitisao, i tematski i idiomski. Ivanović je 1988. godine napravio antologijski izbor ovog pjesnika i nazvao ga *Strah od zaborava*, a za potrebe komponovanja ogleđa o Đonovićevom pjesničkom idiomu, proučavao Petra Džadžića (pseudonim Vlado Barbulović) i njegovu studiju *Janko Đonović – Kamena počivala*, te ogled Radomira Konstantinovića *Janko Đonović*. Iako se u nekim elementima mišljenja Ivanović slaže sa tezama koje iznosi Konstantinović i koje se odnose na stilske nedosljednosti, ipak, odnos ovog kritičara prema Đonoviću naziva *kritičarevim ograđenjem* jer ne uvažava i ne prepoznaje izuzetno kavalitetne i umjetnički uspjele elemente pjesnikovog izraza. Ivanović ide dalje i proučava stanovišta Zorana Radmilovića u eseju *Janko Đonović – Kamena počivala*, kao i Radojice Tautovića u ogledu *Donovićeva pesma gladi i ljubavi*. S naglašenim osvrtom interpretiraju se upravo Tautovićeви citati jer Ivanović smatra da je u njima data djelujuća forma visokangažovane poezije tog vremena, koja je osnovno načelo te literature. Đonović piše o inokoštini, pečalbarstvu uslovljenim nemaštinom, o teškom i ubojitom životu Crnogorca izmučenog ratovima i stradanjima. U skladu sa predloženim tematsko-motivskim planom jesu strukturirani i ikonički i indeksni znak, a leksika je upodobljena trenutku i temi. Ivanović ističe i mišljenje Boža Milačića koji kaže da je kritika isprva bila nepravedna prema pojavi

Janka Đonovića te da je sve proizlazilo iz neshvatanja i površnosti poimanja. *A priori je pogrešna pretpostavka nekih kritičara nesklonih pokretu socijalne literature – da se radi o krajnje pojednostavljenoj poetici ove stilske formacije, budući da su najznačajniji književni produkti podjednako izazovni, mada često u nejednakoj meri prikladni za moderno zasnovane hermeneutičke ili alternativne interpretacije (...)* (Ivanović, 122). Prepoznavši i priznavši i humanistički i umjetnički *energizam* Janka Đonovića, Ivanović dalje govori o znakovima koje pronalazimo u njegovoj poeziji, kao i o stalnoj okrenutosti ka problemima čovjeka tog vremena u kojima je nalazio izvorište kreacije. Potom izvodi primarna konstitutivna načela pokreta socijalne literature koji je nastao 1928. godine i u dvije faze trajao do Narodnooslobodilačkog rata, dakle, do 1941. godine. Dok rekonstruiše koncept socrealizma, Ivanović u njega istovremeno inkorporira i Đonovićevo književnu pojavu. Za analizu imanentne poetike ovog pjesnika, svakako je relevantna i njegova stvaralačka biografija *Književni počeci*, koju je sastavio upravo Đonović i koja predstavlja sumarum njegovih idejnih, životnih i estetskih polazišta. Tu se čitalac upoznaje sa počecima njegovog stvaranja, sa suštinom njegovih prvih stihova, ali i sa Đonovićevim stavovima o avangardnim *izmima* prema kojima osjeća stvaralački animozitet budući da ne odobrava inkongruentni stil nerazumljiv širokim narodnim masama. Na taj način se upoznajući sa njegovim stavovima, shvatamo da predloženo djelo jeste autopoetička studija prijemčiva za razumijevanje njegovog djela. Istaknuvši ovo djelo u prvi plan, a potom napominjući da se *Strah od zaborava* sastoji od šest ciklusa pjesama koje su selekcionirane kao reprezentativne pjesme Đonovićevo stvaralaštva, Ivanović ostavlja smjernicu i poruku budućim proučavaocima djela ovog značajnog socijalnog pjesnika.

U *Prilog teoriji i tipologiji romana* Ivanović piše ogled *Inovacija i modernizacija ratnog romana u jugoslovenskim književnostima* i pritom se najviše potpomaže monografijom Radovana Vučkovića *Moderni roman dvadesetog veka* objavljenoj u Istočnom Sarajevu 2005. godine. Naime, zabilježeno je da se od kraja Drugog svjetskog rata pa do 1961. intenzivno razvija romaneskni žanr i to razdoblje je često nazivano *vremenom romana*. *Zahvaljujući relativno visokim umetničkim dometima, prekretničku ulogu su ostvarili romani Vladana Desnice Zimsko ljetovanje (1950), Mihaila Lalića Svadba (1950), Dobrice Ćosića Daleko je sunce (1951) i Oskara Daviča Pesma (1952), dok su u drugoj (misli se na drugu razvojnu liniju – O. V. K), mnogo izraženiji estetski valeri, a takvu ulogu imali su romani Cirila Kosmača Balada o tronbeti in oblaku*

(1956), *Vladana Desnice Proljeća Ivana Galeba (Igre proljeća i smrti)*, 1957. i *Mihaila Lalića Lelejska gora (prva)* (Ivanović, 2011: 145). Inovativnost se ogleda u introspektivnom promatranju likova, u brojnim aspektima koji doprinose osvjetljavanju ideoloških i psiholoških tačaka gledišta, u poliperspektivizmu, u kreiranju romana solilokvija koji je produkt subjektivnih perspektiva lika i esejiziranih kazivanja o umjetnosti, u poliperspektivizmu, te hronotopu usko povezanim sa otvaranjem smisla itd. A kada je u pitanju modernizacija u tematskom pogledu, Ivanović izdvaja *poetski, dramski i asocijativno-monološki roman*. (Isto, 152). U svim izdvojenim podjelama modernog romana ističe i maštu datu kroz snove i halucinacije kao elemente direktne karakterizacije likova, ali i neke indirektno modele psihologizacije (eksterijer, enterijer, odjeća, vremenske prilike itd.), te slojeve mitskog, legendarnog i arhetipskog koji tvore posebne simboličke otiske u svijetu romana.

U ogledu *Reči su moćni okvir sveta* Ivanović govori o *konkretnoj i virtuelnoj energiji poetskog govora*. (Isto, 167). U tom smislu, i u svijetu nauke o književnosti i nauke o jeziku, on poseže za *binarnom logikom* u govornom činu, a koja podrazumijeva da svaka verbalna jedinica ima dijaloško svojstvo, odnosno usmjerena je ka nekom. Stoga je riječ komunikološki element čak i kada je dat kroz lirsko ja ili kroz unutrašnji monolog u djelu, jer sve što je napisano, razumljivo je da će neko i pročitati i protumačiti i dati mu određeni oblik postojanja, određeni semantički sloj. Ivanović u ovom članku upravo analizira funkcije lirskog jezika, smatrajući da je on višeznačan i da ima više svojih opredmećenja kroz nepregledno mnoštvo mogućnosti koje daje onaj koji doživljava, a ne više sam pjesnik. Tragom tog svijetla, Ivanović analizira Dučića i Koneskog, pa na kraju dominantno Milana Terzovskog čijih je poetskih ciklusa izuzetan poznavalac. U nastavku ovog ogleda nazvanog *Apologija stvaranja (azbučna molitva), Estetička i poetička opredelenja*, analizira četiri stvaralačke faze makedonskog pjesnika Terzovskog i uz to ga smješta u stvaralački period druge pjesničke generacije kojoj su pripadali *Gane Todorovski, Mateja Matevski i Ante Popovski*. A takođe kaže da je Terzovski blizak prvoj pjesničkoj generaciji kojoj pripada *Slavko Janevski, Blaže Koneski i Aco Šopov*; no, kako Ivanović u pjesničkim transformacijama ovog pjesnika primjećuje i treću struju, zaključuje da je blizak i *Radovan Pavlovski, Jovan Koteski i Petre M. Andreavski*. (Isto, 184). Simbolika svjetlosti kao stvaralačka apologija, konstruktivni je element poezije Terzovskog. Do dominacije svjetlosti dolazi usljed jakih binarnih opozicija koje su veoma rasprostranjene u njegovoj poeziji.

Književnonaučna misao Meše Selimovića (prilog genologiji), metodološki problemi aporije, jeste ogled koji u fokus pažnje postavlja Selimovićeve estetičke i poetičke vrijednosti koje pronalazimo, kako u njegovim narativnim umjetničkim tekstovima, tako i u esejiziranoj prozi. *Središnju misao najšire shvaćenog koncentričnog kruga predstavlja Selimovićeva filozofska apoftegma: A spas danas nije religija, već umetnost, što svedoči o umetnosti kao osmišljenoj delatnosti, vidu modifikovanja stvarnosti, delatnosti kojom se brani humanistička vizija i svi procesi koji doprinose humanizaciji odnosa.* (Isto, 200). Dalje, Selimović takođe u svoje djelo unosi elemente sociološkog, psihološkog, kulturalnog, estetičkog i etičkog iskustva i to Ivanović naziva drugim krugom Selimovićeve prirode umjetnosti, dočim, treći krug *Selimovićeвих problema*, kako kaže Ivanović, odnosi se na ukidanje granice između nauke i umjetnosti, te kada se to uzme u obzir, jasnije je i umnogome opravdanije prisustvo filozofije religije, etike i estetike u njegovom djelu. Kada je posrijedi naučna misao Meše Selimovića, Radomir Ivanović izdvaja sljedeće rasprave, studije i oglede: *Hasan Kikić (1952), Za i protiv Vuka (1967), Judita Marka Marulića (1950), Stevan Sremac (1951) i Kritičarska dosljednost Milana Bogdanovića (1964), kao i priloge posvećene Andrićevom djelu – Jubilej naše kulture (1972) i Između Istoka i Zapada (1972).* (Ivanović, 2011: 206).

U eseju *Umetnost kao pribežište duha (O književnoj utopiji i anti-utopiji)*, Ivanović se posvećuje knjigama rasprava, studija i ogleda – *Stvaralački duh i analitički čin, Retorika Radoja Domanovića i Trokraki svećnjak znanja*, te književnim monografijama *Delo Vuka Filipovića i Književne utopije Danila Nikolića*, autora Miloša Đorđevića, koji u nabrajanim djelima upotrebljava brojne interpretacije i metode da bi sistematično predstavio kompleksna pitanja navedena u naslovnim odrednicama. *Adaptivnost monografije i njenu bitnu prednost Đorđević vidi u tome što ona može biti posvećena kako pojedinačnom delu, pojavi ili procesu, tako i stilskoj formaciji ili stilskom kompleksu, a može se baviti pojedinačnom i opštom tematikom i problematikom, uz napomenu da mora postojati apriorno i precizno razrađena konstrukciona i kompoziciona shema još u inicijalnoj fazi nastajanja* (Isto, 217). Na tragu identičnih sintetizacija, Ivanović je i u sljedećem, a u ovoj knjizi i poslednjem ogledu *Književna kritika u kontekstu teorije tumačenja i teorije saznanja*, gdje polazi od Palavestrine *Istorije srpske književne kritike*, budući da ona pruža kompletan dijahronijski uvid i pregled u tok i sazrijevanje kritičke misli. Dalje, navodi eminentne teoretičare i istoričare književnosti

kao što su U. Eko, N. Fraj, H. G. Gadamer koji nude brojne savremene aspekte proučavanja književnosti i otkrivaju zastarjelosti i nedostatke tradicionalne kritike.

Prolazeći pokraj *Pisaca i posrednika* Radomira V. Ivanovića zaključujemo da je književnoumjetničko djelo posmatrao kao objektivizacija plemenitih, altruističkih ideja, a tokom svoje plodotvorne stvaralačke biografije koja se emitovala kroz dva historijska vijeka, ulagao je sve napore silne erudicije koju je posjedovao, da književni artefakt osposobi kvalifikativom vječnog trajanja. Nudeći i pronaležeći nove metodologije u proučavanju teksta, ostvario je nesaglediv doprinos u nauci o književnosti i svim istraživačima koji su se na svom životnom putu zatekli u konačnom opredjeljenju za anatomiju literature, te *obeštali* se njoj *dovijeka*.

Olga VOJIČIĆ-KOMATINA

ESTETIČKA I POETOLOŠKA MONOGRAFIJA

(Radomir V. Ivanović: *Snovi i sudbine u narativnoj prozi Mihaila A. Šolohova*, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2012, str. 292)¹

Knjigom „Snovi i sudbine u narativnoj prozi Mihaila A. Šolohova“ akademik Radomir V. Ivanović zaokružio je ciklus od četiri monografije, nastale u poslednjoj deceniji rada pisca. Akademik Ivanović je u periodu od 2002. do kraja 2012. godine svoju erudiciju i naučnu radoznalost usmerio ka delima četvorice istaknutih svetskih pisaca, a to su: Tomas Man, Umberto Eko, Garsija Gabrijel Markes i Mihail Šolohov. Tako je iz decenijskog proučavanja i iznalaženja novih činjenica u vezi sa delima pomenutih pisaca Ivanović stvorio snažan analitički projekat u formi *Krsta čiji kraci upućuju na Četiri strane sveta* koje simbolišu četiri monografije: prva je estetička i poetološka monografija „Miteme i poeteme Tomasa Mana“ (Novi Sad 2007) – simboliše *Sever*, druga je „Anagrami i kriptogrami u romanima Umberta Eka“ (Podgorica 2009) i simboliše *Jug*, potom, treća je *zapadna*: „Lavirinti čarobnog realizma Gabrijela Garsije Markesa“ (Podgorica 2011), i poslednja, koja simboliše *istok*: „Snovi i sudbine u narativnoj prozi Mihaila A. Šolohova“ (Podgorica 2012).

Prema rečima akademika Ivanovića, njegovo osnovno nastojanje prilikom analize književnih opusa navedenih pisaca bilo je da ostane „u krugu problema i aporija posvećenih psihologiji i filozofiji stvaranja, s jedne, estetici i etici, s druge, poetici i kritici, s treće, kao i komparatistici i folkloristici, s četvrte strane“. Mi bismo dodali da je autor takođe nastojao da pronikne i da produbi imaginarne sfere sâmh čitalaca literature Eka, Markesa, Mana i Šolohova, jer samim tim što koristi posebnu metodologiju, tj. ukazuje na nove aspekte upoznavanja njihovih dela, on recipijentima nudi drugačiji, potpuniji nov način *čitanja* i *upoznavanja* tih dela.

¹ Prikaz monografije *Snovi i sudbine u narativnoj prozi Mihaila A. Šolohova* akademika Ivanovića, autorka je objavila u časopisu „Književne novine“ (Beograd) – 65, 1218/1219 (2013), str. 15. i u časopisu *Putevi kulture* (Kruševac) – 21 (2013), str. 38–41.

Estetička i poetološka monografija „Snovi i sudbine u narativnoj prozi Mihaila A. Šolohova“ zaokružuje ciklus *Četiri strane sveta*. Objavila ju je Crnogorska akademija nauka i umjetnosti u Podgorici, gde je prvo i promovisana. Ukazala bih i na to da je knjiga našla svoje čitaoce u Rusiji, da je promovisana u Ruskom domu u Beogradu, pred domaćom i ruskom publikom, a potom i u Udruženju književnika Srbije u Beogradu.

Radeći na projektu *Četiri strane sveta*, a posebno na monografiji o Šolohovu, akademik Ivanović se susretao sa bogatom paletom decenijama ranije napisanih specijalističkih monografija, zbornika kritičkih radova, estetičko-filozofskih studija i poetoloških rasprava. Imajući u vidu prethodne naučne postavke o delu Šolohova, a sledeći sopstvenu ideju-vodilju, Ivanović je metodološki postavio *Tri analitička kruga*: u prvom je ponudio određeni broj „invencija“ nasuprot postojećim „konvencijama“, ukazao je na „epifaniju“ – tj. iznenadna otkrića, na „sinergiju“ – spoj više različitih energija, i na „entelehiju“ – tj. izbor ciljeva istraživanja. U *drugom analitičkom krugu* pažnju je posvetio aktuelizaciji i problematizaciji sintagmatike i paradigmatike književnih dela, a u *trećem* – afirmaciji i objašnjenju načina ukrštanja književne i kritičke misli.

Konkretno, Sadržaj knjige „Snovi i sudbine u narativnoj prozi Mihaila A. Šolohova“ čine tri dela: 1. deo – *Poetika*, koji je sastavljen od šest glava, šest posebnih naučnih ogleda.

I glava – „Generiranje književnog teksta i poetskih ideja u pripovjedačkoj prozi Mihaila A. Šolohova“, u kojem su nakon Uvoda, dati ogledi „Kraći pripovjedni oblici“ i „Duži pripovjedni oblici“. Akademik Ivanović skreće pažnju na to da se kratke narativne forme Mihaila Šolohova temelje na „događajnim nizovima“, dok su u drugi plan „svjesno i voljno, po apriorno odabranoj shemi, potisnuti *asocijativni nizovi*“. S druge strane, duži narativni oblici koriste tzv. „odloženu“ ili „mozaičnu“ priču „protkanu poetizovanim pejzažima, neočekivanim asocijacijama, intertekstom i autorskim komentarima, kao narativnim meandrima (narочito u razvijenim pripovijetkama, povijestima i romanima)“.

II glava – „Epistolarno nasljeđe i komentari kao šifra tumačenja književnog djela“ nakon Uvoda sadrži ogled: „Književna mistifikacija i naučna demistifikacija“ i – „Epistolarno nasljeđe kao dio stvaralačke vizije“. U ovim oglecima akademik Ivanović se bavi *Odnosom Šolohovljeve pesničke slike i poetske ideje*, poredeći i ponekad suprotstavljajući brojna poznata mišljenja – sa svojim analitičkim postupcima, formirajući pažljivo svoj konačni stav.

III glava – „Zlo kao etička aporija u Tihom Donu“ nakon Uvoda plasira oglede: „Mitski izvori zla“, „Prirodni izvori zla“, „Društveni izvori zla“ i Zaključak. To su „tri paradigmatska ili ideografska kruga“ koja se odnose na metafizičko zlo, fizičko zlo i moralno zlo – dramaturške motive koji se, kako se akademik izrazio muzičkim rečnikom, nalaze u „polifonom romanu“ *Tihi Don* Mihaila Šolohova.

IV glava – „Interakcija egzistencijalne i stvaralačke vizije u Tihom Donu“ sadrži sledeće oglede: „Vrijednost, vrednovanje i prevrednovanje“, potom – „Tragično osjećanje života kao neumitnog“ i – „Vitalističko osjećanje života kao izbor mogućnosti“. Ovi naslovi ukazuju na napore Ivanovića da prikaže nastojanja Šolohova koji se u svom stvaralaštvu opredelio za stoičku viziju, kako je Ivanović naveo: „duboko svjestan činjenice da sve vrste intelektualnog, kreativnog i intuitivnog napora samo prethode rezultatima do kojih je došao, uz enormne napore duha koji stvara i duše koja pati, jer i dalje ostaju rješivi anagrami i nerješivi kriptogrami kao dvije vrste pristupa sudbinama i snovima (rješivim i nerješivim)“.

V glava – „Umjetničko djelo osobene estetike i poetike“ sadrži dva ogleada, to su: „Binarna opozicija kao osnova konstrukcije i kompozicione sheme romana“, i – „Strukturna složenost i raznoobraznost stvaralačkih postupaka“. U ovim oglecima akademik Ivanović bavi se strukturom Šolohovljevog romana „Uzorana ledina“ s jedne strane, i dramaturškom paletom u oblikovanju dramske ideje romana, s druge strane posmatrano. Ideja ovakvog analitičkog postupka je da se ustanovi u kojoj meri su dve knjige pomenutog romana formalno i žanrovski ujednačene, odnosno, na kom nivou poetike i estetike se nalazi Šolohovljev roman.

I na kraju, poslednja, VI glava – „Evokativna povijest *Čovekova sudbina* u kontekstu komparatističkog proučavanja“ nakon Uvoda, izlaže eseje „Neosvojena blaga i neostvoreni snovi“ i – „Životna iskušenja i prokletstva sudbine“. Ova glava ima i podnaslov – Prilog esetici i poetici, i upravo u njoj je akademik Ivanović najviše pažnje obratio odnosu stvarnosti i mašte, imaginacije i kontemplacije, životne i umetničke istine. To su postulati kojima se više bavi filozofija, psihologija, estetika i poetika nego nauka o književnosti, a Ivanović sve te naučne discipline objedinjuje i stvara neobičnu sinergiju istraživačkih ideja. On ukazuje na to da postojeća primenjena mišljenja ne mogu uvek rešiti sve aporije, a naročito ne uvek one filozofske, estetičke, psihološke, poetološke i antropološke – jednostavno, *analitička MOĆ* nije svemoguća, ona ponekad gubi od *ljudskog Duha*.

Nakon opisanog, centralnog dela knjige plasiran je 2. deo – Pogovor koji je napisala dr Mila Medigović-Stefanović. Ona između ostalog navodi da je akademik Ivanović realizovao analitički pristup književnom delu Mihaila Šolohova pre svega prioriternim oslanjanjem na literaturološke discipline: metateoriju, teoriju književne istorije i teoriju književne kritike, a da je žanrovsku pripadnost Šolohova istraživao „u okvirima klasičnog, kritičkog i integralnog realizma koji apsorbuje magičnost, čudesno i fantastično. Veliki doprinos književnoj aksiologiji, kao dijelu nauke o vrijednostima, priložio je Ivanović“ – zaključuje Mila Medigović-Stefanović.

U nastavku knjige, u njenom 3. delu – *Prilozi* nalaze se: Napomena autora, Selektivna bio-bibliografija M. A. Šolohova (izradile su je N. Usanović-Ašonja i B. Stjepanović), potom, Pogovori na ruskom i francuskom jeziku, kao i Registar imena (sačinila ga je Jelica Jovović).

Knjiga je izuzetno lepo grafički urađena, štampana je ćirilicom i obogaćena je na početku knjige na jednoj od šmestikli – grafikom Arpada Vicka, na kojoj je brojevima i slovima predstavljen lik Mihaila Šolohova. Grafika se simbolički zove „Stvaralačka laboratorija M. Šolohova“ – i zaista, na neki način oslikava originalan i neiscrpan izvor ideja i inspiracija ovog ruskog pisca.

Ana M. ZEČEVIĆ

PRVA MONOGRAFIJA O STEVANU DUČIĆU

(Radomir V. Ivanović, *Umjetnička baština Stevana Dučića*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Medeon, Podgorica, 2022, str. 262)

Knjiga *Umjetnička baština Stevana Dučića* je 72. knjiga akademika Radomira V. Ivanovića, 32. monografija i druga koja je štampana u 2022. godini, ali je prva o Stevanu Dučiću ikad napisana. Pored ove monografije, u 2022. godini izašla je iz štampe i knjiga *Stvaralačke tajne i analitička otkrića (Studije i ogledi)* u izdanju JU Biblioteka „Njegoš“ u Nikšiću. Akademik Ivanović u nauci o književnosti važi za veoma vrijednog i plodnog stvaraoca, njegov opus je impozantan, pored ovih monografija, objavio je 40 knjiga studija i ogleda i priredio 76 knjiga. Dakle, ono što je akademik Radomir V. Ivanović objavio i ostvario na polju nauke o književnosti i književne kritike može se porediti sa rezultatima koje postižu čitave institucije i timovi istraživača.

Njegova posljednja monografija *Umjetnička baština Stevana Dučića*, u izdanju Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva i na koju je bio posebno ponosan, posvećena je piscu prvog crnogorskog romana Ili-Kuč, piscu obimne etnološke monografije o Kućima, najplodnijem sakupljaču narodnih epskih pjesama i pripovjedaka u Crnoj Gori s kraja XIX vijeka, a čije djelo je do skoro bilo skoro nepoznato, pa će Radomirova monografija svakako uticati na recepciju i afirmaciju djela ovog znamenitog Kuća. Ona prati sudbinu djela Stevana Dučića od rukopisa ostavljenih u Srpskoj kraljevskoj akademiji u Beogradu 1912. godine do Sabranih djela u šest knjiga štampanih prije tri godine, zahvaljujući predanosti, odanosti i pregalaštvu članova Fonda za razvoj Kuća „Marko Miljanov“ na čelu sa Radomirom Rajom Prelevićem. Mogu slobodno reći da se radi o izdavačkom poduhvatu od velikog značaja za nacionalnu kulturu, a posebno za autorove sunarodnike Kuće.

Kuć Stevan Dučić (1874–1918) sakupio je, zapisao od narodnih guslara-pjevača i predao 1912. godine na čuvanje Srpskoj kraljevskoj akademiji u Beogradu dvije zbirke narodnih epskih pjesama u rukopisu, prvu pod naslovom *Junačke narodne pjesme iz brdskog plemena Kuća u*

Kr. Crnoj Gori koja ima 67 narodnih junačkih pjesama, i drugu zbirku *Junačke narodne pjesme iz Crne Gore, Brda i Hercegovine* koja ima 34 pjesme. Prva zbirka je štampana prvi put 2008. godine u Podgorici, nju su priredili profesor Jovan Čađenović i Dragoljub-Draško Vulević, a drugi put kao Prva knjiga Dučićevih Sabranih djela, sa 13 pjesama više nego u prvom izdanju jer u tom izdanju nijesu objavljene varijante pojedinih pjesama koje su često bile duže i estetski uspjelije. Druga zbirka ima takođe dva izdanja (izdavač oba je Fond za razvoj Kuća): prvo 2017. godine i drugo 2019. kao Druga knjiga Sabranih djela. Objе zbirke je priredila Rajka Glušica. Ovim dvjema zbirkama junačkih pjesama sa sto i jednom zapisanom pjesmom i preko 30 hiljada stihova, Stevan Dučić se pridružuje znamenitim sakupljačima i zapisivačima usmenog narodnog stvaralaštva Simu Milutinoviću, Petru II Petroviću Njegošu, Vuku Karadžiću, Valtazaru Bogišiću, Marku Miljanovu i drugima.

Pored rukopisa dvije zbirke narodnih junačkih pjesama, te 1912. godine Stevan Dučić je Srpskoj kraljevskoj akademiji predao još: 1. Zbirku narodnih pripovjetki, njih 101, i to je jedini rukopis koji se javlja prvi put u okviru Dučićevih Sabranih djela, zbirku pripovjetki je priredio akademik Nenad Vuković; 2. obimnu etnografsku monografiju *Život i običaji plemena Kuća* koju je uredio Jovan Erdeljanović, a Akademija štampala 1931. godine, da bi izdavačka kuća CID iz Podgorice štampala fototipsko izdanje 1998. godine i 2004. tako da ovo izdanje u okviru Sabranih djela predstavlja četvrto izdanje ove monografije; 3. rukopis romana o velikom kućkom junaku Iliji Turovom Ljuljanoviću koji je prvi put objavljen 1997. godine u izdanju Kulturno-prosvjetne zajednice Podgorice, drugo izdanje se pojavljuje u Sabranim djelima; 4. monografiju o govoru Kuća i 5. *Rječnik Kuća*. Ovim rukopisima navedenim pod 4. i 5. zaposleni u SANU nijesu mogli da uđu u trag, tako da su to za sada dva jedina veća Dučićeva rukopisa koja nijesu objavljena.

Predstavljanje kompletnog djela Stevana Dučića počinje upravo izdavanjem njegovih Sabranih djela, a puna afirmacija se nastavlja naučnoutemeljenim pristupom kojim se procjenjuje naučni, književni i kulturni dometi njegovi u naučnim radovima koji se množe o djelu ovog samoukog Kuća i oni jesu potvrda da je njegovo djelo zaintrigiralo naučnike različitih profila. Časopis za nauku o jeziku i književnosti Instituta za jezik i književnost Filološkog fakulteta *Riječ* do sada je objavio 4 naučnoistraživačka rada o djelu Stevana Dučića i 5 prikaza njegovih knjiga ili promocija njegovih knjiga, što moramo priznati da je respekta-

bilan prostor u jednom naučnom časopisu. Slovenačka akademija znanosti i umjetnosti objavila je moj rad u Zborniku posvećenom znamenitom Slovencu Matiju Murku pod naslovom *Stevan Dučić kao preteča Matija Murka*. U Šestoj knjizi Sabranih djela objavljeno je 12 naučnih radova o djelu S. Dučića i evo sada i prva monografija iz pera akademika Radomira V. Ivanovića. Broj bibliografskih jedinica o djelu Stevana Dučića, nakon izdavanja Sabranih djela se uvećava što je neophodno za objektivno pozicioniranje tog djela u nacionalnoj kulturi.

Monografija *Umjetnička baština Stevana Dučića* pored *Predgovora* prof. dr Milorada Jevrića i *Pogovora* prof. dr Vesne Vukićević-Janković, sadrži pet studija akademika Ivanovića o Dučićevom djelu, zatim *Biografiju* Stevana Dučića iz pera dr Radomira Prelevića i *Bibliografiju* koju je sastavila dr Branka Dragosavac. U *Prilozima* možemo pročitati *Napomene autora* monografije o fazama afirmacije i reafirmacije Dučićevog djela i ko je sve od naučnika zaslužan da se ono trajno sačuva od zaborava. Slijedi kratka *Bilješka o piscu* monografije sa popisom najvažnijih bibliografskih jedinica koju je sastavila Jelica Jovanović. U *Ilustracijama* imamo dva segmenta: 1. rukopis Stevana Dučića pet pripovjedaka (*Dajko Novo*, *Vo i magarac Đavo i čovjekove oči*, *Zavist*, *I pravda kusunula*) koje nijesu ušle u Treću knjigu Sabranih djela *Razne narodne pripovijetke* i sa kojima bi ukupan broj pripovjetki bio 107 i 2. *Registar imena*.

U centralnom dijelu monografije pod naslovom *Umjetnička baština* nalazi se pet studija akademika Ivanovića koje predstavljaju rezultate naučnoistraživačkog rada i analize raznorodnog i vrijednog djela Stevana Dučića. Prva studija *Istraživački, sakupljački i umjetnički doprinos Stevana Dučića (Prilog aksiologiji)* sastoji se, pored uvodnih razmatranja, od partija posvećenih Dučićevim doprinosima pomenutim u naslovu studije. Iz ove studije saznajemo ko su istraživači-sakupljači koji su najviše uticali na Dučića (prije svih Marko Miljanov i Vuk Karadžić), koja su njegova najvažnija stvaralačka opredjeljenja (zalaganje za čistotu narodnog jezika), kojih se principa drži kad je u pitanju sakupljanje junčkih narodnih pjesama: 1. istinitost istorijskog događaja, 2. ubiciranje (određivanje vremena i lociranje postora događaja), 3. "osadašnjenje" događaja tačnim opisom toponima, oronima, hidronima i epskih junaka, 4. formalno usavršavanje pjesme od kojeg zavisi izbor varijanata. O beletrističkim sposobnostima Dučićevim autor govori kroz analizu romana Ili-Kuč, određujući ga kao prvi crnogorski roman u kojem su Dučićeve

stvaralačke ideje obrađivane na različite načine: inkorporiranjem eseji-stičkih pasaža čime se obogaćuje stil i tipovi govora; unošenjem autor-skih komentara; inkorporiranjem lirskih pjesama i uspješnih lirizovanih pasaža i poetske proze, uz napomenu da se u romanu odvijaju procesi u Bahtinovo terminologiji nazvani: *hibridizacija kulture, hibridizacija ža-nrova i hibridizacija jezika*.

U radu *Ciklusi i zbirke narativnih poza o Nasredin-hodži u nara-tivnoj i umjetničkoj književnosti (Prilog naratologiji)* akademik Ivanović analizira zbirku pripovijedaka koju je Dučić sakupio i koja je prvi put ugledala svjetlost dana kao Treća knjiga njegovih Sabranih djela 2018. godine, a čiji je priređivač akademik Nenad Vuković. Prije same analize Dučićevih pripovijedaka, autor daje iscrpan pregled istorije sakupljanja i kritičkog vrednovanja objavljenih pripovijedaka, da bi zatim prešao na naratološku i genološku podjelu usmenih narodnih pripovjedaka, kao i onih koje su se našle u Dučićevoj zbirci. Posebna pažnja posvećena je pripovjetkama koje čine ciklus o Nasredin-hodži (u zbirci ih ima 11), koje autor jasno književno-estetski vrednuje i izdvaja njih pet najreprezentativnijih (*Nasredin i lopov Nesredin i putnik, Nesredinov jorgan, Ne-sredin i pastir, Nesredin i đavo*). Pored ovih 11 pripovjedaka iz zbirke *Razne narodne pripovjetke* Dučić je u svojoj etnološkoj monografiji o Kućma objavio još dvije pripovjetke o Nasredin-hodži: *Nesredin-hoža i car se nadlaguju* i *Nesredin-hodža i Solomun*, uz napomenu da je prva uspješlija od druge i da obje pripadaju najstarijem periodu bilježenja pri-povjetki o Nesredinu.

U studiji o etnološkoj monografiji *Život i običaji plemena Kuća* na-slovljenoj *O procesu literarizacije etnološke monografije Stevana Du-čića (Prilog folkloristici)* autor ističe da je Dučić insistirao na literarnosti svake forme u monografiji, bilo da se radi o neknjiževnoj, hibridnoj ili književnoj. U skladu sa naslovom akademik Ivanović posebnu pažnju posvećuje dvjema glavama monografije u kojima je sakupljeno obilje ra-znovrsne građe koju nudi usmeno narodno stvaralaštvo. Ta građa se do-minantno nalazi u glavi IX naslovljenoj *Zabave* sa podnaslovima: igre (41 pjesma koja prati pojedine igre), druge pjesme (objavljeno 51 lirskih i lirsko-epskih pjesama i 1 epsku), poslovice (njih 229) zagonetke (26), narodne izreke, priče (10) i basne (7), dakle, skoro svi oblici narodnog književnog stvaralaštva. I u drugim glavama nalazimo zapisano narodno književno blago, npr. svatovske, obredne pjesme i tužbalice su zapisane u glavi VII naslovljenoj *Običaji*, dok su fantastične priče, vilinske priče,

onirička proza, bajalice i slično zapisane u glavi VIII pod nazivom *Praznovjerice, vraćanja, gatanja i bjanja*. I drugi djelovi i glave etnološke monografije o Kućima literarizovani su inkorporiranjem u tekst raznih anegdota, primjera, predanja, legendi i drugih vrsta narodne književnosti.

Obimna studija *Najnovija naučna istraživanja posvećena Dučićevom sakupljačkom i stvaralačkom doprinosu (Sabrana djela 1-6)* sadrži prezentovanu sudbinu Dučićevih rukopisa od predaje Arhivu Srpske kraljevske akademije do skorašnjeg izdanja njegovih Sabranih djela. Posebna pažnja se posvećuje svakoj od šest knjiga iz tog kapitalnog izdanja Fonda za razvoj Kuća "Marko Miljanov" koje je akademik Ivanović analizirao u pogavljinama: 1. *Doprinos sakupljanju narodnih epskih pjesama* – analiziraju se prve dvije knjige Sabranih djela u kojima se nalazi 101 narodna junačka pjesma sa preko 30 hiljada stihova; 2. *Doprinos sakupljanju i objavljivanju narodne i originalne proze* – odnosi se na 3. i 5. knjigu Sabranih djela: knjigu u kojoj su objavljene 101 narodna pripovijetka i knjigu u kojoj je objavljen prvi crnogoski roman Ili-Kuč; 3. *Doprinos proučavanju etnološke i literaturološke tematike i problematike* – analiziraju se 4. i 6. knjiga Sabranih djela u jednoj je etnološka monografija o Kućima, Dučićevo najizdavanije djelo, a u drugoj su razni spisi, 12 kritičkih radova o Dučićevom djelu, biobibliografija i ilustracije.

Peta i posljednja studija u ovoj monografiji naslovljena *Lalićevo tumačenje Dučićeve etnološko-književne monografije (Prilog arhivistici)* posvećena je Lalićevom rukopisu o Dučićevoj monografiji o Kućima. Autor navodi da je Mihailo Lalić ostavio iza sebe 97 rukom pisanih svezaka, rokovnika, bilježnica, kalendara, te da u rokovniku br. 33 postoje njegove čitalačke impresije o Dučićevoj knjizi *Život i običaji plemena Kuća*, a u svesci br. 35 o lirskim i lirsko-epskim pjesmama iz te knjige. Akademik Ivanović analizira Lalićev rukopis i konstatuje da "Lalić uživa u Dučićevoj monografiji", te da je najviše analitičke pažnje posvetio proučavanju narodnih običaja, "koristeći uz pomoć fantazije i intuicije, i nemušti jezik kao sponu konkretne i virtuelne stvarnosti ili, preciznije rečeno, kao sponu realizovanog i intencionalnog kruga tumačenja i razumijevanja djela" (str. 135)

Interesantno je da je prve četiri studije Radomir Ivanović posvetio: Vladimiru Batu Đuroviću, Dragiši-Peru Gošoviću, dr Radimiru Preleviću i prof. Branislavu N. Ivanoviću – ljudima koji čine najistaknutije članove Fonda za razvoj Kuća "Marko Miljanov", izdavača brojnih značajnih knjiga vezanih za kulturnu baštinu Kuća, od kojih su najvrednije Cjelokupna djela Marka Miljanova i Sabrana djela Stevana Dučića. Na

ovaj način akademik Ivanović, iskazuje zahvalnost onim Kučima koji su ovim izdavačkim poduhvatima doprinijeli da se sačuva i afirmiše književna, naučna i kulturna baština kučkog plemena.

Bibliografija o Stevanu Dučiću koju je priredila dr Branka Dragošavac broji 81 jedinicu. Ova brojka nam pokazuje sve veću zainteresovanost naučnika za djelo Stevana Dučića, do skoro nepoznatog ili nedovoljno poznatog u nacionalnoj kulturi. Prva monografija o Dučićevom djelu iz pera Radomira V. Ivanovića predstavlja značajan doprinos afirmaciji i vrednovanju djela ovog znamenitog Kuča za kojeg autor monografije kaže: “Dragocjenim, a nedovoljno poznatim i priznatim sakupljačkim, naučnim i umjetničkim opusom Stevan Miletin Raković Dučić je, i u kvalitativnom i u kvantitativnom posmatranom smislu, nesumnjivo obogatio nacionalnu kulturnu, naučnu i umjetničku baštinu nizom ostvarenja izuzetne vrijednosti” (str. 116).

Rajka GLUŠICA

STVARALAČKE TAJNE I ANALITIČKA OTKRIĆA
RADOMIRA V. IVANOVIĆA

(Radomir V. Ivanović, *Stvaralačke tajne i analitička otkrića*, JU Biblioteka „Njegoš“, Nikšić, 2022, str. 230)

Knjiga „Stvaralačke tajne i analitička otkrića“ autora Radomira V. Ivanovića u izdanju JU Narodna biblioteka „Njegoš“ izdata je 2022. godine u okviru novopokrenute edicije „Signum“¹. Strukturno je podijeljena na: a) Predgovor koji potpisuje dr Milorad Jevrić, b) dvije kompozicione cjeline studija i ogleda i c) Priloge koji sadrže napomene autora, selektivnu bio-bibliografiju akad. Radomira Ivanovića (sastavila je dr Branka Dragosavac) i registar imena. Prva kompoziciona cjelina sadrži odjeljke u kojima autor govori o metodama i modelima monografskog proučavanja književnog opusa F. M. Dostojevskog, o mjestima mitskih obmana u eruditnom romanu „Pražko groblje“ Umberta Eka, o naratološkom, genološkom i tekstološkom bogatstvu konstrukcije i kompozicione sheme Pekićevog romana „Zlatno runo“ i o epistolarno-hibridnoj formi u djelu Stefana M. Ljubiše. Druga kompoziciona cjelina sadrži odjeljke u okviru kojih autor govori o Lalićevom tumačenju Dučićeve etnološko-književne monografije, o mudracu makedonskog pisca – Blažu Koneskom, o književnim vrijednostima i osobenostima ispovjednog romana Elene Ferante, o stvaralačkom portretu Sava Pavlovića i književno-naučnom doprinosu Nova Vukovića. Kao što se vidi iz kompozicione sheme, knjiga studija i ogleda „Stvaralačke tajne i analitička otkrića“ omogućava čitaocu uvid u nacionalno različite književnosti (crnogorsku, srpsku, makedonsku, italijansku, rusku), različite književne vrste (kratka i duga pripovjedačka forma, esejistička proza i poezija) i različite oblasti umjetnosti (književnost i slikarstvo), ali i uvid u nauku o nauci u književnosti u dijelu gdje se Ivanović bavi naučnim dostignućima Nova Vukovića u oblasti ljubišologije.

¹ Ovim izdanjem Biblioteka je pokrenula ediciju u okviru koje će se naći publikacije iz oblasti nauke o književnosti i nauke o jeziku koje predstavljaju bogatu riznicu naučnih otkrića do kojih se dolazi predanim istraživačkim radom.

Predgovor „Konkretna i latentna značenja književnog djela“ Milorada Jevrića naglašava „enormnu i veoma uspjelu aktivnost Radomira V. Ivanovića“ koja je rezultirala bogatim naučnim i stručnim opusom sastavljenim od kritičkog razmatranja različitih književnih rodova, vrsta i žanrova. Jevrić kaže da se Ivanović u svojim opredjeljenjima usmjeravao na različite vidove književnosti, romane, pripovijetke, pjesme, filozofske traktate i poetička stanovišta pojedinih pisaca, a kada se uzmu u obzir nacionalne i regionalne odrednice, on se u svom istraživanju bavio književnošću koja je nastajala i razvijala se na južnoslovenskim prostorima, ali je zalazio i u druge književne prostore, a naročito omiljenu tematiku nalazio na širim evropskim i svjetskim prostorima. Pažnju autora predgovora „preokupiraju tri njegove knjige, sve u podnaslovima imenovane kao studije i ogleđi, a to su: *Značenja i tumačenja književnog djela*, *Književna problematika i aporetika* i *Stvaralačke tajne i analitička otkrića*. Povezujemo ih u jednu cjelinu i zbog toga što su poneki od Ivanovićeve brojnih radova zastupljeni bar u dvijema knjigama, pa na neki uslovan način, sve zajedno, možemo ih smatrati posebnom trilogijom“. Jevrić dalje precizira da studije i oglede u naznačenim knjigama možemo podijeliti na: a) one o domaćim piscima, b) na studije i oglede o stranim piscima i c) na naučne radove o naučnicima (filozofija nauke)“, pa u nastavku sve njih posebno razmatra kako bi čitalac mogao imati uvid u sadržaj sve tri knjige, a ne samo ove za koju je predgovor napisan.

Prva kompoziciona cjelina počinje studijom „Metode i modeli monografskog proučavanja književnog opusa F. M. Dostojevskog“, koja predstavlja prilog teoriji recepcije i sastoji se od tri odjeljka: 1. „Dijahronija, sinhronija i teorijska aktuelizacija tematike i problematike“ u kojem se Radomir V. Ivanović bavi naučnim doprinosom Mihaila Bahtina u „Problemima poetike Dostojevskog“, 2. „Istorijska kritika i istorijska aktuelizacija predmeta istraživanja“ u kojem Ivanović problematizuje naučni metod Milosava Babovića koji se zasniva na analitičkom, sintetičkom i interpretacijskom principu i 3. „O procesu mitologizacije i re-mitologizacije ili eruditni roman kao mitema i poetema“ u kojem autor studije razmatra pitanje ideje Dostojevskog o „romanu tajni“ i „romanu mita“. Kao što je to retorikom naslova ove studije i najavljeno, autor je kroz tri strukturno povezana dijela pružio uvid u metodološki različit pristup kompleksnom djelu F. M. Dostojevskog, pa je pažnju posvetio svjetskim i našim teoretičarima i istoričarima književnosti čija proučavanja dovodi u vezu sa naučnim učenjima drugih autora među kojima su H. G.

Gadamer, H. R. Jaus, L. Grosman, N. Fraj, S. Ptrović, S. Marić, P. Palavestra, D. Ivanić i drugi.

Dio „Teorije zavjere i mjesta mitskih obmana u eruditnom romanu (*Praško groblje*)“ problematizuje djelo Umberta Eka u okviru dva odjeljka: 1. „Teorije zavjere“ u kojem se Ivanović bavi proučavanjem „processa prerastanja jedne poetske ideje (kao teorije zavjere) u posebnu istinu (ideološki aksiom), uprkos stotinama i hiljadama činjenica i dokaza koji ih demantuju“ i 2. „Mjesta mitskih obmana“ u kojem se analiziraju istiniti i fiktivni književni mitovi. Od svih sedam Ekovih romana koje autor studije nabraja na početku studije, predmet njegove analize je posljednji roman „*Praško groblje*“, i to oni djelovi koji sadrže piščeva poetička načela važna za objašnjavanje ne samo ovoga djela, već i njegovog cjelokupnog stvaralaštva. Ivanović se bavi Ekovim poimanjem svijeta u kojima se prepliće istorija sa mitologijom, dubokim mitskim naslagama i teorijama tajanstvenog i nedokučivog, pri čemu zaključuje da „Kao vrstan poznavalac filozofije i psihologije stvaranja i promišljanja o ostvarenom, Eko je pravovremeno sebe definisao kao „romansijera znanja“. Tome bismo, bez dileme, mogli dodati još dvije srodne definicije — „romansijer umjenja“ i „romansijer predviđanja“ razvoja romana kao najšire, najagresivnije i najadaptivnije književne forme, posebno u periodu postmodernističke poetike i nakon nje“ (*Stvaralačke tajne i analitička otkrića*, str. 71).

U studiji „Naratološko, genološko i tekstološko bogatstvo konstrukcione i kompozicione sheme Pekićevog *Zlatnog runa*“ Ivanović se bavi analizom najopširnijeg romana u našoj književnosti kroz odjeljke 1. „Bogatstvo suština“ koji je zasnovan na apriornoj koncepciji, 2. „Arhe-tipski ključevi“ koji je sinhrona koncepcija i 3. „Mogućnosti su uvijek nešto više od realnosti“, gdje je zastupljena aposteriorna koncepcija. Ivanovićevu pažnju najviše zaokuplja kompoziciono-strukturalna shema ovog romana o čemu zaključuje: „Kao što je poznato, kompoziciona shema je najčešće – hronološka, mozaička, ciklična i ukrštena. Ona je u septalogiji, uprkos čestim smjenama, sačuvala koncept još od „apriorne“, preko „sinhrona“ do „aposteriorne koncepcije“, tako da po piščevom mišljenju, nije bilo nikakve potrebe za „naknadnim ispravkama“, „odstupanjima“ ili inovacijama. Piscu je najviše stalo do procesa harmonizacije (odnos manjih i većih narativnih cjelina), kao i smjene prozno, dramski i lirski intoniranih odjeljaka, budući da se radi o piscu, neiscrpane radne energije“ (*Stvaralačke tajne i analitička otkrića*, str. 92).

„Epistolografija kao hibridna forma u djelu Stefana M. Ljubiše“ je posljednji dio prve kompozicione cjeline, u kojem se u okviru odjeljaka „Teorijska načela klasifikacije“ i „Primijenjene vrste tematizacije“ Ivanović bavi genološkim proučavanjem djela ovog pisca, pri čemu odmah na početku napominje da za monografsku vrstu istraživanja Ljubišinog djela nedostaje „znalački sačinjen izbor književne kritike (1868–2022) koji bi obuhvatio piščevo djelo *in extenso*“. Autor studije naglašava da se u prilogima posvećenim ljubišologiji najčešće zadržavao u oblastima filozofije i psihologije stvaranja, estetike i poetike, lingvistike i literaturologije, kao i komparatistike i kulturologije, vodeći računa o odnosu produkcionog (1845–1878) i receptivnog modela (1868–2022) i svojem interesovanju u ovom tekstu koje se odnosi na epistolografiju pridružuje i istraživanja drugih autora, među kojima izdvaja Rotkovićevu studiju „Ljubišina pisma“, Luketićev ogleđ „Hronologija života i rada S. M. Ljubiše“, prilog Siniše Jelusića „Mi i drugi u Njegoševoj prepisci“, raspravu Vesne Vukićević Janković „Njegoševi pismopisi“, ogleđ Mile Medigović Stefanović „Ljubišina pisma u kontekstu kulturne istorije“ i naročito Ljubišin autobiografski spis „Životopis“. Kada je u pitanju podjela Ljubišinih pisama, Ivanović kaže da je ona uzrokovana odnosom adresanta i adresata pa predlaže podjelu na: intimna (porodična) pisma, javna (službena) pisma i prigodna pisma (opšte namjene), o kojima u nastavku posebno raspravlja ukazujući na njihovu genološku problematiku.

Druga kompoziciona cjelina knjige „Stvaralačke tajne i analitička otkrića“ autora Radomira V. Ivanovića počinje studijom koja je naslovljena kao „Lalićevo tumačenje Dučićeve etnološko-književne monografije“, koja predstavlja prilog arhivistici i sastoji se od tri odjeljka: 1. „O odnosu produkcionog i receptivnog modela“, 2. „Plemenski čovjek kao prirodno i društveno biće“ i 3. „Nemušti jezik kao spona konkretne i virtuelne stvarnosti“ u kojima je Ivanović otkrio malo poznatu činjenicu da je Lalić u rokovniku koji je dio njegove bogate zaostavštine zapisao čitalačke imresije o Dučićevoj knjizi „Život i običaji plemena Kuči (priredio Jovan Erdeljanović, Beograd SKA, 1931) i da je u jednoj od sve-saka ostavio zabilješku o Dučićevoj lirskoj i lirsko-epskoj poeziji. Ivanović na početku navodi ogleđ Branka Popovića „Lektira Mihaila Lalića“ u kojem je posebno indikativan dio gdje se naglašava Lalićevo bogato čitalačko iskustvo nakon kojeg je pomno razmišljao o smislu upotrebe i funkcionalizovanja pročitnog u njegovoj pripovjedačkoj umjetnosti: „Kad sam nedavno pregledao svekolike Lalićeve čitalačke zapise,

bio sam iznenađen njihovom obimnošću, začuđen tematskom raznovrsnošću i bezmalo zadivljen iscrpnošću i sistematičnošću. Oni koji su istraživački proučavali Lalićevo književno delo, znali su da iza takvog umetničkog dometa ne stoji samo velika darovitost nego i veliki rad i primerna – da tako kažemo – književnoumetnička učenost”. Dio tog Lalićevog sistematičnog promišljanja o književnim djelima koja je čitao predstavlja i Dučićevo djelo, što nam dopunjava ne samo Lalićev portret, nego i portret pisca Stevana Dučića koji je ostao nepoznat gotovo do naših dana, a otkriven zahvaljujući pregalaštvu akademika Radomira V. Ivanovića i njegovim saradnicima na projektu među kojima je prof. dr Rajka Glušica.

U studiji „Mudrac makedonskog pisca“ Ivanović se, povodom stogodišnjice rođenja pjesnika, pisca i naučnika Blaža Koneskog, u odjeljcima „Uvodna razmatranja“, „Poezija, poetska i pripovjedačka proza“ i „Esejстика, kritika i prevodi“ bavi književnim i naučnim djelom Koneskog razmatrajući mnoga polja djelovanja ovog makedonskog poligrafa koji je obogatio makedonistiku, jugoslavistiku i slavistiku. Ivanović naglašava da njegovo djelo pripada najznačajnijoj duhovnoj vertikali koju čine djela braće Miladinov, Grigora Prličeva, Krsta Misirkova, Koste Racina, Slavka Janevskog, Ace Šopova i drugih, a zatim tvrdi da: „Sudeći po obilju literature o Koneskom, potom na osnovu brojnih prevoda njegovih naučnih i umjetničkih djela u inostranstvu (prevođen je na ruski, engleski, njemački, francuski, švedski, italijanski, rumunski, turski, poljski, češki, ukrajinski, slovenački, srpski, hrvatski, albanski, grčki, mađarski i esperanto), lako se može zaključiti koliko je njegovo djelo izazovno za analitička i sintetička istraživanja u različitim disciplinama koje pripadaju grupi humanističkih i društvenih nauka. Koneski je objavio 650 naučnih i književnih priloga, 45 knjiga iz nauke i umjetnosti. Prevedena su 22 njegova djela, dok je u oblasti književne i kulturne istorije objavio oko 170 studija i članaka. Poseban doprinos Koneski je ostvario u oblasti udžbeničke literature (*Stvaralačke tajne i analitička otkrića*, str. 132–133).

U ogledu „Književne vrijednosti i strukturne osobenosti ispovjednog romana Elene Ferante“, Ivanović otkriva još jedno književno djelo italijanske kulture i njenog pisca – Eleni Ferante, koja je došla i do naše čitalačke publike i naišla na oduševljeni prijem. Kroz odjeljke „Roman kao lična ispovijest“ i „Roman kao suma iskustava i saznanja“ Ivanović je u ovom ogledu napravio korak u analitičko-sintetičkoj potvrdi vrije-

dnosti djela „Moja genijalna prijateljica“ i konstatovao da se radi o izuzetnom tekstu koji odlikuje čarobna „zagonetnost“, a ona predstavlja ključ za razumijevanje ovoga romana. „Analiziran sa stanovišta filozofije i psihologije stvaralaštva, ispovjedni roman „Moja genijalna prijateljica“ E. Ferante cjelokupnom svojom strukturom pokazuje primjenu djelimično inovirane poetike realizma (koja svoje korijene nalazi u dugoj tradiciji: verizmu, kritičkom realizmu, neo-realizmu i brutalnom realizmu). Takođe pokazuje autorkino opredjeljenje da u svim segmentima koristi pojednostavljenu formu, koju podjednako koristi i u književnim i u neknjiževnim oblicima (...). Posmatran sa stanovišta moderno zasnovane tipologije narativne proze i tipologije romana, ispovjedni roman E. Ferante pokazuje potpunu prednost sadržine nad formom, a neposredno potom – i potpunu prednost lika, tipa i karaktera nad romanima koji pripadaju tipu fantastične, esejsitičke, formalistički, strukturalistički i post-modernistički koncipirane proze“ (*Stvaralačke tajne i anlatička otkrića*, str. 151).

U ogledu „Savium maris“ Ivanović analizira stvaralački portret slikara Sava Pavlovića: „U višedecenijskom kontaktu sa ovim slikarskim opusom najviše nas je impresionirao sadržajni lirizam i radoznalost, potom slikareva gotovo dječija fantazija i nesumnjiva radost stvaranja, korišćenje različitih mogućnosti doživljaja i stvaranja doživljenog, a najviše od svega: hedonizam i humanizam, jer Savo Pavlović odabirom načina kako živi i kako stvara brani svoje vodeće životno načelo. Ovaj slikar, profesor, kulinar, ratar, ribar, mornar i likovni vitez i život i stvaranje smatra igrom. Slikar je istinski *homo ludens* (čovjek koji se igra).“ (*Stvaralačke tajne i anlatička otkrića*, str. 163).

Posljednji dio druge kompozicione cjeline je studija „Književnonaučni doprinos Nova Vukovića“, dio koji je kroz odjeljke „Metodološke premise“ i „Doprinos ljubisologiji“ posvećen literaturologu Novu Vukoviću i njegovom doprinosu književnosti i nauci o književnosti. Odmah na početku Ivanović izdvaja djela po kojima je Novo Vuković zapažen: „Iz analitičkog korpusa literaturologa Nova Vukovića (1937–2002), koji čine zanimljivo koncipirane, a sadržajno bogate knjige: *Iza granica mogućeg* (1979), *Ogledi iz književnosti* (1984), *Pripovijesti Stefana Mitrova Ljubiše* (1985), *Uvod u književnost za djecu i omladinu* (1989; 1996), *Putevi stilističke ideje* (2000) i amanetna knjiga *Deveta soba* (2001), izdvojili bismo najreprezentativniju od njih – monografiju – *Pripovijedanje kao opsesija* (Studija o Ljubišinom djelu Pričanja Vuka Dojčevića)

(1989), ne samo stoga što ona pokazuje sve analitičke sposobnosti, znanje i umjenje njenog autora, već i zato što se u njoj krije „šifra tumačenja” najšire shvaćenih njegovih pogleda na svijet, a u njihovim okvirima i pogledima na svijet književne umjetnosti i magije jezika kojim je ono ostvareno.“ (*Stvaralačke tajne i anlatička otkrića*, str. 167). Dakle, u književnonaučnom doprinosu Nova Vukovića Radomir Ivanović naročito izdvaja njegov doprinos ljubišologiji, i to u posebnim vrstama (pojedinačnim priložima, priređivanju Ljubišine narativne proze i monografskim publikacijama i u drugim priložima), u kojima, kako to autor studije naglašava, Vuković najprije nastoji da otkrije tajne umjetničkog „vrela jezika”, i da tek potom aktuelizuje i problematizuje ona „polja duha” koja smatra najrelevantnijim, na koja su takođe ukazivali vrsni prethodnici – ljubišolozi (Lj. Nedić, I. Sekulić, V. Živojinović Massuka i B. Pejović). Ljubiši je, po Vukovićevom mišljenju, kaže Ivanović, uspjelo ono što drugim pripovjedačima našeg jezika nije pošlo za rukom – da ostvari dinarski tip, koji je reprezent patrijarhalno-herojskog doba.

U „Napomenama autora“ na kraju publikacije akad. Radomir Ivanović zaključuje da knjiga pruža čitaocu potpuniji uvid u djelatnosti autora „budući da i ovlaštan pogled uveliko pomaže ostvarivanju stvaraočevog portreta“. Naučno djelo akad. prof. dr Radomira Ivanovića, što i ova posljednja knjiga koju je objavio potvrđuje, predstavlja neiscrpan izvor saznanja, ne samo iz oblasti književne istorije, teorije i kritike, već i iz drugih oblasti koje kao prilježan i nadasve široko obrazovan intelektualac problematizuje u svom radu koji je trajao preko 60 godina. Svoj sintetičko-analitički književnonaučni pristup djelu Radomir Ivanović ovako objašnjava: „Svaka vrsta pristupa umjetničkom ili naučnom djelu ukazuje najprije na dva bitna procesa u praćenju autorove stvaralačke metamorfoze: a) generiranje književnog teksta i b) generiranje poetskih ideja. Sa druge strane posmatrano, i predmeti elaboriranih tema, problema i aporema ukazuju na brojnost i raznovrsnost žanrova kojima se bavi, tako da se i u teorijskoj i u primijenjenoj ravni može pratiti stvaraočeva metamorfoza, u organskoj zavisnosti od razvoja pojedinih umjetnosti i pojedinih nauka kojima se bavi(o), kako u okvirima humanističkih tako i u okvirima društvenih nauka (od nauke o književnosti i nauke o jeziku, preko filozofije i psihologije stvaranja, do komparatistike i kulturologije)“.

Bojana OBRADOVIĆ

HRONIKA

PREDAVANJE STEFANU MITROVU LJUBIŠI U POČAST AKADEMIKA RADOMIRA V. IVANOVIĆA

U organizaciji JU Narodna biblioteka „Njegoš“ Nikšić u Gradskoj kući, 28. februara 2022. godine, održano je predavanje akademika Radomira V. Ivanovića na temu „Stefanu Mitrovu Ljubiši u počast“. Predavanje je organizovano u okviru februarskog repertoara Nikšićke kulturne scene 2022, a povodom 200 godina od rođenja čuvenog književnika.

Na samom početku, okupljene je pozdravila moderatorka Magdalena Smolović, bliže ih upoznavši sa biografijom akademika Radomira V. Ivanovića: „Akademik Ivanović je svjetski poznat i priznat književni historičar, teoretičar i kritičar koji se pored književne nauke bavi i pozorišnom istorijom i kritikom. Autor je 30 monografija i 40 knjiga studija i oglada. Njegovi radovi prevedeni su na preko 15 svjetskih jezika. Član je Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, Makedonske akademije nauka i umjetnosti i počasni doktor nauka Univerziteta Kiril i Metodij u Skoplju. Dobitnik je brojnih naučnih, kulturnih i književnih nagrada. Prošle (2021) godine CANU je izdanjem knjige „Metode i dometi savremene nauke o književnosti“ obilježila dvostruki jubilej akad. prof. dr Radomira Ivanovića, i to: 85 godina života i 60 godina naučnog rada.“

Predavanje je obuhvatilo tri ključna pitanja od kojih se prvo odnosilo na periodizaciju djela Stefana Mitrova Ljubiše, o čemu je akad. Ivanović rekao da se Ljubišino stvaralaštvo može podijeliti u dvije faze: prva kojoj pripada „Opštevstvo Paštrovsko u okružju Kotorskom“, dok druga faza obuhvata zbirku integralne proze „Pripovijesti crnogorske i primorske“ i nedovršenu zbirku „Pričanja Vuka Dojčevića“. Hronološka preglednost može poslužiti kao orijentir i sugerisati širi kontekst Ljubišinog stvaralaštva. Naime, akademik Ivanović pozivajući se na svoju studiju „Kazalice Stefana Mitrova Ljubiše“ polazi od teze da u interpretaciji i recepciji Ljubišino djelo ne smije ostati zatvoreno unutar romantičarskog obzorja.

Prema njegovom mišljenju, Stefan Mitrov Ljubiša u svom „Životopisu“ sebe pogrešno pozicionira, što ugledne naučnike i istraživače navodi na pogrešne zaključke, uz napomenu da su takve tendencije bile

prisutne i zbog njegovog političkog djelovanja. Jer, kako ukazuje akademik Ivanović, Ljubiša je „klasicizam zamijenio romantizmom u vrijeme kada on predstavlja klasični obrazac realizma“, on nije „predstavnik nikakve romantičarske škole, nego je predstavnik realističke škole“, tačnije „predstavnik protorealizma, klasičnog, socijalnog i fantastičnog realizma“. Neotklonjive primjese romantizma mogu se između ostalog objasniti time što je Ljubišino djelo u svojoj širini zasnovano na usmenoj književnosti.

U odgovoru na pitanje o složenosti definisanja fragmentarne i integralne proze sa stanovišta naratologije i genologije, što je drugo ključno pitanje, akademik Ivanović najprije smatra da je Ljubiša, poput recimo Marka Miljanova, idiomatičan pisac. Na tragu značajnih filologa i teoretičara književnosti, pokazuje se da neminovnost smještanja unutar žanrovskog obrasca proističe iz već pretpostavljenog horizonta razumijevanja u kojem se svaki žanr na početku nalazi, da bi se u daljem razvoju učinilo ubjedljivim da je „volja žanra veća, snažnija od volje autora“. Pisac ima samosvijest, a ona je, ipak, neraskidivo vezana za žanrovsko određenje. Govorio je i o zadržavanju jednako relevantne kvalitativne i kvantitativne diobe, onako kao što je Ljubiša znao da „riječi treba mjeriti, a ne brojati“ i o potrebi za hijerahijom u slijedu: elementarna sekvenca, kratka kratka priča, kratka priča, novela, pripovijetka i roman. Tako se ispostavlja da se zagonetka žanra, uopšte razvrstavanje književnosti u kvalitativnom smislu, može otključati jednostavnošću, izbjegavanjem opširnosti i odsustvom suvoparnosti stila.

U završnom dijelu naznačena je i aksiologija kao filozofska disciplina, što je treće ključno pitanje predavanja. Pitanje vrijednosnih kriterijuma se, kaže akad. Ivanović, proteže od filozofije i estetike, preko poetike pa sve do komparatistike i kulturologije. Akademik Ivanović ističe da bez utemeljenog vrednovanja prijeto opasnost od nivelacije, u kojoj se ne bi moglo izdvojiti ono što zaista vrijedi u mnoštvu, pa stoga treba obratiti pažnju na najvažnije radove u ljubišologiji, iz domena teorije književnosti, književne kritike, nauke o jeziku, čak i u okviru interdisciplinarnog obrazovanja. Otuda i najvažnije knjige iz ljubišologije: književno-istorijska monografija Božidara Pejovića „Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše“, monografija Radoslava Rotkovića „Tragajući za Ljubišom“, „Pripovedanje kao opsesija“ Nova Vukovića, „Govor Paštrovića“ Miodraga Jovanovića, „Jezik Stefana Mitrova Ljubiše“ Miodarke Tepavčević, „Stilski efekti Stefana Mitrova Ljubiše“ Larise Razdobudko Čović, „Njegoš i Ljubiša“ Milorada Nikčevića.

HRONIKA

Na kraju, akademik Ivanović je izrazio zadovoljstvo zbog posjećenosti i zainteresovanosti publike za predavanje o Stefanu Mitrovu Ljubiši, uz nadu da će Nikšić kao „centar inicijacije“ postati mjesto gdje će se u budućem periodu organizovati događaji koji bi stavili naglasak na književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše u ogledalu književne kritike.

Bojana OBRADOVIĆ

PROMOCIJA KNJIGA RADOMIRA V. IVANOVIĆA U NIKŠIĆU

U organizaciji Javne ustanove Narodna biblioteka „Njegos“ u Gradskoj kući je 17. novembra 2022. godine upriličeno predstavljanje knjiga „Stvaralačke tajne i analitička otkrića“, „Umjetnička baština Stevana Dučića“ i „Metode i dometi savremene nauke o književnosti“ akademika prof. dr Radomira Ivanovića, svjetski poznatog i priznatog književnog historičara, teoretičara i kritičara, koji se pored književne nauke bavio i pozorišnom historijom i kritikom, autora 32 monografije i 40 knjiga i oglada. O enormnom i uspjelom naučnom radu i stručnom opusu profesora Ivanovića govorile su: prof. dr Rajka Glušica, prof. dr Tatjana Đurišić i mr Bojana Obradović .

Naučno djelo prof. dr Ivanovića predstavlja neiscrpan izvor saznanja, navela je mr Bojana Obradović, fokusirajući se na knjigu oglada i studija „Stvaralačke tajne i analitička otkrića“ koju je izdala Narodna biblioteka „Njegos“ u okviru novopokrenute edicije „Signum“. Obradović objašnjava da je knjiga kompoziciono podijeljena na prvi dio, u okviru kojeg autor govori o metodama i modelima monografskog proučavanja književnog opusa F. M. Dostojevskog, o mjestima mitskih obmana u eruditnom romanu „Pražko groblje“ Umberta Eka, o naratološkom, genološkom i tekstološkom bogatstvu konstrukcije i kompozicione sheme Pekićevog romana „Zlatno runo“ i o epistolarno hibridnoj formi u djelu Stefana M. Ljubiše, na drugi dio, u okviru kojeg govori o Lalićevom tumačenju Dučićeve etnološko-književne monografije, o mudracu makedonskog pisca – Blažu Koneskom, o književnim vrijednostima i osobenostima ispovjednog romana Elene Ferante, o stvaralačkom portretu Sava Pavlovića i književno-naučnom doprinosu Nova Vukovića i na priloge u kojima su se našle napomene autora, registar imena i selektivna bio-bibliografija akad. Radomira Ivanovića koju je uradila dr Branka Dragosavac. Ističe da se Ivanović u svojem 60 godina dugom radu nije bavio samo književnim djelima poznatih pisaca, nego je posebnu pažnju posvećivao i piscima čije su knjige zavređivale njegovu pažnju, a kada

je riječ o književnim rodovima, vrstama i žanrovima, „Ivanović se u svojim opredjeljenjima usmjeravao na različite rodove i žanrove, romane, pripovijetke, pjesme, filozofske traktate i poetička stanovišta pojedinih pisaca“.

Pozdravivši sve prisutne, prof. dr Rajka Glušica se u svom izlaganju osvrnula na statističke podatke u naučnom doprinosu profesora Ivanovića istakavši da je knjiga „Umjetnička baština Stevana Dučića“ sedamdeset druga knjiga autora Ivanovića, trideset druga monografija, te druga izdata knjiga u 2022. godini. Pored navedenog, akademik Ivanović je priredio 40 knjiga, navela je prof. dr Glušica, naglasivši „da su ove brojke pokazatelj da ovoliki učinak teško da mogu postići i institucije, i čitavi timovi istraživača“. „Širok je opus interesovanja akademika Ivanovića“, poručuje prof. dr Glušica i upućuje da 32 monografije možemo „podijeliti na one posvećene djelima crnogorskih pisaca, zatim na one posvećene makedonskim piscima, te južnoslovenskim piscima, dok su četiri monografije posvećene svjetskim piscima“.

Prof. dr Rajka Glušica dalje objašnjava da je ova monografija posvećena Stevanu Dučiću, autoru prvog crnogorskog romana, ali i folkloristi, etnologu i beletristi koji se bavio zapisivanjem i sakupljanjem usmenih književnih tvorevina i koji je iznjedrio dvije zbirke narodnih epskih pjesama („Junačke narodne pjesme iz brdskog plemena Kuća u Kraljevini Crnoj Gori“ i „Junačke narodne pjesme iz Crne Gore, Brda i Hercegovine“, koje sadrže 101 pjesmu) i zbirku narodnih pripovijedaka („Razne narodne pripovijetke“ koja sadrži 107 priča). Njegova pisana zaostavština 1918. godine je ostavljena Kraljevskoj akademiji u Beogradu i njegovi rukopisi su svjetlost ugledali tek nakon 100 godina, poručila je prof. dr Glušica.

O obimnom naučno-istraživačkom radu Radomira Ivanovića govorila je i prof. dr Tatjana Đurišić, a u fokusu njenog izlaganja našla se monografija „Metode i dometi savremene nauke o književnosti“. „Čim dođemo do metoda i metodologije, jasno nam je da se radi o najsloženijem obliku proučavanja i istraživanja“, navodi prof. dr Đurišić, istakavši nivo meta-meta, nauka o nauci, zato što „metodologija podrazumijeva da morate poznavati ne samo predmet kojim se vaša nauka bavi, nego i sva dostignuća koja je postigla nauka o književnosti“. Predmet koji „općinjava profesora Radomira, je onaj isti koji općinja i mene“, naglašava Đurišić, a riječ je o književnom tekstu i književnom slijedu. Nadalje ističe da je u knjizi dominantno „ponovno skretanje pažnje na važnost priče, njenu snagu i veličinu“, posebno osvrnuvši se na sistematičnost u

HRONIKA

radu profesora Ivanovića. Prema njenim riječima, „analitički postupak prethodi svakoj velikoj sintezi“. U naučnoj instanci, našla su se oba ta talenta, kazala je prof. dr Đurišić, „dakle, sposobnost da se raščlani tekst, pa da sve sistematizuje i sintetizuje“.

Akademik Radomir V. Ivanović je u konačnom sumirao utiske o predstavljenim publikacijama, zahvalivši prisutnima koji su „umjetnost slušanja pretpostavili umjetnosti govorenja“.

Događaj koji je realizovan kao dio novembarskog repertoara Nikšićka kulturna scena 2022, moderirala je Lucija Strunjaš.

Bojana OBRADOVIĆ

IN MEMORIAM

ИСТОРИЧАР ИДЕЈА – АКАДЕМИК РАДОМИР В. ИВАНОВИЋ (1936–2022)

Последњи текст о академику Радомиру Ивановићу (1936–2022) „Историчар идеја (Допринос Радомира Ивановића његошологији)“ написао сам за „Његошеве дане“, скуп одржан у Тивту, октобра месеца, и не слутећи да ћу из њега узети елементе за некролог, и то у дану када је кремиран. Ивановић га је погледао, а ја сам му поновио стару идеју, у намери да склопим књигу о њему. Тражио сам „тестаментарни разговор од двадесетак страница“. Написао сам му: „Уз предговор, био-библиографију, грађу, рукописе, била би то лепа књига од сто и педесет страница, а поводом неке годишњице“.

Била је то заправо замена за ранију понуду да направимо разговор за читаву књигу поводом препоруке да од својих стотину књига и више стотина радова напише „теорију критике и теорију историје књижевности која се може кристалисати“ из његовог обимног научног дела, како стоји у једном од поновљених питања. Сматрао сам да се у њему као и у самом језику налази архива сећања на догађаје, друштвене и историјске процесе и сусрета са људима – архива коју треба отворити и тако оставити записе и чињенице значајне за српску културу и науку о књижевности. Део тих питања доставио сам му пре више година, али он није намеравао да одговори, па сам одустао. Када сам му у једном од последњих сусрета то поновио и подсетио га на идеју, рекао је: „Имаш право“.

Та питања се сигурно налазе у његовим рукописима, а сада преносим она која сам послао, уз текст о његовом доприносу његошологији, који се истовремено односи и на допринос славистици, југославистици, србистици и монтенегристици. Тражио сам: Напиши оно „што никада ниси рекао као оставштину за будућност“. Мислећи на Андрића који је говорио: „Запиши, па ће ти и Бог запамтити“, писао сам „ти треба да даш одговоре битне за твоју стваралачку личност, дух и чин. Да то буде специфичан поговор за моју књигу.“

1. О пореклу: од Косова до Београда. Карактеристичне податке и чињенице којих нема у биографији.
2. О образовном путу: од учитеља до професора и академика.
3. О утицајима, подстицајима и додирима: са ствараоцима, делима, људима. Нека анегдота. Нека мисао.
4. О свом научном развојном путу: неколико најзначајнијих тренутака, догађаја, слика, непознатих чињеница које помажу интерпретацији и разумевању твоје личности и дела.
5. О својим најбољим књигама.
6. О свом методу рада.
7. Мишљење о науци о књижевности, генерално, и свакој њеној грани посебно. Где си ти?
8. О развојном путу српске науке о књижевности и њеном статусу данас.
9. Зашто ниси написао своју теорију критике и теорију историје књижевности која се може кристалисати из твог обимног дела?
10. О свету некада и данас и стању духа у друштву: социјалистичком, којем припадаш (Југославија), и демократском које живиш (Србија)?
11. Како видиш, мислио сам на његову студију „Историја критике као историја идеја“, друштвену и културну свест данас кроз историју идеја и чињенице (неке писце и дела које си изучавао)?
12. У оквиру ових питања, кажи што још никада ниси рекао као оставштину за будућност.
13. Још понешто ће се наметнути само по себи, када даш одговоре“.

Испод питања дописао сам: “Ето тако видим оквир разговора. О сваком питању по страницу, есејистички и информативну, и биће 'доста као 'ладне воде' (то је његов израз). Дотле ће ти се нека питања сама наметнути, ако имамо на уму карактер и циљ интервјуа“.

Последња реченица лоцира рок, али је за дух некролога значајна јер открива чињеницу да је Ивановић радио непрестано током шездесет година, али да су јули и август увек били месеци када је одмарао, па сам нагласио: „Мислим да то можеш завршити до 1. септембра, када поново почињеш да живиш и радиш“.

Нажалост план се није остварио. Наше дугогодишње шетње покрај Саве, кроз мирис липа на кеју, покрај воде и испод Андрићевог неба над Београдом, што је он називао рајем, помињући и рајске реке, пресечене су. Али шетали смо ми и зими, кроз маглу, кошаву и снег. И сваке суботе и недеље играли мали фудбала на игралишту у „Блоку 45“, по киши и летњој преподневној врелини, у тиму “Сава“, који је он називао „Дођи да остаримо заједно“. Заљубљеник у фудбал, центархалф ФК “Приштине“ и први доктор наука међу фудбалерима, на утакмице је, увек оран за игру, долазио у копачкама, с дресом број 5 на леђима и костобранима у чарапама.

Умео је да окупља и дечаке и ветеране старије од себе. Радохолик и духовит, једног од њих је називао „школским другом Светога Саве“, као што је и млађег ћелавог брата звао „Чупави Брат“. У игри пргав и борац, јер није волео да губи, после игре, стварајући ведру атмосферу у којој је прштао смех и севао ведри дух као брашно у ромским махалама уочи избора, често је чашћавао све играче и гледаоце, нарочито када би се појавила нека његова нова књига.

Ивановић је био ведар и стваралачки дух и онда када је организовао научне скупове, припремао зборнике о преминулим и живим колегама, задавао магистарске и докторске теме, примао у свом стану старе и младе колеге у соби пуној књига од пода до тавана, подизао споменике и спомен обележја знаменитим људима или обележавао датуме и јубилеје из историје културе. Увек је, спонтано, био у средишту пажње, и када је говорио о озбиљним књижевним решивим проблемима, и када је указивао на нерешиве апорије, и када је причао и домишљао ведре анегдоте и догодовштине, своје и туђе. Умео је вештом реториком да окупља и придобија људе за своје идеје и бројне пројекте. И о тој плодној активности, која је остала у сенци његовог научног дела, могла би се написати значајна и садржајна књига.

Из широког регистра наслова његових монографија и књига огледа и студија под руком ми је она која носи симболички наслов *Дарови и дугови* (2009). Симболичког и богатог значења је и наслов зборника критике о њему *Дарови и уздарја* (2016), који је приредио Милорад Јеврић. Ивановић је науци о књижевности даривао и завештао преко осамдесет књига, од тога тридесетак монографија, и то је доста за његов дуг и плоносан рад. Подсећамо на монографије о Андрићу, Лалићу, Његошу, Десници, Ускоковићу, Ратковићу,

Марку Миљановом Поповићу, Шопову, Конеском, Јаневском, и светским писцима: Ману, Маркесу, Шолохову и Еку.

Од капиталног значаја су и његове студије и огледи о водећим српским критичарима и делима најзначајнијих светских историчара и критичара, чије су идеје уткане у његову истраживачку и синтетичку мисао: П. Поповићу, Б. Лазаревићу, Ј. Скерлићу, И. Секулић, П. Палавестри и другима.

Писао је непрестано као стваралац који је испуњавао свој дуг позиву професора и научника. О томе сведоче лозинке његових књига и радова. Суд илуструјемо из једне од последњих књига *Књижевна проблематика и апоретика* (2021) у којој је, решавајући решиво и указујући на нерешиво у уметности, ишао трагом Томаса Мана: „Уметност је најлепши, најстрожи, најрадоснији и најскромнији симбол свег надразумног људског стремљења за добрим, за истином и за савршеношћу“.

Он је тако стварао, тумачио и вредновао.

Тежио је добру, лепоти и истини.

Када би завршио рад или књигу, говорио би, радостан што је посао „опослио с анђелима“. Може се поуздано тврдити да ником ништа није остао дужан. То илуструје и Гетеова лозинка управо испред књиге *Дарови и дугови*: „Што више напредујемо у искуству, то се више приближавамо ономе што је неистражено“. Тако је остварио, приметио је један критичар, три захтева које је пред критичаре поставила мудра Исидора Секулић: да буде „човек ретко пробране духовне грађе, оне која спаја у себи велику културу и редак радни капацитет читања и учења“; да има „снажну имагинацију способну да открије сугестије стваралачког акта“ и да буде „јединство имагинације и рефлексије, стварања и свести о стварању“.

У једној од последњих шетњи, непосредно пред смрт, износио ми је толико планова и идеја за нове књиге, као да ће живети још сто година. Све је изгледало тако нестварно да сам се, док сам га слушао и посматрао, уплашио.

На питање како је, увек је одговарао: „Здрав, прав и уз брдо брз“. А путања наше шетње се, из године у године, скраћивала. Некада смо ишли до Галовице, петнаест километара, а последњих недеља тек од клупе до клупе, на кеју, и до сплава „Андреа Миа“. Хуморно сам га упозорио да зато ово „и уз брдо брз“ избрише, на

што би нехајно одмахнуо руком. Сад се присећам и његове мудрости да је човеку судбински одређен број корака, па је, успоравајући ме, упозоравао: „Не жури да их што пре пређеш“. На ту све краћу стазу узгредно се освртао речима: „Ноге ме издају а глава служи“.

Сада, док гори његово тело и постаје прах, премеравам његов судбински пут од Смонице крај Ђаковице у Метохији, где се родио на Велику Госпојину 1936. године, на имању које је 1930. године купио његов отац Владо „за златне наполеоне“, како је поносно истицао. Видим и чујем и топот два коња упрегнута у кола, и у колима њега и брата с мајком Вукосавом, преобучену у булу, како се, уз помоћ комшије Албанаца, који је Владу дао бесу, по избијању Другог светског рата, враћа у очев завичај, у Црну Гору, у Подгорицу, где је завршио основну школу. Напустио је село и огњиште, пошто су Албанци поручили оцу да „бежи, јер ће му гром ударити у кућу“. Кућу и имање продао је тачно четврт века касније, партизанском борцу Мехмету Рамонију.

После рата уследила је нова сеоба, у Змајево, код Новог Сада, где завршава средњу школу и Филозофски факултет.

Пут га је, корак по корак, потом, поново, одвео назад, на Косово, у Приштину, где 1960. учествује у оснивању Филозофског факултета, који ће напустити 1972. године. После кратког службовања у Секретаријату за образовање, културу и науку РС Србије, 1976. године постаје професор на Филозофском факултету у Новом Саду, где ради до пензионисања 2003. године.

Пензионисање је за њега значило наставак још плодноснијег рада, који је трајао до последњег корака и даха, готово још две деценије. Како је говорио да човек почиње да стари када му број година пређе број ципела, питао сам се шта долази кад број књига пређе број година. Поводом књиге *Умеће приповедања* (2010) зато сам написао: „Број књига престиже број година живота Радомира Ивановића и та чињеница битно одређује природу творачког дара и карактер научникове личности. Пред нама је 74. књига критичара који се афирмише као историчар идеја“.

Укрштајући у некрологу лично и опште, биографско и научно, мучим се и сећам како сам није волео да пише некрологе нити да држи опроштајне говоре. Ипак, ево неколико идеја и судова које сам, независтан од сваке зависности, како је Ивановић често понављао, позивајући се на мудру Исидору Секулић и имајући на уму основно начело критике, написао у последњем раду о поменутој

књизи, а које се сада осветљавају као сумарна оцена његовог живота, дела и критичког духа, метода и чина.

Могоа је написати „теорију критике и теорију историје књижевности“, али није. Иако је имао дуг живот и умро практично на радним задацима, јер се дан раније вратио из Црне Горе, где је имао и научни скуп и промоцију своје три књиге и одбрану доктората, није написао јер стварност не уме да чека. Никада. И никога.

Преспавао је у свом дому и у зору пао.

Умро је и последњи и најмлађи критичар из „приштинског круга“, како је написао Предраг Палавестра у *Историји српске књижевне критике*. Најстарији и први из тог круга, Владета Вуковић (1928–2003), из Врњачке Бање донео је у Приштину српски господски грађански дух који су комунисти затирали, а људи на Косову тешко могли да разумеју и прихвате. Други, по годинама средњи, био је полиграф Вук Филиповић (1930–1990), свакако најкреативнији у књижевној критици и најзначајнији у српској култури на Косову и Метохији. Најмлађи и најпродуктивнији, по дугом трајању и дометима најдубљи, био је Радомир В. Ивановић (1936–2022). Они који су на катедрама за српскохрватски језик и југословенску књижевност (потом српски језик и српску књижевност) настали из њихових шињела, иако је прошло шест деценија, још им се, ни у једном сегменту, нису ни примакли.

Отишао је Радомир Ивановић, последњи из комисије у сасатву Јован Деретић (1934–2002) и Мирослав Егерић (1934–2016), пред којом сам бранио докторску тезу у Новом Саду 1994. године, јер, заиста, стварност не уме да чека.

Последње што сам му издиктирао била је последња Андрићева песма „Ни Богова ни молитава“, коју сам анализирао за пројекат о поезији Иве Андрића. Учинило му се да је песма добра за књигу *Молитве и бројанице* Станоја Ивановића, чије је друго издање опремао. Андрић је пред смрт записао:

Ни богова ни молитава!
Па ипак бива понекад да чујем
Нешто као молитвени шапат у себи.

То се моја стара и вечно жива жеља
Јавља однекуд из дубина
И тихим гласом тражи мало места

IN MEMORIAM

У неком од бескрајних вртова рајских,
Где бих најпосле нашао оно
Што сам одувек узалуд тражио овде:
Ширину и пространство, отворен видик
Мало слободног даха.

Радомир Ивановић је заиста живео ведро и оптимистички, тражећи ширину, пространство духа и отворени видик. Отворени видик је за њега била слобода коју је имао бавећи се критиком и професорским послом, а дух је била уметност. Уживао је у животу и из сваког догађаја извлачио задовољство, имајући на уму да другог живота нема, да никоме ништа не дугује и да нико ништа њему не дугује.

Као тибетански мудрац знао је да је наспрам љубави све узалудност и да окружење само по себи није ни добро ни зло јер је окружењу све једно да ли је он ту или није.

Имао је и слободног даха до свог последњег корака и даха.

И зато нека нађе места у неком до бескрајних вртова рајских.

Милош ЂОРЂЕВИЋ

O RADOMIRU IVANOVIĆU, POSTHUMNO...

Akademik Radomir V. Ivanović, akademik Crnogorske akademije nauka i umjetnosti preminuo je 20. novembra 2022. godine u Beogradu. Rođen je 28. avgusta 1936. godine u selu Smonica (Đakovica). Osnovnu školu učio je u Titogradu, Zmajevu i u Novom Sadu, gdje završava višu gimnaziju. Diplomirao je na Grupi za jugoslovensku književnost jugoslovenske jezike na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu (1960). Doktorirao je na Filološkom fakultetu u Beogradu (1965). Radio je kao asistent, docent i vanredni profesor na Filozofskom fakultetu u Prištini (1961–1971), potom kao savjetnik u Republičkom sekretarijatu za obrazovanje i nauku Srbije (1971–1975). Od početka 1976. do kraja 2003. godine bio je redovni profesor na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, a potom se penzionise.

Od maja 1991. godine bio je član Makedonske akademije nauka i umjetnosti u Skoplju, a od decembra 2000. godine je dopisni i kasnije inostrani član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti u Podgorici.

Radomir V. Ivanović bio je član Udruženja književnika Srbije, Udruženja folklorista Srbije, počasni član Društva pisaca Makedonije i član-saradnik Matice srpske u Novom Sadu. Počasni je doktor nauka (doctor honoris causa) Univerziteta „Sv. Kiril i Metodij” u Skoplju. Naučno saznanje proširivao je studijskim boravcima i kao gostujući profesor u: Sovjetskom Savezu, Demokratskoj Republici Njemačkoj, Poljskoj, Čehoslovačkoj, Mađarskoj, Rumuniji, Bugarskoj, Italiji, Španiji i Grčkoj.

Za svoj kulturni, prosvjetni, naučni i stručni rad dobio je niz priznanja i nagrada, među kojima su: Nagrada grada Prištine (1967), Decembarska nagrada SAP Kosovo (1970), Trinaestojulska nagrada SR Crne Gore (1974), Zlatna značka Kulturno-prosvetne zajednice Srbije (1977), Povelja Međurepubličke kulturno-prosvjetne zajednice Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine (1983), Nagrada Pokrajinskog sindikata Vojvodine (1992), Nagrada oslobođenja Podgorice (1995), Balkanska nagrada „Kočo Racin” (1997), Kosovska nagrada „Vuk Filipović”

(1998) i Nagrada za životno djelo „Paja Marković Adamov” (1999–2000).

Najznačajniji doprinos akademika Radomira V. Ivanovića je u oblasti književne istorije, teorije i kritike, kao i u oblasti pozorišne istorije i kritike. Objavio je 26 estetičkih i poetoloških monografija, kao i 33 knjige studija i ogleda posvećenih južnoslovenskim književnicima XVIII, XIX, XX i XXI vijeka. U nauci o književnosti poznate su i priznate njegove monografije: *Poetika i estetika Vladana Desnice* (2001); *Andrićeva mudronosna proza* (2006); *Miteme i poeteme Tomasa Mana* (2007); *Anagrami i kriptogrami u romanima Umberta Eka* (2009); *Lavirinti čarobnog realizma Gabrijela Garsije Markesa* (2011). Najznačajnije knjige studija i ogleda su: *Tumačenja savremenog romana* (1976); *Makedonski pisci i dela* (1979); *Poetika i kritika* (1988); *Književno oblikovanje stvarnosti* (2003); *Pisci i posrednici* (2011); *Snovi i sudbine u narativnoj prozi Mihaila A. Šolohova* (2012); *Stvaralački uzori i izazovi* (Njegoš. Andrić. Lalić) (2015); *Njegoš. Njegošologija. Njegošologija* (2017); *Kazalice Stefana Mitrova Ljubiše* (2018); *Metode i dometi savremene nauke o književnosti* (2021).

Ivanovićeve knjige i pojedini radovi prevedeni su na: albanski, slovenački, makedonski, bugarski, ruski, rusinski, španski, francuski, engleski, slovački, rumunski, turski, italijanski, njemački, jermenski i japanski jezik. Povodom Ivanovićevih jubileja posvećenih njegovom pedagoškom, naučnom i stručnom radu, objavljena su dva zbornika radova i jedna bio-bibliografija.

Na samom kraju manifestacije „Ljubišini dani” i IV međunarodnog naučnog simpozijuma „Stefan Mitrov Ljubiša: Dva vijeka od rođenja (1822–1878)” koja je održana 26. februara 2023. godine, priređen je „Omaž akademiku Radomiru Ivanoviću”, koji se svojim naučnim radom bavio Ljubišom, a tim povodom dr Ana M. Zečević odsvirala je nekoliko numera koje je akademik Ivanović posebno volio, navodi se u saopštenju.

Akademik Nenad Vuković je prilikom „Omaža akademiku Radomiru Ivanoviću” kazao: “O Radomiru Ivanoviću je, s jedne strane, izuzetno lako govoriti i posthumno, ali tada se o Radomiru može govoriti uz čašu vina. S druge strane, govoriti o Radomiru kao naučniku, toliko je ozbiljna stvar koja zahtijeva ne samo jedan simpozijum. Treba samo poći od toga da Radomir Ivanović nije stigao da svojim godinama (86) premaši broj knjiga koje je napisao. S Radomirom Ivanovićem se znam dugo, dugo... Znam ga iz onog vremena kad je za njega važno da je kao

vrсни fudbaler – kostolomac, znam ga kao vrsnog kritičara i profesora univerziteta, izuzetnog organizatora skupova. Sa njim sam nekoliko skupova u Akademiji nauka organizovao, niz knjiga pripremao, uvukao me i u rad na pripremi sabranih djela Marka Miljanova i Stevana Dučića. Sve sam to s takvom lakoćom radio, a sve zahvaljujući njemu i njegovom duhu. I nekako večeras kad promišljam šta reći, moramo imati u vidu da je njegov duh tu nad nama, a s druge strane, prisjećamo se i prelijepe pjesme Branka V. Radičevića, kad kaže „Nikada nisam umeo da započnem pesmu...“.

Kako pričati priču o Radomiru Ivanoviću, naravno i s radošću pričati... Dolazeći u Budvu javljale su mi se slike balkona porodične kuće prof. Jelušića i na tom balkonu Radomir Ivanović i Petar Jelušić (otac prof. Jelušića) pjevaju! Prof. Ivanović je izuzetno lijepo pjevao. I to da kažem, pripremali smo se da zajedno govorimo o Blažu Koneskom, velikom makedonskom lingvisti, pjesniku, a zašto?! Mi u Crnoj Gori mnogo govorimo o Blažu Koneskom, prije svega, jer je on bio predsjednik komisije kad se CANU osnivala. Koneski je preveo „Gorski vijenac“ na makedonski jezik, i s Radomirom sam govorio da je to najbolji prevod „Gorskog vijenca“ do sada. Sad mi naviru predivna sjećanja... Radomir Ivanović bi, kad smo se god sreli, počinjao da mi pjeva „Nema nema neke se rodi“ čuvenu makedonsku pjesmu, a ja sam na to odgovarao opet jednom pjesmom Blaža Koneskog „O razbudi se roso devojče, ti pogledaš dole poleno...i po polenu beli cvetovi“.

Radomir je kao veliki znalac makedonske književnosti, duhovnosti, sam izgovarao „Ja rastem!“ Onako veliki Radomir! Da ne govorim o njegovom naučnom radu. Za nas sve koji smo ga znali – to je ogromno bogatstvo našega života. I sigurno da će Radomir Ivanović da nas prati, da nas prati... Nedavno kad smo se useljavali u CANU, u onu lijepu novu zgradu, promišljao sam i kolegama kažem „Žalim što se u ovu divnu zgradu nije uselio glas i duh Radomira Ivanovića“, istakao je akademik Nenad Vuković prilikom „Omaža“ Radomiru Ivanoviću.

Skup o Ljubiši u februaru 2023. godine nije mogao proći bez omaža Radomiru Ivanoviću jer je akademik Ivanović bio nesumnjivo jedan od najznačajnijih istraživača Ljubišinog djela, ali možemo reći i da nema značajnijeg autora kojim se on nije temeljno bavio, sa svojim vrlo zanimljivim i specifičnim metodološkim pristupom, o kome bi trebalo posebno govoriti.

O akademiku Radomiru V. Ivanoviću govorio je i akademik Siniša Jelušić: „Što se tiče Ljubiše, akademik Ivanović je držao da se promišljanja Ljubiše prošire mimo Paštrovića, Boke i Budve, i njegova inicijativa je bila da redovni skupovi budu i u Nikšiću na Filozofskom fakultetu, što je on vrlo uspješno realizovao. Da napomenem da smo imali jedan veoma ozbiljan naučni skup i, nažalost, on nas je napustio dva dana posle toga, što nam veoma teško pada. Vrlo je bitno da je akademik Ivanović svojim konceptom i uvijek vrlo konstruktivnim idejama bio vezan i za ovaj skup ovdje. Tako da je omaž nešto što proishodi iz suštine njegove uloge, naravno. U svemu tome njemu je bilo vrlo bitno da se proširi horizont pristupa, a ne samo da se ispituje u okvirima određene lokalnosti, jer je akademik Ivanović uočavao prave univerzalne vrijednosti ne samo Ljubiše, nego i Njegoša, prije svega. Uzmimo to kao univerzalnu bitnu poruku – ne ostajati u svojim okvirima, nego pokušati da veliku ideju širimo što dalje. Tako pokazujemo one prave autentične vrijednosti autora (Mihailo Lalić, Marko Miljanov, a vrlo su značajne njegove monografije o njima) i one izlaze iz okvira jednog ograničenog prostora i šire se što je šire moguće, to je suština“ ističe akademik Siniša Jelušić, govoreći prilikom omaža akademiku Radomiru Ivanoviću, na „Ljubišinih danima“, održanim u Budvi i Petrovcu od 25. i 26. februara u organizaciji JU Muzeji i galerije Budve.

Miljan ŽIVKOVIĆ

ТЕЛЕГРАМ ПОВОДОМ СМРТИ АКАДЕМИКА РАДОМИРА ИВАНОВИЋА

Почитуван проф. д-р Игор Лакиќ,
декан на Филолошкиот факултет при Универзитетот во Црна Гора,
Уважени колеги,
Ценето ужалено семејство Ивановиќ,

Ви се обраќам со неизмерна тага по сознанието дека академик Радомир Ивановиќ, веќе не е физички меѓу нас. Неговото физичко заминување не е загуба само за вашата академска, научна и воопшто културна средина, туку воопшто за јужнославистиката и одделно за нас – за нашата академска и културна средина, особено за македонската книжевна наука. Затоа што од своите студии па натаму, сè до поледниот миг, академик Ивановиќ беше неуморен посветеник на јужнославистиката и македонистиката – врвен зналец и истражувач, но и есеист и книжевен критичар со остро перо, кој одлично говореше и пишуваше на македонски јазик. Но умееше и да размислува на македонски – неговиот говор и неговиот текст, секогаш ја следеа неговата продорна и прониклива, научна мисла, која умееше да биде македонистичка. Неговите истражувања и студии за македонската литература се и во времето што е пред нас ќе бидат незаобиклни референци на македонската книжевна историја, не само затоа што се трага и одглас од децениите во кои Ивановиќ неуморно се посветуваше на македонската книжевност и култура, туку и заради нивниот квалитет и значењето за интерпретацијата и вреднувањето на македонските книжевни и културни вредности.

Најголемиот дел од тие студии / трудови на академик Ивановиќ се поврзани токму со Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје (МСМЈЛК при УКИМ), затоа што тој беше долгогодишен учесник на Меѓународната научна конференција што ја организираме речиси половина век. Токму преку неговите настапи на оваа конференција и преку нивната објава во нашите зборници, тие

го наоѓаа својот одглас во нашата научна средина и постануваа референци на натамошните истражувања и осврнувања на тие теми. И до денес, тие се изворник за влогот на академик Ивановиќ во истражувањето и валоризацијата на нашата книжевност и во развојот на македонската книжевна наука.

Дел од неговите учества на нашата конференција, но и неговите учества на конференциите на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, како и на Институтот за македонска литература, и лично ги помнам како нешто што секогаш беше настан во нашата академска средина. Впрочем, секогаш и така беа вреднувани, заради што академик Ивановиќ и беше почееен доктор на науки на нашиот универзитет, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и член на Македонската академија на науките и уметностите, надвор од работниот состав.

Но, неговата активност и посветеност на македонската книжевност и излегуваа од вообичаениот академски простор, затоа што тој се вложуваше себеси и во настаните на нашите клучни книжевни манифестации, особено Струшките вечери на поезијата и Рациновите средби – богатиот архивски материјал сведочи за тоа и ќе треба да е предизвик и за новите генерации македонски книжевни историчари и културолози. Ама подеднакво важно, се залагаше да ја промовира македонската книжевност и култура, секогаш и секаде каде што можеше надвор од Македонија, особено во јужнословенскиот културен простор – меѓу другото со бројни промоции на книги, претставувања на автори и постојани залагања за нејзино вистинско вреднување. Токму таа пасионирана посветеност на афирмацијата на македонскиот јазик, книжевност и култура беше нераскипливата врска меѓу академик Ивановиќ и МСМЈЛК при УКИМ, сè до последните негови дни меѓу нас.

Впрочем, колку е силна таа врска потврдува и фактот што еден од неговите последни настапи на научен собир, можеби и последниот, во септември оваа година, на пленарната сесија на собирот „Његошеви дани“, во Тиват, во организација на Филолошкиот факултет од Никшиќ, беше посветен на есеистиката на Блаже Конески, како облик на моделирање на стварноста и уметноста, поврзувајќи ја со теориите на Умберто Еко. Говореше торжествено, луцидно и инспиративно – како пред неколку децении. Говореше и на сесијата посветена на Конески – неговиот собеседник и соговорник,

IN MEMORIAM

личен пријател. И имаше многу нови идеи и планови за наша натамошна соработка, кои за жал, не успеа да ги оствари. Но ние сме обврзани да ги оствариме, со тоа искажувајќи почит кон неговото дело и продолжувајќи по врвиците по кои тој чекореше заедно со нас.

Почитуван проф. д-р Игор Лакиќ,
декан на Филолошкиот факултет при Универзитетот во Црна Гора,
Уважени колеги,
Ценето ужалено семејство Ивановиќ,
Од името на МСМЈЛК при УКИМ, како и од свое лично име изразуваме длабоко сочувство за големата загуба до сите колеги на Филолошкиот факултет при Универзитетот на Црна Гора, како и до семејството, пријателите и колегите на академик Радомир Ивановиќ.

Со длабока почит,
проф. д-р Весна МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА,
директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

CONTENT

Foreword	7
----------------	---

DISCUSSIONS AND ARTICLES

Nenad VUKOVIĆ The Great Joy of Creating – the Work of the Academician Radomir V. Ivanović	11
Siniša JELUŠIĆ Radomir Ivanović's Hermeneutic Incorporations: Umberto Eco	21
Rajka GLUŠICA Radomir Ivanović's Contribution to the Affirmation of the work of Marko Miljanov and Stevan Dučić	33
Milorad JEVRIĆ The Work of Stevan Dučić in Modern Critical Interpretation of Radomir Ivanović	47
Miloš ĐORĐEVIĆ Contribution of Radomir V. Ivanović's to <i>Njegošlogy</i>	61
Vesna VUKIĆEVIĆ-JANKOVIĆ Radomir V. Ivanović's magnum opus	77
Bojana OBRADOVIĆ The Contribution of Radomir V. Ivanović to <i>Lalicology</i>	97
Mirjana M. BEČEJSKI <i>Miteme i poteme</i> of Thomas Mann in the Poetic Key of Radomir Ivanović	111
Zorica JESTROVIĆ Radomir V. Ivanović – Synonym of Sciences and the Science of Literature	125

Ana ZEČEVIĆ Contribution of Radomir V. Ivanović's <i>Ljubišology</i> (an appendix to bio-bibliography)	137
---	-----

BIO-BIBLIOGRAPHY OF RADOMIR V. IVANOVIĆ

Branka DRAGOSAVAC Biography	158
Bibliography of Radomir V. Ivanović (2006–2022)	164
Literature about Radomir V. Ivanović	186

REVIEWS

Živko ĐURKOVIĆ Fruits of artistic inspiration Review of the book <i>Gift and Inspiration</i> by Radomir V. Ivanović....	207
--	-----

Zorica RADULOVIĆ A scientist with three E's Presentation of the collection of works <i>Liber amicorum</i> in honor of Radomir V. Ivanović	211
---	-----

Olga VOJIČIĆ KOMATINA Passing by Writers and mediators of Radomir V. Ivanović Review of the book <i>Writers and Mediators</i> by Radomir V. Ivanović.....	215
--	-----

Ana ZEČEVIĆ Aesthetic and poetological monograph Review of the book <i>Dreams and Destiny in narrative prose of Mihail A. Šolohov</i> , by Radomir V. Ivanović	227
---	-----

Rajka GLUŠICA The First Monograph on Stevan Dučić Presentation of the Book <i>Artistic Heritage of Stevan Dučić</i> by Radomir V. Ivanović	231
--	-----

Bojana OBRADOVIĆ
Creative Secrets and Analytical Discoveries of Radomir V. Ivanović
Review of the book *Creative Secrets and Analytical Discoveries*
by Radomir V. Ivanović 237

CHRONICLE

Bojana OBRADOVIĆ
**Academician Radomir Ivanović's lecture in honor of
Stefan Mitrov Ljubiša** 247

Bojana OBRADOVIĆ
Promotion of three books by Radomir V. Ivanović in Nikšić 251

IN MEMORIAM

Miloš ĐORĐEVIĆ
Historian of ideas – academician Radomir V. Ivanović (1936–2022) .257

Miljan ŽIVKOVIĆ
About Radomir Ivanović, posthumously..... 265

Vesna MOJSOVA-ČEPIŠEVSKA
**Telegram on the occasion of the death of academician
Radomir Ivanović** 269

RIJEČ

ČASOPIS ZA NAUKU O JEZIKU I KNJIŽEVNOSTI

Izdavač

FILOLOŠKI FAKULTET UNIVERZITETA CRNE GORE
INSTITUT ZA JEZIK I KNJIŽEVNOST

Za izdavača
Igor LAKIĆ

Lektura i korektura
Bojan MINIĆ

Prevod na engleski
Milena MRDAK-MIĆOVIĆ

Tehnička obrada
Dalibor VUKOTIĆ

Korice
Slobodan VUKIĆEVIĆ

Časopis izlazi jednom godišnje u elektronskoj formi na sajtu
www.rijec.ucg.ac.me

Rukopisi se mogu slati na adresu: Uredništvu Riječi, Institut za jezik i
književnost, Filološki fakultet Nikšić, Danila Bojovića bb. ili na e-mail
rajkag@t-com.me ili natasaj@ucg.ac.me
